КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Факультет права та міжнародних відносин

СУЧАСНЕ ПРАВО:
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

МАТЕРІАЛИ

міжнародного круглого столу

(2 листопада 2021 р.)

Електронне видання

м. Київ

2022

УДК - 341:005.336.4

Рекомендовано до публікації вченою радою
Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 24 грудня 2021 р.)

Сучасне право: міжнародний вимір і національний досвід. Матеріали міжнародного круглого столу, 2 лист. 2021 р. / Київський університет імені Бориса Грінченка. [Електронне видання] Київ, 2022. 253 с.

Матеріали
міжнародного круглого столу, організованого:

Київським університетом імені Бориса Грінченка (*Київ, Україна*)
Європейським гуманітарним університетом (*Вільнюс, Литва*)
Академією публічного управління Республіки Молдова (*Кішінеу Республіка Молдова*)
Національним університетом політичних досліджень та державного управління (*Букурешть, Румунія*)
Батумським державним університетом імені Шота Руставелі (*Батумі, Грузія*)

Редакційна колегія:

І.А. Грицяк
Л.О. Тимченко
І.В. Братко
В.М. Яблонський

Матеріали подані в авторській редакції.
Редакційна колегія збірника не несе відповідальності за зміст тез доповіді та може не поділяти думку автора.

УДК - 341:005.336.4

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022

ЗМІСТ

Секція І. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО: ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ НАПРАЦЮВАНЬ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Євтєєва Д., Борисов В. 7
Щодо відмежування адміністративного правопорушення за ст. 44^3 КУпАП України від кримінального правопорушення за ст. 325 КК України у контексті запобігання поширенню інфекційним хворобам

Нашинець-Наумова А. 11
Кіберпростір як невід'ємна частина сучасного світового суспільства

Партенадзе О., Власова Г. 15
Компаративістський підхід у кримінальному праві та процесі (на прикладі деяких зарубіжних країн)

Smochină A. 17
Dificultățile asigurării dreptului la un trai decent în Republica Moldova

Басиста І. 24
Відновні практики у кримінальному процесуальному законодавстві: міжнародний досвід та національні надбання

Лапкін А. 32
Досвід США щодо участі прокурора у кримінальному провадженні

Odainic M. 36
Prevenirea și combaterea corupției în achizițiile publice – aspect comparate

Dulschi S. 46
Aspecte privind cultura politică în Republica Moldova

Братко І. 53
Сучасне порівняльне правознавство: тенденції та виклики

Задорожний Ю. 57
Витоки формування системи права романо-германської правової сім'ї

Сергієнко Н. 61
Завдання цивільного процесу за законодавством України та Німеччини: порівняльний аспект

Dulschi I. 64
Mandatul reprezentativ al alesului poporului: esență și contradicții

Чернега А. 70
Державотворча роль принципу поділу державної влади в Конституції Пилипа Орлика 1710 року

Завидняк І. 75
Напрями вдосконалення міжнародного співробітництва під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру

Кисельова М. 81
Досвід міністерства транспорту США (DOT) у боротьбі із відволіканням під час керування транспортним засобом

Секція ІІ. ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Яблонський В. 84
Пострадянський простір: «ідея» чи «місце місць»?
Давлєтов О., Айяд Я. 88
Зовнішня політика Королівства Йорданії (1990 – початок 2000-х рр.): йордансько-американський вектор
Ілюк Т. 93
Гуманітарний чинник в сучасних міжнародних конфліктах
Пістракевич О. 98
Інструменти боротьби з дезінформацією в ЄС
Лісовська М. 101
Туризм як інструмент публічної дипломатії (на прикладі Болгарії)
Бессонова М., Бистра В. 105
Врегулювання міграційних процесів в умовах пандемії COVID-19 (на прикладі США та Канади)
Ворошилова І., Савенко О. 111
Роль медіа-фактору у формуванні іміджу держави
Шумська Т. 115
Роль Гренландії у сучасній системі міжнародних відносин
Гаценко А. Пістракевич О. 119
Впровадження стандартів НАТО в сфері інформаційної безпеки в контексті євроатлантичної інтеграції України

Секція ІІІ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ

Грицяк І. 123
Європейське інституційне право в міжнародно-правовій системі
Cebotari S. 127
Respectarea principiului ,,pacta sunt servanda” în relația Federația Rusă- Republica Moldova. Unele considerațiuni
Вашкевич А. 133
Мірныя і нямірныя сходы у святле артыкула 11 еўрапейскай канвенцыі па правах чалавека і практыкі еўрапейскага суда па правах чалавека
Шамраєва В. 138
Політика санкцій у рамках реалізації безпекової політики ЄС
Буличева Н., Буличев А. 143
Аналіз європейського досвіду державного регулювання господарської діяльності та можливість його використання в Україні
Москаленко О. 147
«Нормативна Сила Європи» – справа України
Хатнюк Н. 153
Актуальні питання міжнародних приватних правовідносин
Чаплюк О. 160
Міжнародна правотворчість як механізм збалансування міжнародних відносин у сучасному світі

Петрина В. 164
Міжнародний комерційний арбітраж: понятійні проблеми в українському праві
Коваль Н. 169
Децентралізація в Україні та дотримання європейських стандартів
Dodi C. 172
Human rights and the Artificial Intelligence
Павко Я. 177
Європейська зелена угода як складова євроінтеграційного курсу України
Кушевська Н. 181
E-learning as a prospective model for teaching foreign languages during distance learning
Єфіменко М. 185
Політика національної ідентичності: принципи та засади формування за часів Тоні Блера
Fokina N. 189
State aid case-law of the Court of Justice of the European Union as the source of inspiration for Ukrainian national competition authority and courts in litigation with state aid grantors
Жаріловская М. 192
Роля еўрапейскага саюза ў рэгуляванні прыватных ваенных і ахоўных кампаній

Секція IV. ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Федькова І., Омельченко А. 198
Між Росією та Заходом: географічне положення України та Грузії як фактор вступу до НАТО
Шкіря Г., Панченко В. 202
Кібертероризм у міжнародно-правовому аспекті
Нікітенко Н., Маклюк О. 204
Фолклендський конфлікт: територіальні претензії VS внутріполітичні проблеми
Матківська Н., Тимченко Л. 209
Процедура визнання держав: міжнародно-правові рішення та гострі кути проблеми (приклад Південного Судану та Держави Палестина)
Бабяк М., Орел Л. 215
Інститут опіки та піклування в Україні та країнах Європи
Орєхов О., Орел Л. 221
Зарубіжний досвід регулювання земельних відносин та можливості його адаптації в Україні
Волошин Л., Орел Л. 226
Порівняльний аналіз майнових та особистих немайнових прав України, Федеративної Республіки Німеччини та Республіки Польщі
Капішон А., Чаплюк О. 232
Ефективність екологічного права на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин: нагальні проблеми та виклики

Кирилюк А., Ілюк Т. 236
Роль інформаційного чинника у врегулюванні політичних конфліктів гібридного типу
Іванів С.-М., Баклан О. 240
Європейські стандарти адміністративного процесу та практика Європейського суду з прав людини, її значення для адміністративного судочинства
Борисенко В., Чернега А. 244
Місце булінгу в українському законодавстві
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 248

Секція І

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО: ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ НАПРАЦЮВАНЬ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Дарина Євтєєва,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна
evteeva.dar@gmail.com
Вячеслав Борисов,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна
borisov_v.i@ukr.net

ЩОДО ВІДМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТ. 44[3] КУпАП ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТ. 325 КК УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ[1]

To the issue of the distinction of administrative offense under the Art. 443 Code of Ukraine on Administrative Offenses from a criminal offense under the Art. 325 of the Criminal Code of Ukraine in the context of preventing the spread of infectious diseases

Протидія масовому поширенню хвороби COVID-19 здійснюється, зокрема, й на нормативному рівні – через встановлення карантинних правил та закріплення заборон на їх порушення, а також на рівні правозастосування – шляхом вжиття до правопорушників відповідних санкцій.

У ст. 44[3] Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) встановлено адміністративну відповідальність за порушення правил щодо карантину людей, а у ст. 325 Кримінального кодексу України (далі – КК) закріплено кримінальну відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Зазначені норми регламентують заборони в одній сфері суспільних відносин, а тому виникає питання щодо їх відмежування, вирішення якого буде корисним для правозастосувача. Таке відмежування доцільно проводити за низкою критеріїв,

[1] Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Соціально-правові та кримінологічні наслідки поширення пандемій та шляхи їх усунення в Україні» (реєстр. номер 2020.01/0155), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

якими будуть виступати ознаки складу відповідних правопорушень.

1. *Об'єкт правопорушення.* Адміністративне правопорушення **(далі – АП)** посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення здоров'я населення, що внормовані системою заходів, спрямованих на боротьбу з інфекційними хворобами шляхом запобігання та протидії їх виникненню та поширенню. Натомість кримінальне правопорушення **(далі – КП)** посягає на ширше коло суспільних відносин, а саме таких, що перебувають у сфері забезпечення здоров'я населення та які внормовані системою заходів, спрямованих на запобігання та боротьбу з інфекційними хворобами та масовими неінфекційними захворюваннями (отруєннями).

2. Об'єктивна сторона. Щодо ***АП за ч. 1 ст. 44[3]*** КУпАП, діяння полягає в порушенні шляхом дії або бездіяльності (останнє може виражатися у повному невиконанні або неналежному виконанні):

– правил щодо карантину людей;

– санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р. № 1645-III (далі – Закон № 1645-III), підзаконними нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування (у т.ч. об'єднаних рад територіальних громад) з питань боротьби з інфекційними хворобами. Слід відмітити, що в зазначеній нормі відсутня вказівка на *рішення місцевих державних адміністрацій* (обласних, районних, міських).

Таким чином, розглядувана норма є бланкетною. Серед ознак, що характеризують суть такого АП (його протиправність), обов`язково має бути посилання на *конкретний* нормативно-правовий акт (його статтю, пункт тощо), нормами якого встановлюються відповідні правила та яких не дотрималась особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, порушивши тим самим нормативно-правові приписи [1; 2]. Правила щодо карантину людей, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила і норми закріплені в Законі № 1645-III, Законах України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № 4004-XII, «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 05.07.2001 р. № 2586-III, інших підзаконних нормативно-правових актах. Вони можуть містити положення як правообмежувальні стосовно поведінки людини, так і організаційно-правового характеру, адресовані посадовим особам. Що стосується рішень органів місцевого самоврядування, то вони обмежуються положеннями організаційно-правового характеру. Щодо обмеження прав людини, то вони можуть у цих рішеннях лише відтворюватися з посиланням саме на законодавчі приписи. Прикладом таких АП є невиконання особами, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, вимог та рекомендацій медичних працівників щодо порядку та умов лікування, недодержання режиму роботи закладів охорони здоров'я та наукових установ, в яких вони

лікуються (ст. 20 Закону № 1645-III), та ін.

Об'єктивна сторона АП ***за ч. 2 ст. 44³ КУпАП*** полягає у перебуванні в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту.

Відповідальність як за ч. 1, так і за ч. 2 ст. 44³ КУпАП настає за самим фактом вчинення діяння (дії, бездіяльності), яке порушує зазначені правила.

Об'єктивна сторона ***КП за ст. 325 КК*** виражається у:

– діянні, що як за ч. 1, а також за ч. 2 виражається в порушенні правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними;

– наслідках, які за ч. 1 можуть полягати у спричиненні захворювань або можливості їх спричинення. Можливість спричинення захворювання повинна бути реальною, свідчити про сутнісні зміни у стані захищеності населення від інфекційних хвороб або масових неінфекційних захворювань. Ненастання матеріальних наслідків можливе лише за «щасливою випадковістю», як правило, коли розвиток змін у зв'язку з настанням якісно нового стану вдалося запобігти своєчасним втручанням додаткових чинників, пов'язаних із поведінкою людей або явищами природного характеру. За ч. 2 наслідки полягають у загибелі людей чи інших тяжких наслідках. Під загибеллю людей слід розуміти смерть принаймні однієї людини. Поняття інших тяжких наслідків є оціночним. До таких наслідків можуть бути віднесені, зокрема, значні матеріальні витрати, спрямовані на усунення наслідків поширення хвороб або захворювань;

– причинному зв'язку між діянням та наслідками.

На відміну від ст. 44³ КУпАП, законодавець у ст. 325 КК не уточнює, в яких саме актах закріплені правила, про які йдеться в останній нормі. Унаслідок відсутності такої вказівки уявляється можливим тлумачити зазначену норму саме в широкому значенні і вважати, що правила та норми щодо запобігання та боротьби з епідемічними, іншими інфекційними хворобами та масовими неінфекційними захворюваннями (отруєннями) можуть закріплюватися як у нормах законів, підзаконних нормативно-правових актів, рішеннях органів місцевого самоврядування (у т.ч. об'єднаних рад територіальних громад), так і, на відміну від ст. 44³ КУпАП, у рішеннях місцевих державних адміністрацій (обласних, районних, міських).

Порушення відповідних правил може виражатися в дії або бездіяльності, полягати у повному їх невиконанні або неналежному виконанні. Прикладами таких КП можуть бути: невиконання обов'язку працівником дитячого закладу у разі виявлення хворої на інфекційну хворобу дитини вжити заходів для її ізоляції від здорових дітей та негайно повідомити про

цей випадок у відповідний заклад охорони здоров'я (ст. 15 Закону № 1645-III); невиконання обов’язку працівниками санітарно-карантинних підрозділів у разі виявлення у пунктах пропуску через державний кордон хворих осіб щодо термінового інформування керівників відповідних закладів охорони здоров'я, а також забезпечення тимчасової ізоляції таких осіб (п. 26 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил санітарної охорони території України» від 22 серпня 2011 р. № 893) та ін.

КП є закінченим із моменту настання зазначених наслідків або створення реальної загрози їх настання (останні слід розуміти як певний за своїми об’єктивними властивостями наслідок). Таким чином, як за ч. 1, так і за ч. 2 ст. 325 КК склад КП – матеріальний.

Отже, зазначені у нормі ст. 44^3 КУпАП порушення правил передбачають *формальні,* але шкідливі за змістом відхилення від положень цієї норми та, на відміну від ч. 1 ст. 325 КК, не пов’язані з реальними загрозами поширення зазначених в ній захворювань [3, С. 81]. У свою чергу, відповідальність за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 325 КК України, настає, якщо існувала реальна загроза поширення захворювань або такі захворювання були поширені.

3. Суб’єктивна сторона. Стосовно АП, воно може бути здійснено як умисно, так і з необережності.

Щодо *суб’єктивної сторони* КП, форми вини є такими:

1) при порушенні правил та норм, що спричинило поширення захворювань, ставлення винного до діяння (дії, бездіяльності) може бути умисним або необережним, а до наслідків – до поширення захворювань (ч. 1), загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2) – лише необережним;

2) при порушенні правил та норм, що завідомо могло спричинити поширення захворювань, ставлення винного як до діяння, так і до наслідків може бути лише умисним [4]. Таким чином, умисне або необережне порушення правил чи норм, що супроводжувалося необережним ставленням до можливості поширення хвороб чи захворювань, не тягне кримінальної відповідальності за ст. 325 КК. У таких випадках порушення необхідно відносити до АП.

4. ***Суб’єкт.*** *Суб’єктами* як АП, так і КП є фізичні осудні особи, що досягли 16-річного віку, на яких нормативно-правовими актами покладено обов’язок дотримувати відповідні правила.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Горностаївського районного суду Херсонської області від 24.03.2020 р. у справі № 655/190/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88398644.
2. Постанова Чечельницького районного суду Вінницької області від 27.03.2020 р. у справі № 151/132/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88471325.

3. Борисов В. І., Євтєєва Д. П. До питання протидії поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) засобами адміністративного та кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. Вип. 1 (4). С. 74-90. URL: http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/235702.
4. Євтєєва Д. П., Борисов В. І. До питання про суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 Кримінального кодексу України. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матер. І міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 черв. 2021 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 122-124.

Анфіса Нашинець-Наумова,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
a.nashynets-naumova@kubg.edu.ua

КІБЕРПРОСТІР ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА СУЧАСНОГО СВІТОВОГО СУСПІЛЬСТВА
Cyberspace as an integral part of modern global society

Незважаючи на начебто розгалужену систему термінів, що описують безпекове поле «кіберпростору», критичною залишається проблема їх нормативного визначення, передусім самого поняття «кіберпростір». На цю проблему як одну з центральних звернули увагу автори спеціальної доповіді «Зменшуючи системні ризики кібербезпеки», підготовленої на замовлення ОЕСР. У доповіді, зокрема, зазначається, що аналіз справжнього рівня загроз від кібератак практично унеможливлюється внаслідок відсутності єдиної термінології та частого розуміння під кібератаками та кібервійнами заходів, що можуть мати принципово інше значення.

Метою статті є висвітлення стану забезпечення захисту кіберпростору в країнах східної Азії, що дасть змогу проаналізувати проблеми та перспективи розвитку системи захисту кіберпростору.

Кіберпростір став невід'ємною частиною сучасного життя. Це сприяє вирішенню соціальних проблем і має великий потенціал з точки зору економічного зростання та інноваційної діяльності. Світове співтовариство вважає розвиток кіберпростору стимулом для розвитку і, безсумнівно, буде продовжувати його розвивати. З огляду на це, кібератаки на інформаційну інфраструктуру стали реальною загрозою і є однією з пріоритетних проблем національної безпеки та управління ризиками [1, с.29].

Кібербезпека – це бажаний стан інформаційної системи, за якого вона може протистояти подіям з кіберпростору, що можуть поставити під загрозу доступність, цілісність або конфіденційність даних, які зберігаються, обробляються або передаються, та пов'язаних з ними послуг, які ці системи пропонують або роблять доступними.

Стрімкий розвиток інформаційного суспільства, інформаційного простору призводить до виникнення та безперервної трансформації інформаційних загроз. А в умовах швидкого розвитку інтернету та популярності концепції IoT (Internet of Things), атаки стають все більш віртуозними та складними у передбаченні та протидії.

Саме тому, одним із головних завдань сучасного інформаційної епохи є забезпечення захисту національних інформаційних ресурсів (кіберпростору). Кібербезпека охоплює всі заходи безпеки, які можуть бути вжиті для захисту, а значне зростання складності та інтенсивності кібератак в останні роки змусило більшість розвинених країн посилити захист і прийняти національні стратегії кібербезпеки [2, с.35].

Більшість держав світу активно модернізує власні сектори безпеки відповідно до викликів сучасності, особливо зважаючи на потенціал використання мережі інтернет у воєнних цілях. Цей процес відбувається паралельно з активним реформуванням систем управління відповідним сектором безпеки (створення спеціалізованих підрозділів, управлінських структур), впорядкуванням нормативного поля, що має забезпечити цілісність державної політики в даній сфері, активною роз'яснювальною роботою серед населення щодо небезпек кіберзагроз, збільшенням чисельності підрозділів, зайнятих у системі кіберзахисту, розробленням кіберзброї та проведенням пробних військово-розвідувальних акцій у кіберпросторі, посиленням контролю за національним інформаційним простором (способами доступу, контентом тощо).

З огляду на заяви високопосадовців США та експертів, задіяних у підготовці нової Стратегічної концепції НАТО щодо необхідності розглядати кібернапади на критично важливу інфраструктуру як «акт війни», що підпадають під статтю 5 Північноатлантичного договору, варто очікувати посилення дискусії на найвищому міжнародному політичному рівні (ОБСЄ, керівні органи НАТО, Генеральна Асамблея та Рада безпеки ООН, саміти Великої вісімки) щодо можливості закріплення відповідних змін у міжнародно-правових актах та статутних документах провідних міжнародних безпекових організацій. Це дозволить ідентифікувати кібернапади або їх сукупність як акти війни. Існує цілком реальний ризик, що спроби ототожнення кібератак з «актами війни» можуть бути реалізовані на практиці. В такому разі Україна може опинитися в двозначній ситуації і стати об'єктом додаткового впливу з боку деяких держав як потенційне джерело небезпеки для критичної інфраструктури розвинених держав світу (через активність українських хакерів на міжнародній арені) [3, с.7].

Кожна країна вирішує питання захисту з урахуванням національних особливостей.

На прикладі країни східної Азії розглянемо, як ці країни закріпили на найвищому політичному рівні пріоритетне місце кібербезпеки.

Стан кібербезпеки в Японії

В Японії було створено Національний центр інформаційної безпеки, який розробляє проект урядових стандартів, проводить оцінки на основі зазначених стандартів, формулює рекомендації на основі результатів оцінок та сприяє реагуванню на згадані рекомендації. Стратегія інформаційної безпеки «Cybersecurity strategy» відповідно до пункту 4 статті 12 основного закону «Кібербезпека», що застосовується до пункту 5 статті 12 була розроблена для створення нації з захищеною інформацією.

Стратегія спрямована на розвиток «провідного в світі», «сталого» і «динамічного» кіберпростору і перетворення Японії у світового лідера в сфері кібербезпеки. Для реалізації цих цілей в документі передбачені чотири основні принципи: забезпечення вільного обміну інформацією; забезпечення нових заходів у відповідь на те, що ризики стають більш серйозними; прийняття адекватних заходів щодо кіберзагроз на підставі оцінки ризиків; вжиття заходів і взаємодія з іншими державами на підставі їх власної соціальної відповідальності [4, с. 8-9].

Стан кібербезпеки в Китаї

З точки зору захисту кіберпростору Китай є вразливим до кібератак, тому що не має єдиної об’єднаної стратегії. Діючі Міністерство суспільної безпеки, Міністерство промисловості, Міністерство державної безпеки і навіть військові залучені до роботи, проте відсутність налагодженої комунікації не дозволяє належним чином захищати країну від кібератак [4, с. 8-9].

Основні завдання в сфері кіберзахисту, які ставить перед собою Китай:

1. Захист суверенітету кіберпростору
2. Захист критичної інформаційної інфраструктури (ICI)
3. Створення здорової онлайн-культури
4. Боротьба з кіберзлочинністю, шпигунством і тероризмом
5. Поліпшення кібер-управління
6. Підвищення базової кібербезпеки
7. Підвищення можливості захисту кіберпростору
8. Зміцнення міжнародного співробітництва

Протягом наступних одного-двох років Китай продовжуватиме здійснювати контроль над інформацією та технологіями через CSL та пов'язані з ними положення. Локалізація даних, особливо для «важливих» даних, буде потрібна для всіх компаній, що працюють в Китаї. Регулятори також зобов'язуються використовувати технологію, яка відповідає їхнім вимогам, щоб бути «безпечними та керованими» (наприклад, шифрування).

Стан кібербезпеки в Південній Кореї

Частота і серйозність кібератак спонукали уряд Південної Кореї переоцінити свою стратегію кібербезпеки. Є три установи, що обладнані для вирішення питань кібербезпеки: Національний центр кібербезпеки, Корейське агентство Інтернет та безпеки (KISA), а також Центр реагування на кібертерор Національного поліцейського агентства. Ці установи несуть відповідальність за виявлення, запобігання та реагування на кібератаки та загрози безпеці. Крім того, була заснована школа, що спеціалізується на кібервійнах [4, с. 8-9].

Перспективами в системі захисту кіберпростору у Південній Кореї є:

- ✓ Шифрування для доступу до мережі;
- ✓ Системи профілактики вторгнень (IPS);
- ✓ Розширена стійка загроза (APT);
- ✓ Хмарні обчислення;
- ✓ Безпека IoT.

Для американських фірм існує безліч можливостей забезпечити найсучасніші рішення з кібербезпеки для критичної інфраструктури в Південній Кореї. Завдяки передовій ІКТ-інфраструктурі, Південна Корея є ідеальним ринком для американських фірм, які прагнуть перевірити рішення щодо кібербезпеки, перш ніж розгортати їх на інших ринках. Щоб увійти на ринок кібербезпеки, Комерційна служба США в Кореї рекомендує американським технологічним фірмам співпрацювати з провідними південнокорейськими компаніями, які підтримують існуючі мережі збуту на фінансових, енергетичних та інших ключових ринках інфраструктури, і повністю знають місцеві ринкові характеристики та унікальні нормативні вимоги.

Таким чином, можна зробити висновки, що країни Азії є досить розвинутими в питаннях з кібербезпеки. Дослідження стану кіберпростору даних країн дало змогу виділити основні цілі та напрямки розвитку протидії кіберзлочинцям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юрчук Л.П., Хлапонін Ю.І. Кібербезпека в країнах Азії // Бизнес и безопасность. 2019. № 3 (131). С.29.
2. Хлапонін Ю.І., Рябчун Ю.В., Демянчук П.С. Стан кібебезпеки у Франції. Можливості співпраці // Бизнес и безопасность. 2019. № 2 (130). С.35.
3. Бурячок В.Л. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект: підручник / [В. Л. Бурячок, В. Б. Толубко, В. О. Хорошко, С. В. Толюпа]; за заг. ред. д-ра техн. наук, професора В. Б. Толубка. К.: ДУТ, 2015. 288 с.
4. Хлапонін Ю.І. Аналіз стану кібербезпеки в провідних країнах світу // Кібербезпека: освіта, наука, техніка. 2019. № 4(4). С. 8-9.

Омар Партенадзе,
Батумський Державний університет ім. Шота Руставелі,
м. Батумі, Грузія
Ганна Власова,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
h.vlasova@kubg.edu.ua

КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ПРОЦЕСІ (НА ПРИКЛАДІ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН)

Comparative approach in criminal law and process (on the example of some foreign countries)

Інтерес науковців у сфері права вчених-практиків до іноземних правових систем та міжнародного права сьогодні є високим як ніколи. Таку тенденцію можна пов'язати з глобалізацією, уніфікацією права, розвитком міжнародної торгівлі та боротьби із міжнародною злочинністю, різноманітними інтеграційними процесами, які відбуваються у світі. В останнє десятиліття не лише в Україні, але й в цілому світі все більше і більше робіт в юридичній науці присвячується порівняльним дослідженням. У теперішній час значного розвитку в юридичній науці набули порівняльно-правові дослідження, метою яких є виявлення закономірностей становлення, розвитку і функціонування правових систем сучасності, удосконалення національних правопорядків. Значення таких досліджень полягає не тільки в тому, що вони сприяють вирішенню тих чи інших проблем, але й висувають ряд питань, відповіді на які можна отримати лише шляхом здійснення комплексних порівняльно-правових досліджень. Для України дослідження іноземних правових систем є важливим і з огляду на процеси євроінтеграції. Але під час проведення реформ не можна просто бездумно переписувати норми з правопорядків іноземних держав, адже потім може скластися ситуація, що вони не відповідають українським реаліям життя і їх неможливо реалізовувати на практиці. Потрібно робити це із розумінням наслідків таких реформ. Саме в цьому і допомагають компаративістські дослідження та публікації. Зокрема, вагомими є компаративістські дослідження в сфері кримінального права та кримінального процесу.

У структурі юридичної науки зростає роль юридичної компаративістики, у тому числі галузевої юридичної компаративістики. Це пов'язано значною мірою з тим, що сучасне право не може розвиватися ізольовано від загальносвітових тенденцій розвитку. Використання галузевої юридичної компаративістики допомагає вирішувати як наукові, академічні, пізнавальні, так і суто практичні завдання.

Слід зазначити, що інтерес до вивчення правових питань був завжди. Так, в XIX столітті кримінально-правова компаративістика не залишалась поза увагою тогочасних

правників-науковців. Можна виділити такі основні етапи розвитку кримінально-правової компаративістики в Європі:

– 1800 р. – вийшло в світ видання «Нарис кримінальної науки Корану», автор А. Фейєрбах;

– 1813 р. – А. Фейєрбах, використовуючи порівняльний метод, створює проект Баварського кримінального кодексу;

– 1839–1941 рр. – видано двотомник «Курс порівняльного кримінального законодавства» Ж. Ортолана;

– 1846 р. – на юридичному факультеті Паризького університету створюється кафедра порівняльного кримінального права;

– 1852 р. – в Італії видано тритомну працю Л. Дзуппета «Повний курс порівняльного кримінального законодавства»;

– 1888 р. – Прінсом, ван Хамель та Ліст створюють першу міжнародну наукову організацію «Міжнародне криміналістичне товариство»;

– 1894 і 1899 рр. – під редакцією Ліста та Крузена публікується праця «Сучасне кримінальне законодавство в порівняльному викладі». Перший том охоплює кримінальне право країн Європи, другий – право неєвропейських держав;

– 1900 р. – в Парижі проходить І Міжнародний конгрес порівняльного права;

– 1909 р. – видано 16-томник «Порівняльний виклад німецького та іноземного кримінального права» (Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts);

– 1924 р. – засновано Міжнародну асоціацію кримінального права;

– 1936 р. – проф. Д. де Вабр випускає Журнал кримінальних наук і порівняльного кримінального права;

– 1938 р. – у Німеччині засновано Інститут іноземного та міжнародного кримінального права Макса Планка;

– 1995 і 2002 рр. – опубліковано двотомну монографію проф. Ж. Праделя «Порівняльне кримінальне право»;

– 2010 р. – в Університеті Стенфорда видано Довідник з порівняльного кримінального права, в якому проаналізовано всі основні кримінальноправові системи сучасного світу [4; 5].

Дуже цікавим видається і порівняння кримінальних процесуальних кодексів різних країн з позиції порівняння деяких аспектів, зокрема в частині спрощеного кримінального судочинства. Так, у кримінальному процесуальному кодексі України є положень, які є не «такими» як загальна процедура провадження: спрощене провадження щодо кримінальних проступків, провадження в суді присяжних, кримінальне провадження на підставі угод,

кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб [1].

Такі провадження існують і в інших кодексах держав (Молдови, Грузії, Литви, Румунії) різниця полягає лише в самій назві та процедурі здійснення провадження [2, 3]. Частіше за все вони мають назву «особливе провадження», «провадження по окремій категорії справ». Часто дослідження у сфері галузевої юридичної компаративістики дорікають за їх незрілість, різноформатність, але це не є причиною взяття під сумнів їх наукову і практичну значимість, оскільки, це є свідченням відносної «молодості» цього напрямку.

Вбачається, що вивчення галузевої юридичної компаративістики дозволить: підвищити юридичну грамотність та інформованість студентів у контексті їх підготовки до правозастосовчої, наукової та законодавчої діяльності; сформувати більш глибоке і різнобічне бачення «своєї власної» та інших правових систем сучасного світу; набути нових знань, що мають як теоретичне, так і практичне значення для наукових розробок у сфері юридичної компаративістики, теорії держави і права, окремих галузей права; орієнтуватися в основних тенденціях розвитку галузей права сучасних правових систем світу. Все вищеперераховане буде корисним для удосконалення національної правової системи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (rada.gov.ua)
2. Уголовно-процесуальний кодекс Грузии. https://www.matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/37/ru/pdf
3.Кримінальний процесуальний кодекс Молдови https://www.refworld.org.ru/pdfid/5242aa8e0.pdf
4. Eser Albin: Funktionen, Methode und Grenze der Strafrechtsvergleichung – H.-J. Albrecht (Hrsg.): Internationale Perspektiven in Kriminologie und Strafrecht. Festschrift für Günter Kaiser zum 70. Geburtstag. Berlin: Duncker & Humblot, Bd. 2, 1998. S. 1499–1529, с. 1504–1505;
5. Малиновский А.А. Сравнительное уголовное право : учебник. 2-е изд., Москва, 2016. 592 с

Andrei Smochină,
Academia de Administrare Publică,
Chisinau, Republica Moldova
studii_juridice@yahoo.com

DIFICULTĂȚILE ASIGURĂRII DREPTULUI LA UN TRAI DECENT ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Difficulties in ensuring the right to a decent life in the Republic of Moldova

PRELIMINARII

Complexitatea realităților economico-sociale, marile probleme globale născute din tendințele de dezvoltare asimetrică a statelor și, în cadrul lor, a păturilor sociale, educația,

transformările tehnologice și schimbările informaționale rapide, financiare, etc. au marcat, la acest început de mileniu, transformarea radicală a umanității. O transformare unde respectul față de om și calitatea vieții *per ansamblu* sunt amenințate tot mai virulent de flagelul subculturii și al sărăciei, unde legea tinde să devină un simplu și patetic ritual tehnico-juridic al exercițiului de putere. Acestea sunt chestiunile care aduc în planul comunicării noastre una dintre marile interogații ale postmodernității și anume în ce măsură, astăzi, guvernele și legislațiile răspund aspirațiilor și nevoilor existențiale, mai exact nivelului normal/adecvat/decent de trai.

IMPORTANȚA CUNOAȘTERII DIFICULTĂȚILOR ASIGURĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT

Asigurarea dreptului omului la un trai decent rămâne circumscrisă unui complex de factori intim subordonați procesului educațional, legislației și actului de guvernare [10].

Așadar, pentru a putea identifica principalele carențe administrative și legislative, care în mai mult de jumătate dintre statele lumii au cenzurat drepturile și libertățile societății civile cu sprijinul noilor tehnologii și al legilor represive [3] - și care au adus astăzi Republica Moldova într-un punct disruptiv ce afectează însăși condițiile subzistenței umane (limita de jos a dreptului la un trai decent). Un demers în care ne vom sprijini susținerile pe o serie de rapoarte internaționale și interne, documente, interpretări și expertize de specialitate, inclusiv pe una dintre cele mai autorizate modalități de diagnosticare a calității managementului statal - *percepția socială*.

Așa cum vom vedea, sărăcia, deculturalizarea și corupția au rămas singurii candidați pentru un *modus vivendi*. Spre exemplu, în Republica Moldova încălcarea de către autorități a drepturilor omului a devenit deja un truism cu o sonoritate crescândă începând cu data de 02 martie 1992, când republica a devenit membră ONU și când a putut beneficia de evaluarea UPR [13].

Supusă acestei proceduri complexe de evaluare, Moldova a avut, în anul 2011, primul ciclu al EPU, prilej cu care i s-au comunicat un număr de 123 de recomandări pentru îmbunătățirea asigurării drepturilor omului la nivel național.[2] Din păcate autoritățile au rămas impasibile în față unor asemenea rezultate îngrijorătoare. Dovadă fiind faptul că, 7 ani mai târziu, Moldova se plasa deja, conform raportorului special ONU (2018) [5], în topul condamnărilor pentru condiții inumane: tratamentul inuman și degradant în timpul detenției, încălcarea dreptului la libertate și la siguranță, la un proces echitabil și la un remediu efectiv.

Deci, fără a nega unele progrese făcute de autoritățile moldovene, este deosebit de important să conștientizăm că din anul 2011 și până în prezent lucrurile nu s-au schimbat semnificativ din unghiul drepturilor omului. Această situație dezonorantă este confirmată și de alte cercetări, inclusiv de studiul efectuat în decembrie 2018 de Compania iData pentru Oficiul Avocatului Poporului,

[2] Recomandările vizau egalitatea de gen, tortura și relele tratamente, drepturile femeilor și ale copilului, traficul de ființe umane, drepturile minorităților etnice, discriminarea rasială, drepturile persoanelor cu dezabilități etc.

potrivit căruia „*Șapte din 10 locuitori ai Republicii Moldova consideră că drepturile lor sunt încălcate în mod sistematic”* [8]. De asemenea, raportul final adoptat de către Consiliul ONU pentru Drepturile Omului în martie 2017 a scos în evidență, pe lângă problemele cetățenilor migrați în raporturile de muncă și o serie de alte fapte grave legate de tortură, de relele tratamente, de eradicarea fenomenului corupției, de condițiile inumane de detenție, de accesul la justiție, de egalitatea de gen, de violență domestică, de discriminare etc. [9]. Cum în Moldova tortura, tratamentele inumane și, în general, încălcarea drepturilor omului au reprezentat regula.

Sigur că nu suntem singurul stat al lumii contemporane cu asemenea probleme. De aceea, la nivelul UE, summiturile șefilor de state și de guverne sunt notabile, inclusiv cel reunit recent la Porto (7-8 mai 2021), prilej cu care s-a reînnoit intenția de așezare a educației în centrul politicilor Uniunii Europene, dar și de eficientizare a punerii **în aplicare a drepturilor sociale, cu deosebire** în ramura creșterii gradului de ocupare a forței de muncă, a competențelor (prin cursuri de formare) și a protecției sociale (pentru reducerea riscului excluziunii sociale și sărăciei).

Am putea spune că avalanșa eterogenă a stărilor *de facto* care invadează lumea confirmă observațiile profesorului I. Humă care ne amintește că *„raționalizarea lor (a intereselor umane n.n.) – față de care îndemnurile moraliste rămân neputincioase – este opera cea mai dificilă a construcției sociale*” [6, p.53]. În fond, autorul ne îndeamnă să renunțăm la ideologiile alienate și să *„valorizăm ceea ce ne diferențiază pentru a clădi astfel durabila armonie interumană*” [6, p.53], lucru care în opinia sa este realizabil prin depolitizarea dreptului pozitiv și prin corelarea acestuia cu dreptul natural, de așa fel încât cel din urmă să reprezinte substanța primului.

MODALITĂȚI ȘI INSTRUMENTE DE DEPĂȘIRE A DIFICULTĂȚILOR ÎN ASIGURAREA DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT

Îmbunătățirea calității educației. Vorbind despre educație, trebuie să nu pierdem din vedere că doi dintre cei mai veritabili catalizatori ai nivelului de trai, care definesc, totodată, finalitatea educației unui popor și anume *încrederea* și *responsabilizarea subiecților raportului individ-stat,* se află în strânsă interdependență cu nivelul conștiinței sociale, morale și intelectuale al indivizilor [12, p.85-99]. Pe de altă parte, reformarea structurală a sistemelor educaționale în scopul asigurării progresului social nu poate face abstracție nici de existența unor instrumente juridice internaționale și naționale capabile să sprijine juridic asemenea valori incrementale.

Promovarea valorilor comune ale UE printr-o eficientă informare și conștientizare a societății. Este vorba despre acele valori care au stat la baza conceptualizării UE și care sunt consfințite prin Tratatul de la Lisabona și Carta drepturilor fundamentale a UE (demnitatea, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept, drepturile omului, în special libera dezvoltare a personalității, a dreptului la exprimare, a fraternității, toleranței, solidarității, justiției etc.), dar *și a finalităților declarate de acest organism suprastatal* (pacea, siguranța și bunăstarea cetățenilor).

Promovarea unei culturi a transparenței treburilor publice, a importanței încrederii sociale și a participării populației la procesul democratic (la adoptarea deciziilor și a actelor normative). Într-una dintre cercetările efectuate [14, p.265], subliniam faptul că soluția creșterii calității traiului uman implică responsabilizarea raportului individ-stat pe calea democrației participative, lucru care este de neimaginat fără ridicarea calității educației.

Autonomizarea, finanțarea și depolitizarea învățământului. Atunci când vorbim despre autonomia învățământului, nu ne referim doar la autonomia instituțională, ci mai ales la cea a profesiei de cadru didactic, a formatorului de opinie. O autonomie care să îngăduie elaborarea de lecții personalizate la nivelul clasei și chiar la nivelul elevului.

Introducerea unor discipline de educație juridică elementară, dar și educarea în spiritul moralității, a fraternității, a iubirii față de patrie și a respectului față de valorile culturale și naționale.

Educarea în spiritul liberei dezvoltări a personalității, al unei conștiințe și gândiri nemanipulate și al dreptului la obiecție pe motive de conștiință. Tinerii nu trebuie să fie înregimentați într-o anumită cultură sau *model*, care să corespundă cerințelor regimului aflat la putere, care întotdeauna l-a blamat pe cel precedent. Distincția dintre *bine* și *rău* trebuie să fie dictată doar de conștiința liberă și nemanipulată a fiecărui individ, însă întemeiată pe o cultură solidă și autentică.

Reformarea relațiilor dintre individ și stat/autorități. Putem deci conchide că în Moldova, traseul curricular al aducerii calității vieții umane la un nivel de confort psihic și fizic superior celui actual, implică pe lângă ridicarea standardului calității educației și un efort intelectual conjugat al lumii juridice, desigur pentru a putea pregăti cu succes acele teze și proiecte normative necesare adaptării Constituției și a legilor interne la cerințele democrației participative, în special în direcția eficientizării respectării și garantării drepturilor omului.

Claritatea, simplitatea, predictibilitatea și fezabilitatea legislației. Implementarea unor asemenea trăsături normative - care marchează și diferențele de consolidare democratică dintre țări – reprezintă un ideal legislativ aflat în atenția oricărei țări. Aladar, calitatea legislației din unghiul acestor elemente este susținută constant, fervent și fără rezerve de întreaga doctrină și jurisprudență. Din păcate, în state și Moldova, realitatea juridică se îndepărtează adesea de idealuri, motiv pentru care individul și comunitatea se văd puși în fața unui conglomerat de acte normative, aproape neinteligibile, în care nu se regăsesc.

Eliminarea inegalităților sociale, a corupției și a exceselor birocratice. Este suficientă o simplă lectură asupra hărții globale a distribuirii resurselor economice ale societății moderne că să realizăm dimensiunea pericolului generat de propriul sistem prin prăpastia pe care a creat-o între săraci și bogați. Sigur că o pondere semnificativă în realizarea acestei discrepanțe este generată de

averile colosale cumulate de către funcționarii publici sub oblăduirea prezumției de legalitate a dobândirii averii strecurată în constituția statului (lucru neîntâlnit în constituțiile celorlalte state) și a unei transparențe îndoielnice privind modul de gestionare a banului public.

Obligativitatea autorităților/instituțiilor publice la o atitudine cordială, transparentă și cooperantă față de societatea civilă. Necesitatea reglementării unei asemenea obligații izvorăște nu doar din considerente jurisprudențiale și doctrinare, ci și din rațiunile care eșafodează utilitatea apropierii și responsabilizării subiecților raportului stat-cetățean.

Obligativitatea autorităților/instituțiilor publice de a informa și antrena societatea civilă în vederea participării la procesele decizionale și de adoptare a actelor normative. Așa cum am putut vedea, Tratatul de la Lisabona și în general politicile ardente ale UE nu au lăsat nici o îndoială asupra intenției acestui organism supra-statal de a determina statele membre sau asociate să înlesnească participarea activă a indivizilor la înfăptuirea politicilor publice – la așa-zisa democrație participativă. Evident, în scopul consolidării coeziunii sociale și a unei mai bune reprezentativități.

Garantarea efectivă a libertății și a vieții private a omului. Libertatea și viața privată a omului nu pot fi analizate fără a se ține seama de principiul proporționalității în a cărei formulare inițială se arăta că *„unei persoane nu trebuie să i se limiteze libertatea de a acționa dincolo de măsura necesară apărării interesului public”.*[3] Așadar, ar fi hazardat să susținem că oamenii zilelor noastre se bucură de libertate și de intimitate în contextul în care statele, fără să-i întrebe și fără să justifice apărarea unui interes public, le-au juridicizat toate ungherele vieții personale, de familie, profesionale și publice și, nu de puține ori, i-au supus unei ierarhizări și formalizări normative teribil de excesive. S-a ajuns la o veridică captivitate a individului în plasa reglementărilor sociale, urmată mai nou de implantarea *cip*-urilor biometrice în documentele de identificare.

Delimitarea cazurilor de restrângere a exercițiului drepturilor și libertăților societății civile. Cazurile de restrângere a exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți prevăzute de constituție se stabilesc prin lege și numai în acele condiții care servesc “*[...] interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției* [4].”

Intangibilitatea proprietății necesare asigurării traiului decent. Așa cum am putut vedea [11, p.79], constituantul nu doar că nu oferă garanții asupra obligației asumate de stat de a asigura

[3] Formulată în anul 1970 în fața Curții Europene de Justiție de Avocatul General, în cauza C-11/70 Internațional Handelsgesellschaft vesus Einfuhr-und Vorratsstelle Getreide. [citat 24.04.2019]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/ legal -content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A61970CJ0011

traiul decent al omului și de a lua măsuri pentru dezvoltarea economiei naționale, dar nici măcar nu descurajează încălcarea unor asemenea obligații.

Reformarea fiscalității pe principiul echității și protecției sociale. Așa cum am arătat în studiile realizate, din punct de vedere legislativ, un rol de regulator al diferențelor economice dintre indivizi îl are legislația fiscală. Regularizarea diferențelor are loc în urma procedurii de stabilire și prelevare a cotelor de impozitare [1, p.56] care, în temeiul finalității legislației fiscale (care nu poate deroga de la finalitatea dreptului), poate conduce la reducerea substanțială a diferențele de venituri dintre indivizi, așa cum se întâmplă în țările cu democrații consolidate.

Măsuri privind asigurarea echitabilă a distribuirii resurselor economice. Una din marile hibe cu care se confruntă postmodernitatea constă în faptul că, deși s-au făcut progrese incontestabile în direcția democratizării politicului, economicul a rămas în continuare sub dictatură. Desigur sub dictatura marelui capital unde politicile economice și distribuirea resurselor economice sunt concentrate în mâinile unei oligarhii restrânse. O dictatură injustă, inclusiv prin faptul că limitează democrația politică și legislativă (economicul și politicul fiind cele două fațade ale puterii) de așa fel încât s-a ajuns astăzi la paradoxala ireverență ca profiturile să fie privatizate iar pierderile socializate. Ori, politicile statelor europene din ultimele decenii ne-au confirmat în repetate rânduri că, într-o democrație participativă, *coeziunea socială* – un proces al cărei nucleu axiologic îl reprezintă *încrederea* și *responsabilitatea reciprocă stat-cetatea* [7, p.158].

Stabilirea unui venit (salariu/pensie/ajutor social etc.) minim garantat la nivelul minim al valorii costurilor aferente traiul rezonabil. Oricât ar putea fi de temerară o asemenea măsură, nu trebuie uitat că art.47 din Constituția Republicii Moldova nu constituie o normă dispozitivă, ci una *imperativă.*

CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI

Pornind de la aceste idei, considerăm că cele mai importante concluzii de ordin teoretic și practic, cu rezonanțe deosebite în actualitate, sunt următoarele:

Așadar, îndrituirea fiecărui locuitor la un nivel de trai rezonabil și obligarea statului de a-l asigura, implica *inter alia* și asigurarea așa-zisului coș minim lunar/persoană sau familie care să asigure un minim rezonabil al subzistenței fiecărui om;

Și față de o asemenea situație, se impune amendarea Constituției și a actelor normative în sensul ca statul să asigure protecția proprietății necesare, adică acelei proprietăți menite să asigure omului și familiei lui un trai rezonabil;

Susținem că agenda de lucru a misiunii educaționale în Republica Moldova ar trebui rescrisă de la zero, pornind de la necesitatea creării unor autorități la nivelul fiecărei unități administrativ-teritoriale al căror scop esențial să-l reprezinte revigorarea și responsabilizarea subiecților raportului individ-stat. Ori acest lucru se poate realiza printr-o bună instruire a populației asupra valorilor

naționale și europene comune (democrația, drepturile omului) și, desigur, prin reformarea unităților și instituțiilor de învățământ, problematici care, punctual, reclamă normativizarea măsurilor deja menționate.

BIBLIOGRAFIE

1. BOSTAN, I. Drept financiar. Iași: Tehnopress Publishing, 2008. ISBN 978-973-702-500-5
2. BĂDESCU, V.-S. Despre pierderea identităţii şi spiritului dreptului românesc la un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană. În: Acta Universitatis George Bacovia. Juridica. Volume 6. Issue 1/2017, p.5-76. ISSN 2285-0171
3. CIVICUS MONITOR. Studiu: peste jumătate dintre țările lumii folosesc cenzură sau violență pentru a reprima discursul public. [vizitat la 20.07.2021]. Disponibil: https://www.green-report.ro/drepturi-civile-incalcate-raport/
4. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94, republicată. În: Monitorul Oficial al Republici Moldova nr.78/140 din 29.03.2016, htpp://xiv.parlament .md/ legalfoun dasion/ co nstitution/.
5. FORST, M. Raportorul special privind situația apărătorilor drepturilor omului. Declarație de sfârșit de misiune a lui Michel Forst, Raportor Special al Națiunilor Unite privind situația apărătorilor drepturilor omului în Republica Moldova, 25-29 iunie 2018. [vizitat la 13.08.2020]. Disponibil: file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/End%20of%20mission%20Moldova%20Final%20RO.pdf
6. HUMĂ I. Dreptul natural, justă măsură a drepturilor omului. În: Revista de studii interdisciplinare „C. Stere", nr. 3-4 (11-12), Ed. Vasiliana'98, 2016, p.53. ISSN 2457-5550
7. IACUB, I. Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei ca principiu constituțional. În: „Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului", materialele mesei rotunde, cu participare internațională din 11 decembrie 2013. Chișinău: AAP 2014, p.158. ISBN 978-9975-4241-8-9
8. OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI și OHCHR în consultare cu PNUD Moldov. Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2018. p. 27. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.undp. org/ content/dam/unct/moldova/docs/DreptOmul-10_09.12.18.pdf.
9. RAPORTUL REPUBLICII MOLDOVA pentru al II-lea ciclul al Evaluării Periodice Universale (UPR), aprobat în Sesiunea 34 a Consiliului ONU pentru Drepturile Omului (CDO), 17 martie 2017, Geneva. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: https:// gov.md/sites/default/ files/document /attachments/intr21_81.pdf
10. SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinţei ştiinţifice cu participare internaţională, dedicată aniversării a 27 de ani de la fondarea ULIM, 16-18 octombrie 2019.
11. . SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. Bunăstarea și/sau traiul decent al omului - interogație a trecutului și prezentului. În: Revista de Studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău 2019, pp.79-85. ISSN 1857-4122.
12. SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. Educația - determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent. În: Revista de Studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, pp.85-94. ISSN 1857-4122.
13. UPR - Universal Periodic Review - este cea mai complexă evaluare la nivel mondial a respectării drepturilor omului în toate cele 193 de state membre ONU. [vizitat la 02.05.2021]. Disponibil: http://justice.gov.md/ libview. php?l=ro&idc =4&id=4428
14. VLĂESCU, GE. Distanța față de putere și influențele asupra dreptului constituțional la un trai decent. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței internaționale "Supervizare în psihoterapie", Ediția a II-a, 28-29 iunie 2019, Timișoara, pp.263-270. ISBN 978-88-85813-66-3.
15. VLĂESCU, GE., GHICA, E.D. Introducere în studiul Teoriei Generale a Dreptului. Timișoara: Ed. Eurostampa, 2020, p.5-6. ISBN 978-606-32-0959-8
16. VLĂESCU, GE. Juridismul - un pericolul care vine din partea dreptului." În: Revista de Studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, pp.146-154. *ISSN* 1857-4122.

Ірина Басиста,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м.Львів, Україна
basysta-i@ukr.net

ВІДНОВНІ ПРАКТИКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ НАДБАННЯ

Restorative practices in criminal procedural legislation: international experience and national properties

Метою даної науково-практичної розвідки є з'ясувати стан справ із реалізацією такої із альтернативних форм вирішення кримінально-правових конфліктів, як примирення сторін та укладення угоди між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим у кримінальному провадженні, яка має низку ознак відновної практики, але в силу недосконалості чинного кримінального процесуального законодавства повноцінно такою загалом не є.

Не дивлячись на вже описані науковцями наявні національні витоки «узгоджувальних та примирних процедур», які формувалися, змінювалися протягом століть [7, с.30-35; 21, с.41-53; 22, с.10], новаторськими «першими кроками» на шляху до альтернативних форм вирішення конфліктів у незалежній Україні є діяльність БО «Український Центр Порозуміння» та його пілотних програм, який у 2005 році за підтримки Швейцарської агенції з розвитку та співробітництва в Україні започаткував щоквартальний бюлетень «Відновне правосуддя в Україні». На шпальтах цього видання науковці та практики мали змогу ділитися не лише власними проблемами у цій царині, а й передовим досвідом, здобутками, зокрема й в окремих громадах. Також своє висвітлення у ньому отримували кроки реалізації проекту «Підтримка реформ системи кримінальної юстиції України: впровадження прийомів медіації в діяльність органів прокуратури». До таких ініціатив активно приєдналися й Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ, Верховний Суд України, Генеральна прокуратура України та заклади освіти. Проводилися конференції, круглі столи, тренінги. Знаковим є й той факт, що фахівці Національної академії внутрішніх справ у рамках проєктів за участю БО «Український Центр Порозуміння» напрацювали не один десяток навчальних тренінгових видань щодо побудови безпечної громади, осучаснення стратегій запобігання злочинності неповнолітніх та ін. із застосуванням відновних, примирювальних практик. Активною була й співпраця з НДО «Молодь за демократію» (Харків) та «Віра в майбутнє» (Івано-Франківськ) та ін., зусилля яких спрямовувалися на впровадження медіативних практик та «кіл примирення» у школах та окремих «пілотних» громадах за активної участі представників цих громад. У закладах освіти системи МВС був

запроваджений спецкурс щодо запобігання злочинності неповнолітніх із набуттям навичок медіативних практик та «кіл примирення», який у подальшому трансформувався у вибіркову дисципліну. Окремі заклади освіти МОНу пішли дальше та одразу запроваджували вибірковим предметом «Медіацію, як спосіб вирішення конфліктів». Цікавим та корисним видається й досвід апробації такої вибіркової дисципліни, як «Відновне правосуддя, ювенальна юстиція та пробація» на магістратурах [4, с.143-153; 5]. Також з 2017 року магістерську програму «Урегулювання конфліктів та медіація» було відкрито у НТУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», який став першим в Україні вузом, який готує магістрів з медіації та врегулювання конфліктів, здійснивши вже два випуски магістрів [8]. Звісно, що мета підготовки цих фахівців-магістрів є глобальнішою, ніж задекларована мною тематика, але ж досвід закладу вищої освіти є вельми позитивним та свідчить на користь підвищення ефективності наявних медіативних практик. Таких фахівців готують і в Johns Hopkins University, University of Westminster, скор. UW London [8]. Також у більшості юридичних факультетів німецьких навчальних закладів введено постійний курс медіації [6].

Результативною вважаю й діяльність Громадської спілки «Українська академії медіації», яка заснована Одеською обласною групою медіації, що має 20-річний досвід впровадження медіації в Україні та юрид. компанією «Пріоріс», метою діяльності якої є сприяння розвитку медіації в Україні, як альтернативного методу вирішення спорів [24] та Громадського об'єднання «Національна асоціація медіаторів України» (НАМУ), якими проведено цілу низку важливих заходів та підготовлено успішні видання [20].

Звужуючи об'єктив до проблематики відновних практик у кримінальному провадженні, на відміну від деяких моїх знаних і шанованих колег-процесуалістів та міжнародників, не вважаю за можливе та доцільне розглядати «відірвано» одне від одного право на компроміс, відновне правосуддя, медіацію та інститут укладення угод, зокрема, угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Отож, для того щоб більш розлого обґрунтувати таку свою «об'єднавчу» наукову позицію, спробую звернутися до знаних міжнародних експертів у цій царині, які розглядали правосуддя, як парадигму із її карною та відновною віхами. Вельми конструктивними є погляди Томаса Куна («Структура наукових революцій»), Г(Х)оварда Зера («Зміна об'єктиву») [10], Мартіна Райта («Відновне правосуддя – шлях до справедливості»), Роберта Маккейна, Іво Ерстена («Реконструкція зв'язків у суспільстві – медіація і відновне правосуддя у Європі») та інших провідних дослідників щодо існування окремих парадигм. Посередництво для примирення сторін конфлікту, «підведення» їх до стану необхідності взаємного прощення сторонами одне одного та відшкодування завданої шкоди потерпілому апріорі не може відбуватися без кваліфікованого посередника, та й сама дефініція «медіація»

походить від латинського «mediare» – бути посередником. Отже, медіатор виступає посередником, тобто як третя нейтральна сторона для розв'язання конфліктів, спірних питань між учасниками відновного правосуддя [23, с.63]. Медіація передбачає, що сторони конфлікту мають ресурси і компетенції, щоб за допомогою третьої особи, *акредитованого медіатора,* самостійно вирішити конфлікт [18, с.3], спільно усунути наслідків того, що трапилося та запобігти повторення в майбутньому [15, с.21-43]. При цьому, очевидно виходячи із взаємопов'язаності понять відновне правосуддя, медіація, угоди про примирення та критеріїв медіабельності проваджень, навіть національний законодавець (правда ще у проєкті реєстр. №3665, який було прийнято за основу 3.11.2016) стояв на позиціях, що медіація не може бути реалізована у справах, де сторони відповідно до чинного законодавства не можуть укласти мирову угоду або угоду про примирення, про що вже вказували й дослідники у своїх публікаціях [12].

Що ж ми отримали у чинному законодавстві, зокрема і кримінальному процесуальному та кримінальному із того, що вище мною процитовано чи означено? ***По-перше,*** починаючи з 2002 року непоодинокими були спроби хоча б якимось чином переконати та заохотити практиків схилятися на сторону відновних практик. Для цього, знаковою була подія, коли Генеральний прокурор України направив до підпорядкованих підрозділів та Національної академії прокуратури України 1 серпня 2008 року інформаційний лист «Щодо використання процедур примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню». Своєю чергою, за підтримки ВСУ окремі районні суди, застосовуючи програми відновного правосуддя в межах чинного на той період часу законодавства, передавали ГО, які здійснювали таке посередництво інформацію у справах про нетяжкі злочини, констатуючи у кінцевому результаті позитивний вплив, як на захист прав потерпілих, так і на профілактику злочинності. Не дивлячись на наявні, починаючи з 2004 року постанови Пленуму Верховного Суду України, зокрема від 16 квітня 2004 року №5; від 15 травня 2006 року №2; від 11 грудня 2015 № 13 та положення чинного КПК України, які дозволяють укладати два різновиди угод, як теоретичні, так і практичні проблеми на цій ниві наявні і є вельми гострими. Також зазначу, що деякі науковці ведуть мову про 2011 рік, вважаючи його точку початку відліку, коли відбувалися «спроби ввести медіацію в українське правове поле» [16, с.245], що очевидно є не зовсім коректним, виходячи із викладеного вище.

По-друге, черговий раз, як риба об лід б'ємося за прийняття Закону України «Про медіацію». Вже не пам'ятаю по черговості, який Проєкт по рахунку зараз розглядається, але як на мене, то досить конструктивним був проєкт реєстр. №3665, який було прийнято за основу 3 листопада 2016 року. Звісно, що прийняття такого Закону України є корисним і на

часі, однак і без його існування, як вірно підкреслюють процесуалісти «… можливість для проведення медіації як процедури в інтересах, але поза межами кримінального процесу, була підтверджена КПК України 2012 року (хоча і без саме такої назви)» [9, с.175-176]. Ба більше того, медіація у США бере свої витоки із дієвих механізмів вирішення трудових спорів та «…у багатьох штатах Америки у судів є право як пропонувати, так і направляти справи на медіацію, *в низці випадків, роблячи це у вигляді судового наказу, обов'язкового для сторін»* [21, с.322]. При цьому єдиного Закону «Про медіацію», не дивлячись на тривалість її застосування, у США немає. Хоча наявний «Єдинообразний акт про медіацію 2001 р.» (у ньому наявні поняття і терміни медіації), який містить 2,5 тисячі різних законів, які регулювали посередницьку діяльність у різних штатах та локальні акти, прикладом яких можуть бути «Правила посередництва, що застосовуються у федеральному суді Західного округу штату Мічиган» [16, с.242]. Натомість, у Бельгії такий Закон з 2005 року функціонує та передбачає медіацію навіть після винесення вироку або виконання покарання [21, с.325]. Польща є однією з перших країн Європейського Союзу, яка прийняла та імплементувала законодавство про медіацію шляхом внесення відповідних змін до Цивільного процесуального кодексу (Kodeks post powania cywilnego) ще у 2005 р. Медіація у Польщі є добровільною процедурою, а при досягненні мирової угоди в межах медіації, санкціонованої судом, позивачу у справі повертається три чверті сплаченого судового збору [6]. Інтенсивний розвиток інституту медіації в Німеччині розпочався ще з 2000р., коли було прийнято декілька федеральних законів, які дозволяли федеральним землям створювати локальне законодавство про медіацію [6].

Погоджуюся, що при будь-якому розвитку подій, чи то за умов прийняття Закону України «Про медіацію» чи за його відсутності, як це є на сьогодні в Україні, національний законодавець на кшталт того, як це зробили 26 країн світу мав би імплементувати до національного законодавства щодо медіації положення Модельного Закону ЮНСІТРАЛ про міжнародну примирну процедуру 2002 р. та «Принципів для організацій, які забезпечують проведення медіації» [16, с.244], що лише частково та вибірково реалізовано. Очевидно, що прийняття Закону України «Про медіацію» дозволило б вирішити ряд наявних проблем, а особливо із вимогами, яким повинен відповідати медіатор, який на сьогодні не є процесуальною фігурою у кримінальному провадженні та, відповідно, не має жодного процесуального статусу. При цьому, дослідники виділяють такі компетентності медіатора, як конфліктологічна, комунікативна, процедурна, рефлексивна та правова та необхідні техніки, зокрема: активне слухання, невербальна комунікація, постановка запитань, перефразування та робота з емоціями [17, с.190-222], тобто особа повинна відповідати за своїми особистими характеристиками психограмі медіатора [23, с.65], якого не варто зіставляти з тими

учасниками кримінального провадження, які на сьогодні наявні згідно з положеннями чинного КПК України. Тут частково мають рацію ті науковці, які апелюють до такого стану справ, що юристи здебільшого працюють із фактами, які мали місце у минулому (адвокат, слідчий, прокурор…), а медіатор зацікавлений у глибинному вирішенні конфлікту, переводячи увагу на майбутній час [16, с.245; 12]. Хоча наявні й протилежні переконання про те, що «…важливим є опанування адвокатами навиків медіації, які зроблять адвоката ще більш ефективним під час надання правової допомоги, а також сприятимуть швидкому й ефективному вирішенню завдань клієнтів», –так вважає Владислав Ситюк голова Комітету з питань медіації, що діє у складі Національної асоціації адвокатів України (НААУ) [19]. Як мені видається, тут варто виходити із типової та галузевої приналежності окремих проваджень, напрямів медіації та тих сфер суспільних відносин, в яких вона застосовується (сімейна медіація, бізнес-медіація, медіація в трудових відносинах, медіація в адміністративно-правових відносинах, медіація як форма відновного правосуддя та у сфері міжнародних відносин тощо [17, с.328-390]), бо наявні вельми позитивні і переконливі приклади із міжнародної практики, де ефективною є медіація адвокатів та медіація експертів (для прикладу, у Німеччині медіація адвокатів застосовується в межах судового розгляду справи та передбачає передачу спору професійному медіатору, в ролі якого виступає адвокат. Якщо медіація є успішною, то суддя вносить до протоколу факт досягнення «мирової угоди». Медіація експертів по суті є аналогією медіації адвокатів, з різницею у тому, що процедуру медіації веде експерт, який володіє спец. знаннями у певній галузі (будівництві…) [6]. Почасти переконливими є аргументи (хоча і не всі) на користь *медіації в діяльності* судді, нотаріуса, прокурора, державного виконавця та приватного виконавця й в Україні [17, с.396-443]. Ще одним важливим кроком у цій царині є публічні реєстри медіаторів, які мають слугувати гарантією якості самої медіації [14, с.66].

По-третє, інститут угод у кримінальному провадженні є новацією чинного КПК, яка в процесі власної апробації наштовхнулася на низку перешкод таких, як: 1) недосконалість самих процесуальних норм, які регламентують порядок укладення угод у кримінальному провадженні та, власне, особливості судового розгляду таких проваджень (реальний і невтішний стан справ у цій царині ілюструють статистичні дані, якими оперують й науковці у своїх дослідженнях, зокрема: з 428 розглянутих судами у 2012 році кримінальних проваджень на підставі угод затверджено лише 58 угод; 2013: 139188-25610; 2014: 131034-23295; 2015: 122260-18619; 2016: 103502-15098; 2017: 110686-17933; 2018: 111742-18094; 2019: 108893-17599; 2020: 112971-14966 [22, с.2]); 2) відсутність закріпленого у КПК учасника кримінального провадження із власним процесуальним статусом, який повинен не лише формально підійти до укладення угоди про примирення, а й вичерпати конфліктну

ситуацію, що виникла, як результат вчинення кримінального правопорушення; 3) суб'єктивний підхід до інституту угод у кримінальному провадженні зі сторони слідчих, прокурорів, суддів, а що найгірше – різне тлумачення протягом тривалого періоду часу такої ситуації судами України, що привело до «різнобою» у судовій практиці, який досі не вичерпаний [1, с.297-309; 2, с.20-23; 3, с.11-20]. Відсутня єдність й у теоретичних підходах до розуміння так званої судової медіації, бо на питання: чи є процедура врегулювання спору за участю судді судовою медіацією, а чи самостійною примирною процедурою знаходимо полярні аргументи [19]. Хоча тут варто аналізувати про який спір йде мова, а не назагал узагальнювати ситуації із різних законодавств та проваджень, як це трапляється нерідко, так як підходи, у тому числі й законодавчі, з базових питань мали б бути за цих умов східними, але процедурно можуть, а в деяких випадках і мають різнитися. Зокрема, в арбітражній практиці досить часто зустрічаються ситуації, які не притаманні іншим судовим практикам, коли арбітраж при розгляді справи стикається з проблемою необхідності самостійно визначити lex causae (застосовне матеріальне право) спору. Хоча, для прикладу, Модельним законом ЮНСІТРАЛ, про міжнародний комерційний арбітраж, серед іншого, запропоновано й такий підхід, коли третейський суд вирішує спір згідно з такими нормами права, які сторони обрали як застосовні до суті спору (ті автори, які звертаються до тонкощів перекладу з англ. на українську засвідчують, що під матеріальним правом текст Модельного закону розуміє не тільки право будь-якої країни, а й міжнародні уніфіковані матеріально-правові норми) [13].

По-четверте, особисто мені тривалий період часу не дає спокою питання про морально-етичність укладення угод у кримінальному провадженні, зокрема угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим. Бо щодо угоди про примирення, то її морально-етичне підґрунтя, за умов дотримання вимог щодо медіабельності проваджень, є достатньо переконливим, хоча, звісно, що далеко не у кожному випадку.

А як же бути із досвідом тих країн, де ці механізми працюють десятиліттями, але результати не завжди втішні, а особливо, коли мова йде про кримінальні провадження, а зокрема про вчинення корупційних злочинів? Якою є довіра населення до таких погоджувальних процедур та й судової системи загалом за умов учинення корупційних злочинів? Видається, що вельми корисними для національного законодавця є врахування того досвіду при вирішенні питання про укладання угод, коли не варто застосовувати примирювальні процедури, зокрема й медіацію: це ситуації, коли необхідно створити прецедент для судової практики; більш «слабкій» стороні конфлікту потрібен захист держави; наявний явний і суттєвий дисбаланс у співвідношенні «сил»; одна із сторін зловживає своїми процесуальними правами; якщо наявне заперечення доказаних випадків

застосування насильства або ж при повторності такого насильства тощо [18, с.13]. Нам варто вчасно не лише помітити, а й зробити власні висновки із чужих негативних уроків та врахувати у Проєкті.

І наостанок, варто звернутися і до такої важливої із граней дилеми, як можливість та доля ймовірності встановлення істини при здійсненні кримінального провадження на підставі угод. Мені видається лише ймовірним та ще й із низкою застережень провести досудове розслідування, виконуючи такі вимоги законодавця, як *невідкладне надсилання* прокурором до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування (частина 1 статті 474 КПК України), при цьому, забезпечивши, у його перебігу, виконання завдань кримінального провадження та встановлення істини. Знаю, що опоненти такої позиції скористаються із наступного речення цієї частини статті 474 КПК України та вкажуть, що «…прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або…». Але ж аналіз судової практики говорить про той стан справ, коли, з одного боку «гнані» системою показників (яку начебто ми подолали…), а з іншого – буквально розуміючи та виконуючи такі не зовсім виправдані законодавчі вимоги щодо «невідкладності», дізнавачі, слідчі, прокурори про встановлення істини у низці випадків «забувають».

Є й ще така доктринальна проблема, коли знані науковці стоять на позиціях «відмови від істини» через її недосяжність або ж застарілість таких підходів у кримінальному провадженні тощо. Не повною мірою поділяю абсолютистську наукову презентацію дослідників, яка полягає у неспроможності встановлення істини у кримінальному провадженні, серед іншого, і через «…неможливість формування абсолютного, повного та вичерпного знання щодо події кримінального правопорушення в силу ретроспективного характеру пізнання у кримінальному судочинстві» [11, с.60]. Хоча погоджуюся із таким станом справ, що дійсно «…завжди існували думки щодо неможливості встановлення не лише об'єктивної, а й істини, як такої у кожному кримінальному провадженні» [11, с.60]. Свого часу, у 2015 році у публікації «До питання встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні» (Вісник Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2015. Випуск 61. С.407-412), наводячи аргументи корифеїв кримінальної процесуальної науки, зокрема і Академіка Василя Тимофійовича Нора та мої власні роздуми щодо наявного стану справ у цій царині, було зроблено спробу апелювати до законодавця, висловлюючи підставну стурбованість через не включення встановлення істини до переліку засад кримінального провадження. Перш за все істина є тим поняттям, яке розглядалося не лише у марксистсько-ленінській ідеології, а й є метою християнської та інших теорій

пізнання. У свою чергу, будь-яке кримінальне провадження на окремій його стадії повинно закінчуватися істинним процесуальним рішенням слідчого, прокурора чи суду, адже інше – буде суперечити його завданням, які унормовані у статті 2 КПК України. Здійснюючи досудове розслідування чи судовий розгляд, визначені у КПК України державні органи та їх посадові особи зобов'язані внутрішньо прагнути встановити саме об'єктивну істину (і це базова планована ціль, яку або ж досягають, або ж ні…), яка буде ґрунтуватися на сукупності зібраних, перевірених та оцінених доказів, а не на власному їх суб'єктивізмі, що нерідко присутній у повсякденній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басиста І.В. Прогалини чинного КПК щодо унормування кримінальних проваджень на підставі угод. Науковий вісник ЛьвДУВС. 2013. №4. С. 297-309.
2. Басиста І.В. Угоди про примирення: проблеми теорії та практики / Мат. міжнар. науково-практ. конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (9 – 10 грудня 2016 р., м. Івано-Франківськ): Юр. інститут ДВНЗ «Прикарпатський нац. університет імені В. Стефаника, 2016. С. 20-23.
3. Басиста І.В. Практичні проблеми укладення угод про примирення у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства: Зб. наук. праць. 2017. Вип. № 1. С. 11-20.
4. Басиста І., Розкошинська С. та ін. Ювенальна юстиція в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. Наук.-інформ. вісник Івано-Франківського унів-ту права ім. Короля Данила Галицького. 2017. №. 4 (16). С. 143-153.
5. Басиста І.В., Розкошинська С.О. Відновне правосуддя, ювенальна юстиція та пробація: роб. програма за спеціальністю 081. ПВНЗ «Університет Короля Данила», Івано-Франківськ. 2017. 34 с.
6. Бідний Євген, Павленчик Марина Хто не домовляється – той платить, або іноземний досвід медіації. Юридична Газета. 15 листопада 2016 р., №46 (544) URL: https://www.pwc.com/ua/uk/publications/2016/yur-gazeta.pdf
7. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процес. відносин в Україні (IX-XX ст.): нав. пос. Видав. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2014. 904 с.
8. Выпускников магистратуры ФСП поздравил Чрезвычайный и Полномочный Посол Швейцарии в Украине Клод Вильд URL: https://kpi.ua/ru/2020-01-17
9. Гловюк І.В. Деякі теоретико-прикладні питання застосування медіації у кримінальному провадженні / Мат. круг. столу «Крим. юстиція в Україні: реалії та перспективи». Львів, 11 червня 2021 року. Л: ЛьвДУВС, 2021. С.174-180.
10. Говард Зер Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя. Пер. з англ. М. Яковлєва. К.: Універ. вид-во «Пульсари», 2004. 224 с.
11. Каліновська М. О. Особливості кримінального процесуального доказування під час застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування. Дис. к.ю.н., спец. 12.00.09. Львів: ЛьвДУВС 2021. 260 с.
12. Кушерец Д. Новая надежда медиаторов или почему прежние законодательные попытки не увенчались успехом? URL: http://jurliga.ligazakon.ua/news/2016/8/15/149285.htm
13. Лобовик Борис Какое материальное право применять. Pravo.ua. Видавництво юридична практика. Выпуск №26 (444). Международный арбитраж. URL: https://pravo.ua/articles/kakoe-materialnoe-pravo-primenja
14. Берт Маан, Ремко ван Рі, А.Сергєєва, С.Сергєєва, Луїза Романадзе, В.Родченко Gap-Аналіз впровадження ін-ту медіації в Україні. 07. 2020. 71 с. URL:https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f5/f7d/2a9/5f5f7d2a9b5cb356474501.pdf
15. Marshall T. The evolution of restorative justice in Britain. // European Journal on Criminal Policy and Research, 4.4, 1996, 21-43.
16. Махова Л.О., Виприцький А.О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. Право і суспільство. №5 ч.2. 2018. С.241-247.
17. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.

18. Жан А. Мириманофф и Франсин Курвуазье Медиация в вопросах и ответах (пер. с франц. Алексейцевой Т.А., ред. Гайдаенко Шер Н.И.). Женева, 2014. 28 с. URL: https://rm.coe.int/-2014-slatkine/168078e3ca
19. Міжнародний досвід на допомогу розвитку медіації в Україні 11.11.20.: міжнар. форум «Альтернативні способи врегулювання спорів у контексті міжнар. досвіду і законопр. «Про медіацію». URL: https://unba.org.ua/news/6011-mizhnarodnij-dosvid-na-dopomogu-rozvitku-mediacii-v-ukraini.html
20. Наровська К., Каневська В. Практичне застосування медіації: практично-метод. пос. викладача. Київ. 2016. 110 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Curriculum_Mediation_print.pdf
21. Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України / Марія Вячеславівна Сіроткіна. Дис. д.ю.н., спец. 12.00.09. Київ: НАВС, Наук.-досл. інститут публічного права. 2021. 497 с.
22. Сіроткіна М.В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України. Автореф. дис. д.ю.н., спец. 12.00.09. Київ: НАВС. 2021. 37 с.
23. Цільмак О.М. Професійна компетентність медіатора в галузі відновного правосуддя. Південноукраїнський правничий часопис. №4. 2015. С. 63-65.
24. Українська академія медіації. Оф. сайт URL: http://mediation.ua/pro-nas/

Андрій Лапкін,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
an.lapkin@gmail.com

ДОСВІД США ЩОДО УЧАСТІ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

US experience in the participation of the prosecutor in criminal proceedings

Актуальність обраної теми зумовлена реформуванням статусу української прокуратури, здійснення якого потребує урахування кращого світового досвіду організації та діяльності інституту прокуратури. Україна належить до континентальної правової системи, тому для неї є ближчою романо-германська модель прокуратури. Разом з тим, досвід країн загального права щодо функціонування існуючих там аналогів органів прокуратури (аторнейських служб та інших) також заслуговує на сприйняття вітчизняним законодавцем, оскільки дозволяє розширити й урізноманітнити форми і процедури здійснення прокурорської діяльності.

У зв'язку із цим **метою** наукової роботи є належне теоретичне дослідження досвіду США як одного із основних представників англо-американської правової сім'ї щодо участі прокурора у кримінальному провадженні.

Як відомо, у США немає інституту прокуратури у його класичному розумінні, натомість існує аторнейська служба, яку можна вважати аналогом прокуратури. Органи аторнейської служби поділяються на Федеральну аторнейську службу і аторнейські служби штатів, які є

органами виконавчої влади. Федеральну аторнейську службу очолює Генеральний аторней, який одночасно є міністром юстиції США. До його відання входять: бюро розслідувань, управління по боротьбі з наркотиками, служба імміграції, бюро тюрем, підрозділи контррозвідки і політичного розшуку тощо. Генеральному аторнею США підлеглі федеральні окружні аторнеї, кожний з яких діє в межах одного з федеральних судових округів. У кожному штаті утворюються самостійні аторнейські служби на чолі з генеральними аторнеями штату, які не підпорядковуються Генеральному аторнею США і підконтрольні тільки владі штатів. Кожний штат самостійно визначає обсяг повноважень і статус аторнейської служби.

У функціональному вимірі органи аторнейської служби США: 1) здійснюють юридичне консультування уряду; 2) представляють його інтереси в судах і 3) забезпечують виконання закону. Аторнеї діють як органи обвинувачення, уповноважені порушувати кримінальні провадження, розслідувати їх та підтримувати обвинувачення. При цьому здійснення аторнеями кримінального переслідування відбувається у публічних інтересах і вважається представництвом держави та суспільства. При цьому у США, в оцінках дослідників, в силу соціальних і політичних факторів, обумовлених зростанням злочинності та необхідності боротьби з нею, за останні 40 років відбулося стрімке перетворення й розширення місії прокурорів, які не лише енергійно переслідують злочинців в судовому порядку, а й беруть участь у попередженні злочинності та захисті суспільства від правопорушників [3, с. 1-2].

У діяльності прокурора у кримінальному провадженні США можна виокремити такі основні етапи:

1) *здійснення розслідування*. Воно здійснюється поліцією або іншими слідчими органами на розшукових засадах самостійно від прокурора, проте останній відіграє важливу роль у розслідуванні шляхом погодження рішень щодо обшуку, затримання, прослуховування та ін., координації розслідування складних справ, організації секретних операцій, залучення свідків до співпраці тощо [8, с. 136]. Крім того, прокурор контролює розслідування шляхом перевірки наданих поліцією доказів на предмет їх допустимості, відмовляючись долучити до справи докази, одержані незаконним шляхом;

2) *початок кримінального переслідування*. Прокурор приймає рішення про початок провадження на підставі матеріалів розслідування, проведеного поліцією або іншими слідчими органами. Факторами, які впливають на прийняття такого рішення, є такі: чи є істотний публічний інтерес розпочинати переслідування; чи не ефективнішим буде передати справу до іншої юрисдикції; чи є альтернативні способи вирішення кримінального конфлікту [7, с. 48];

3) *віддання обвинуваченого до суду*. Прокурор висуває і формулює обвинувачення у обвинувальному акті, який направляється до суду, за наявності розумної ймовірності

засудження особи та придатності справи до судового розгляду [2, с. 85-86]. Рішення про початок судового розгляду приймається судом у підготовчому слуханні, на якому суд може вислухати свідків та ознайомитися з доказами, але зазвичай підтверджує рішення прокурора про початок кримінального переслідування;

4) *вирішення питання про визнання вини*. Після прийняття судом рішення про віддання обвинуваченого до суду обвинувачення офіційно пред'являється особі, яка має право заявити про визнання вини. Це питання має бути безпосередньо з'ясоване судом [5, с. 145]. Визнанню вини, як правило, передує досягнення домовленостей між прокурором та обвинуваченим щодо пом'якшення відповідальності в обмін на таке визнання. В результаті спір між державою та обвинуваченим припиняється, а прокуратура заощаджує ресурси на доведення вини у повному обсязі. За різними даними, на підставі угод вирішується 70-90 % кримінальних справ [6, с. 16];

5) *проведення судового розгляду*. В разі відмови обвинуваченого від визнання вини судовий розгляд проводиться у повному обсязі на засадах змагальності, під час якого прокурор зобов'язаний довести вину. Такий процес потребує значних часових і матеріальних витрат, як зі сторони обвинувачення, так і захисту, тому загалом є небажаним і застосовується порівняно рідко. Однак діє вигідна для прокурора концепція «несуттєвої помилки», яка дозволяє залишати вирок без перегляду навіть за наявності процесуальних порушень під час судового розгляду;

6) *ухвалення вироку*. Хоча ухвалення обвинувального вироку є результатом змагального судочинства, при визначенні виду і строку покарання суд пов'язаний вимогами прокурора щодо призначення покарання і не може зменшити його без повідомлення прокурора про сприяння з боку обвинуваченого. При цьому на слухання щодо вироку прокурор може вносити питання про більш серйозні злочини, які не були предметом судового розгляду, внаслідок чого строк покарання значно зростає [8, с. 137].

Американські дослідники відмічають, що роль прокурора у кримінальній юстиції не обмежується обвинувальною діяльністю, а є набагато складнішою та багатоаспектнішою [4, с. 20]. Так, на базі прокуратур діють служби з надання потерпілим та свідкам послуг щодо консультування і захисту, які спрямовані на їх підтримку й запобігання залякуванню [3, с. 21]. Поряд з цим, в окружних прокуратурах створюються «підрозділи кримінальної стратегії» (crimes strategies units), які здійснюють кримінологічний аналіз, ідентифікуючи тенденції злочинності і потенційних правопорушників, координуючись з іншими прокурорами і правоохоронними органами. Отримані ними результати використовуються для визначення пріоритетів обвинувальної діяльності і прийняття рішень щодо запобігання злочинності [1].

На підставі аналізу наукових досліджень участі прокурора у кримінальному процесі

США, до її характерних ознак можна віднести такі:

1) монопольне право прокурора на здійснення кримінального переслідування, оскільки приватна особа позбавлена можливості здійснювати обвинувальну діяльність;

2) наявність у прокурора широких дискреційних повноважень, які ґрунтуються на визнанні його виключної можливості як представника держави розпоряджатися долею кримінального позову, і стосуються: прийняття рішення про початок провадження; про припинення кримінального переслідування на будь-якій стадії кримінального процесу («nolle prosequi»); можливості визначати кваліфікацію та обсяг обвинувачення, штучно їх завищуючи або занижуючи тощо;

3) фактично необмежений характер повноважень, в т. ч. засобами судового контролю, оскільки суд не може втручатися у виключну компетенцію прокуратури як виконавчої влади;

4) підпорядкування вимогам доцільності, які передбачають відмову від встановлення істини у справі на користь спрощення, прискорення і здешевлення кримінального провадження;

5) «презумпція доброчесності» прокурорів, яка обмежує судовий контроль за їх діяльністю та перевірку рішень на предмет їх законності й обґрунтованості, а також передбачає повний імунітет від цивільної відповідальності за виконання своїх повноважень;

6) вихід завдань та функцій прокуратури у сфері протидії злочинності за межі конкретного кримінального провадження.

Висновки. Уявляється, що корисними для запозичення Україною є такі аспекти досвіду США щодо участі прокурора у кримінальному провадженні: 1) визначення кримінального переслідування (обвинувачення) як функціонального призначення діяльності прокурора у кримінальному провадженні; 2) встановлення монополії прокуратури на здійснення кримінального переслідування та пов’язані з цим дії і рішення; 3) розширення дискреційних повноважень прокурора; 4) підпорядкування прокурора вимогам доцільності тощо. В результаті прокурор має наділятися широкими і різноманітними повноваженнями у сфері протидії злочинності та займати центральне місце у системі кримінального правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. David O’Keefe, Innovations in Prosecution and Research: Intelligence-Driven Prosecution, Translational Criminology (Spring 2013). URL: http://cebcp.org/wp-content/TCmagazine/TC4-Spring2013.
2. Gilliéron G. Public Prosecutors in the United States and Europe / G. Gilliéron. – Zurich, Springer International Publishing, 2014. 362 p.
3. The Prosecutor’s Evolving Role: Seeking Justice through Community partnerships and innovation 2016: Prosecutors’ Center for Excellence. URL: https://pceinc.org/wp-content/uploads/2019/11/20160606-The-Prosecutors-Evolving-Role-Seeking-Justice-Through-Community-Partnerships-and-Innovation-PCE-Hamann-Greenberg-Chao.pdf

4. Worrall John L. The changing role of the American prosecutor / edited by John L. Worrall and M. Elaine Nugent-Borakove. State University of New York Press, Albany, 2008. 273 p.
5. Ганичева Е. А. Особенности государственного обвинения в США. *Юридическая мысль*. 2016. С. 144-147.
6. Калиновський К. Б. Уголовный процесс зарубежных государств. Учебное пособие. Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2000. 48 с.
7. Луцик В. В. Стандарти діяльності прокурора у кримінальному процесі США. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 46-53.
8. Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). Учебное пособие. Москва: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. 208 с.

Mariana Odainic,
Academy of Public Administration,
Khishinev, Republic of Moldova
mariodainic@gmail.com

PREVENIREA ȘI COMBATEREA CORUPȚIEI ÎN ACHIZIȚIILE PUBLICE – ASPECT COMPARATE

Combating corruption in public procurement: comparative aspects

Summary

Introduction. Corruption is not dissociated from other negative phenomena existing in the legal and institutional framework of one or another field. Therefore, the efforts to fight corruption as well as to prevent it, need to be unified and strengthened, both: at institutional and regulatory level.

In Moldova, the process of combatting corruption in public procurement is in full swing, but, unfortunately, efficiency has not yet been achieved. For the time being the efforts already made and those in progress are needed but they are proving not to be sufficient.

Among the reasons we can invoke in support of the above statement we mention the monitoring reports carried out by the Public Procurement Agency, which in its latest public procurement monitoring report reveals multiple deficiencies found.

The Law 131 of 2015 *on public procurement* is one that transposes the provisions of the European directive on traditional public procurement, also the regulatory framework to combat corruption and strengthen integrity is sufficiently developed in our country. However, irregularities persist and they are reported at all stages of the public procurement process. This is also reflected in the Strategic Analysis of the appeals system, developed by the National Anticorruption Center, which states that annually, 10% of the total number of public procurement are contested.

Thus, the entities authorized to monitor public procurement, but also the participants in public procurement procedures signal compliance problems with the legal rules. These deviations from the law are a generating corruption factor with a major impact on the inefficient and even fraudulent management of public money.

We are convinced of the need to continue intensively the process of preventing and combating corruption in public procurement and strengthening integrity. At the same time, some mechanisms that would contribute to achieving results in this regard, such as the electronic system MTender, do not yet have the technical capacity to ensure full transparency of each public procurement procedure. The most important thing is that the contractual phase of the procurement cannot be followed and analyzed in MTender.

Currently, CSOs have an important role to play in strengthening the integrity of public procurement, but also of the procurement system as a whole. Here we will nominate the ongoing project "Strengthening integrity in public procurement" implemented by the Institute for Development and Social Initiatives (IDIS) "The Future", in partnership with the Transparency Partnership Fund (TFP)

Although the monitoring entities undertake various actions aimed at fighting corruption, what is highlighted here is the lack of common actions, each of these entities creating the appearance of an isolated activity, which is carried out on their own. In order to highlight the importance of civil society cooperation with the competent authorities (in both areas: combating corruption and public procurement) we will illustrate the experience of other states.

Among the progress made by Portugal in this respect, we mention the creation of a national web portal, BASE, which centralizes information on public procurement. BASE receives data on open and restricted procedures prior to award from the electronic edition of the Official Journal of Portugal and from certified electronic platforms. All public contracting authorities shall use the reserved area of the portal to record contract data, upload contracts and enter information on their execution. As of January 2012, BASE must make public all contracts awarded in all types of procedures governed by the Public Procurement Code. Information on the execution of contracts is also published on the portal. What is worth mentioning is that the very text of the contracts is accessible to the public, and monitoring thus becomes more efficient.

France, like other states, has a Public Procurement Code, which stipulates in art. 3 principles that govern this complex process: transparency, free access and non-discriminatory treatment of bidders, etc. This code, as well as subsequent legislation, represents the transposition of European Directives 2014/24 / EU and 2014/25 / EU. However, there are other normative acts that complete the regulatory framework, so that compliance with all these regulations by all participants in public procurement procedures should, in theory, should have the result of excluding corrupt practices

from this complex process. For example, we name the *Sapin Law 2 (Law No. 2016-1691 of December 9, 2016 on transparency, the fight against corruption and the modernization of economic life*), which entered into force on 01.01.2017, obliges public law entities, as well as certain categories of enterprises (applicable criteria: the number of employees and turnover) to the adoption of rules for the prevention and identification of problems of integrity and cooperation with AFA, which was created specifically under the *Sapin law 2*. The *Sapin 2 law* provides for 8 anti-corruption pillars, which in 2020, after 3 years from the start of their implementation, were not fully achieved by all the subjects concerned. These pillars are, as follows: adoption of the anti-corruption code of conduct, regulation and application of disciplinary sanctions, implementation of alert mechanisms, mapping of corruption risks, continuous training through anti-corruption programs, financial controls, control mechanisms, partners evaluation.

Among the latest anti-corruption actions in the field of public procurement in France, the French Anticorruption Agency (L'Agence Française anticorruption (AFA)) together with the State Procurement Directorate (la direction des achats de l'État (DAE)) have published a guide to managing the risks of corruption in public procurement ("controlling the risk of corruption in the public procurement cycle"). This document is considered to be the result of continuous and long-term efforts of public procurement market actors, state authorities and CSOs, usefully combining theoretical aspects with practical problems encountered by participants in public procurement reports.

As for Italy, he regulatory framework for public procurement is complex, as the area is. It has a Code of Public Contracts, adopted by Legislative Decree no. 50/2016, which is a fundamental act for public procurement field, and, of course, subsequent normative acts. We mention that in addition to that, there are certain concrete steps taken directly against corruption manifested in the field of public procurement. Thus, common acts in the field of public procurement and the prevention and fight against corruption are adopted. Such acts bring the higher administrative authorities closer to the areas concerned. Thus, here the rapprochement between such authorities (National Anti-Corruption Authority (ANAC) and Antitrust Authority or Market and Competition Guarantor Authority (AGCM)) was based on acts with legal significance and impact on the regulated field.

Here we mention the fact of adopting a Vademecum for the contracting authorities but also of the Agreement between the two authorities.

The nominated document, directs the contracting authorities to signal any situation of risk of economic concentrations that includes the signs of an unauthorized and anti-competitive concentration to AGCM. However, already in 2020 it had become clear that these tools were necessary but insufficient, as there is a passivity of the contracting authorities in reporting to the

AGCM. However, it is the contracting authorities, which should theoretically be the subjects who react and promptly signal any economic concentration, that are not doing so.

The *OpenCoesione* portal [15] publishes information on projects funded by European funds as part of the OpenData and OpenGouvernment initiative. However, the internal monitoring in the country needs to be improved, even if since 2015 Italy is oriented through an e-procurement strategy, namely for the massive implementation of information technologies.

The role of civil society should not be neglected either, as we are convinced every time in the analysis of public procurement and the fight against corruption in this sector in most states. Italy, through the *Open Contracting system*, has overcome the phase in which only civil society promotes open data in the public procurement system. Currently, the state authorities are also involved in promoting open procurement in the field of public procurement in order to combat corrupt practices. It should be noted that ANAC is also responsible for collecting data reflecting public procurement through the Public Procurement Observatory [17, p. 116]. In the same context, the *AppaltiPOP* project: Accountability for Italy's public contracts, uses the international standard *Open Data Contracting Standard*, which is a unique standard for publishing data on public procurement. Thus, starting with 2012 [14] the Italian public authorities have the obligation to send XML files with the information about the public procurements of the subsequent year to ANAC until January 31st. Subsequently, the AppaltiPOP team contributes to the identification of risk situations, red flags, and consequently, the AppaltiPOP team submits this information to ANAC to help investigate fraud.

Conclusions. For an effective fight against corruption, it is necessary to ensure full transparency. It is extremely important that any action to make the public procurement process transparent is not only formal but the rigors of a rule of law. In this respect, the full digitization of the public procurement process, including the contractual stage (we consider here the monitoring of data about evolution of contractual stage) becomes an urgent priority.

Of course, in addition, it is very necessary to continue the actions already under way in each state. This is also the case of cooperation between state institutions and specialized CSOs, with the involvement of participants in public procurement procedures, a phenomenon that must be developed in order to develop common products and achieve faster and more efficiently the objective of preventing and combating corruption in public procurement.

Introducere. După cum cunoaștem, fenomenul corupției nu se manifestă disociat de alte fenomene negative existente în cadrul legal și institutional al unui sau altui domeniu. Respectiv, este limpede că eforturile de combatere a corupției, precum și de prevenire a acesteia trebuie să fie unificate și consolidate, atât la nivel institutional, cât și la nivel normativ.

În Republica Moldova procesul de prevenire și combatere a corupției în achizițiile publice este în plină derulare, iar eficiența în sensul deplin al acesteia deocamdată nu este atinsă. Or, eforturile deja întreprinse și cele în derulare sunt absolut necesare, dar deocamdată se dovedesc a fi insuficiente. Printre motivele ce le putem invoca în sprijinul afirmației de mai sus menționăm rapoartele de monitorizare desfășurată de către Agenția Achiziții Publice, care în ultimul său raport de monitorizare a achizițiilor publice, pentru semestrul I al anului current (2021) [1] relevă multiple deficiențe constatate. Deși aceste nereguli, teoretic, ar trebui să nu existe în contextul în care *Legea 131 din 2015 cu privire la achizițiile publice* este una ce transpune dispozițiile directivei europene cu privire la achizițiile publice clasice, dar și cadrul normativ de combatere a corupției și de consolidare a integrității este unul suficient de dezvoltat, cu un pachet normativ ce include convenții internaționale privind combaterea corupției, precum și acte normative interne ce au ca obiectiv prevenirea și combaterea fenomenului dat, totuși ele persistă și sunt raportate la toate etapele derulări procesului de achiziții publice. Acest lucru este reflectat și în *Analiza strategică a sistemului de contestații*, elaborată de Centrul Național Anticorupție, în care se constată că anual sunt contestate 10% din numărul total al achizițiilor. Totodată, în ultimii trei ani (iulie 2017 – iunie 2020), valoarea contestațiilor a atins suma totală de 12,5 mld. lei, ceea ce constituie circa 50% din valoarea totală a achizițiilor publice. Calculele dinamicii lunare a contestațiilor demonstrează o creștere constantă, care, de la media de 32 de contestații înregistrate în anul 2017, a ajuns la 70 în anul 2020 [5, p. 4]. Astfel, ne convingem de faptul că și entitățile abilitate cu monitorizarea achizițiilor publice, dar și participanții la procedurile de achiziții publice semnalează probleme de conformare la litera legii. Aceste abateri de la lege sunt un factor generator de corupție cu impact major asupra gestionării ineficiente și chiar frauduloase a banului public [5, p. 12]. Or, atare evoluție reprezintă inversul situației așteptate și țintite în totalitatea documentelor strategice ce vizează domeniul achizițiilor publice. Dintre aceste documente vom menționa în mod special *Planul sectorial de acțiuni anticorupție în domeniul achizițiilor publice pentru anii 2018-2020,* care a avut creșterea calității și consolidarea sectorului achizițiilor publice în calitate de *principalul obiectiv,* iar atingerea acestuia urma să fie asigurată prin crearea unui proces de achiziții publice transparent și participativ, performant și bazat pe bunele practice, .., care să contribuie la reducerea riscurilor și costurilor corupționale și optimizarea costurilor tranzacționale. Acesta s-a înscris în contextul implementării *Strategiei naționale de integritate și anticorupție pentru anii 2017-2020, aprobată prin Hotărîrea Parlamentului nr. 56 din 30 martie 2017.* Comparând aceste obiective cu datele statistice de mai sus, ne convingem de necesitatea continuării intense a procesului de prevenire și combatere a corupției în achizițiile publice și de consolidare a integrității. În același timp, unele mecanisme ce ar contribui în atingerea de rezultate în acest sens, precum sistemul electronic MTender, deocamdată nu dispun de capacitatea tehnică de a asigura transparența totală și deplină a fiecărei proceduri de achiziție publică,

și chiar tipurile de proceduri ce pot fi derulate prin MTender sunt limitate, nefiind poosibil ca toate tipurile de proceduri reglementate de lege să fie reflectate în sistem. Iar cel mai important lucru este că și în cazul procedurilor ce sunt reflectate în MTender, oricum faza de executare a contractului nu poate fi urmărită și analizată. Fapt, ce în mod evident, favorizează actele de corupție.

Actualmente, OSC – urile au un rol important în consolidarea integrității în domeniul achizițiilor publice, dar și a sistemului de achiziții per ansamblu. Aici vom nominaliza proiectul în derulare *„Consolidarea integrității în achizițiile publice" implementat de Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul", în parteneriat cu Fondul de Parteneriat pentru Transparență (PTF)* [11].

Din păcate însă, ceea ce constatăm este că deși acțiuni orientate spre combaterea fenomenului de corupției se întreprind de diverse subiecte de reglementare și monitorizare, ceea ce se evidențiază aici este lipsa unor acțiuni comune, fiecare dintre aceste subiecte creând aparența unei activități izolate, pe care o desfășoară pe cont propriu. Iar pentru a arăta importanța conlucrării societății civile cu autoritățile competente din domeniu (din ambele domenii: combaterea corupției și a achizițiilor publice) pentru care este necesară mai întâi de toate deschiderea autorităților publice către această conlucrare, și, totodată cu participanții la procedurile de achiziție publică, vom ilustra câteva aspecte din experiența altor state, în care deja există rezultate dar și transparența este mai mare.

În *Portugalia*, baza legală primară a achizițiilor publice este asigurată de *Decretul-lege 18/2008 (Codul Contractelor Publice)* [7], care, bineînțeles este armonizat la cadrul legal European al achizițiilor publice. Sistematizarea reglementărilor de domeniu este una dintre soluțiile eficientizării aplicării acestora. Aceasta presupune lucrul asupra concordanței dintre reglementările primare si secundare prin excluderea inexactităților, incoerențelor și reglementărilor duble. Or, un cadru legal bine sistematizat este de un real ajutor în lupta împotriva fenomenului corupției în domeniul achizițiilor publice. Sigur că nu doar sistematizarea normativă are drept rezultat prevenirea și combaterea corupției, aceasta fiind unda dintre precondițiile ce contribuie la obținerea rezultatelor în acest sens. Dintre progresele înregistrate de *Portugalia* în fenomenul analizat, menționăm crearea și funcționarea unui portal web național, BASE [8], în care sunt centralizate informațiile privind achizițiile publice. Acesta asigură o transparență sporită întregului process al achizițiilor publcie. BASE primește date privind procedurile deschise și restrânse anterioare atribuirii de la ediția electronică a Jurnalului Oficial al Portugaliei și de la platformele electronice certificate. Toate autoritățile publice contractante utilizează domeniul rezervat din portal pentru a înregistra date privind contractele, pentru a încărca contractele și pentru a introduce informații privind executarea acestora. Începând din ianuarie 2012, BASE trebuie să facă publice toate contractele atribuite în cadrul tuturor tipurilor de proceduri reglementate de Codul contractelor de achiziții publice. De asemenea, pe portal sunt publicate informații privind executarea contractelor [13, p. 18]. Chiar textul contractelor este

accesibil publicului, iar monitorizarea devine astfel mai eficientă. În consecință, posibilitatea urmăririi întregului ciclu al achiziției publice prin culegerea, monitorizarea și publicarea regulată și sistematică a unor date depline privind achizițiile publice accentuează transparența și contribuie în mod cert la prevenirea corupției.

În Franța în 2018, 390 de persoane au fost urmărite pentru ilegalități din domeniul integrității. În același an, 286 de persoane au fost condamnate pentru asemenea fapte, inclusiv 131 pentru acte de corupție, 52 pentru delapidare de fonduri publice, 38 pentru însușirea ilegală de interese și 29 de persoane pentru acte de favoritism [9].

Franța, ca și alte state, dispune de un Cod al Achizițiilor Publice [6], care stipulează în art. 3 principiile ce guvernează acest proces complex: transparența, liberul acces și tratamentul nediscriminatoriu al ofertanților etc. Acest cod, precum și legislația subsecventă reprezintă transpunerea Directivelor europene 2014/24/EU și 2014/25/EU, [16] exact ca și cazul Italiei.

Deși Codul nominalizat conține el însăși reglementări ce au ca obiect prevenirea și combaterea practicilor corupte, totuși în virtutea faptului că este o lege fundamentală a domeniului, gradul de generalizare a regulilor reglementate permit, în opinia unor juriști francezi [12], infiltrarea componenței de favoritism, cel puțin. Totuși, există și alte acte normative ce completează cadrul de reglementare, asftel încât respectarea tuturor acestor reglementări de către toți participanții la procedurile de achiziție publică ar trebui să aibă, teoretic, rezultatul excluderii practicilor corupte din acest proces complex. Spre exemplu nominalizăm Legea *Sapin 2* (*Loi n° 2016-1691 du 9 décembre 2016 relative à la transparence, à la lutte contre la corruption et à la modernisation de la vie économique*), intrată în vigoare la 01.01.2017, care obligă persoanele de drept public, precum și anumite categorii de întreprinderi (criteriile aplicabile vizând numărul de angajați și cifra de afaceri) la adoptarea de reguli de prevenire și identificare a problemelor de intergitate în tandem și cooperare cu AFA, care a fost creată anume în baza legii *Sapin 2*. Legea *Sapin 2* prevede 8 piloni de luptă anticorupție, care în 2020, după 3 ani de la demararea implementării lor, nu erau realizați pe deplin de toate subiectele vizate [10]. Acești piloni sunt, după cum urmează: adoptarea codului de conduită anticorupție, reglementarea și aplicarea de sancțiuni disciplinare, implementarea mecanismelor de alertă, cartografierea riscurilor de coruție, formarea continuă prin desfășurarea de programe anticorupție, controale financiare, mecanisme de control, evaluarea partenerilor.

Dintre cele mai recente acțiuni anticorupție în domeniul achizițiilor publice din *Franța*, Agenția Franceză Anticorupție (*L'Agence Française anticorruption (AFA)*) în comun cu Direcția Achizițiilor Statului (*la direction des achats de l'État (DAE)*) au publicat un ghid de gestionare a riscurilor de corupție în achizițiile publice (« *maîtriser le risque de corruption dans le cycle de l'achat public* »). Acest document este considerat a fi rezultatul unor eforturi continue și îndelungate ale

actorilor pieței achizițiilor publice, îmbinând util aspectele teoretice cu problemele practice întâlnite de participanții la raporturile din cadrul procesului de achiziții publice.

Ghidul la care ne-am referit supra, vine să direcționeze participanții la achizițiile publice, împletind aspectul teoretic cu cel practic de implementare a pilonilor *Legii Sapin 2,* conferind demersului de prevenire și luptă anticorupție în achizițiile publice o coerență globală [12].

În *Italia*, între 2016 și 2019, ANAC (Autoritatea Națională Anti Corupție) a identificat 152 cazuri de corupție în domeniul achizițiilor publice [3]. Aproximativ 74% din aceste cazuri se referă la nereguli în procesul de atribuire a contractului de executare de lucrări publice. Mai mult de 40 de oficiali au fost arestați, iar pe lângă sectorul achizițiilor de lucrări de construcție în sectorul public care a fost afectat de corupție cel mai mult, următoarele sectoare de achiziții afectate sunt cel din domeniul sănătății și de gestionare a deșeurilor [2].

Cadrul normativ al achizițiilor publice în Italia este unul complex [18], așa cum este și domeniul respectiv. Aceasta dispune de un *Cod al Contractelor Publice,* adoptat prin Decretul legislativ nr. 50/2016, care este un act fundamental pentru domeniul achizițiilor publice și, desigur, de acte normative subsecvente. Menționăm că pe lângă reglementarea domeniului de achiziții publice și cel anticorupție, există anumiți pași concreți întreprinși direct împotriva corupției manifestate în domeniul achizițiilor publice. Astfel, în Italia sunt adoptate acte comune ale domeniului achizițiilor publice și al prevenirii și combaterii corupției. Asemenea acte apropie autoritățile administrative superioare din domeniile vizate. Astfel, aici apropierea dintre asemenea autorități (*Autoritatea Națională Anti Corupție (ANAC) și Autoritatea Antitrust sau Autoritatea Garant al Pieței și Concurenței (AGCM)*) a avut la bază acte cu semnificație juridică și impact asupra domeniului reglementat. Cel mai important însă este faptul că aceste acte de apropiere și avansare în atingerea obiectivului comun a implicat autoritățile contractante. Aici ne referim la faptul adoptării unui *Vademecum pentru autoritățile contractante* dar și a *Acordului* dintre cele două autorități. Documentul orientează, printre altele, autoritățile contractante să semnaleze orice situație de risc de concentrări economice ce comportă semnele unei concentrări neautorizate și anticoncurențiale către AGCM. Totuși, deja în 2020 devenise clar că aceste instrumente sunt necesare dar insuficiente, evidențiindu-se un potențialul preventiv al corupției ce poate fi calificat ca fiind steril [4], deoarece se constată o pasivitate a autorităților contractante în raportarea către AGCM. Or, anume autoritățile contractante, care ar trebui teoretic să fie subiectele ce reacționează și semnalează prompt orice concentrare economică, nu fac acest lucru. Una dintre soluțiile pe care le consideră unii autori că ar putea conferi eficență acestei lupte ar fi implicarea mai profundă a Autorității Antitrust, care să prelucreze date despre tenderele deja petrecute pe care ar putea să le ofere operatorii economici ce nu au fost selectați pentru contractul de achiziție publică. O asemenea colaborare ar putea evidenția anumite semne de practici corupte ce ar putea fi luate în considerare pentru viitor, la alte proceduri ce ar avea implicate aceleași autorități contractante sau operatori economici. Concluzii similare pot fi repetate cu

referire la exercitarea controlului, care joacă un rol esențial în combaterea corupției. În opinia autoarei Chiara Cassano, ar fi indicat să se facă o axare pe promovarea instrumentelor care fac controalele nu numai posibile, ci și funcționale [4].

Considerăm că unul dintre eforturile fundamentale ce urmează a fi întreprinse este cel al legiuitorului, care trebuie să reglementeze un proces ce implică tehnologiile informaționale la toate etapele întregului proces de achiziție publică, astfel încât necesitatea intervenției factorului uman să fie minimizată. Aici este important să menționăm că portalul *OpenCoesione* [15] publică informațiile asupra proiectelor finanțate din fondurilor europene ca parte a inițiativei OpenData și OpenGouvernment. Monitorizarea internă în țară însă necesită îmbunătățire, chiar dacă din 2015 Italia este orientată printr-o strategie de *e-achiziții,* anume pentru implementarea masivă a tehnologiilor informaționale.

Nu este de neglijat nici rolul societății civile, așa cum ne convingem de fiece dată în cazul analizei achizițiilor publice și a combaterii corupției în acest sector în majoritatea statelor. Italia, prin sistemul de *Open Contracting*, a depășit faza în care doar societatea civilă promovează datele deschise în sistemul de contracte publice. Actualmente, în promovarea contractării deschise în domeniul achizițiilor publice cu scopul combaterii practicilor corupte, sunt implicate și autoritățile statului. De notat că *ANAC* este responsabilă și de colectarea datelor ce reflectă achizițiile publice prin intermediul *Observatorului Achizițiilor Publice* [17, p. 116]. În același context, proiectul *AppaltiPOP: Accountability for Italy's public contracts*, folosește standardul international *Open Data Contracting Standard*, care este un standard univoc de publicare a datelor despre achizițiile publice. Aici menționăm că din 2012 [14] autoritățile publice italiene au obligația de a transmite fișiere XML cu informația despre achizițiile publice ale anului subsecvent către *ANAC* până la 31 ianuarie. Ulterior, echipa *AppaltiPOP* contribuie la identificarea situațiilor de risc, a steguleților roșii, iar în consecință, echipa *AppaltiPOP* remite aceste informații către *ANAC* pentru a ajuta la investigarea fraudelor. Catalogarea cu un steguleț roșu nu semnifică identificarea actului de corupție ci doar a necesității investigării situațiilor incerte în vederea excluderii factorilor ce favorizează corupția. Aceste acțiuni sunt orientate în vederea sporirii calității actului de asigurare a transparenței de către autoritățile contractante.

Concluzii. Pentru o lupta eficienta anticoruptie este necesară asigurarea unei transparențe depline. În acest sens, digitalizarea deplină a procesului de achiziție publică, inclusiv a etapei contractuale (avem în vedere monitorizarea datelor despre evoluția executării contractului) devine o prioritate urgentă, fiind extrem de important ca orice acțiune de transparentizare și digitalizare a procesului de achiziție publică să nu fie doar formală ci să corespundă rigorilor unui stat de drept. Desigur, complementar este foarte necesar și la fel de urgent, să se continue acțiunile ce deja sunt în derulare în fiece stat. Este și cazul conlucrării dintre instituțiile statului și OSC specializate, cu

implicarea participanților la procedurile de achiziții publice, fenomen ce trebuie dezvoltat în vederea elaborării de produse comune și atingerii mai rapide și eficiente a obiectivului de prevenire și combatere a corupției în achizițiile publice.

BIBLIOGRAFIE

1. Agenția Achiziții Publice. Raport privind exercitarea atribuțiilor de monitorizare de către Agenția Achiziții Publice în semestrul I din 2021. [accesat: 10.10.2021] https://tender.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_privind_monitorizarea_sem_i_2021.pdf
2. AppaltiPOP: Accountability for Italy's public contracts. [accesat: 10.10.2021]. https://www.open-contracting.org/2020/12/08/appaltipop-accountability-for-italys-public-contracts/
3. Autorita Nazionale Anticorruzione. La corruzione in Italia (2016-2019) Numeri, luoghi e contropartite del malaffare. [accesat: 10.10.2021]. https://www.anticorruzione.it/portal/rest/jcr/repository/collaboration/Digital%20Assets/anacdocs/Comunicazione/News/2019/RELAZIONE%20+%20TABELLE.pdf
4. Chiara Cassano, Anticorruzione e concorrenza negli appalti pubblici. [accesat: 10.10.2021]. https://www.amministrazioneincammino.luiss.it/wp-content/uploads/2020/08/CASSANO.pdf
5. Centrul Național Anticorupție Analiza strategică privind funcționalitatea mecanismului de depunere a contestațiilor, examinarea acestora și deciziile adoptate de către Agenția Națională pentru Soluționarea Contestațiilor. https://cna.md/public/files/Analizastrategicasolutionarecontestatiic63b8.pdf
6. Code de la commande publique. [accesat: 10.10.2021]. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000037701019/
7. CÓDIGO DOS CONTRATOS PÚBLICOS Aprovado pelo Decreto-Lei nº 18/2008, de 29 de janeiro. [accesat: 10.10.2021]. http://www.base.gov.pt/mediaRep/inci//files/base_docs/CCPTextoconsolidadojan2016.pdf
8. Contratos Publicos Online. [accesat: 10.10.2021]. https://www.base.gov.pt/base4
9. Romain Cayrey. Un guide sur la maîtrise des risques de corruption dans les achats publics. [accesat: 10.10.2021].. https://www.lemoniteur.fr/article/un-guide-sur-la-maitrise-des-risques-de-corruption-dans-les-achats-publics.2095616
10. Arnaud Dumourier. Loi Sapin 2: les entreprises peinent à déployer toutes les mesures anti-corruption. [accesat: 10.10.2021]. https://www.lemondedudroit.fr/publications/248-etudes-et-documents/71270-loi-sapin-2-entreprises-peinent-deployer-mesures-anti-corruption.html
11. Integrity of public procurement in Moldova. [accesat: 10.10.2021]. http://viitorul.org/en/content/integrity-public-procurement-moldova
12. Fleur Jourdan. La prevention de la corruption dans les marches publics a son mode d'emploi. LA SEMAINE JURIDIQUE ADMINISTRATIONS ET COLLECTIVITÉS TERRITORIALES N° 29, 20 JUILLET 2020, ACT. 425. [accesat: 10.10.2021]. https://www.fleurusavocats.com/journal/la-prevention-de-la-corruption-dans-les-marches-publics-a-son-mode-demploi
13. Lupta împotriva corupției. Semestrul european. [accesat: 10.10.2021]. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_fight-against-corruption_ro.pdf
14. Lege 6 novembre 2012, n. 190 Disposizioni per la prevenzione e la repressione della corruzione e dell'illegalita' nella pubblica amministrazione. (12G0213). [accesat: 10.10.2021]. https://www.normattiva.it/atto/caricaDettaglioAtto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2012-11-13&atto.codiceRedazionale=012G0213&atto.articolo.numero=0&qId=5d26ea16-0778-419a-992d-ab878855ba12&tabID=0.7242516806691497&title=lbl.dettaglioAtto
15. Opencoesione. [accesat: 10.10.2021]. https://opencoesione.gov.it/it/
16. Public procurement laws and regulation. France. [accesat: 10.10.2021].. https://iclg.com/practice-areas/public-procurement-laws-and-regulations/france

17. Public procurement – Study on administrative capacity in the EU Italy Country Profile. [accesat: 10.10.2021]. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/how/improving-investment/public-procurement/study/country_profile/it.pdf
18. Public procurement laws and regulation. Italy. https://iclg.com/practice-areas/public-procurement-laws-and-regulations/italy

Silvia Dulschi,
Academia de Administrare Publică,
Chisinau, Republica Moldova
silvia_moldovan@mail.ru

ASPECTE PRIVIND CULTURA POLITICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Aspects on political culture in the Republic of Moldova

Odată cu proclamarea independenţei, Republica Moldova a pornit pe calea de noi transformări care cuprind toate subsistemele societăţii. Unul din acestea este cultura politică a societăţii, care influenţează direcţiile, caracterul şi conţinutul dezvoltării sistemului politic cu toate componentele lui caracteristice. Mai mulţi cercetători sînt de părerea că societatea noastră la etapa actuală se caracterizează printr-o cultură politică fragmentară şi conflictuală atît în aspectul deosebirilor dintre purtătorii ei, cît şi în ceea ce priveşte modalităţile de exprimare şi funcţionare a ei. Pentru o astfel de cultură e specifică starea de sciziune, lipsa unui acord între exponenţii diferitelor subculturi referitoare la valorile fundamentale, idealurile şi scopurile urmărite, structura şi regimul politic existent în societate etc. [17, p.27; 18, p.180]

Concomitent acest tip de cultură politică se caracterizează şi prin izolare socială, prin lipsa încrederii între diferite grupuri şi categorii sociale, între elite şi mase. Aceste şi alte particularităţi ale culturii politice reflectă diverse stări evidente de conflict şi de mari tensiuni sociale care generează instabilitate politică în societate. Altfel spus, în societatea moldovenească predomină astăzi o cultură politică fragmentară şi conflictuală din punct de vedere al exponenţilor (indivizi, grupuri sociale, subculturi politice etc.) şi al modalităţilor de exprimare al acestora (limbajul politic, comportamentul lor politic etc.). Cultura politică a societăţii noastre este neomogenă şi segmentară, deoarece diverse interese ale diferitelor comunităţi sociale generează consolidarea mai multor modele de cultură politică, numite şi subculturi, care se deosebesc esenţial una de alta. În cadrul culturii politice în republică depistăm subculturi ale elitelor şi maselor, aceste modele semnificînd diferenţe în orientările clasei politice în comparaţie cu cele aparţinînd cetăţenilor. Clasei politice îi aparţine o cultură politică elitară, puterea fiind luată în calitate de valoare politică, iar omul constituind doar un mijloc de atingere a scopurilor propuse. Cultura maselor, la rîndul ei, poate fi constituită din numeroase subculturi bazate pe anumite criterii (etnolingvistice, socio-economice, regionale, de vîrstă etc.).

Concomitent vom observa că cultura politică a elitelor se deosebeşte de cea a maselor prin stereotipuri de gîndire, mentalitate şi limbaj politic. Cultura politică a societăţii moldoveneşti este o sinteză a diverselor valori politice, (noi şi vechi) orientări şi standarde (moderne şi tradiţionale) ale activităţii politice. Aici cultura politică, la unele pături sociale, continuă să se bazeze pe forme de viaţă şi de conştiinţă colectivă. O parte a populaţiei continuă să împărtăşească idei paternaliste, neluînd în consideraţie faptul că statul nu poate şi nu trebuie să intervină în toate domeniile vieţii publice. De aceea trebuie conştientizat faptul că succesele reformării societăţii necesită transformarea pe etape a conştiinţei individului, a comportamentului lui social. În caz contrar orice schimbări fie că vor fi respinse de către o mare parte a populaţiei, fie că vor căpăta forme negative. Cultura politică a diverselor grupuri sociale depinde de faptul cum se reflectă sistemul politic în mentalităţile oamenilor, de pasiunile şi afectele lor politice, de experienţa pe care individul o posedă în domeniul vieţii publice, de capacităţile persoanei de a aprecia la justa valoare fenomenele şi evenimentele politice, toate acestea fiind şi manifestări ale culturii politice. [1, 76]

Nimeni nu mai pune la îndoială faptul că participarea la practica politică (mitinguri, demonstraţii, greve etc.) este unicul indice în formarea unei culturi politice democratice. De aceea unii cercetători arată că pentru constituirea adevărată a unei culturi politice pluraliste şi deci democratice mai este necesară şi asimilarea cunoştinţelor politice ce depind de informarea corectă a populaţiei, de instruirea politică adecvată a ei, de socializarea politică a individului, de promovarea consecventă a unui sistem de valori general–umane, de formarea unor convingeri politice şi de derularea coerentă a reformelor democratice şi economice în societatea de tranziţie. Se ştie că cunoştinţele politice, de rînd cu valorile politice şi concepţiile politice, constituie conştiinţa politică - component inseparabil al culturii politice al societăţii. Cunoştinţele politice sunt, de fapt, cunoştinţe despre sfera politică a societăţii, despre diversele ideologii politice, despre instituţiile legitime şi procedurile legale, cu ajutorul cărora se asigură participarea cetăţenilor la procesul politic. Dacă ne referim la societatea noastră, observăm că nivelul cunoştinţelor politice a scăzut, ceea ce se explică prin sărăcia majorităţii populaţiei, preocupată de problemele cotidiene. Ca urmare a avansării crizei social–economice, a lipsei mijloacelor financiare şi materiale, în societatea noastră scade nivelul de informare a populaţiei. Populaţia este „alimentată” masiv de cunoştinţe politice doar în perioada campaniilor electorale (locale şi parlamentare), inclusiv de mass-media şi afişele electorale. Sigur că nivelul redus de informare a populaţiei (adecvat sau neadecvat este deja o altă problemă), crizele economice profunde, confruntările politice (adesea sterile) ce au loc în societate provoacă apariţia unor fenomene politice negative, cum ar fi alienarea (pierderea de către cetăţeni a abilităţii de a participa efectiv la procesul politic şi de a influenţa rezultatele lor), apatia (starea de indiferenţă din partea cetăţenilor faţă de problemele politice), absenteismul (reţinere din partea alegătorilor la exercitarea dreptului său de vot), indiferenţă totală şi apolitism. [14]

Practica vieţii social-politice a societăţii noastre arată că modificările în cultura politică a societăţii se produc foarte lent. Deciziile clasei politice a republicii, orientate spre încurajarea culturii politice participative a cetăţenilor, rămîn practic suspendate. Totodată, aceste decizii, deseori corelînd cu standardele culturii politice vechi şi cu comportamentul politic al populaţiei dominat de acestea, nu sînt însoţite de acţiuni coerente, cel puţin informaţionale, menite să submineze standardele comportamentul vechi, depăşite. Această necorespundere şi discordanţă stă la baza apariţiei crizelor şi tensiunilor social-politice care s-au manifestat îndeosebi în anii 90 ai secolului trecut. [13]

Este deja cunoscut faptul că populaţia nu posedă o experienţă democratică suficientă în viaţă politică. Populaţia nu avea de unde să aibă o experienţă politică, deoarece sistemul politic precedent (de tip comunist) nu prevedea o astfel de dimensiune. Experienţa politică, alcătuind un component important al culturii politice, fixează istoria dezvoltării relaţiilor politice în diferite forme (în tradiţii şi obiceiuri politice, în monumente istorice şi ideologii politice), care se însuşesc în procesul socializării politice a individului. Pluralismul politic actual a scos în evidenţă şi mai mult problema constituirii culturii politice democratice de tip nou şi a selectării riguroase a pretendenţilor de a se include în clasă politică. În acest sens se poate sesiza o contradicţie între necesitatea societăţii de a antrena la maximum întregul electorat al ţării în formarea structurilor puterii de stat la toate nivelurile şi lipsa condiţiilor optime pentru realizarea obiectivului dat. Cultura politică, inclusiv cultura electorală, este tocmai factorul menit să anihileze manipularea politică a cetăţenilor de către putere, cît şi de către formaţiunile politice şi politicienii demagogi. Dezvoltarea culturii politice, reflectînd competenţa politică şi juridică a cetăţenelor, poate avea o influenţă majoră asupra formării şi funcţionării instituţiilor politice şi de stat, atribuind proceselor politice o semnificaţie deosebită, deoarece ele determină caracterul interacţiunii dintre stat şi societatea civilă. [16, p.182]

Actualmente, la etapa unor refaceri radicale pe plan politic, juridic, economic, social şi psihologic, societatea moldovenească se confruntă cu dificultăţi în asimilarea noilor valori democratice, în însuşirea normelor şi principiilor democratice de funcţionare a societăţii. Aici e cazul să ne referim la unele efecte paradoxale ale reformelor promovate de clasa politică care provoacă aprecieri negative la majoritatea populaţiei. Pe de o parte, societatea noastră poartă în conştiinţă povara experienţei de viaţă în condiţiile sistemului politic de tip sovietic, dar în care nivelul de trai al cetăţenilor, siguranţa socială, ocrotirea sănătăţii, asigurarea cu locuri de muncă era mai înaltă şi garantată de stat. Pe de altă parte, societatea moldovenească are în faţa ei modele occidentale avansate de organizare democratică a vieţii politice şi economice în condiţiile pluralismului politic şi economic. În plus, ţara noastră dispune de propria sa experienţă acumulată într-o perioadă în care societatea, acceptînd conştient sistemul democratic, depune eforturi în scopul implementării şi consolidării valorilor acestui sistem. Dar tot în această perioadă nivelul de trai al

populaţiei a scăzut esenţial, provocînd astfel apariţia unor atitudini şi stări critice din partea cetăţenilor fată de sistemul valorilor democratice. [16, p.188]

O deosebită importanţă în acest sens îl capătă factorul economic. Natura transformărilor economice începute în Republica Moldova este amplă şi, totodată, contradictorie. Criza economică ce s-a declanşat l-a începutul anilor '90 ai sec. XX este un fenomen multidimensional, fiind, în primul rînd, expresia destrămării latente şi neuniforme a vechiului sistem totalitar de organizare economică a societăţii. Acceptînd tranziţia la un nou model economic, noi nu am fost în stare să o abordăm în toată complexitatea ei, devenind ostatici unor atitudini simpliste şi superficiale faţă de reformarea radicală a economiei şi sferei sociale. Ieşirea din situaţia dificilă în care s-a pomenit societatea noastră poate fi depăşită cu condiţia unei abordări obiective, complexe, critice, oneste şi curajoase a realităţii, numind lucrurile pe nume şi oferind soluţii adecvate şi realiste. Prin urmare, stabilitatea politică nu poate fi obţinută fără nişte acţiuni vizibile în direcţia creşterii indicatorilor economici şi deci a bunăstării materiale a populaţiei, fără crearea unui sistem puternic al protecţiei sociale a cetăţenilor, fără o legislaţie solidă cu caracter economic şi, nu în ultimul rînd, fără prezenţa unei clase de mijloc numeroase, care constituie baza socială durabilă şi politică stabilă a oricărei societăţi democratice. În republica noastră putem observa că populaţia în atitudinea sa faţă de structurile de putere, faţă de liderii naţionali manifestă diverse orientări valorice. Majoritatea populaţiei a pierdut încrederea în autorităţile puterii de stat, în democraţie, reforme şi economie de piaţă, iar această neîncredere a cetăţenilor continuă să se menţină în prezent paralel cu menţinerea crizei economice şi sociale. Totodată, cetăţenii republicii demonstrează o lipsă de neîncredere şi în personalităţile politice. Despre aceste aspecte ale vieţii sociale şi politice mărturisesc toate sondajele de opinie efectuate în ţară în ultimii ani. [11] Lipsa în societatea moldovenească a multor valori politice fundamentale şi general-umane care ar fi acceptate de majoritatea populaţiei, precum şi ineficienţa unui sistem al socializării politice care ar reproduce şi ar remodela adecvat aceste valori, creează greutăţi în calea transformărilor democratice. [6]

În primul rînd, dependenţa procesului formării culturii politice de bunăstarea materială a cetăţenilor face procesul politic adesea imprevizibil şi nu creează condiţii prielnice pentru dialogul social între societate şi putere. În al doilea rînd, formarea stihinică şi neordonată a cunoştinţelor, orientărilor şi convingerilor politice la diferiţi subiecţi ai socializării, care presupun deja modele de excludere reciprocă a comportamentului politic, reţine atingerea unităţii şi coeziunii în societate referitor la valorile fundamentale imanente unei societăţi democratice. Fără prezenţa valorilor general-umane acceptate de majoritatea societăţii, puterea nu este în stare să creeze şi să susţină la populaţie credinţa în legitimitatea sa proprie. În aşa fel, regimul politic se dovedeşte a fi incapabil să realizeze integrarea valorilor diferitelor grupuri sociale în jurul anumitor obiective majore de interes naţional şi să mobilizeze populaţia la realizarea lor.

Cele prezentate mai sus denotă faptul că cultura politică a societăţii noastre actuale se formează în procesul intercalării şi sintezei diferitelor norme şi tradiţii, valori şi viziuni, orientări şi convingeri politice, care, fiind exprimate în diferite simboluri, generează diverse atitudini, adesea opuse, faţă de politică şi un comportament politic necorespunzător al membrilor societăţii. Acest fapt, în ultima instanţă, se răsfrînge negativ asupra derulării adecvate a transformărilor democratice. În acelaşi timp, promovarea nesistemică a reformelor economico–sociale, sărăcia în masă şi reducerea bruscă a locului şi rolului statului în viaţa social–economică a ţării contribuie la micşorarea interesului cetăţenilor faţă de politică, la scăderea participării lor în viaţa politică a societăţii. Conştientizarea necesităţii de a participa activ la procesul politic, competenţa, sporirea responsabilităţii, înţelegerea justă a scopurilor majore ale transformărilor democratice depinde, desigur, nu numai de activitatea instituţiilor de stat, ci şi de funcţionarea instituţiilor societăţii civile, cum ar fi sindicatele, grupurile de interes, organizaţiile neguvernamentale (ONG-urile). [17,18]

Practica social-politică curentă a societăţii moldoveneşti demonstrează că majoritatea cetăţenilor întîmpină anumite greutăţi în determinarea poziţiilor politice şi se orientează dificil în sistemele de partide, în ideologia lor, în activitatea acestora îndeosebi în perioada campaniilor electorale. Formarea unui model optimal al culturii politice e legată nemijlocit de particularităţile mentalităţii individului, de perceperea justă a realităţii obiective. La baza culturii politice în societăţile democratice apusene se află "eul" (ego) atomar, prin urmare şi conştiinţa individuală, lumea valorică a persoanei. În acest sens, probabil, trebuie conştientizat faptul că succesele reformării societăţii moldoveneşti necesită modificarea treptată, graduală a conştiinţei individului. În caz contrar, orice schimbare radicală întreprinsă în societate va fi respinsă de majoritatea populaţiei. După cum demonstrează experienţa statelor occidentale, în proiectele de modernizare a societăţii clasele guvernante luau neapărat în consideraţie gradul de ideologizare a conştiinţei de masă, modul în care era înţeleasă echitatea socială şi alte orientări valorice de bază. Ideologia modernizării acestor state se fonda atît pe realizările gîndirii politice universale, cît şi pe tradiţiile culturi politice ale unui popor, pe moştenirea lui culturală, ţinîndu-se cont şi de particularităţile mentalităţii naţiunii.

Cele relatate mai sus dau posibilitatea să afirmăm că în statele postcomuniste este necesară implementarea unei culturi a toleranţei, demontarea stereotipurilor distructive vechi, cultivarea necesităţii existenţei unei diversităţi etnice, ceea ce ar contribui la sporirea culturii politice neconflictuale. Se cere, de asemenea, realizarea unor programe ce urmăresc păstrarea şi dezvoltarea tradiţiilor şi culturilor naţionale, crearea unor centre multinaţionale de cultură, răspîndirea cunoştinţelor cît mai veridice şi complete despre cultură, tradiţiile şi obiceiurile cetăţenilor ce aparţin la diferite etnii, stimularea interesului pentru cultura altor etnii, îndeosebi în cazul generaţiilor tinere. Cercetătorii din Vest consideră în unanimitate că afirmarea şi stabilitatea

sistemelor politice democratice este direct legată de sporirea locului şi rolului clasei de mijloc în viaţa societăţii, predominarea ei numerică faţă de stratul superior şi pătura inferioară a populaţiei. Dezvoltarea clasei de mijloc este determinată de ponderea ei în viaţa economică şi politică a societăţii.[8] Ea este considerată purtătorul şi promotorul valorilor general-umane şi serveşte drept bază a stabilităţii societăţii contemporane, generînd progres şi dinamism. Fiind unul din subiecţii de bază ai culturii politice democratice, stratul de mijloc dispune de mari posibilităţi intelectuale pentru crearea, consolidarea şi susţinerea unui regim democratic autentic. Societatea moldovenească, suprasaturată de diferite instabilităţi, are nevoie de o clasă de mijloc puternică şi dinamică care ar deveni sprijinul şi baza promovării reformelor democratice şi economice. Această clasă este cointeresată în susţinerea reformării societăţii de tranziţie din mai multe motive[14].

Din punct de vedere economic, pătura intermediară susţine reformele, deoarece ea doreşte să ocupe un loc important în relaţiile de piaţă, în sistemul economic şi în viaţa economică a ţării. Din punct de vedere politic, stratul de mijloc sprijină reformele, fiindcă el pretinde să deţină (mai devreme sau mai tîrziu) o parte din puterea politică a ţării. În legătură cu reliefarea marilor interese ale clasei de mijloc vom afirma că ea, ocupînd poziţii prioritare în toate domeniile de activitate ale societăţii, poate influenţa decisiv asupra proceselor de transformare profundă a economiei naţionale şi determina în viitorul apropiat vectorul politicii economice şi sociale. Iată de ce susţinerea multilaterală a clasei de mijloc din partea statului va contribui neapărat la constituirea şi afirmarea unei culturi politice democratice, pluraliste şi consensuale în societatea noastră. În opinia noastră, la formarea unei culturi politice democratice pot contribui următoarele acţiuni şi activităţi ale societăţii civile şi instituţiilor de stat:

- anihilarea deficienţilor caracteristice fenomenului culturii politice care favorizează manipularea şi provocările politice din partea unor subiecţi politici în scopul modificării comportamentului politic al populaţiei;

- creşterea nivelului de cultură generală şi moralitate a societăţii, cu deschidere spre valorile culturale şi spirituale universale;

- asimilarea unor noi metode de gîndire şi comportament, corespunzătoare principilor generale ale economiei de piaţă şi dezvoltării umane durabile;

- dinamizarea vieţii sociale pentru a răspunde adecvat la imperativele timpului: democratizare, legalitate, moralitate, responsabilitate, iniţiativă, disciplină etc;

- dezvoltarea culturii naţionale cu integrarea ei în spaţiul pan-european şi universal;

- educaţia continuă a populaţiei în spiritul valorilor democratice, dezvoltarea potenţialului spiritual al iniţiativei civice;

- sporirea tendinţei cetăţenilor spre unitate şi coeziune în chestiunea funcţionării şi posibilităţilor reale ale sistemului politic actual al ţării;

- reducerea nivelului de conflictualitate, ce presupune schimbarea atitudinii unei părţi a populaţiei faţă de interesele altei părţi, faţă de violenţă politică şi anomie;

- angajarea activă a societăţii civile în procesul de informare şi conştientizare socială a valorilor democratice şi a priorităţii dezvoltării umane durabile;

- sporirea eficienţei procedurilor democratice de soluţionare a tensiunilor sociale, economice şi politice apărute.

O cultură politică democratică înaltă înseamnă mai întîi de toate respectarea şi executarea riguroasă a normelor şi principiilor democratice, a regulilor „jocului" politic, precum şi a legilor într-un stat de drept. În afara legalităţii nu există democraţie, aşa cum, de altfel, nici legalitatea nu poate exista realmente fără democraţie. În acelaşi context vom sublinia în special faptul că formarea unui nivel înalt al culturii politice în societatea moldovenească depinde, în cea mai mare măsură, de strategia şi deci de vectorul dezvoltării ţării în viitorul apropiat. Sîntem de acord cu autorii care sugerează ideea că pînă la sfîrşitul anilor '90 ai sec. XX elitele politice moldoveneşti n-au elaborat şi promovat consecvent o formulă politică, un model naţional propriu de dezvoltare a ţării care ar consolida şi integra societatea în numele unui proiect acceptat de clasa politică şi cetăţeni. Suntem de părerea că anume lipsa unui astfel de concept a provocat învrăjbirea dintre oameni, tensiuni politice şi separatismul politic. Iată de ce elaborarea şi promovarea coerentă a unui model (proiect) de dezvoltare durabilă a societăţii, bazat pe anumite priorităţi naţionale, principii reformatoare fundamentale, norme şi proceduri democratice ar condiţiona depăşirea crizei economico-socială în care s-a pomenit ţara noastră şi trecerea ei pe făgaşul dezvoltării sustenabile. În societatea noastră cultura politică democratică abia se formează, însă ea nu poate să se consolideze fără să se sprijine pe normele şi valorile ce sînt înrădăcinate în societatea noastră. În societăţile occidentale cultura politică s-a format treptat, incluzînd în sine orientările vechi şi completîndu-le cu altele noi, care treptat se contopesc cu primele, formînd astfel un aliaj, şi asigurînd în acest mod continuitatea dezvoltării societăţii. [12]

Stabilitatea politică a societăţii moldoveneşti şi dezvoltarea ei pe o cale durabilă va fi posibilă numai cu condiţia ca cultura politică democratică să capete noi dimensiuni de dezvoltare şi să devină o trăsătură definitorie pentru toţi cetăţenii, indiferent de starea socială şi convingerile lor politice. Însă aici vom menţiona faptul că reformarea societăţii noastre şi dinamizarea proceselor politice trebuie corelate cu transformarea culturii politice fragmentare şi neconsensuale prezente în societate într-o cultură nouă, democratică, pluralistă, consensuală, bazată pe deziderate şi opţiuni comune ale populaţiei şi pe dialogul social al diverselor subculturi politice. În cultura politică subdezvoltată a societăţii actuale se reflectă gradul redus de maturitate al instituţiilor politice, al instituţiilor societăţii civile şi al sistemului politic în ansamblu. Cu alte cuvinte, stabilitatea societăţii noastre şi normalizarea vieţii sociale şi politice pot fi obţinute nu numai în baza unei

politici social-economice eficiente promovată de structurile puterii de stat, dar şi prin maturizarea întregului sistem politic al societăţii, prin formarea unei societăţi civile dezvoltate cu o cultură politică autentică. [10]

În concluzie, vom menționa că cultura politică definită şi activă reprezintă factorul-cheie care condiţionează viabilitatea unei democraţii şi care eficientizează funcţionarea instituţiilor de stat şi structurilor societăţii civile. Nu poate exista democraţie în afara unei culturi politice democratice. Acesta este criteriul principal pentru a reliefa şi a decide caracterul democratic al unui sistem politic.

BIBLIOGRAFIE

1. Fruntaşu P., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării (aspecte ale procesului de constituire a unui nou sistem politic). Chişinău, 1999, p.76.
2. Guzun I. Consolidarea orientării democratice. // "Săptămîna", 2001, 2 martie etc.
3. Iliescu, A. Etica sociala si politica, Ars Docendi, Bucuresti, 2017
4. Iliescu, A. Fundamentele gandirii politice moderne: antologie comentata, Polirom, Iasi, 2018
5. King Ch. Moldovenii (România, Rusia şi politica culturală). Chişinău: Editura ARC, 2002, p.149-171.
6. Lucinschi P. Poporul nostru aparţine cu adevărat familiei europene.//„Moldova Suverana", 1999, 26 iunie.
7. Miroiu, A. Fundamentele politicii (volumele 1 si 2), Polirom, Iasi, 2016
8. Mungiu-Pippidi A. Doctrine politice, Polirom, Iasi, 2018
9. Nay O. Istoria ideilor politice, Iasi: Polirom, 2018
10. Obreja E., Avornic Gh. Cultura juridică şi prevenirea corupţiei. Materialele conferinţei internaţionale. Chişinău, 1 noiembrie 2017.
11. Opinia populaţiei despre partidele politice. //„Moldova Suverană", 2011, 10 ianuarie;
12. Preda C. Introducere în ştiinta politica, Polirom, Iasi, 2010
13. Saca V. Cultura politică în condiţiile transformărilor actuale: cazul Republicii Moldova. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Chişinău, USM, 2014, nr. 2 (XXVI)
14. Saca V. Puterea politică şi coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene, Chişinău, 2016.
15. Sartori, G. Teoria democratiei reinterpretata, Polirom, Iasi, 1999
16. Varzari P., Tăbîrţă S. Cultura politică în societăţile postcomuniste: realităţi şi perspective. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Chişinău, USM, 2015 (XVII).
17. Гаджиев К. Размышления о политической культуре современной России. // Мировая экономика и международные отношения, 1996. №.2, с.27.
18. Лавриненко В. Н. Политология. Москва, 1999, с.361.

Ірина Братко,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
i.bratko@kubg.edu.ua

СУЧАСНЕ ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Modern comparative legal science: trends and challenges

Стрімкий розвиток сучасного права, що спостерігається у всіх країнах, обумовлює необхідність постійного обміну сучасними науковими знаннями у сфері юриспруденції та

правового врегулювання суспільних відносин. На нашу думку влив на процеси розширення меж порівняльного правознавства у першу чергу проявляється у розбудові якісно нової моделі міждержавної інтеграції як окремого напряму розвитку юридичної науки. Цей напрямок розвитку наукової думки має комплексний міждисциплінарний характер, який формується на перетині загальної теорії права, міжнародного права, філософії права, культурології та глобалістики.

Метою даної роботи є окреслення тенденцій розвитку сучасного порівняльного правознавства, що відбувається за рахунок розширення його функцій у юридичній науці та юриспруденції.

Директор-засновник Інституту іноземного та міжнародного права кайзера Вільгельма (Берлін), видатний юрист Е.Рабель на початку XX століття відмічав значення порівняльного правознавства для юридичної науки, проте, на його дімку, більше значення мало критичне ставлення до врегулювання суспільних відносин, яке можливо завдяки порівняльному правовознавству. [5, с. 24].

Протягом століття класичні уявлення про функції порівняльного правознавства поступово змінюються та розширюються. Наприкінці XX століття відомий радянського вчений Д.Фельдмана у главі 5 «Система міжнародного права та порівняльне правознавство» монографії «Система міжнародного права» (1983 р.) навів перелік застосування порівняльного методу у врегулюванні міжнародних відносин та визначив напрями порівняльного правознавства, що впливають на формування міжнародного права. Зокрема, він наголошував, що порівняльний метод має значення для вивчення та розвитку інститутів міжнародного договірного права, при дослідженні регіональних систем міжнародно-правових норм та права міжнародних організацій, а також є визначальним для нормотворення, особливо при встановлені звичаєвих міжнародно-правових норм через дослідження законодавства низки держав, які торкаються інститутів та галузей міжнародного права [8, с. 86-98].

Порівняльне правознавство XXI століття зорієнтоване на дослідження впливу інтеграційних процесів на трансформацію правових систем і суттєво розширяє свої функції відповідно до викликів сьогодення. На думку українського вченого, спеціаліста з порівняльного правознавства та ісламського права професора Х.Бехруз основним напрямом сучасних досліджень порівняльного правознавства є дослідження юридичної природи, становлення, еволюції та прогнозування розвитку правових систем національного, регіонального, міжнародного і універсального рівнів, взаємовплив та взаємодія правових систем на основі виявлення загального, відмінного та особливого, що відображає суть та зміст сучасних правових систем. [1, с.244]

Академік О.В. Петришин наголошує, що «до найбільш актуальних напрямів, які досліджуються у межах порівняльного правознавства, належать особливості правових систем світу, їх види, структура, специфіка функціонування, класифікація та типологізація правових систем сучасності, їх поділ на правові сім'ї, особливості взаємодії національних та наднаціональних правових систем, зокрема міждержавних та релігійних, формування нових правових систем, у тому числі мішаних систем, процеси конвергенції різнорідних правових систем».[4, с.7]

Професор А. Саідов у підручнику «Порівняльне правознавство: основні правові системи сучасності» зазначив, що значення порівняльного правознавства полягає у тому, що по перше, дозволяє дослідити явища правової дійсності, які були поза увагою проблематики правознавства та вийти за межі національних рамок своєї правової системи, а по друге - дозволяє поглянути під особливим кутом зору на низку традиційних проблем юридичної науки з врахуванням тенденцій розвитку сучасного світу. [6, с.32]

В умовах глобалізації відбувається зміна всіх базових основ суспільно-політичного життя сучасного суспільства, що акумулюються у загально людські проблеми. Сучасна юридична наука знаходиться в умовах, коли право та держава, як складні багатовимірні об'єкти її дослідження, підвергається масштабній трансформації. Тенденції у нормативно-правовій сфері та сучасному функціонуванні держави, що обумовлені процесами глобалізації, руйнують традиційні уявлення про право, державу та правову систему. Право підвергається серйозним змінам, і в результаті переживає фазу активного розвитку, що проявляється у якості зміни сутнісних та змістовних характеристик багатьох правових явищ, у тому числі правових систем. [2,с.19]

Український вчений О.Кресін у своїй монографії «Порівняльне правознавство у XIX-XX століттях: проблеми становлення» визначив аксіологічний напрям одним з домінуючих у сучасному порівняльному правознавстві. [3, с.217] На його думку головним здобутком аксіологічного напряму може стати вивчення культурно-ціннісного контексту права і це розширює предметну сферу юридичної науки. [3, с.224] З цієї позиції правова культура є частиною загальної культури і має консолідувати суспільство, а встановлення єдиних правил для носіїв різних правових культур однієї держави, що проживають на її території, неможливо без аксіологічного підходу.

Аксіологічний підхід у сучасному порівняльному правознавстві розглядається як загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності певним цінностям, що можуть забезпечуватись правом та бути його основою [7, с.63]

Висновки. Дійсно, порівняльне правознавство, як сучасний напрямок науково-правових досліджень, дозволяє поглянути на проблеми правового регулювання суспільних

відносин з врахуванням тенденцій розвитку права у світовому масштабі. Зміст порівняльного правознавства постійно розширюється та збагачується за рахунок досліджень різноманітних новітніх сфер правового регулювання суспільних відносин, а функціональне значення порівняльного правознавства проявляться у багатьох площинах суспільного життя. По перше, традиційно порівняльне правознавство виступає інструментом правотворчості на основі застосування порівняльного методу, що дозволяє детально проаналізувати юридичні конструкції нормативної бази різних правових систем та виявити особливості правового регулювання суспільних відносин кожної окремої країни на національному рівні. По друге, інтернаціоналізація світової економіки та глобалізаційні процеси в інформаційній сфері обумовлюють формування регіонального та універсального правового простору та розбудови на цій основі окремої правової системи, транснаціональний характер якої корелюється міжнародним правом. По трете, важливою загальновизнаною функцією порівняльного правознавства є функція співробітництва та комунікації, що дозволяє обмінюватись досвідом правотворчості та налагоджувати взаємодію між різними культурами та цивілізаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Бехруз Х. Сравнительное международное право – новое качество взаимодействия сравнительного правоведения и международного права. Ідея порівняльного міжнародного права: pro et contra: Збірник наукових праць на честь іноземного члена НАН України та НАПрН України Уїльяма Елліотта Батлера / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. – Київ; Львів: Ліга-прес, 2015. – 536 с.
2. Бехруз Х. Сравнительное правоведение: современные направления исследований. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : збірн. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова, Ю.С. Шемшученка ; упор. Х.Н. Бехруз, О.В. Кресін, Ю.Ю. Акіменко ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – 352 с.
3. Кресін О.В. Порівняльне правознавство у XIX – XX століттях: проблеми становлення: Монографія. – К.:Логос, 2011. – 294 с.
4. Порівняльне правознавство : підручник / С.П.Погребняк, Д.В.Лук'янов, І.О.Биля_сабадаш та ін. ; заг. ред. О.В.Петришина. - : Право, 2012. – 272 с.
5. Рабель Э. Задачи и необходимость сравнительного правоведения / Пер. с нем. и под науч. ред. Б.М. Гонгало. – Екатеринбург: Российская школа частного права (Уральское отделение), 2000. – 48 с.
6. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности). Учебник / Под ред. В.А. Туманова. – М.: Юристъ, 2003. - 448 с.. правовые https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2013/Saidov_2003.pdf
7. Фальковський А.О. Особливості використання аксіологічного підходу в порівняльно-правових дослідженнях. С.62-65. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред.. Ю.С.Шемшученка, В.П.Тихого, М.М. Цимбалюка, І.С.Гриценка; упор. О.В.Кресін, І.М.Ситар. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 620 с.
8. Фельдман Д.И. Система международного права. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1983. -119 с.

Юрій Задорожний,
Національний транспортний університет,
м. Київ, Україна
0963442232z@gmail.com

ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

The origins of the formation of the legal system of the Romano-Germanic legal family

Актуальність дослідження витоків виникнення та формування романо-германської правової сім'ї є беззаперечною, оскільки дає змогу зробити аналіз перспектив її розвитку, знайти оптимальні форми та шляхи взаємодії різних держав з метою їх конструктивної співпраці заради миру та добробуту в світі.

Загалом проблема дослідження витоків формування романо-германської правової сім'ї в сучасній юридичній літературі привернула увагу цілого ряду як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Р. Давида, Ю.О. Тихомирова, О.Ф. Скакун, Н.М. Оніщенко, О.В. Петришина та ін. У своїх працях вони висвітлюють загальні засади формування романо-германської правової сім'ї, визначають ті чи інші її особливості та характеристики. Проте представлені дослідження здійснюється безвідносно до визначення місця і ролі римського права як чи не найважливішого чинника зародження та формування даної правової сім'ї.

Метою роботи є дослідження впливу римського права на формування системи права романо-германської правової сім'ї. Досягнення поставленої мети опосередковано необхідністю вирішення завдань такого спрямування: визначити роль і значення римського права у формуванні системи права романо-германської правової сім'ї; розкрити причини та особливості впливу римського права на становлення і розвиток даної правової сім'ї; виділити та проаналізувати основні форми такого впливу.

Система та структура права в країнах романо-германської правової сім'ї сформувались історично під впливом об'єктивних причин. Незважаючи на те, що сьогодні у світі існує кілька типів правових сімей, проте романо-германська займає особливе місце серед них і відіграє важливе значення як у розвитку юридичної науки, так і в площині практичного застосування.

Витоки даної правової системи сягають своїм корінням ще до часів існування Римської республіки V-III ст. до н.е. Так, ще давньогрецький філософ Аристотель, виходячи із властивостей самого права, яке називав правом справедливості, обґрунтовував необхідність його поділу на галузі. Він уявляв це право у двох вимірах, а саме: у широкому –

як необхідність підпорядкування життя людей, громадян закону; у вузькому – як дотримання рівності громадянами при користуванні благами.

Разом з тим, стійкість, надійність та популярність досліджуваної системи пояснюється не лише історично давнім корінням її започаткування, а й, передусім, високим рівнем юридичної техніки, правових світоглядів, законодавчо визначених засад регулювання відносин у Римській державі. Саме в такому середовищі формувалась та викристалізовувалась означена правова система.

Юридична класика Риму з її демократичними правовими принципами, розробленою системою правових понять та категорій, чіткістю та однозначністю правових норм посприяла не лише утворенню найбільш стійкої правової сім'ї, а й стала серйозним підґрунтям для подальшого розвитку права в європейських державах. Формування національної правової системи усіх держав Європи фактично базувалось на вивченні римського права та гармонійному його поєднанні з нормами місцевого звичаєвого права.

Важливо, що категорія «система права» сформувалась історично і є результатом людського мислення, тобто об'єктивізацією суб'єктивного сприйняття людиною відповідних зв'язків та проявів навколишнього світу. Зауважимо, що в природі, оточуючому нас всесвіті існує безліч об'єктів, предметів, явищ, процесів. Одні з них є реальністю навколишнього світу, інші – результатом абстрактного мислення людини. В дискусії про те, що являє собою «система права» – об'єктивне явище чи результат розумової діяльності людини, методологічно правильною буде відповідь щодо підтвердження крайньої позиції.

Разом з тим, незважаючи на багатогранність та багатоаспектність досліджуваного поняття «правової системи» та її складових, з одного боку, та суб'єктивність сприйняття змістовного навантаження даної дефініції та її елементних зразків різними учасниками наукового пошуку, з іншого, – спостерігається відносна єдність поглядів правознавців щодо розуміння ними цієї правової категорії та її складових.

Так, під «системою права» в юридичній науці розуміють науково організовану сукупність правових норм, розподілених за групами – правовими інститутами, зведеними у підгалузі, які ,своєю чергою, утворюють галузі – цілісні нормативні утворення [1, с. 239] систему всіх чинних юридичних норм певної держави; історично створену, об'єктивно зумовлену внутрішню структуру права, що полягає в єдності та узгодженості юридичних норм, зосереджених у відносно самостійних їхніх комплексах – галузях, підгалузях та інститутах [2, с. 118]; внутрішню форму права, що має об'єктивний характер своєї побудови, який відображається в єдності і узгодженості всіх її норм, диференційованих по правових комплексах, галузях, підгалузях, інститутах та нормах права; єдність усіх чинних юридичних норм певної держави та розподіл їх за галузями та інститутами права [3, с. 170].

Разом з тим, у різні епохи та століття формування вченими своїх поглядів в контексті визначення ними сутності, змісту та складових системи права континентальних країн Європи опосередковувалось і опосередковується низкою об'єктивних чинників. Вони, у своїй єдності, продукуються якісним рівнем розвитку суспільної свідомості та пізнання, рівнем розвитку соціально-економічних відносин, необхідністю регулювання виокремлених суспільних відносин понятійно-правовим інструментарієм, національними традиціями та звичаями тощо.

Безперечно, намагання науковців пояснити не лише сутнісне значення системи права, але й її складових базувались на тих теоретичних поглядах, концепціях, теоріях, вченнях про право, які були властивими і визначальними як для певної правової школи, яку представляли ці вчені, так і для конкретної історичної епохи. До прикоаду, у XVIII ст. дослідження правової проблеми детермінації правової категорії «система права» школою природного права набуває особливої актуальності у зв'язку з поширенням ідей щодо надання авторитету «нормам, повної відповідності природному праву» [4, с. 72]. Це, безперечно, позитивно вплинуло на формування та зміцнення романо-германської правової сім'ї.

Романо-германська правова сім'я по праву займає особливе місце серед інших правових сімей не лише за масштабами свого впливу на формування національних правових систем держав різних континентів, а й за високим ступенем теоретичної розробки принципів, положень, ідей продукованих у тісному зв'язку із неперехідними моральними цінностями розвитку будь-якого суспільства. Це, своєю чергою, зіграло далеко не останню роль в сприйнятті права спочатку римлянами, а згодом й іншими народами, як важливого загальнокультурного явища, спрямованого на забезпечення суспільного блага, а не засобу чи інструмента в руках правителя держави для зміцнення своєї влади.

Водночас відзначимо, що першооснову розвитку даної правової системи на геополітичній карті світу склали загальна культура і звичаєве право країн Західної Європи, що сприйняли римське право завдяки його активній популяризації в університетах. Становлення романо-германської правової сім'ї, створеної на ідеях, засадах, понятійному апараті римського права, відбувалося протягом не одного століття і під впливом багатьох суспільно значущих чинників.

Так, норми римського права в процесі їх запозичення і використання тісно переплелися із звичаєвим правом. Привнесене (запозичене) право було незрівнянно досконалішим за місцеве, що спричинило активний його вплив не лише на прийняття відповідних правових актів у ряді держав, а й формування національних систем права європейських держав в цілому [5, с. 95].

Разом з тим, на формування романо-германської правової сім'ї чималий вплив мало не лише римське право, а й канонічне (церковне). Більше того, між одним і другим правом відбувся взаємний вплив, в результаті чого, як стверджує М.В. Кравчук, «в одних країнах континентальної Європи римське право стало діючим, в інших – визначило напрямок змісту національного права, що формувалось» [6, с. 93].

Можливість пристосування римського права до нових суспільно-економічних умов в країнах середньовічної континентальної Європи було опосередковано цілим рядом об'єктивних умов, серед яких далеко не останню роль відіграли його універсально-логічна довершеність, сформована на стійких принципах справедливості. Створені римськими юристами понятійний апарат права, його принципи та структура, юридична техніка, чітко визначена інструментальна цінність права як важливого універсального регулятора суспільних відносин, здатного мирним шляхом врегулювати всі найважливіші проблеми соціальної життєдіяльності, були надзвичайно важливим фундаментом для створення та побудови нової правової системи в Європі.

В цілому зауважимо, що сприйняття західними державами римського права було поступовим, тобто перманентним процесом, що забезпечило адекватність його застосування в рамках суттєво нових суспільно-економічних відносин, що розвивались у Європі. Безперечно, що європейська правова система – це надзвичайно багатогранне правове явище, яке у своїй єдності є логічним поєднанням багатьох складових.

Зазначене вище дає можливість зробити наступні висновки:

- вплив римського права на формування правової системи романо-германської правової сім'ї здійснювався багатовимірно: в теоретичному аспекті, в площині практичного застосування, на рівні формування світоглядних поглядів та переконань про право як загальне мірило свободи та справедливості в суспільстві і державі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / К: Правова Єдність, 2021. 528 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. навчальний посібник. К: Атіка. 2001. 176 с.
3. Теорія держави і права (опорні конспекти). Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / авт. - упоряд. Кравчук М.В. К: Атіка, 2012. 269 с.
4. Давид Рене.Основные правовые системы современности / Пер. с фр. и вступ. ст. В.А. Туманова. М: Прогресс, 1988. 456 с.
5. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х: Право, 2012. 272 с.
6. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. К: ВД "Професіонал", 2004. 400с.

Наталія Сергієнко,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
n.serhiienko@kubg.edu.ua

ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Aim of civil process in compliance with the legislation of Ukraine and Germany: comparative aspect

Наукове дослідження завдань цивільного процесу за законодавством України та Німеччини в порівняльному ракурсі видається актуальним та нагальним, виходячи з європейської ідентичності Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (див. преамбулу до Конституції України [4]). Метою, яка ставиться перед цим дослідженням, є висвітлення в порівняльному аспекті завдань цивільного процесу за законодавством України та законодавством Німеччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає К. О. Алімов (з посиланням на Н. Г. Єлісєєва), завданнями цивільного процесу *(в Німеччині – курсив мій*) є: 1) судочинство з відновлення приватних прав через установлення істини в цивільній справі; 2) подальший розвиток права; 3) забезпечення об'єктивного правопорядку через захист приватних прав і примусове виконання судових рішень [1, с. 67]. А от згідно ч. 1 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України), завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [6].

Як бачимо, різниця у визначенні завдань цивільного процесу за законодавством України та Німеччини суттєва, хоча спільні риси також наявні. Артикулюймо все це. Цивільна судова юрисдикція – це повноваження органів судової влади по здійсненню правосуддя у передбаченому законом процесуальному порядку. Згідно ст. 23 Закону Німеччини «Про суди» місцеві суди слухають всі цивільні справи, сума позовних вимог за якими не перевищує 5000 євро, а також незалежно від суми позовних вимог: (а) спори, що виникають з оренди нежилого приміщення; (б) спори між туристами й постачальниками місць проживання та їжі, перевізниками й відправниками вантажу; (в) спори щодо збитку, заподіяного іграми; (г) позови, пов'язані з передачею або володінням земельними ділянками, тощо.

Окремо визначається юрисдикція місцевих судів у сфері розгляду сімейних спорів, до якої віднесено розгляд: (а) спорів, що виникають у взаєминах між батьками і дітьми; (б) спори щодо законних обов'язків, що виникають через шлюб або сімейні відносини; (в) подружні спори, у тому числі майнові, випадки насильства в сім'ї; (г) питання щодо дитини, особливості опіки й піклування; (д) розгляду пенсійних прав ті ін. (статті 23А і 23Б Закону Німеччини «Про загальні суди») [2, с. 70-72]. А згідно ч. 1 ст. 19 ЦПК України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами [6].

Таким чином, можна узагальнити, що завдання цивільного судочинства як за законодавством України, так і Німеччини, передбачають розгляд і вирішення справ цивільної юрисдикції для захисту приватних прав осіб (хоча законодавство України передбачає захист в цивільному процесі й окремих вимог публічно-правового характеру, зокрема, щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, заявлені разом з приватно-правовими вимогами щодо такого майна/майнових прав).

Вітчизняне законодавство про цивільний процес не містить його завданням розвиток права. Як видається, в процесі правозастосування (а цивільний процес є правозастосовним процесом) розвивається як матеріальне право (на основі норм матеріального права суд вирішує спір, іншу справу, передану на розгляд і вирішення суду), так і процесуальне (адже діяльність суду по здійсненню цивільного судочинства врегульована приписами ЦПК України).

Примусове виконання рішень (ні в організаційному, ні в функціональному аспекті) до завдань цивільного процесу в Україні не входить. І цьому є низка вагомих причин. По-перше, примусове виконання рішень українським законодавством покладане на органи / осіб, відмінних від суду. Згідно з приписами ст. 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) (далі - рішення) покладається на органи державної виконавчої служби (*органи ДВС – курсив мій*) та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках - на приватних виконавців. Згідно ст. 6 цього ж Закону України, систему органів примусового виконання рішень становлять: 1) Міністерство юстиції України; 2) органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в

установленому законодавством порядку, а згідно ст. 16 – приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності [3]. Отже, судові рішення в цивільному процесі в Україні ухвалюються судами, які є органами судової влади, а ті судові рішення, які підлягають примусовому виконанню, можуть примусового виконуватись органами / особами, відмінними від суду – органами ДВС (вони входять в структуру Міністерства юстиції України, а воно є органом виконавчої влади), приватними виконавцями (вони є суб'єктами незалежної професійної діяльності). По-друге, суб'єкти примусового виконання рішень не підзвітні суду в контексті здійснення примусового виконання рішень (суд не веде статистики скільки його судових рішень примусового виконано та якою мірою тощо). По-третє, чинний ЦПК України передбачає вирішення судом тільки окремих питань, пов'язаних з примусовим виконанням рішень та забезпеченням законності примусового виконання рішень (розділи VI, VII ЦПК України), натомість як процес примусового виконання рішень судів, інших органів (посадових осіб) врегульований Законом України «Про виконавче провадження».

Натомість як в Німеччині зовсім по-іншому організовано примусове виконання судових рішень. Порядок виконавчого провадження в Німеччині регулюється Цивільно-процесуальним кодексом Німеччини. Виконання рішень здійснюється в тому муніципальному суді, на території якого необхідно провести виконавчі дії. Безпосередньо виконавче провадження здійснюють реєстратори цього суду, що повноважні діяти на підставі спеціального сертифікату, який надає право виконувати рішення суду [5, с. 172]. Аналізуючи системи організації примусового виконання рішень судів в різних зарубіжних державах, С. В. Васильєв відзначає, що у Німеччині органом, що здійснює виконання актів цивільних судів, є судовий виконавець, якщо на підставі закону це не віднесено до компетенції суду. Якщо виконання віднесено до компетенції суду, воно здійснюється особливою категорією співробітників суду зі спеціальною вищою освітою, які самостійно здійснюють певні процесуальні дії [2, с. 284].

Як видно з наведеного, включення до завдань цивільного судочинства за законодавством Німеччини примусового виконання рішень напряму кореспондується з системою організації примусового виконання рішень в цій державі (модель судової системи організації примусового виконання рішень).

Висновки. Порівняльний аналіз завдань цивільного процесу за законодавством України та Німеччини дозволяє узагальнити, що вони мають як спільні риси – передовсім, це розгляд та вирішення в цивільному судочинстві справ щодо приватних прав осіб, так і відмінні, що пов'язано з різним баченням регулювання цивільного процесу в різних державах, зокрема і бачення комплексності захисту прав осіб – через зв'язок систем

вирішення справ та ухвалення рішень та примусового виконання рішень, ухвалених в таких справах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алімов К. О. Зарубіжний досвід цивільного процесу Німеччини та Франції. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. 2017. С. 66-68.
2. Васильев С.В. Порівняльний цивільний процес. Підручник. К.: Алерта, 2015. 352 с.
3. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 року № 1403-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text (дата звернення: 10.10.2021).
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Електронний ресурс. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.10.2021).
5. П'ятницький А. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право). Суми. 2018. 225 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 10.10.2021).

Ion Dulschi,
Academia de Administrare Publică,
Chisinau, Republica Moldova
dulschi.ion@gmail.com

MANDATUL REPREZENTATIV AL ALESULUI POPORULUI: ESENȚĂ ȘI CONTRADICȚII

The representative mandate of the elected people: essence and contradictions

Ideea suveranității naționale consfințită în articolul 2, alin. (1) al Constituției stipulează că: "Suveranitatea naţională aparţine poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct şi prin organele sale representative… Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului …şi unica autoritate legislativă a statului." [1].

Atribuirea Parlamentului de către norma constituţională a statutului de organ reprezentativ suprem al poporului, urmează să se înțeleagă că orice alte entităţi sociale au obligaţia de a se conforma actelor adoptate de legislativ. Mai mult ca atât, în același articol, în alineatul doi este stipulat: "Nici o persoană particulară, nici o parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau o altă formaţiune obştească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea ma gravă crimă împotriva poporului".

Am realizat aceste intervenţii în legea supremă a statului pentru a evidenţia dispoziţiile constituţionale cu pondere de principiu, la care urmează să facem referinţe pe parcurs.

Ideia reprezentativității, în mod firesc, ne aduce la norma constitutională ce ține de mandatul deputaților, în calitate de aleşi ai poporului.

Potrivit articolului 68 (1) al Constituţiei, în care se stipulează că: "In exercitarea mandatului, deputaţii sînt in serviciul poporului. (2) Orice mandat imperativ este nul." Nu înainte de a examina şi de a purcede la unele estimări privind realizarea prezentei dispoziţii constituţionale în practica parlamentară, vom încereca să identificăm unele aspecte teoretice ce ţin de evoluţia mandatelor existente în practicile parlamentare din statele cu tradiţii democratice.

În doctrina constituţională, deosebirea dintre mandatul imperativ şi mandatul reprezentativ reflectă diferenţele între doctrina suveranităţii populare a lui Rousseau şi viziunea lui Montesquieu despre suveranitatea naţională. In primul caz, suveranitatea aparţine poporului şi fiecare individ deţine o cotă din aceasta.

Suveranitatea individului este transferată direct şi nemijlocit alesului care reprezintă exclusiv voinţa alegătorilor săi. Dupa Montesquieu, suveranitatea aparţine corpului politic al naţiunii ca întreg, iar una dintre caracteristicile sale este indivizibilitatea. Reprezentantul este mandatar al întregii naţiuni, nerăspunzînd cu titlu individual în faţa celor ce l-au ales.

Avantajul, mereu invocate, al mandatului imperativ constă în faptul că acesta oferă mecanisme de control mai eficiente. Dar, şi acest avantaj este discutabil, deoarece presupune o mult mai mare vulnerabilitate a alesului la presiunile grupurilor organizate.

Mai mult ca atît, mandatul reprezentativ are capacitatea de a împiedica materializarea unui aşa-zis "mare paradox" al democraţiei - dictatura majorităţii. Şi la ziua de azi doctrina şi practica constituţională identifică două tipuri de mandate: mandatul imperativ şi mandatul liber.

Am putea considera, că prin introducerea normei respective în Constituţie şi legea organică cu privire la statutul deputatului sunt lipsite de temei orice dubii privind caracterul liber al mandatului de deputat. Situaţia reală ne oferă şi alte aspecte în acest sens.

O expresie mai relevantă a mandatului imperativ a fost demonstrată de doctrina constituţională sovietică. Conform acesteea mandatul imperativ întrunea astfel de elemente ca: obligaţia executării poruncilor alegătorilor, obligaţia raportării alegătorilor privind propria activitate şi activitatea organului reprezentativ, în realizarea poruncilor, precum şi dreptul alegătorilor de a-1 revoca pe deputat, în cazul în care acesta n-a îndreptăţit încrederea comunităţii.[2]

Prin urmare, mandatul imperativ prezumează existenţa unui control permanent asupra activităţii aleşilor poporului din partea alegătorilor.

Evoluţia democraţiei parlamentare în Europa, instituirea şi implementarea principiului separării puterilor, desfăşurarea alegerilor libere în organele reprezentative au creat premisele apariţiei instituţiei menite să asigure un statut deosebit al deputatului - independenţa şi

nerăspunderea lui în faţa alegătorului. „Deputatul este independent în faţa propriilor alegători - aceasta este piatra de temelie a doctrinei constituţionale occidentale.

Afirmarea mandatului liber în doctrina constituţională europeană, a mandatului, care exprimă independenţa deputatului prin lipsa unor proceduri de revocare, vine odată cu decretarea de către Adunarea Naţională în anul 1789 în timpul Revoluţiei franceze, privind scutirea parlamentarilor de obligaţia de a urma instrucţiunile alegătorilor, instructiuni interzise ulterior.

Consolidarea mandatului liber în legislaţia naţională presupune următoarele: parlamentul este o instituţie a puterii, care dispune de împuterniciri delegate pentru realizarea suveranităţii în numele întregii naţiuni. De aici derivă concluzia privind caracterul infim al instrucţiunilor sau al poruncilor date deputaţilor, deoarece aceştia nu reprezintă propria circumscripţie, ci toată naţiunea. Prin urmare, ca o alternativă a principiului de reprezentare teritorială, vine reprezentarea naţională aducând cu sine ideea reprezentării politice a poporului căruia, conform Constituţiei, îi aparţine suveranitatea. Mai mult ca atît, reprezentanţa naţională neagă legătura strânsă cu alegătorii şi controlul lor asupra activităţii parlamentarului, acesta promovează interesele locale prin prisma celor naţionale. In Franţa, pînă în prezent, acţionează norma care interzice constituirea în parlament a fracţiunilor, grupurilor de deputaţi create în baza unui alt criteriu decît cel politic.

Prin urmare, parlamentul naţional devine un organ permanent, iar persoanele alese în calitate de deputaţi, obţin statutul de politicieni profesionişti. Esenţa mandatului liber, în accepţiunea sa clasică, a fost exprimată de politologul francez Jean Antoine de Condorcet: „Alegerea nu este o delegare de împuterniciri, ci o indicare a capacităţii. Imputernicitul poporului, eu voi face totul, ce voi considera potrivit intereselor lui autentice. El m-a delegat nu în scopul susţinerii propriei sale opinii, ci în scopul expunerii opiniei mele. El s-a încredinţat nu doar in sârguinţa mea, dar şi în inteligenţa mea, şi independenţa opiniei mele, este una din obligaţiile faţă de el."[4]

Renunţarea la mandatul imperativ şi opţiunea pentru mandatul liber este stipulată în constituţiile mai multor state. In unele dintre acestea principiul mandatului liber este stipulat expres, de exemplu, în constituţiile Danemarcei, Italiei, Finlandei, Germaniei, Laosului, în altele — indirect — constituţiile SUA, Japoniei, Israelului. In Constituţia Republicii Moldova, opţiunea pentru mandatul liber este exprimată prin declararea nulă a mandatului imperativ. În exercitarea mandatului, deputaţii sînt în serviciul poporului (CRM, 68, 2).

Aceasta normă constituţională nu şi-a găsit o dezvoltare în alte acte normative, limitându-se la aspectul său declarativ. Deputatul acţionează în parlament fiind ghidat de propria înţelegere a intereselor poporului. Marcel Prelo, eminent constitutionalist francez, susţinea că scrutinul constituie actul de numire şi alegere, „prin urmare, manifestarea de voinţă a alegătorului este limitată de alegerea unei sau altei persoane şi nu produce careva efecte asupra celui ales". [5]

Prioritățile mandatului liber sunt menţionate în gândirea juridico-statală, constituind punctul forte şi care a determinat majoritatea statelor democratice, în dilema privind mandatul imperativ sau cel liber, să opteze pentru cel din urină.

În primul rând, în favoarea alegerii a servit argumentul privind deschiderea unor perspective pentru profesionalizarea deputaţilor. Deputatul, pornind de la certitudinea privind posibilitatea continuării activităţii profesionale, fără a fi ameninţat de pericolul revocării, are posibilitatea de a-şi exprima liber şi independent propria opinie.

În cel de-al doilea rînd, transmiterea corpului de deputaţi a împuternicirilor privind realizarea puterii transferă amploarea luptei politice în incinta parlamentului prin aceasta diminuând pericolul unei confruntări directe în societate.

În cel de al treilea rînd, este neutralizat lobbysmul regional. Doctrinarii sovietici, în argumenarea caracterului exclusiv al mandatului imperativ şi în combaterea madatului liber, veneau cu ideea că mandatul liber nu cade sub dependenţa de responsabilitate juridică a deputatului. Dacă în legislaţia naţională procedura de revocare a deputatului nu este stipulată, iar instituţia mandatului imperativ nu este recunoscută, în consecinţă conduce la iresponsabilitatea totală a reprezentantului poporului şi lipsa unei legături între acesta şi alegători.

De remarcat, că opinia respectivă, în mare măsură, este prezentă în aprecierile uzuale în societate, chiar şi în mediul cu un grad înalt de inteligenţă. Cu toate acestea, în realitate deputatul şi alegătorii sunt într-un contact permanent, iar întâlnirile, corespondenţa şi raporturile periodice ocupă o parte importantă din timpul reprezentantului poporului. În mare măsură, acestea au loc din cauza că o cere legea, iar pe de altă parte, din cauza dorinţei deputatului de a păstra încrederea alegătorilor şi de a-i ţine la curent cu activitatea sa. În caz contrar alesul poporului este pasibil sancțiunii politice, de a nu fi ales pentru un nou mandat. Dorinţa de a fi reales constituie pentru un politician profesionist un factor de motivaţie mai puternic decît eventuala revocare.

Prin urmare, mandatul liber, prezumând neresponsabilitatea deputatului, îi asigură posibilitatea reprezentării intereselor întregului popor, fără a fi ameninţat de careva consecinţe juridice pentru aceasta. Mandatul liber oferă alegătorilor posibilitatea reală de a influenţa deputatul care n-a îndreptăţit încredelea lor, prin intermediul scrutinelor parlamentare realizate cu regularitate. În cazurile în care deputatul nu corespunde statutului său înalt, regulamentul parlamentului şi legislaţia în vigoare dispun de suficiente pârghii pentru sancţionarea acestuia.

Pe această notă optimistă subiectul privind caracterul mai performant din punctul de vedere al valorilor democratice, al mandatului liber s-ar arăta a fi consumat. Cu toate acestea, revenind la chestiunea formulată la începutul prezentului articol - dacă ar exista careva forţe sau factori, care determină acţiunile deputatului în afară de cei identificaţi de conştiinţa acestuia şi raportaţi nu la propriul confort, dar la interesul naţional, din perspectiva identificării răspunsului la acest subiect,

urmează să analizăm succint impactul partidelor politice asupra voinţei aleşilor poporului în realizarea mandatului liber.

Organizarea scrutinului pentru forul reprezentativ suprem, în majoritatea statelor, se realizează în baza listelor de partid conform sistemului proporţional. Componenţa nominală a listelor de partid este mai puţin importantă pentru alegător, cu excepţia liderului partidului şi a unui cerc de persoane din conducerea de vârf a partidului.

Cât priveşte „masa" deputaţilor, aceştia sunt puţin cunoscuţi pentru alegători şi comportamentul lor este determinat de liderul formaţiunii din care face parte sau care 1a promovat.

Astăzi, anume partidele politice presxriu deputatului vectorul ac'iunii poitice, partidele dispun de tot instrumentariul de „convingere " a deputatului, în cazul în care acesta deviază de la linia partidului. în realitate, partidul oferă deputatului mandatul imperativ şi-i cere executarea lui.

Chiar şi în statele în care mandatul imperativ este respins constituţional, chestiunea privind obligaţia deputatului de a urma indicaţiilor alegătorilor trece în întrebarea privind gradul şi obligaţia juridică a deputatului de a se subordona partidului. Prin urmare, nu putem insista asupra independenţei absolute a deputatului care dispune de mandatul liber, deoarece deputaţii se află în dependenţă de partidele politice. Mandatul liber indirect însuşeşte trăsăturile mandatului imperativ, iar dezbaterile parlamentare se transformă întro formalitate, deoarece rezultatul lor este determinat apriori de fracţiuni. Autorul rus I . L . Solonevici menţionează în studiul său „Narodnaia monarhia" („Monarhi a populară") că deputatul occidental nu este legat de nimic în afară de fidelitatea faţă de propriul partid, acesta fiind un pericol serios. În opinia autorului, simpatiile electorale ale poporului au un caracter întâmplător, iar reacţia „masei" este neorganizată şi dezorganizată de inflaţii, crize, războaie şi demagogii. Obţinând o astfel de „susţinere", partidele deformează ideea reprezentanţei poporului. Deputatul din parlament se transformă într-o marionetă care este obligată, la ordinul liderului de partid, să voteze „pro" sau „contra" , s ă producă ovaţii sau scandaluri, să bată din palme sau să tropăiască din picioare, precum a fost decis în culise." [6]

Evoluţia sistemului de partide a distrus principiul reprezentării întregii naţiuni, principiu care, în esenţa sa, constituie temelia parlamentarismului reprezentativ pe care se fonda independenţa deputaţilor. Stipularea în legislaţie a caracterului imperativ al mandatului ar însemna instaurarea unei dominări nelimitate a partidelor asupra deputaţilor, cu toate că partidele, şi fără aceasta, dispun de suficiente mijloace pentru exercitarea presiunii sale asupra deputatului.

Ilustrul jurist francez J.Vedel considera dependenţa deputatului faţă de partid ca o mare perversiune a democraţiei, în special, dependenţa alesului poporului de minorităţile organizate. [7]

Prin urmare, cu toate că mandatul liber, conform doctrinei constituţionale europene, presupune independenţa deputatului, în realitate deputatul se află sub presiunea unor grupuri sociale sau teritoriale şi este obligat să facă lobby în interesul acestora. loan Buduca, scriitor şi jurnalist din

Bucureşti, menţionează în cotidianul Ziua în articolul "Votul imperativ", fiind şi el preocupat de subiectul în cauză: "La noi, este considerat normal ca deputaţii şi senatorii să asculte milităreşte de partidul care i-a promovat pe listele de candidaţi în alegeri, deşi Constituţia spune pe dos: nu ascultaţi decât de interesele naţionale! Iată paragraful cu pricina: "Votul imperativ este interzis". Aceasta înseamnă că nici o altă putere, alta decât conştiinţa proprie, nu are voie sa comande asupra votului unui deputat ori senator.[8]

Autorul de la "Ziua" nu doar constată caracterul neconstituţional al votului executat la ordinul şefilor de partide, el merge mai departe şi pune accentul pe necesitatea introducerii unor mecanisme legale de sancţionare a celor care comandă votul imperativ.

Cît priveşte Republica Moldova, mandatul imperativ a fost şi continuă să fie exercitat de către deputaţi.

Vom cita dispoziţia articolului din statutul uni partid partid parlamentar care, în mod, expres denotă opțiunea pentru mandatul imperativ. *Membrii partidului, aleşi în organele puterii locale şi de stat în conformitate cu listele de partid (consilieri, primari, deputaţi în Parlament) sau numiţi în funcţii de conducere a acestor organe sau organe executive, atunci cînd refuză să îndeplinească hotărîrile de partid şi să promoveze politica partidului sînt traşi la răspundere de partid, cu excluderea, în cazuri excepţionale, din rîndurile partidului.*[9]

Din cele relevate constatăm existenţa unui conflict de statute: statutul de deputat, de ales al poporului, de membru al organului reprezentativ şi legislativ suprem în stat, pe de o parte, şi statutul de membru al unui partid politic, pe de altă parte. Nu încape nici o îndoială că statutul de deputat are prioritate față de cel de membru de partid şi prin aceasta statutul de membru de partid prezumează subordonarea statutului de deputat. Altfel spus, interesul naţional este superior interesului de partid şi, prin urmare, stipularea în statutele de partid a unor dispoziţii care obligă membrii săi aleşi în organe de stat să urmeze dispoziţiile organelor de conducere din partid este una neconstituţională, sfidându-se art. 2 al Constituţiei Republicii Moldova la care deja ne-am referit la începutul articolului.

Nu punem la îndoială opinia mai multor politicieni, lideri de partid, că disciplina de partid asigură coeziunea în rândurile formaţiunii pe care o conduc, iar votarea consolidată a fracţiunii asigură realizarea prevederilor programatice.

Şi totuşi, prin disciplina de partid se realizează fenomenul persuasiunii în corpul politic de deputaţi, fenomen foarte periculos din perspectiva instaurării unei dictaturi a minorităţii în persoana conducerii de partid asupra membrilor săi, inclusiv a celor cu statut de ales al poporului. In opinia noastră, asigurarea mandatului liber real ar fi posibilă prin consolidarea corpului politic, prin sporirea calităţilor personale ale aleşilor, sporire care nu este realizată din plin prin procedura actuală de alegere în baza listelor de partid.

BIBLIOGRAFIE
1. Constituţia Republicii Moldova din 29 iulie 1994, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.ldin 12.08.1994.
2. Безуглов А.А. Советский депутат. М.: Юрид. лит-ра. 1971. 224 с.
3. Глотов С., Синюков В. Отзыв депутата: исторический аспект // Конституционный вестник, 1992. № 10. 5.
4. Кондорсэ Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума. М.,1936. С . 177.
5. Прело М. Конституционное право Франции. М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. С . 436.
6. Солоневич И.Л. Народная монархия. М.: Феникс, 1991. С.101-102.
7. Ведель Ж., Административное право Франции. М.: Прогресс, 1973. 512 с. 8. http://www.ziua.ro/, loan Buduca, Ziua, nr.46 76, 27 octombrie, 2009.
8. http://www.pcrm.md/md/statut.php

Андрій Чернега,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
a.cherneha@kubg.edu.ua

ДЕРЖАВОТВОРЧА РОЛЬ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ В КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 РОКУ

State-building role of the principle of separation of power in the constitution of Philip Orlyk of 1710

Поділ влади на її гілки – основний принцип системи стримування і противаг, як невід'ємного атрибуту моделі сучасної демократичної та правової держави. Сама ідея становлення та розвитку принципу розподілу влад сягає своїм корінням античних часів, пройшла крізь призму середньовіччя і була втілена у середньовічних європейських конституціях, зокрема першій Конституції Пилипа Орлика 1710 року.

Платон, Аристотель та Полібій (V-III ст.ст. до н.е.) вказували на необхідності розподілу державних функцій між окремими органами (посадовими особами). Перший, керуючись мотивами підвищення ефективності державного управління, пропонував виокремити такі специфічні функції, як управління, законодавство, суддівство та військову справу. Аристотель у своїй «Політиці» визначав державу як політичний союз, що прагнув досягнення загального блага. За найкращого державного устрою, який він позначав терміном «політія», всі важливі функції держави повинні виконуватись різними органами. Основний його аргумент полягав наступному – «доволі рідко трапляється побачити в одній особі стільки мудрості і доброчинності, аби вона могла з рівною долею успішності видавати закони, виконувати їх та виносити справедливі судові рішення» [1; 2]. Полібій відзначиав значні переваги такого правління, в якому б різні елементи державної влади «стримувалися в

прояві особливостей взаємним протиставленням, і жодна не тягнула би у свій бік і не перевищувала б інших» [3].

Ідеї висловлені античними мислителями підхопили і розвинули Джон Локк (1632-1704 рр.) – висловлюючи свої симпатії до монархії, вважав, що вона повинна бути обмежена народним представництвом і чітко визначена законом, який є обов'язковим для всіх, у тому числі й для монарха. На його думку, головна загроза свободі, полягала саме в неподільності влади, у її зосередженні в руках абсолютного монарха, що сам установлює закони і вимагає їх виконання. «Так, влада має поділятися на законодавчу, виконавчу і федеративну. Перша встановлює норми поведінки громадян, друга вживає заходи щодо застосування законів, а третя визначає відносини держави з іншими державами». Судову владу не відмежовував від виконавчої [4]. Дж. Локк вказував на межі державної влади за будь-якої форми правління: правові, у вигляді опублікованих законів, які повинні бути однаковими для всіх; соціальні, адже метою законів повинно бути досягнення загального блага, і всі дії державної влади мають спрямовуватися на досягнення цієї мети; майнові, адже податки на власність, як зазначав Дж. Локк, не можуть змінюватися без згоди народу, даної ним самим або через його представників; організаційно-політичні, адже законодавчий орган не повинен і не може передавати законодавчу владу будь-кому іншому або передоручати її кому-небудь, крім тих, кому її довірив народ [5].

За теорією французького мислителя Шарля Луї Монтеск'є (1689-1755 рр.), всі три гілки влади повинні врівноважуючи одна одну, не давати можливості здійснювати безконтрольні дії. «Щоб не було можливості зловживати владою, необхідний такий порядок речей, за якого ці влади могли б взаємно стримувати одна одну». На його думку, в державі з правильним улаштуванням не може бути єдиної влади, а повинні існувати три незалежні одна від одної гілки влади: законодавча, виконавча і судова. Кожна гілка влади призначена для виконання певних функцій держави. Основне призначення законодавчої влади полягає в тому, що вона повинна належати двопалатному парламенту, – «створювати право у вигляді позитивних законів, обов'язкових для всіх громадян», а також має здійснювати контроль за виконанням законів, притягнення до відповідальності міністрів за їх порушення. Виконавча влада, яка довіряється монарху, «має існувати для виконання законів, які приймаються законодавчою владою», та наділена правом накладати вето на рішення законодавчого органу, встановлювати регламент його роботи та право розпуску. Завдання суддів, яких представляє суд присяжних, полягає в тому, щоб рішення і вироки «завжди були лише точним застосуванням закону». Судова влада має карати злочини та стримувати від крайнощів законодавчу і виконавчу владу [6].

Наведені вищі концептуальні погляди античних і середньовічних мислителів щодо розподілу влади на її гілки були втілені протягом XVIII ст. в основних законах Української козацької держави (1710 р.), США (1787 р.), Речі Посполитої (1791 р.) та Франції (1791). Причому цей принцип був використаний законотворцями з різною метою. Творці Конституції США прагнули виключення можливості узурпації влади та максимального забезпечення права і свобод людини, шляхом безпосереднього впливу на формування та подальшу діяльність законодавчої, виконавчої і судової гілок влади.

Основою Конституції Франції стала «Декларацію прав людини і громадянина» 1789 року. Проголошені в ній особисті, політичні та соціально-економічні права стали підґрунтям для формування в подальшому інституту стримування і противаг, невід'ємним елементом якого є принцип поділу влади на її гілки. Проголошуючи націю єдиним джерелом всієї влади, здійснюваних «лише шляхом уповноваження», Конституція Франції на практиці реалізовувала передову для тієї епохи ідею створення системи представницьких органів влади.

Конституція Польської Корони, «Закон про владу», була схвалена третього травня 1791 року, і була вигідною саме королю, меншою мірою шляхті, і зовсім не суспільству, оскільки саме шляхта у Речі Посполитій залишалася основною силою, яка визначала політичне життя в країні. Еволюція повноважень шляхти протягом існування польського королівства і Речі Посполитої досягла свого апогею, оскільки король без згоди Ізби та Сенату не міг ухвалити жодного законодавчого акту, більше того, глава держави без згоди тогочасного парламенту не мав права одружитися, не міг отримати у приватну власність нові землі та маєтки, був не в змозі виїжджати за межі королівства. Конституція закріпила панівне становище шляхти у країні, але звужувала деякі їхні права, саме у сфері державного управління. Так, панівною релігією проголошувався римо-католицизм – релігія панівної еліти, шляхта мала право формувати власні місцеві сеймики і надсилати до Великого сейму своїх послів (делегатів); ліквідовувалося сумнозвісне liberum veto (принцип парламентського устрою в Речі Посполитої, який дозволяв будь-якому депутату сейму припинити обговорення питання в сеймі і роботу сейму взагалі, виступивши проти). Проте, Сейм залишався найважливішою політичною інституцією держави. «Добробут народу залежить від справедливих законів, результат – від їхнього виконання», – говорилося в Конституції. Тобто малося на увазі, що сейм ухвалює «справедливі закони», а виконавча влада має втілювати їх у життя. Відповідно, основний закон Ustawa rządowa зміцнював виконавчу владу й позиції короля [7].

Першою європейською конституцією, яка зафіксувала принцип поділу гілок влади, без сумніву, була Конституція Пилипа Орлика**,** її повна назва – «Пункти й конституції законів та вольностей Війська Запорізького між ясновельможним паном Пилипом Орликом,

новообраним Гетьманом Війська Запорізького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічною ухвалою обох сторін і підтверджені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом, року Божого 1710, квітня п'ятого дня у Бендерах». На думку багатьох науковців, зокрема Олександра Скрипнюка, саме гетьману в еміграції Пилипу Орлику належить спроба створити новий політичний маніфест, декларацію-конституцію ранньомодерної України, який відображає насамперед менталітет українців, їх еліти кінця XVII – початку XVIII ст.ст. Конституція Пилипа Орлика стала найвищим досягненням розвитку правової і політичної думки України у XVIII ст. [8].

Пилип Орлик був досвідченим політичним діячем, дипломатом, політиком та воєноначальником. Походив із чеського баронського роду та народився 11 жовтня 1672 року в сім'ї католика Степана та православної Ірини. Здобув ґрунтовну освіту у Києво-Могилянському колегіумі. Займав посади старшого військового канцеляриста гетьманської канцелярії та генерального писаря (1706 р.) Івана Мазепи. Мав фундаментальні знання та досконало володів кількома європейськими мовами, вдало одружився на дочці полтавського полковника Павла Герцика – що відкрило йому шлях до політичної еліти Гетьманщини. Завоював довіру Івана Мазепи та брав участь у переговорах із монархами, був свідком таємних нарад Івана Мазепи – «Те про що думав Іван Мазепа, Орлик втілював в життя». Після смерті Івана Мазепи та півріччного безвладдя 5 квітня 1710 року козацька рада з генеральною старшиною і послами від Війська Запорізького, що відбулася поблизу м. Бендери за давнім звичаєм обрала його гетьманом, разом з тим було затверджено і Конституцію. Конституцію було підтверджено аксесуарним дипломом шведського короля Карла XII.

Пилип Орлик прагнув створити антимосковську коаліцію у різних комбінаціях у складі Австрії, Англії, Польщі, Туреччини, Кримського ханства і до останніх своїх днів великий гетьман невтомно шукав підтримки української державності у володарів Франції, Великої Британії, Ватикану, Саксонії, Прусії, привертав увагу європейських володарів до трагічної долі рідної країни, розділеної між зажерливими сусідами.

Конституція творилася у складних умовах поразки визвольних змагань, розколу еліти, тяжкого фінансового становища. У важких умовах еміграції конституція мала стабілізувати державно-правове життя в країні, об'єднати козацько-гетьманську старшину та мобілізувати усі зусилля задля визволення і незалежності України.

Конституція 1710 року була укладена у двох примірниках: українською та латинською мовами. Латинський примірник уклали для шведського короля Карла XII. Оригінал першої сторінки Конституції зберігається в Національному архіві Швеції, остання сторінка

україномовного документу – у Російському державному архіві давніх актів (м. Москва) із оригінальним підписом Пилипа Орлика та печаткою Війська Запорозького. Текст Основного Закону розпочинається молитвою «В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, Бога уславленого у Святій Трійці». У преамбулі схематично викладено історію Війська Запорізького, всього українського народу. Проголошувалася вічність і недоторканність території України (ст.2), суверенітет від Москви та Польщі, звільнення від подальшого підданства Швеції, встановлення миру та військового союзу з Кримським ханством (ст. 3). Конституція закріплювала назву – Україна, Мала Русь, Військо Запорозьке. Провідною верствою, суспільною силою проголошувалося шляхетське козацтво. Новаторськими ідеями гетьмана та його документа був парламентаризм та розподіл державної влади на її гілки. *Генеральна Рада* – була прообразом загальнодержавного законотворчого представницького органу, куди входили генеральні полковники з урядниками, старшинами і сотниками. Мала скликатися три рази на рік – січні (Різдво Христове), у квітні (Великдень), у жовтні (на Покрову), за рішенням Гетьмана. Парламентарі були наділені правом докоряти гетьману за порушення законів і вольностей Батьківщини та відповідно, притягати його до відповідальності. Заслуховувала звіти Гетьмана, обирала Генеральну старшину та заслуховувала її звіти. *Гетьман* – був главою держави і главою виконавчої влади, виступав символом держави. Найвищим обов'язком, якого було – «всім серцем сумлінно дбати про суспільні справи України, раду радити, уряд рядити і провадити … ». Гетьман обирався представниками усіх верств населення та складав присягу на вірність державі. У період між діяльністю Генеральної Ради, Гетьман займався законотворчою діяльністю. *Уряд* – очолював Гетьман, до якого входили генеральні старшини. Вносив кандидатури генеральних старшин на розгляд Генеральної Ради. Генеральна старшина постійно перебувала при гетьмані і була йому підконтрольна і підзвітною. У свою чергу Гетьман був підзвітним Раді. *Суд* – судочинство мало здійснюватися Генеральним судом і судами, які відокремлювалися від гетьманської влади. Суд мав діяти незалежно і повинен був виносити рішення «не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен мусить підкорятися, як переможений законом» [9; 10].

В основу Конституції Пилипа Орлика були покладені ідеї передової тогочасної європейської політичної думки, зокрема Дж. Локка, Ш.Л.Монтеск'є, Ф. Бекона, Ж. Бодена, Г. Гроція тощо. Конституція заклала основи українського та європейського конституціоналізму і є визначною пам'яткою європейської політико-правової думки початку XVIII століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Платон. Государство. Собрание сочинений : в 4-х т. Москва : Мысль, 1994. Т. 3. С. 79-420.
2. Аристотель. Политика. *Сочинения в 4-х то- мах.* Т. 4. Москва : «Мысль», 1983. 580 с.
3. Полибий. Всеобщая история : в 40 кн. / А. Я. Тыжов (отв. ред.). Т. 2. СПб.: Наука, 1994. 422 с.

4. Козинець О., Пророченко В. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки // Підприємництво, господарство і право, 2020, № 1, с.165-169.
5. Там само.
6. Козинець О. Г., Толкач А.М. Історичний аспект розвитку теорії розподілу влади. Ukraine – EU. *Modern Technology, Business and Law*: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies Chernihiv: CNUT, 2017. P. 22-25.
7. Кралюк П. 230 років Конституції 3 травня. До чого тут Україна ? URL: https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-i-polshcha-konstytutsiya-3-travnia-1791-roku/31236138.html
8. Скрипнюк О. Конституція Пилипа Орлика 1710 року: основні правові і політичні ідеї та її історичне значення // Юридична Україна, 2010, № 12, с.4-10.
9. Там само.
10. Цікаві факти про Пилипа Орлика та його Конституцію. URL: http://slovopys.kubg.edu.ua/tsikavi-fakty-pro-pylypa-orlyka-ta-ioho-konstytutsiiu

Ірина Завидняк,
Університет ДФС України,
м. Ірпінь, Україна
zavydnyakira@gmail.com

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕНЬ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Directions for improving international cooperation in the course of investigating tax evasion of a transnational nature

Актуальність. Міжнародне співробітництво під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо воно здійснюється на міцній правовій основі, що відповідає вимогам сьогодення. У зв'язку з цим, важливо забезпечити системний характер заходів щодо зміцнення правової бази, узгодженість та синхронність дій правових інститутів і норм, галузей міжнародного та національного кримінального й кримінального процесуального законодавства.

Мета дослідження. Окреслити напрями вдосконалення міжнародного співробітництва при розслідуванні ухилень від оподаткування транснаціонального характеру.

У п. 5 Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 45/107 від 14 грудня 1990 року «Міжнародне співробітництво у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку» зазначено, що передова технологія і спеціальні технічні знання застосовуються в злочинних операціях у сфері міжнародної торгівлі та комерції, включаючи використання комп'ютерів для шахрайства, шляхом

зловживання банківськими технічними можливостями, порушення податкового законодавства і митних правил, співробітники правоохоронних органів і органів кримінального правосуддя повинні бути належним чином підготовлені та забезпечені адекватними правовими й технічними засобами для виявлення та розслідування таких правопорушень. Слід забезпечити координацію і співпрацю з іншими відповідними установами на національному рівні і далі розширювати їх можливості. Необхідно також докласти зусиль для зміцнення прямих домовленостей про міжнародне співробітництво між різними установами національних систем кримінального правосуддя [5].

У Рекомендації R (81) 12 Комітету міністрів Ради Європи з питань економічної злочинності від 25 червня 1981 року [6] наголошено, що економічна злочинність завдає шкоди значної кількості людей, суспільству загалом і навіть державі. У зв'язку з цим урядам держав-членів рекомендовано переглядати своє законодавство стосовно діяльності у сфері бізнесу, необхідності сприяти створенню узгодженого та всеохоплюючого набору стандартів, доступних розумінню як всім заінтересованим особам, так і правових систем, достатньо гнучких, для того, щоб протидіяти економічній злочинності, яка може бути результатом майбутнього економічного та технологічного розвитку.

До переліку необхідних заходів щодо перегляду національного кримінального законодавства, яке передбачає покарання за економічні злочини віднесено: адекватне застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, в разі вчинення серйозних злочинів; накладення штрафів з урахуванням фінансового становища злочинця і тяжкості вчинених економічних злочинів, попередження законодавчими та іншими заходами сплати штрафу третьою особою, особливо особою, в інтересах якої вчинено злочин; встановлення професійної дискваліфікації у вигляді основного виду покарання, а компенсації потерпілим також в якості покарання; вивчення можливості прийняття концепції кримінальної відповідальності корпорацій або, принаймні, введення інших заходів, які мають сприяти досягненню тих самих цілей щодо економічних злочинів.

Урядам держав-членів також рекомендовано вживати заходів для полегшення виявлення економічних злочинів і початку кримінального провадження за допомогою: створення поліцейських підрозділів, що спеціалізуються на контролі над економічною злочинністю; створення, в рамках органів влади груп, відповідальних за кримінальне переслідування у сфері економіки; забезпечення спеціалізованої підготовки поліції та інших слідчих органів, до компетенції яких входить розслідування економічних злочинів.

У рамках забезпечення швидкого та ефективного кримінального правосуддя у сфері економічної злочинності зобов'язано: забезпечувати спеціалізовану підготовку суддів, що розглядають справи з економічних злочинів; переглянути норми про секретність для деяких

професій; дозволяти і заохочувати інші органи в наданні правоохоронним органам інформації, необхідної для розгляду у кримінальних справах.

При цьому, акцентовано увагу на необхідності більш ретельного вивчення питання щодо гармонізації норм про взаємну допомогу у кримінальних справах у рамках Ради Європи та визначення сфери застосування кримінального права при знешкодженні економічної злочинності транснаціонального характеру, зокрема з урахуванням можливості перегляду національних законів, що обмежують допомогу.

На необхідності ефективного міжнародного співробітництва на рівні слідства, кримінального й судового розгляду вказано у Неапольській політичній декларації та Глобальному плані дій проти організованої транснаціональної злочинності від 23 грудня 1994 року [3]. Зокрема, у цьому документі акцентовано увагу на таких заходах: оскільки відсутність відповідних механізмів співробітництва різко знижує ефективність спільних зусиль, державам слід при необхідності розвивати і удосконалювати канали двосторонньої та багатосторонньої допомоги. У зв'язку з цим слід опиратися на більш широке застосування «типових» договорів і відповідних регіональних міжнародно-правових документів і сприяти такому застосуванню; державам слід прагнути до повного здійснення дій двосторонніх і багатосторонніх конвенцій і угод про видачу з метою забезпечення дотримання усіх положень і ефективного виконання запитів; державам слід удосконалювати практику застосування чинних угод за допомогою неформальних і оперативних механізмів, наприклад, шляхом обміну керівництвами, в яких роз'яснювалися б національні процедури, призначення «центральних органів» для надання взаємної правової допомоги або «органів по контрактах» для оперативного реагування на запити створення спільних цільових груп, визначення «виправдавши себе на практиці» слідчих методів обміну інформацією про передову технологію, застосовану у слідчій роботі; державам слід заохочувати розвиток базових засобів збору відомостей, дотримуючись при цьому права людини і свободи індивіду, з використанням таких механізмів, як співробітники зв'язку, з тим щоб сприяти збору і розповсюдженню оперативної інформації у інших країнах, а також розвитку інших форм співробітництва.

Незважаючи на те, що ухилення від оподаткування є проявом організованої злочинності в Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю не згадується про транснаціональну податкову злочинність. Такий феномен як «ухилення від оподаткування транснаціонального характеру» відсутній і серед актуальних загроз національної безпеки України у Стратегії національної безпеки України.

Водночас, слід відмітити, що в Україні обсяги тіньового ринку співвідносяться з обсягом валового внутрішнього продукту таких країн, як Естонія, Молдова, Литва тощо. Відповідно до статистичних даних, обсяг тіньової економіки в Україні останніх років

становить від 28 до 40 % валового внутрішнього продукту [2, с. 200]. Ці гроші, виведені з-під контролю держави, фактично перебувають під контролем злочинних організацій, зокрема й транснаціонального характеру. Кумулятивний відтік тіньового капіталу з країни в останні роки становив більше 82 млрд. дол. США.

Варто також звернути увагу й на проблему офшоризації світової економіки, оскільки цей процес зайшов настільки далеко, що світ щороку через офшори втрачає від 7 до 20 трлн. доларів, тобто близько 10 % своєї економіки [1].

Сьогодні найбільш типовими схемами ухилень від оподаткування, від яких Державний бюджет України зазнає значних втрат, є такі: офшорні схеми (50-65 млрд. грн. на рік), фіктивне підприємництво («конвертаційні центри») (12-15 млрд. грн. на рік), формування схемного податкового кредиту («пересортиця», «скрутки») (10-12 млрд. грн. на рік), порушення митних правил та контрабанда (25-70 млрд. грн. на рік), контрафакт (10 млрд. грн. на рік), виведення прибутку через псевдопідприємництво фізичних осіб (до 2,5 млрд. грн. на рік), фізична особа-підприємець замість найму (2,5-5 млрд. грн. на рік), заниження оборотів (1-1,5 млрд. грн. на рік) [4].

Проблеми, викликані посиленням процесу глобалізації у наш час, неможливо вирішити, якщо уряди не будуть координувати стратегії і політику на національному рівні зі стратегіями і нормами міжнародного рівня. Враховуючи тенденцію транснаціоналізації економічної злочинності необхідно вдосконалити як внутрішньодержавні, так міжнародні правові акти щодо міжнародної співпраці під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру.

За результатами опитування слідчих, прокурорів та адвокатів, які працюють у м. Києві, Київській та Чернігівській областях з приводу питання: «Як Ви вважаєте, чи потрібно в КПК України передбачити окрему главу щодо міжнародного співробітництва під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру?» 20% опитаних відповіли «так, це потрібно передбачити», 80% зазначили, що «ні, не потрібно, в цьому не має сенсу». Натомість на питання: «Як Ви вважаєте, чи потрібно прийняти окремий універсальний міжнародний договір щодо міжнародного співробітництва під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру?» 71,1% опитаних відповіли «так, потрібно», 28,9% зазначили, що «ні, не потрібно, в цьому не має сенсу».

На нашу думку, доцільним є виокремлення у КПК України такої форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження як обмін інформацією. Про обмін інформацією між компетентними органами іноземних держав йдеться як у національному, так і міжнародному законодавстві. Особливе значення має обмін інформацією під час розслідування транснаціональних злочинів у сфері оподаткування, адже оперативне

отримання податкової інформації дасть змогу компетентним органам швидко реагувати та прискорити процес розслідування загалом.

Варто зазначити, що існуючий на сьогодні обмін інформацією здійснюється з дотриманням спеціальних процедур, що зумовлює довготривалий процес отримання потрібної інформації. Позбавлення оперативності отримання податкової інформації негативно впливає на ефективність розслідування транснаціональних злочинів у сфері оподаткування. У зв'язку з цим, на нашу думку, обмін податковою інформацією має здійснюватися за спрощеною процедурою, за якою отримання податкової інформації під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру повинно бути автоматичне та без оформлення спеціальних запитів. При цьому обмін податковою інформацією кримінального характеру, яка може бути приводом до початку кримінального провадження в іншій державі, має бути обов'язком для кожної країни.

Значну роль у координації дій країн під час розслідування злочинів відіграє Інтерпол. Однак ухиленням від оподаткування в діяльності Інтерполу приділяється не достатньо уваги, що зумовлено складністю отриманням фінансово-господарських та інших документів по каналах цієї міжнародної організації. У зв'язку з цим, на наш погляд, доцільно створити окрему міжнародну правоохоронну організацію щодо координації дій країн виключно під час розслідування економічних злочинів.

Варто відмітити, що Україна у 2012 році висунула ідею створення фінансового Інтерполу, але на жаль, бажання створити таке відомство залишилось нездійсненною мрією. Вважаємо, що створення та ефективне функціонування фінансового Інтерполу було б важливою гарантією нейтралізації транснаціональних злочинів у сфері оподаткування.

Однією з форм міжнародного співробітництва під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру є виконання окремих процесуальних дій. Головним проблемами щодо ефективної реалізації цієї форми міжнародного співробітництва є: відсутність уніфікованого переліку процесуальних дій та підходу при їх проведенні на національному та міжнародному рівні, не в усіх міжнародних договорах передбачено можливість застосування норм законодавства іноземних держав при проведенні процесуальних дій, не всі двосторонні міжнародні договори враховують специфіку розслідування транснаціональних податкових злочинів, не в усіх країнах передбачена кримінальна відповідальність за податкові злочини. У зв'язку з цим виконання окремих процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру потребує певного вдосконалення для встановлення єдиних стандартів та врахування специфіки розслідування таких злочинів.

Суттєвим недоліком чинного кримінального законодавства України є те, що під час розслідування злочинів даної категорії характеру не можна застосувати такі форми міжнародного співробітництва як видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та передача засуджених осіб. Виключенням можуть бути випадки, коли ухилення від оподаткування буде пов'язане з іншими злочинами, санкції яких передбачають покарання у виді позбавлення волі. За вітчизняним та міжнародним законодавством екстрадиція правопорушників здійснюється за умови, якщо за законом хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі не менше як один рік. Кримінальний кодекс України (ст. 212) за ухилення від сплати податків не передбачає покарання у виді позбавлення волі. Отже, сьогодні є нагальна потреба вдосконалення кримінального законодавства щодо ухилення від оподаткування з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства та міжнародних договорів.

Висновок. Основним засобом регулювання відносин щодо міжнародного співробітництва під час розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру є міжнародні договори. Незважаючи на наявність значної кількості різноманітних міжнародних договорів щодо правової допомоги під час розслідування злочинів не всі міжнародно-правові акти враховують специфіку розслідування транснаціональних злочинів у сфері оподаткування. Насамперед, це стосується багатосторонніх та двосторонніх договорів з питань правової допомоги у кримінальних справах. Тому з метою підвищення ефективності розслідування ухилень від оподаткування транснаціонального характеру необхідно: 1) розробити та прийняти універсальний багатосторонній міжнародний договір щодо розслідування транснаціональних злочинів у сфері оподаткування; 2) запровадити практику укладання двосторонніх міжнародних договорів, спрямованих виключно на розслідування транснаціональних злочинів у сфері оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деофшоризація – українська проекція. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/deofshorizaciya--ukrayinska-proekciya.html
2. Жаровська Г. Взаємодія транснаціонального сегмента української організованої злочинності і транснаціональних кримінальних ринків в умовах глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Сер.: Право. 2014. Вип. 25. С. 199–203.
3. Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності від 23.12.1994. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_787
4. Порівняльний аналіз фіскального ефекту схем ухилення/уникнення оподаткування в Україні. URL: http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/111-porivnialnyi-analiz-fiskalnoho-efektu-skhem
5. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 45/107 від 14.12.1990. «Міжнародне співробітництво в галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку» URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_832
6. Recommendation No. R (81) 12 of the Committee of Ministers to Member States on economic crime on 25 June 1981. URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806cb4f0

Марина Кисельова,
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України,
м. Харків, Україна
marina.kiseleva@ukr.net

ДОСВІД МІНІСТЕРСТВА ТРАНСПОРТУ США (DOT) У БОРОТЬБІ ІЗ ВІДВОЛІКАННЯМ ПІД ЧАС КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ[4]

Experience of U. S. department of transportation (DOT) in fighting against distraction while driving

Актуальність. За даними кампанії «За безпечні дороги», в Україні зафіксовані випадки дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), причиною яких є відволікання водія через розмову чи написання текстових повідомлень по мобільному телефону під час керування транспортним засобом. Із такою ситуацією зіштовхнулись і органи правопорядку США [1]. За результатами проведених досліджень Національного управління безпеки дорожнього руху (далі – NHTSA) у 2019 р. на території США через відволікання під час водіння загинуло приблизно 3 тисячі осіб. NHTSA у своїх звітах наголосило, що надсилання текстових повідомлень під час керування транспортним засобом – це найнебезпечніший вид відволікання за кермом, оскільки відведення погляду від дороги хоча б на 5 секунд дорівнює водінню із заплющеними очима на швидкості не менше 55 км / год, а отже, використання мобільного телефону за кермом неминуче приводить до летальних випадків бюна дорогах США[2].

Метою роботи є аналіз діяльності Міністерства транспорту США, зокрема NHTSA, у боротьбі із правопорушеннями у сфері дорожнього руху та врахування американського досвіду убезпечення безпеки дорожнього руху.

«Для того, щоб спричинити дорожньо-транспортну пригоду, достатньо на кілька секунд відвести погляд від дороги», – наголошує заступник керівника NHTSA Міністерства транспорту США (далі – DOT) Джеймі Оуенс.

Отже, для зниження рівня ДТП на дорогах США в межах DOT було створене NHTSA – управління, що визнає такі пріоритети у своїй діяльності: забезпечення безпеки на дорогах, організація якісної транспортної інфраструктури, використання інноваційних та сучасних

[4] Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

технологічних засобів під час виконання службових обов'язків [3]. До сфери діяльності NHTSA віднесене наступне: встановлення та забезпечення виконання стандартів безпеки для автомобільних транспортних засобів та їх обладнання, зниження рівня смертності, травматизму та економічних збитків внаслідок ДТП, розслідування випадків порушення правил користування несправними транспортними засобами, встановлення стандартів використання палива та контроль за їх дотриманням, проведення досліджень пов'язаних із встановлення причин ДТП, причин недотримання водіями правил дорожнього руху, тощо.

NHTSA інформує суспільство про такі результати своїх досліджень, проведених за останнє десятиріччя:

- у період 2012 - 2019 рр. від ДТП, причиною яких було відволікання під час керування транспортним засобом, загинуло 26 004 осіб;
- у 2017 р. зафіксовані випадки, коли молоді водії віком від 16 до 24 років під час керування транспортним засобом частіше користувались мобільними телефонами, ніж літні водії;
- смертність від ДТП, пов'язана з відволіканням уваги під час керування транспортним засобом в США постійно зростає: у 2019 р. зафіксоване на 284 (10%) більше випадків смертності від таких ДТП, аніж у 2018 р.;
- у 2019 р. ДТП, пов'язані з відволіканням уваги водія, що мали летальні наслідки для учасників ДТП, склали 15% від усього загалу ДТП, під час таких ДТП загинуло 566 пішоходів, у 9% такі аварії були вчинені водіями у віці від 15 до 19 років [2].

З метою усунення негативних тенденцій на дорогах США спричинених відволіканням водіїв під час керування транспортним засобом NHTSA були проведені такі заходи:

1. Внесені зміни до законодавства:

- у 48 штатах, окрузі Колумбія, Пуерто-Ріко, Гуамі та Віргінських островах США, надсилання текстових повідомлень під час водіння офіційно визнані правопорушеннями.

2. Проведена масова профілактично-роз'яснювальна робота з населенням:

- NHTSA активно залучили ЗМІ до обговорення причин негативних тенденцій на дорогах США через організацію різноманітних інтерв'ю, прес-релізів співробітниками управління;
- проведено Національне опитування щодо причин та наслідків відволікання водіїв під час керування транспортними засобами;
- організована кампанія «Connect to Disconnect», коли водії всієї країни на 4 години відключали мобільні телефони, а всю необхідну інформацію передавали на автозаправочних станціях через стаціонарні телефони;

- долучені такі соціальні мережі, як Facebook, Instagram та Twitter для інформування громадськості та обміну повідомленнями щодо причин ДТП на дорогах США.

3. Інноваційні підходи в організації роботи поліції:

- введення до штату так званих Spotters. Такі офіцери зазвичай несуть службу на узбіччі дороги у звичайному одязі і спостерігають за автомобілістами. Якщо повз них проїжджає правопорушник, Spotter повідомляє своєму напарнику, який знаходиться поодаль, інформацію про порушення. Spotter свої спостереження може вести з позашляховиків і навіть вантажівок, оскільки кут спостереження у такий спосіб значно змінюється, що є достатньо ефективним заходом для виявлення осіб, які користуються мобільними телефоном за кермом;

- введення до штату спеціальних патрулів, співробітники яких активно моніторять дотримання правил дорожнього руху на перехрестях, що забезпечує безперешкодний огляд транспорту на проблемних ділянках дороги. Такі патрулі активно шукають водіїв-порушників за допомогою мобільних телефонів, надсилаючи учасникам дорожнього руху фейкові текстові повідомлення;

- організація роботи мотоциклетних патрулів. Оскільки мотоцикл має низку таких переваг, як от: можливість огляду транспортного засобу з більш вищого кута зору у порівнянні з автотранспортом, маневреність, можливість під'їхати непомітно впритул до правопорушника. Саме такі можливості мотоциклетних патрулів робить їх ефективним інструментом під час виявлення автомобілістів, які користуються телефоном за кермом[4].

Ураховуючи вищезазначене можна зробити такі висновки: боротьба із правопорушеннями у сфері дорожнього руху, зокрема вчиненими з причини відволікання під час керування транспортним засобом є багатоаспектною. Вона включає сплановану і якісно сформовану організаційну та управлінську систему, заходи профілактики, які впроваджуються на національному рівні долучаючи до такої діяльності всі види ЗМІ та соціальні мережі, активне сприяння держави залученню до такої діяльності пересічних громадян, автомобілістів, організація правоохоронними органами кампаній із розповсюдження інформації про небезпеку відволікання під час керування транспортним засобом, роздача листівок, реклами, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поїздка наосліп: ризики використання телефону за кермом та як з цим боротися. Url: https://cedem.org.ua/analytics/ryzyky-telefony-za-kermom/.
2. NHTSA: Distracted Driving. Url: https://www.nhtsa.gov/risky-driving/distracted-driving.
3. U.S. Department of Ttansportation Administration. Url: https://www.transportation.gov/administrations.
4. Campaigns Under U Drive. U Text. U Pay. Url: www.trafficsafetymarketing.gov/get-materials/distracted-driving/u-drive-u-text-u-pay.

Секція ІІ

ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Василь Яблонський,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
v.yablonskyi@kubg.edu.ua

ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПРОСТІР: «ІДЕЯ» ЧИ «МІСЦЕ МІСЦЬ»?
The Post-Soviet Space: the "Idea" or "Repository of Spaces"?

Розвиток пострадянських держав характеризується не лише створенням нових державних інституцій, національного економічного простору, власної зовнішньої політики але й утвердженням нової ідентичності, яка, як правило, відрізняється від ідентичності «залишкової». «Залишкова ідентичність» досить часто пов'язується із поняттям «пострадянського простору». Що таке пострадянський простір і як він впливає на пострадянські держави, чому одні країни зацікавлені в інтеграції на цій території, а інші – усіма можливими засобами уникають повернення до тісних економічних, політичних та безпекових зв'язків – є метою даної публікації.

На розпад Радянського Союзу вплинуло чимало внутрішніх та зовнішніх чинників. Вони тісно переплітаються, але основним чинником стала неспроможність «соціалістичної системи» протистояти своєму антагоністові, у першу чергу, в соціально-економічній сфері. Наслідками стали розпад «Варшавського блоку» та Ради економічної взаємодопомоги, об'єднання Німеччини (фактичне поглинання ФРН НДР), активна антирадянська/антиросійська політика Польщі та балтійських країн. Однак чи не найвагомішим чинником стало проголошення незалежності України. Важко не погодитися із З. Бзежинським, що «незалежність України кинула виклик самій суті претензій Росії на те, що вона є богонатхненною прапороносицею панслов'янської ідентичності» [1, 115].

Не будучи спроможною силовими методами відновити СРСР у 1990-х роках, Російська Федерація продукувала нові інституції, об'єднання та симулякри: СНД, ЄврАзЕС, «ближнє зарубіжжя», «пострадянський простір» для збереження в своїй орбіті колишніх союзників та колишніх радянських республік. І якщо вчорашні країни «соціалістичної співдружності» та країни Балтії досить рішуче взяли курс на європейську та євроатлантичну

інтеграцію відновлюючи власну ідентичність, то більшість колишніх радянських республік певний час залишалися на навколоросійській орбіті.

Спільний економічний простір дійсно був, оскільки вся логіка «комуністичного будівництва» в СРСР передбачала кооперацію, яка виглядала неефективною з економічної точки зору (технологія виробництва того чи іншого виробу могла передбачати десятки поставників з усієї країни до центру остаточного виготовлення, як правило в промислових центрах РРФСР). Але ця кооперація виконувала також іншу важливу функцію: поєднання усіх республік складними соціально-економічними зв'язками. Однак, ця штучна система почала показувати свою економічну неспроможність вже наприкінці існування СРСР, і кожен рік після його розпаду демонстрував для різних країн різношвидкісну економічну дезінтеграцію. Російська Федерація здійснювала гібридну політику економічних ембарго та воєн, поєднуючи її із жорстким прив'язуванням пострадянських країн до енергоносіїв власного видобутку чи виробництва.

Для розуміння природи сучасної російської держави важливо усвідомити, що ця ідеологія розроблялася не лише при агресивному путінському режимові. Як державна політика, вона була започаткована при «ліберalові» Б. Єльцині. Зокрема, про це свідчить указ президента Російської Федерації від 14 вересня 1995 року «Про затвердження Стратегічного курсу Російської Федерації з державами – учасницями Співдружності Незалежних держав. У ньому, зокрема, зазначається: «Головною політикою політичного курсу Росії щодо СНД є створення економічно й політично інтегрованої асоціації держав, здатних претендувати на власне незалежне місце у світовій спільноті… консолідувати Росію як провідну силу у формуванні нової системи міждержавних і економічних відносин на території пострадянського простору» [8]. Таким чином, Росія вже в середині 1990-х років розглядала СНД як оновлену версію Радянського Союзу із своїм домінуючим впливом. Із таким впливом колишньої метрополії погоджувалася (із більшими чи меншими застереженнями) більшість екс-радянських республік: Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан.

Однак, частина пострадянських країн – Україна, Грузія, Молдова, Азербайджан – демонстрували своє стійке прагнення іти шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції. До речі, за «дивним» збігом обставин, усі ці країни мають невирішені територіальні проблеми, у створенні яких Росія брала й продовжує брати найактивнішу участь (вірмено-азербайджанський та придністровський (Молдова) конфлікти, Абхазія, Південна Осетія в Грузії, Крим та ОРДЛО в Україні). Таким чином, Кремль намагається прив'язати ці країни до своєї сфери впливу і створити певний «санітарний» кордон між «агресивним» блоком НАТО і власне російською територією.

У цій політиці важливі не лише практичні кроки, разом з ними набувають все більшої ваги певні символи і сенси. До них повною мірою належить поняття «пострадянського простору». «Пострадянський простір» це результат існування Російської імперії та Радянського Союзу, і в географічному розумінні це все те, що знаходиться на місці колишнього СРСР. Російські вчені стверджують, що «необхідно розрізняти простір як: а) місце; б) вмістилище місць (місце місць) та в) ідею» [7, 19]. У першому понятті «простір» акумулює в собі певну територію. Друге поняття має на увазі розвиток території в динаміці. «Ідея» в цьому розумінні сприймається як певний конструкт чи бажаний образ, реалізація якого змінює функції території та її розвитку. Іншими словами, це процес розвитку простору, в ході якого змінюється його сенс і внутрішня структура.

Відомий російський дослідник, регіонознавець Л. Вардомський переконаний що «пострадянський простір зберігає певний рівень цілісності і певну «залишкову» ідентичність [2, 23]. Розвиває цю думку А. Власов: «Сліди минулого залишилися в розміщенні економіки, населення, транспортної мережі, поширених до сих пір радянських технологіях, спільній соціокультурній і науковій спадщині, в існуванні великих соціальних комунікацій [3]. Практично тотожне цьому поняттю є поняття «євразійський простір», яке представляє собою більшу частину пострадянського простору, але має ознаки нової, такої що перебуває в стані формування, ідентичності [2, 23].

Як видно із цього короткого аналізу і офіційна російська влада, і наукове російське співтовариство розглядає поняття «пострадянського простору» в розумінні «ідеї», бажаного конструкту. Цьому конструкту притаманна спільна ідентичність, яка ґрунтується і на «залишковій» старій радянській ідентичності, і на творенні нової. Основною ознакою цієї ідентичності є домінування Російської Федерації в економічній, безпековій, зовнішньополітичній та гуманітарній та інших сферах.

Використання терміну «пострадянський простір» у розумінні означення не стільки спільного минулого, але і спільного майбутнього – має піти у політичне небуття. Точно так як колись популярний (не лише в Російській Федерації) російськоцентричний термін «близьке зарубіжжя», який означає власне «пострадянський простір» навколо Росії. Як писав Збігнєв Бжезінський «Близьке зарубіжжя» стало скороченим формулюванням для виправдання політики, яка найбільше наголошувала на потребі реконструювати певну життєздатну структуру з Москвою, як центром прийняття рішень у геополітичному просторі, колись зайнятому СРСР» [1, 135]. Але, зрештою, механічне перенесення подібних термінів із російського геополітичного дискурсу до інших пострадянських країн показало його абсурдність: для країн Балтії країни Закавказзя не є «близьким зарубіжжям», точно так само як для Білорусі чи України – держави Центральної Азії.

І останнє, на чому б хотілося зупинитися, це невиправдано часте і некритичне вживання в наукових дослідженнях та політичних контекстах поняття «пострадянський простір» в його російському трактуванні [4; 5; 6]. З одного боку, ми не можемо вживати наративи агресивної російської пропаганди, спрямованої на відновлення СРСР чи руйнування державності своїх сусідів, у тому чи іншому вигляді. Особливо безвідповідальним це виглядає на восьмому році сучасної російсько-української війни і більш задавнених військових конфліктів Російської Федерації з Азербайджаном, Грузією та Молдовою. Включення подібних термінів і понять в суспільно-політичний та науковий дискурс мимохіть включає нас у подібні маніпуляції російської пропаганди.

З іншого боку, ми усі прекрасно розуміємо, що не існує єдиного «пострадянського простору» від Балтики до Тихого океану. Є п'ятнадцять різних країн, які мають власні інтереси і часто по різному бачать свій економічний, політичний, гуманітарний та зовнішньополітичний розвиток. Цей «простір» існує лише в імперських зовнішньополітичних побудовах Росії, яка, як вже зазначалося, зацікавлена у відновлені контролю над цими країнами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезинський З. Велика шахівниця / Пер. з англ. О. Фешовець. Харків: Ранок, 2019. 288 с.
2. Вардомский Л. Б. Вопросы регионализации постсоветского пространства // Регионализация внешнеэкономических связей в России и соседних странах: Сборник / Отв. ред. Л. Б. Вардомский, А. Г. Пылин. Москва: ИЭ РАН, 2014. 175 с.
3. Власов А. Доминирующая роль России на постсоветском пространстве – прошлое, настоящее, будущее? Информационно-аналитический центр. Режим доступу: www.ia-centr.ru/expert/4446.
4. Глобальна периферія в XXI ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.і.н., проф. Гури В.К. // Державно установа «Інститут всесвітньої історії НАН України. Київ: LAT&K, 2014. 390 с.
5. Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору: монографія / за редакцією кандидата історичних наук, доцента А. Г. Бульвінського; передмова доктора історичних наук, професора, член-кореспондента НАН України А.І. Кудряченка; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. 560 с.
6. Мельничук І. Концепт "пострадянський простір" у сучасному політологічному дискурсі // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. 2014. № 7. С. 173-182. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_7_17
7. Рязанцев И.П., Завалишин А.Ю. Территориальное поведение россиян (историко-социологический анализ). Москва: Академический проект: Гаудеамус, 2006. 455 с.
8. Указ президента Российской Федерации Об утверждении Стратегического курса Российской Федерации с государствами - участниками Содружества Независимых Государств. Режим доступу: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102037342

Олександр Давлєтов
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна
dar5zp5ua@gmail.com
Айяд Ясер Маджет Мохаммад
Запорізький національний університет
м. Амман, Королівство Йорданія
Yaser.ayad90@gmail.com

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КОРОЛІВСТВА ЙОРДАНІЇ (1990 – ПОЧАТОК 2000-х рр.): ЙОРДАНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ВЕКТОР

Foreign policy of the Kingdom of Jordan (1990 – early 2000): jordan-american vektor

Актуальність. Сполучені Штати Америки і сьогодні розглядаються як основний стратегічний партнер Йорданії і, відповідно, виступають за широку участь США у вирішенні регіональних проблем навколо цієї країни. Історія відносин Йорданії з США сягає січня 1952 р., коли за короля Талала ібн Абдалли було заключено угоду про допомогу згідно 4-го пункту «програми Трумена». *Мета* даного матеріалу, проаналізувати йордансько-американський вектор зовнішньої політики Королівства Йорданія за правління Абдалла II ібн Хусейна.

У 1996 р. Йорданії першій серед арабських країн було надано статус «основного не натовського союзника» США, а з 1997 р. США розпочали фінансову допомогу Королівству. На кінець 1998 р. Йорданія отримала 225 млн. дол., серед яких 75 млн. дол. передбачалося виділити на військові програми. Королівство заручилося зобов'язанням США про надання протягом 1999–2002 рр. додатково 200 млн. дол. На програми, пов'язані з регіональною безпекою, я також 100 млн. дол. у якості економічної допомоги [1, 6]. Лише в 1999 р. було отримало 341 млн. дол., з яких 200 млн. – на економіку, а 141 млн. дол. – на військові потреби.

До 2003 р. щорічна американська допомога Йорданії становила в середньому близько 150 млн. дол. на економічні потреби і 75 млн. дол. – на військові цілі. Однак у зв'язку з війною в Іраку і посиленням боротьби з тероризмом в регіоні розміри допомоги Хашимітському Королівству стали зростати. У 2006 р. економічна допомога США склала 247,5 млн. дол., а військова – 207,9 млн. дол. [2, 55].

В подальшому ця допомога постійно зростала. США потрібен був стабільний економічно партнер на Близькому Сході, який би підтримував політику Вашингтону. Економічна допомога реалізується у вигляді поставок продовольства і прямих трансфертів. Значні суми надаються на вирішення питань забезпечення Йорданії прісною водою.

Військова допомога йде головним чином на модернізацію раніше поставленої техніки. Так, в останні роки були модернізовані винищувачі F–16, ракети «повітря – повітря», РЛС, вертольоти прикордонної служби. На підготовку йорданських військових кадрів по лінії ІМЕТ американці щорічно виділяють близько 3 млн. дол. Істотними є розміри щорічних грантів, що надаються Йорданії з боку США (не менше 500 млн. дол.), що зумовлює політичні причини вибору керівництвом країни переможців тендерів при реалізації великих проектів.

З самого першого дня свого правління король Абдалла II ібн Хусейн наполягає на більш активній участі США у близькосхідному врегулюванні і більшого залучення в регіональні справи в цілому. Зі свого боку Йорданія проводить курс на всебічне зміцнення зв'язків з США. У жовтні 2000 р. у Вашингтоні була підписана йордано-американська угода про вільну торгівлю, яка у вересні 2001 р. набула в США вид закону [2, 138–140]. Йорданія стала четвертою у світі країно, після Канади, Мексики і Ізраїлю, що має привілегіровані економічні стосунки з США.

Абдалла II ібн Хусейн одним з перших закордонних лідерів відвідав США після трагічних подій 11 вересня 2001 р. Прибувши 28 вересня в Вашингтон, йорданський монарх оголосив про «повну і беззастережну підтримку» США в боротьбі з міжнародним тероризмом (Joint Statement between G.Bush and Abdallah II. URL: http:// www. jordanembassyus.org/wh_09282001.htm (дата звернення:04.11.2019)). Події, що відбулися 11 вересня 2001 р. , відкрили нову главу в політиці США на Близькому і Середньому Сході. У той час, коли американські дипломати і військові готували свою відповідь всьому терористичному світі, А. Шарон очікував, що події 11 вересня ще більше зблизять американців і ізраїльтян в боротьбі зі спільними ворогами. США ж в першу чергу націлилися на зміцнення зв'язків зі своїми арабськими союзниками, бажаючи створити міжнародну антитерористичну коаліцію за участю арабських держав. Ще до подій 11 вересня, арабські держави постали активними учасниками в близькосхідному врегулюванні. Глава Єгипту Хосні Мубарак і король Йорданії Абдалла II ібн Хусейн, пізніше і король Саудівської Аравії Абдалла ібн Абдель Азіз аль Сауд пропонували свої плани з припинення насильства між ізраїльтянами і палестинцями.

Першим кроком Адміністрації США в сприянні демократичній трансформації в регіоні була запропонована державним секретарем К. Пауелом 12 грудня 2002 р. «Ініціатива близькосхідного партнерства» (Middle East Partnership Initiative, MEPI). Основне завдання даної ініціативи полягала в реалізації проектів з підтримки освіти, приватного сектора виробництва, зміцненню громадянського суспільства і забезпечення верховенства права в

державах Близького Сходу. Функціональна структура проекту включає в себе чотири головні напрями:

- в економічній сфері проект спрямований на підвищення рівня зайнятості населення, розвиток приватного сектора, малого і середнього підприємництва і т.ін.;

- в політичній сфері американці декларують необхідність розвитку і зміцнення демократичних традицій і громадянського суспільства, встановлення верховенства права, створення відповідальних і ефективних державних інститутів, підвищення ролі вільної преси та інших ЗМІ;

- в проекті освітній напрямок пов'язано із забезпеченням доступу до початкової та середньої освіти, особливо для дівчаток і жінок, впровадженням нових систем навчання і комп'ютеризації даного процесу;

- захист прав жінок виділена в окремий блок, який повинен інтегрувати жіноча стать в політичне і соціальне життя «сучасного суспільства» [3, 99].

В кінці квітня 2003 року була опублікована «Дорожня карта» («Road map for peace») по вирішенню палестино-ізраїльського конфлікту. Цей план був узятий за основу діяльності «близькосхідного квартету», членами якого стали США, Росія, ЄС і ООН. «Дорожня карта» була прив’язана до американських військових кампаній в близькосхідному регіоні. «Дорожня карта» не була мирним договором, а була документом, що створює рамки майбутніх угод. Підсумком трьох етапного плану повинно було стати створення незалежної палестинської держави за умови проведення демократичних реформ на її території. Також мова йшла про відмову палестинців від насильства по відношенню до ізраїльтян і про відхід Ізраїлю з окупованих територій, що мало на увазі припинення будівництва нових єврейських поселень. Арабські держави повинні були припинити будь-яку підтримку груп, пов'язаних з насильством і терором. Передбачалася економічна і будь-яка інша допомога для політичної трансформації ПНА. У самому документі, крім палестино-ізраїльського врегулювання, йшлося і про нормалізацію відносин Ізраїлю з Ліваном та Сирією. На третьому етапі сторони (Ізраїль – ПНА, Ізраїль – Сирія, Ізраїль – Ліван) повинні були прийти до миру [16; 7].

Відносини Аммана з Вашингтоном вийшли на якісно новий рівень внаслідок участі Йорданії в глобальної антитерористичної кампанії та реалізації плану «Великий Близький Схід». Виступаючи 6 листопада 2003 року в Вашингтоні, президент США Дж. Буш заявив, що встановлення демократії на Близькому Сході буде основним пріоритетом зовнішньої політики США на найближчі десятиліття, «поява вільного Іраку в самому серці Близького Сходу стане переломним моментом в процесі глобальної демократичної трансформації» [3. 62]. Адміністрація Дж. Буша висунула план створення нового геополітичного простору «Великий Близький Схід», суть якого полягає в демократизації і модернізації простору від

Марокко до Пакистану, включаючи територію від Казахстану до острова Маврикій в Індійському океані.

Саме з ініціативи Йорданії був здійснений ряд спроб просунути ідеї «Дорожньої карти». У Йорданії був організований саміт за участю ізраїльської, палестинської, американської і йорданської сторони, але він носив лише формальний характер. Деякі аналітики вказують на те, що Саміт в Акабі продемонстрував, що палестинське і ізраїльське керівництво можуть сісти за стіл переговорів. Наступна спроба вирішити конфлікт відбувалась за ініціативи ізраїльтян та палестинців. Вони представили 50-ти сторінковий документ, який отримав назву Женевські угоди (жовтень 2005 року). План ґрунтувався на представлених ініціативах 1990-х – початку 2000-х років (Мадридська конференція, угоди Осло, меморандум Уай Рівер, меморандум Шарм-ель Шейха, переговори в Кемп Девіді), а також параметри Клінтона, переговори в Табі і план короля Абдалли II ібн Хусейн. Несподівана перемога ХАМАС на виборах 2006 року поставила американську адміністрацію в глухий кут: проведені демократичним шляхом вибори відповідали американському плану демократизації регіону, але партія, яка виграла була в списку терористичних організацій, яким Буш-молодший оголосив глобальну війну [4].

Тим часом особливе не сприйняття в усіх верствах арабських країн викликав запропонований американцями план «Великий Близький Схід», спрямований на комплексне реконструювання усього регіону. Оскільки окрім глибоко укоріненої недовіри арабів до будь-яких пропозицій Вашингтона головною претензією до плану стало ігнорування головної проблеми, без вирішення якої неможливі жодні партнерські відносини чи навіть діалог арабо-ісламського світу із Заходом – врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту. Без розв'язання цієї проблеми всі спроби США будь-яким чином вплинути на процеси в арабському світі викликають і надалі викликатимуть у арабів лише жорсткіше протистояння і неприйняття, а також страх втратити свою національну, культурну ідентичність та суверенітет.

Разом з тим президент США у своєму виступі перед аудиторією Національного фонду за демократію 6 листопада 2003 р. публічно заперечував намір насаджувати демократію ззовні, нагадуючи, що потреба в демократії повинна виникнути всередині держав. Захід тільки повинен буде надати відповідну підтримку, будуючи партнерські відносини з країнами-реципієнтами на рівних засадах. «Модернізація не ототожнюється з вестернізацією, - зазначив президент США Дж. Буш. Представницькі уряду Близького Сходу будуть відображенням власної культури країн регіону. Вони не будуть і не зможуть бути схожими на нас ».

Реалізація цих ініціатив здійснюється із залученням Сполученими Штатами Америки зацікавлених сторін в державах Близького Сходу (приватних приватних структур, недержавних організацій). За кожним напрямком діяльності здійснювалося кілька проектів, що фінансуються з федерального бюджету. У фіскальному 2003 р. фінансування програм становило 100 млн. дол. Крім того, США виділяли більше 1 млрд. дол. В рамках проектів двосторонньої економічної допомоги арабським країнам [5, 67; 3, 99].

На початку 2011 р. «арабське пробудження», яке охопило весь Близький Схід і Північну Африку, стало головним регіональним викликом для Ізраїлю і США. Первісною реакцією Білого дому на протестні рухи в близькосхідному регіоні було мовчання. Згодом, американська адміністрація підтримала прагнення людей до демократичних реформ.

Б. Обама в травні 2011 року вперше виклав своє бачення регіональної ситуації після початку Арабського пробудження. Особливу увагу він приділив палестино-ізраїльського конфлікту, який, за його словами, кидає тінь на весь регіон. Новизна в промові Обами полягала в тому, що він закликав до повернення до кордонів 1967 року з взаємно узгодженим територіальним обміном. Заклик Обами до повернення до кордонів 1967 року викликав різко негативну реакцію з боку ізраїльського уряду. Під час виступу в Конгресі Б. Нетаньяху твердо заявив, що Ізраїль не повернеться до кордонів 1967 року [6].

9 вересня 2012 р. з території сектора Газа було випущено три ракети по південних містах Ізраїлю, що в подальшому сприяло новій ескалації конфлікту. 14 листопада 2012 р. Ізраїль почав військову операцію «Хмарний стовп» в секторі Газа. 21 листопада було укладено перемир'я, яке на наступний же день порушив рух ХАМАС. Проте, палестинська сторона звинувачує Ізраїль в порушенні перемир'я. 26 серпня 2014 року, за посередництва США, в Каїрі було підписано угоду про припинення вогню між ізраїльтянами та палестинцями на необмежений термін.

19 травня 2011 року Б, Обама зробив зовнішньополітичну промову, в якій він закликав міжнародну спільноту визнати Ізраїль по кордонах 1967 року (про що Б. Нетаньяху був проти). В цій же промові він наголосив, що Ізраїль та Палестина самі повинні сісти за стіл переговорів та обговорити майбутні кордони та врахувати зміни, які відбулись протягом останніх 44 років. Це дозволяло самим сторонам враховувати ці зміни, включаючи нові демографічні реалії на місцях та потреби обох сторін. Кінцевою метою були дві держави для двох людей: Ізраїль як єврейська держава та батьківщина для єврейського народу та держава Палестина як батьківщина для палестинського народу – кожна держава, яка об'єднала самовизначення, взаємне визнання та мир. Республіканці критикували Обаму за промову. Виступ відбувся за день до того, як Б. Обама та Нетаньяху планували зустрітися. У своєму виступі на спільному засіданні конгресу 24 травня Б. Нетаньяху прийняв деякі попередні

слова Б. Обами: «Тепер потрібно точно визначити межі цих кордонів. Ми будемо щедрими щодо розміру майбутньої палестинської держави. Але, як сказав президент Обама, кордон буде іншим, ніж той, який існував 4 червня 1967 року. Ізраїль не повернеться на невиправдані кордони 1967 року» [7].

Висновки. Отже, участь Аммана в даних ініціативах США позиціонується як фактор соціально-економічного благополуччя і динамічного національно-державного будівництва. У той же час контакти з США асоціюються з про ізраїльським акцентом зовнішньої політики Йорданії і викликають неоднозначну реакцію в арабо-мусульманському світі, що ускладнює завоювання Хашимітським королівством лідерських позицій в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Деловая Иордания. Экономика и торговля с Россией в 2001–02 гг. Москва : «Бизнес/Пресс», 2002. 30 с.
2.Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. І переробл. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.
3. Ирхин А. А. Американский план «Большой Ближний Восток» и турецкая 93ttp93пція «Стратегической глубины» : вызовы для российской внешней политики в Черноморско-Средиземноморском регионе. *Вестник Томского государственного университета.* 2018. № 432. С. 98–104.
4.Kessler G. Michele Bachmann twists Obama's words on Israel. URL: 93ttp://www.washingtonpost.com/blogs/fact-checker /post/michele-bachmann-twists-obamas-words-on-israel/2011/05/25/
5.Долгов І.О., Зварич В.Б. «Передова країна» у пошуку своєї ідентичності. Проект США «ширший близький схід»: перспективи для Туреччини. *Політика і час*. 2004. № 7-8. С. 61–70.
6.Obama calls Israel's return to pre-1967 borders. URL: http://edition.cnn.com/2011/POLITICS/05/19/obama.israel.palestinians/index.html
7.Kessler G. Michele Bachmann twists Obama's words on Israel. URL: http://www.washingtonpost.com/blogs/fact-checker/post/michele-bachmann-twists-obamas-words-on-israel/2011/05/25/

Тетяна Ілюк
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
t.iliuk@kubg.edu.ua

ГУМАНІТАРНИЙ ЧИННИК В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ

Humanitarian Factor In Modern International Conflicts

Трансформація системи міжнародних відносин кінця XX століття стала однією із причин зміни характеру міжнародних конфліктів. За останнє десятиліття природа конфліктів зазнала значних змін. На противагу попередньому періоду біполярності, особливу роль починають відігравати конфлікти, які виникли не в площині міждержавних відносин, а

всередині окремих країн у вигляді громадянських війн, збройних повстань, рухів за незалежність та відокремлення, міжетнічних та релігійних сутичок.

Метою даного матеріалу є аналіз ролі гуманітарного чинника в реалізації міжнародної політики в контексті трансформації сучасних міжнародних конфліктів та способів їх врегулювання.

За підсумками 2020 року, активні збройні конфлікти мали місце щонайменше у 39 регіонах земної кулі (на 5 більше, ніж у 2019 році). Більшість з них, як і в попередні роки, відбувається в межах однієї країни між урядовими силами та одним або кількома озброєними угрупуваннями. І хоча кількість загиблих внаслідок конфліктів зменшилася до 120 000 осіб., що на 30% менше у порівнянні із 2018 роком, – спостерігаються інші негативні впливи, що здебільшого поєднують кілька чинників. Серед особливо тяжких наслідків, які складно піддаються врегулюванню, маємо відзначити наступні: переміщення населення, що породжує міграційні кризи; відсутність продовольчої безпеки, проблеми гуманітарного характеру та порушення міжнародного гуманітарного права. Помітний і вплив Covid-19 на збройні конфлікти, який був досить неоднозначним: з одного боку – тимчасове зниження збройного насильства, з іншого – інтенсивність насильства в цілому залишилася на такому ж, а нерідко й вищому, рівні [2].

Загалом, говорячи про міжнародні конфлікти останніх десятиліть, маємо проаналізувати причини т. зв. «значних конфліктів», у яких кількість загиблих перевищує 1000 чоловік протягом року. Як показує аналіз, основною причиною була боротьба за відокремлення або визнання за окремими групами населення права на захист своєї ідентичності. В основі цих конфліктів лежать культурні, мовні, соціальні та етнічні характеристики груп, порушення яких і спричинило нові прояви конфліктності сучасних суспільств. Під час цих конфліктів відбуваються масові порушення прав людини, що перетворило їх на проблему міжнародного характеру та змусило світову спільноту шукати шляхи врегулювання конфліктів та ефективної протидії порушенню правозахисних норм.

Сьогодні питання миротворчості та врегулювання гуманітарних проблем займають ключове місце в діяльності міжнародних та регіональних інститутів та національних держав. Загалом, в 2020 році було проведено в світі 62 миротворчі операції, в яких взяло участь 127 124 особи (у порівнянні з попереднім роком, кількість зменшилася на 7,7% головним чином через скорочення таких великих багатосторонніх місій, як, наприклад в Афганістані) [2].

Провідною організацію, на долю якою припадає третина усіх багатосторонніх миротворчих операцій та дві третини усіх миротворців, залишається ООН. І попри усі проблеми практичної діяльності ООН та дискусії щодо необхідності її докорінного

реформування, на сьогодні боротьба з кризами та надання гуманітарної допомоги є одними з головних завдань організації, а визначення основних причин виникнення гуманітарних катастроф стало першочерговим завданням у міжнародних відносинах.

Хотілося б зазначити, що після припинення «холодної війни» змінилася не тільки природа самих конфліктів, але й, відповідно, формат міжнародного їх врегулювання. Суттєво зростає роль міжнародних організацій та ініціатив. ООН почала долучатися до багатофункціональних конфліктів національного характеру, поєднуючи миротворчі операції з політичною та гуманітарною діяльністю. Зокрема, через діяльність щодо спостереження за виборами, відкриття громадських установ, навчання місцевої поліції, проведення інформаційних кампаній гуманітарного характеру, надання допомоги населенню. Гуманітарна діяльність стала невід'ємною складовою миротворчих операцій ООН, що направлені не лише на традиційні цілі полегшення страждань цивільного населення у зонах збройного протистояння, але й на врегулювання конфліктів та досягнення тривалого і стійкого миру. Як показує аналіз застосування гуманітарних операцій у практиці сучасної миротворчості, трансформація концептуальних засад гуманітарної діяльності ООН супроводжується створенням принципово нової системи гуманітарних механізмів, які стали основою для багаторівневої координаційної структури [5].

Однак, в силу появи нових викликів, породжених трансформацією системи міжнародних відносин, практична складова гуманітарної діяльності Організації потребує докорінного реформування. Насамперед, це пояснюється тим, що на зміну холодній війні, приходять т. зв. «гібридні» війни, які здійснюються у супроводі ланцюгів гарячих конфліктів, однак військова сила у яких не являється єдиною домінуючою. Як зазначає один із авторів концепції «гібридної війни», консультант міністерства ВМФ США Ф. Хоффман, процеси гібридизації є однією з ознак сучасної епохи, зокрема і у військовій сфері. Нову реальність військових дій він пропонує називати «гібридними» саме через різноманітність форм їх ведення, коли традиційні форми війни переплітаються з організованою злочинністю, тероризмом і іррегулярними конфліктами [1].

Головними джерелами гібридних загроз у сучасному світі вважають т. зв. «сірі безпекові», або «буферні» зони, що знаходяться на перетині інтересів ключових міжнародних гравців. Зокрема, на Сході Європи лінія нового поділу пройшла територією пострадянських держав, які після холодної війни опинилися в ролі «буферних зон» між Росією та країнами ЄС і НАТО. Саме таким стратегічним положенням і пояснюється вразливість України, яка стала об'єктом російської гібридної агресії [6, с. 62].

При цьому, як ми бачимо на прикладі України, саме гуманітарна складова та контроль за уявленнями стає одним з ключових чинників боротьби за домінування у світі. Роль

інформації набуває першочергового значення, а інформаційний інструментарій стає ключовим елементом ведення гібридних війн, які вибудовуються навколо низки інформаційних завдань і носять прихований характер. У таких форматах війни матеріальних цілей досягають активними діями не тільки в фізичному просторі, але й у просторі інформаційному та віртуальному. Її ведуть таким чином, щоб перешкодити супротивнику активно реагувати у відповідь – і це головне завдання гібридного інструментарію, який прагне впливати на центри прийняття рішень супротивника – як військові, так і цивільні [7 , 89 – 93].

Крім того, небезпека використання саме гуманітарного чинника в контексті виправдання гібридної агресії на сьогодні суттєво зросла. Як приклад, ми можемо розглянути правомірність використання гуманітарної інтервенції, яка широко дискутується в сучасному міжнародному праві та дипломатичних колах.

В політологічний дискурс це поняття було введено значно у 1968 році екс-міністром закордонних справ Франції Бернаром Кушнером, який сформував положення про «необхідність західного збройного втручання в етнополітичні конфлікти з метою недопущення геноциду» в процесі співпраці з міжнародною організацією «Лікарі без кордонів» у напрямі врегулювання Біафрського конфлікту [4].

Варто вказати, що у міжнародному праві, яке ґрунтується на установчих документах та Статуті ООН, особливо важливими є норми про мирне вирішення міжнародних суперечок, повагу суверенітету держави та її територіальної цілісності та незастосування сили. Водночас РБ ООН наділена правом легітимно ухвалювати рішення про застосування сили з метою примусу до миру у разі загрози міжнародному миру і безпеці, РБ ООН уповноважується вжити військові дії. Також у міжнародних документах гарантовано право на індивідуальну або колективну самооборону. Враховуючи це, застосування гуманітарної інтервенції поза мандатом РБ ООН є доволі суперечливим, насамперед через наявні у міжнародному праві певні колізії, що надають можливість як дозволити, так і заборонити міжнародну гуманітарну інтервенцію [3].

На думку дослідників, приклади застосування міжнародних інтервенцій свідчать про істотну зміну засад міжнародного права та потребують їхньої чіткої регламентації. При цьому, гуманітарне втручання вважається виправданим інструментом міжнародної політики у разі дотримання усіх етапів його реалізації та стратегічного визначення ефективності та за умови дотримання першочергових цілей концепції гуманітарної інтервенції, а не реалізації геополітичних інтересів окремих держав. [3].

Однак, в контексті інформаційної війни, що сьогодні проводиться Російською Федерацією, яка є постійним членом Радбезу ООН, використання гуманітарної інтервенції

набуває принципово нових форм. Факт відсутності чіткої реакції ООН на дії РФ в Грузії у 2008 році, коли МЗС РФ вперше використала концепцію «гуманітарної інтервенції» в пропагандистських цілях як виправдання «військової операції з метою захисту мирного населення Південної Осетії (громадян РФ) від загрози геноциду», послугував ключем для подальшого наростання імперських настроїв, що вилилися в анексію Криму та гібридну агресію Росії в східних областях України з метою ніби-то «захисту російськомовного населення».

Таким чином, на сьогоднішній день ми можемо констатувати трансформацію природи міжнародних конфліктів, коли гуманітарний чинник, з одного боку, являється визначальним в процесі врегулювання конфліктів та миротворчої діяльності, а з іншого – посилює конфліктогенність сучасного світу, будучи активно використаним в процесі інформаційної війни, приводячи до численних міграційних хвиль, що створюють осередки нестабільності в різних регіонах світу, та слугуючи приводом для псевдогуманітарних інтервенцій. На сьогодні необхідна трансформація самої системи міжнародних відносин і створення балансу сил, який би дозволив забезпечити її стабільність, а також чітке правове регулювання гуманітарного впливу, що дозволить уникнути юридичних колізій і не дозволить використання гуманітарної складової як чинника додаткової конфліктогенності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hoffman F. G. Hybrid Warfare and Challenges // JFQ. January 2009. № 52. National Defense University Press. P. 34 – 39
2. SIPRI Yearbook 2021: Armaments, Disarmament and International Security. SUMMARY. / PDF: https://sipri.org/sites/default/files/2021-06/sipri_yb21_summary_en_v2_0.pdf
3. Здоровега М. Проблема легітимності гуманітарних інтервенцій у сучасних міжнародних відносинах // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2015. Режим доступу до ресурсу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/28413/1/017-102-107.pdf
4. Коли «гуманітарна інтервенція» стає інструментом гібресії / Кулик В. // Режим доступу: https://lb.ua/world/2017/08/09/373473_gumanitarnaya_interventsiya.html
5. Концепція «гуманітарної операції» в теорії міжнародних відносин/Гогоша О., Куцик О.//Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Ч. 3. С.28-33
6. Парахонський Б.О., Г. М. Яворська Г.М. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища : аналіт. доп. К. : НІСД, 2015. 100 с. (Сер. «Національна безпека», вип. 10). 100 с.
7. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. ВД: «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.

Олена Пістракевич
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
o.pistrakevych@kubg.edu.ua

ІНСТРУМЕНТИ БОРОТЬБИ З ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ В ЄС

Tools to fight disinformation in the eu

Актуальністю даної роботи є активне умисне систематичне розповсюдження дезінформації, яка є частиною гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти України. У 2014 році відбулася окупація та анексія Кримського півострову Російською Федерацією, відбулося пряме військове вторгнення РФ на територію України, частина якої є досі окупованою. Понад 13 000 громадян України стали жертвами російської агресії, понад 1500000 мешканців Донбасу та Криму покинули свої домівки як внутрішньо переміщені особи. Крім безпосередньої збройної агресії важливими елементами гібридної війни Росії проти України є пропаганда та дезінформація, боротьба та протидія яким потребує чималих фінансових затрат та співпраці з міжнародними партнерами, які мають певний досвід в боротьбі з поширенням дезінформації.

Мета роботи: дослідити інструменти для подолання поширення та впливу дезінформації в ЄС.

Починаючи з 2014 року питання боротьби з дезінформацією в Україні залишається пріоритетним як на національному рівні, так і на міжнародному- налагодження партнерства з метою спільної протидії дезінформації, адже дезінформація залишається однією з ключових загроз національній безпеці. Так у 2021 році було створено спеціальні державні органи – Центр стратегічних комунікацій інформаційної безпеки (ЦСКІБ) при Міністерстві культури та інформаційної політики [1] та Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони [2], які мають забезпечити протидію як наявним, так і прогнозованим загрозам нацбезпеці та національним інтересам в інформаційній сфері, виявлятимуть та протидіятимуть дезінформації, пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, а також мають запобігати спробам маніпулювання громадською думкою.

У Європейському Союзі з 2015 року почали створювати подібні структури, які систематично виявляють та викривають дезінформаційні маневри. Так була створена Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій на Сході (East StratCom Task Force, ESTF), яка є частиною Відділу стратегічних комунікацій та аналізу інформації (AFFGEN.7) Європейської служби зовнішніх справ (EEAS) [3]. Відділ також включає Оперативну групу для Західних Балкан (Western Balkans Task Force, WBTF), Оперативну групу на Півдні (The

Task Force South, TFS) та команди, які фокусуються на виникаючих загрозах, аналізі даних, розробці політики та міжнародному співробітництві, включаючи систему швидкого оповіщення ЄС щодо дезінформації (The *Policy, Strategy and Global Priority Issues Team* (PSG), The Information Analysis, Open Source and Data Strategy Team).

У своїй роботі Відділ тісно співпрацює з іншими інституціями ЄС, державами-членами та міжнародними партнерами, такими як G7 та НАТО, а також з організаціями громадянського суспільства, дослідниками, журналістами, ЗМІ та приватним сектором.

Мандат з Відділу стратегічних комунікацій та та його цільових груп Європейської служби зовнішніх справ був прописаний в ряді висновків Ради. Початковий мандат Оперативної групи East Stratcom випливає з Європейської Ради в березні 2015 року [4]. Згодом були створені Оперативна група для Західних Балкан і Оперативна група на Півдні для подолання подібних загроз у цих двох пріоритетних регіонах. Починаючи з 2015 року, робота всього Відділу була додатково розширена для загрози, природа якої швидко змінюється.

У грудні 2019 року у Висновках Ради з загальних питань роботи StratCom ESTF щодо боротьби з іноземною дезінформацією, маніпулюванням інформацією та втручанням були підтверджені такі три напрямки роботи: 1) активне спілкування та підвищення обізнаності, 2) підтримка незалежні ЗМІ, 3) виявлення, аналіз та оскарження діяльності суб'єктів загрози. Він явно розширює мандат на нових суб’єктів загрози та географічних регіонів. Оперативна група зі стратегічних комунікацій на Сході була створена для боротьби з поточними дезінформаційними кампаніями Росії. Оперативна група підвищує обізнаність про прокремлівську дезінформацію, маніпулювання інформацією та втручання, викриваючи напади на ЄС, його держави-члени та східні сусіди ЄС. Це здійснюється за допомогою багаторічних інтегрованих комунікаційних кампаній, таких як «Прямуємо разом» (Україна), «Сильніше разом» (Молдова) або «ЄС для Грузії».

У тісній співпраці з Європейською комісією та представництвами ЄС, ESTF працює над забезпеченням узгодженості комунікації та стійкості до дезінформації, у тому числі, у відповідних випадках, шляхом партнерства та підтримки урядових відділів стратегічної комунікації.

З 2015 року East StratCom Task Force керує EUvsDisinfo [5]. Це проект, який було започатковано з метою покращення прогнозування, нейтралізації та усунення наслідків діяльності здійснюваних Російською Федерацією кампаній з дезінформації, що спрямовані проти Європейського Союзу, його держав-членів та країн, які знаходяться у безпосередньому сусідстві з ними.

Основною метою проєкту EUvsDisinfo є підвищення рівня обізнаності громадськості щодо дезінформаційних операцій Кремля та розуміння нею таких операцій, а також надання громадянам у Європі та поза її межами допомоги у формуванні стійкості до маніпуляцій з боку джерел цифрової інформації та засобів масової інформації.

За допомогою доступних 15 мовами сервісів аналізу даних та моніторингу ЗМІ проєкт EUvsDisinfo здійснює ідентифікацію, збір та викриття матеріалів дезінформаційного характеру, що генеруються прокремлівськими ЗМІ та поширюються в країнах ЄС та Східного партнерства. Станом на 2019 рік моніторинговими ресурсами також виявляються випадки поширення дезінформації в Західних Балканах і в країнах, з якими ЄС межує на півдні. Зазначені випадки (та докази, що їх спростовують) зібрані в базі даних EUvsDisinfo – єдиному в своєму роді відкритому сховищі з можливостями здійснення пошуку даних, де наразі налічується понад 12 000 зразків прокремлівської дезінформації. В базі даних щотижня відбувається оновлення даних з одночасним формуванням короткої довідки щодо наявних тенденцій [6].

Майже всі інституції ЄС працюють в напрямку боротьби з дезінформацією. Так, наприклад, Європейська Комісія запустила спеціальний веб-сайт реагування на коронавірус, який надає інформацію в режимі реального часу про вірус та реакцію ЄС [7]. Спеціальний розділ дезінформації про коронавірус містить регулярні спростування – усіма мовами ЄС – найвідоміших міфів про коронавірус.

Висновки. Безумовно очевидно, що дезінформація та пропаганда шкодять усім сферам суспільно-політичного життя, спрямовані на підрив важливих та успішних реформ, які Україна проводила з часів Революції гідності. Хоча в Україні останнім часом набагато активніше впроваджуються заходи щодо боротьби з дезінформацією, однак чинне законодавство наразі не має дієвих важелів впливу на суб'єктів, які поширюють дезінформацію. Тому Європейський досвід протидії дезінформації, дотримання балансу між свободою слова і контролем за поширенням інформаційних вкидів та фейків є вкрай важливий в тому числі і задля об'єднування зусилль як на національному, так і на міжнародному рівнях для ефективної боротьби з дезінформацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Центр стратегічних комунікацій інформаційної безпеки (ЦСКІБ) при Міністерстві культури та інформаційної політики URL: https://spravdi.gov.ua/pro-nas/ (дата звернення: 12.10.2021)
2. Положення про Центр протидії дезінформації: Затверджено Указом Президента України від 7 травня 2021 року № 187/2021/Рада національної безпеки і оборони URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4889.html (дата звернення: 12.10.2021)
3. European External Action Service (EEAS) URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage en (дата звернення: 13.10.2021)
4. EUvsDisinfo URL: https://euvsdisinfo.eu/ (дата звернення: 13.10.2021)
5. DISINFO DATABASE/ EUvsDisinfo URL: https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases/ (дата звернення: 13.10.2021)

6. Coronavirus response/ European Commission URL: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response_en (дата звернення: 14.10.2021)

Мирослава Лісовська,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
m.lisovska@kubg.edu.ua

ТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ (НА ПРИКЛАДІ БОЛГАРІЇ)

Tourism as an instrument of public diplomacy (on the example of Bulgaria)

Одним із основних завдань політики будь-якої держави є створення позитивного іміджу, який необхідний для успішного її просування на міжнародній арені та реалізації національних інтересів. Для постсоціалістичних країн, до яких належить і Болгарія, це питання залишається актуальним. Публічна дипломатія є важливим інструментом для досягнення цієї мети. Зокрема, вона покликана віддалити країну від старої економічної / політичної системи, яка існувала раніше, змінити негативні або помилкові стереотипи чи посилити позитивні, пов'язані з країною та її населенням, позиціонувати країну як надійного і передбачуваного партнера в міжнародних відносинах [6].

Туризм безпосередньо впливає на сприйняття країни іноземцями, як один із основних проявів діяльності м'якої сили країни. Погляд на міжнародний туризм як інструмент публічної дипломатії дозволяє розглядати його як напрям формування позитивного іміджу, показник безпеки та відкритості, чинник залучення інвестицій та валютних надходжень.

Мета роботи – окреслити можливості використання туризму як інструменту публічної дипломатії на прикладі Болгарії.

Особлива роль туризму у сприянні міжнародним контактам показана у заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. (Гельсінкському акті). Принципи, викладені в Манільській декларації Всесвітньої туристичної організації 1980 року, визначали міжнародний туризм як фактор забезпечення миру, як основу для міжнародного взаєморозуміння та співробітництва. Зокрема, у п. 13 йдеться про те, що «в рамках міжнародних зв'язків і в прагненні до миру, заснованого на справедливості і повазі сподівань окремих особистостей і суспільства в цілому, туризм виступає як позитивний і постійний фактор, який сприяє взаємному пізнанню і розумінню, а також як основа для досягнення більш високого рівня поваги і довіри між усіма народами світу» [3].

Такі ж принципи стали основою створення у 1986 році Міжнародного інституту миру через туризм (МІМТ). У канадському місті Ванкувер у 1988 році відбулася Міжнародна конференція МІМТ, що розглянула роль і місце туризму в збереженні миру. У цій конференції взяли участь близько 800 делегатів з 68 країн світу. Вперше була запропонована нова парадигма «вищої мети туризму», в якій наголошувалося на його ключовій ролі в розвитку ініціатив у сфері подорожей і туризму, які сприяють міжнародному взаєморозумінню; співпраці між країнами; поліпшенню якості навколишнього середовища; розвитку культури та збереження культурної спадщини; скорочення масштабів бідності; врегулювання конфліктів і завдяки цим ініціативам сприяння в забезпеченні тривалого миру в усьому світі [8]. З того часу МІМТ організував більше 20 міжнародних конференцій і глобальних самітів у різних регіонах світу, приділяючи особливу увагу актуальним тематичним дослідженням, які показують і пропагують ці цінності туризму. У 2011 році Генсек Всесвітньої туристичної організації Таліб Ріфай у одній із промов визначав туристів як культурних послів своїх країн за кордоном [1].

Заслуговує на увагу досвід Болгарії у використанні туризму як інструменту публічної дипломатії, для якої туристична сфера є значним джерелом валютних надходжень та пріоритетною на державному рівні. Туризм складає близько 14 % ВВП, кількість зайнятих у туристичній сфері – 12 % від економічно активного населення. За даними звітів Всесвітньої ради з туризму та подорожей Болгарія посіла 45 місце зі 140 країн світу за індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму у 2019 р. [10].

Протягом останніх 30-ти років туристичний імідж Болгарії помітно погіршився та послабилася ідентичність її бренду. У так званий соціалістичний період найважливіша роль літнього морського відпочинку в болгарському туризмі створила образ країни як «червоної Рив'єри». У перехідний період (після 1989 року) стереотипні характеристики Болгарії зазнали трансформації та свідчили про значну втрату привабливості та престижності. Імідж Болгарії навіть після її вступу до ЄС набув характеристики «дешевого напрямку» для масового туризму, а його конкурентоспроможність визначалася низьким рівнем цін [5]. На більшості туристичних ринках країна залишається поза топ-10 улюблених напрямків. Винятком є Україна, Польща, Російська Федерація, для яких Болгарія є однією із найвідвідуваніших дестинацій.

Тим не менш, існує великий потенціал для посилення ролі туризму як інструменту публічної дипломатії. На сучасному етапі Міністерство туризму працює над підвищенням рівня обізнаності про Болгарію як країну різноманітних можливостей та створення ефективного національного маркетингу, спрямованого на позиціонування та просування Болгарії як цілорічного туристичного напрямку. Імідж Болгарії представляється у

культурному поверненні до болгарських традицій та коріння, з новою актуальною презентацією у світі [9].

Міністерство оприлюднило Національну стратегію сталого розвитку туризму на 2014-2030 роки, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності та привабливості туристичної дестинації за допомогою активної кампанії з брендингу та просування.

Увага, що приділяється індустрії подорожей і туризму як інструменту публічної дипломатії, підтверджується переліком заходів, організованих Міністерством туризму протягом періоду головування Болгарії у Раді Європейського Союзу в першій половині 2018 року, таких як зустріч міністрів туризму країн-членів ЄС на високому рівні «Туризм та економічне зростання», Holiday and SPA Expo, виставка «Культурний туризм», Міжнародний форум з туризму та енергетики в рамках Стратегії ЄС для Дунайського регіону [4].

Міністерство туризму, для реалізації цифрової рекламної кампанії, запустило портал iLoveBulgaria – міжнародна платформа, розроблена у Великобританії, яка використовує сучасні технології, концепції маркетингу та електронної комерції. Це інноваційне рішення об’єднує разом Міністерство туризму, муніципалітети, підприємства, громадян та туристів, забезпечує швидкий та простий інформаційний потік та якість обслуговування за допомогою індивідуальних пропозицій [5].

На офіційному веб-сайті Ради міністрів Болгарії розміщено банер з активним посиланням «Туризм у Болгарії», який перенаправляє на Національний туристичний портал www.bulgariatravel.org. На платформі зібрано матеріали про всі види відпочинку в Болгарії, а також опубліковано рекомендації щодо подорожей у зв'язку з COVID-19. У тому числі розміщено правила проведення протиепідемічних заходів на туристичних об'єктах у літній сезон [7].

Важливу роль у покращенні іміджу Болгарії відіграло обрання болгарського міста Пловдіва «Європейською культурною столицею» у 2019 році. Кожного року Рада Міністрів ЄС обирає три європейських міста та оголошує їх культурними столицями. Це означає, що у цих містах проходитиме велика низка масштабних панєвропейських заходів: концерти, конференції, лекції, виставки, фестивалі тощо. Всі ці заходи направлені на пропагування різних європейських культур, в тому числі, приймаючої сторони. Подія може принести величезні пільги для міст у культурному, соціальному та економічному плані протягом року та після цього. Це унікальна можливість для зміни їхнього іміджу та просування на європейському та міжнародному рівнях [2].

Туризм як інструмент публічної дипломатії сприяє активізації двосторонніх зв'язків між державами. Значних успіхів було досягнуто Болгарією у співробітництві з перспективним Азійсько-Тихоокеанським регіоном. Наприклад, навесні 2018 р. у Пекіні

було проведено Форум з туризму між Болгарією та Китайською Народною Республікою. Цей форум пройшов у рамках європейської ініціативи з туризму «ЄС-Китай 2018», спрямованої на збільшення туристичних потоків та інвестицій між країнами. Велика увага в рамках цієї програми приділялася ознайомленню європейських та китайських громадян з різними можливостями для відпочинку та визначними пам'ятками обох країн. У Китаї відкрито два болгарські туристичні інформаційні центри, що сприяло популяризації Болгарії серед громадян Китайської Народної Республіки.

Таким чином, туризм широко залучений в систему міжнародних відносин. Він безпосередньо впливає на формування уявлень про країну, бере участь в якості одного із основних показників її «м'якої сили». Для Болгарії – відстеження впливу туризму на її міжнародні презентації має важливе значення для розуміння її статусу на міжнародній арені. З огляду на зниження іміджу, влада Болгарії активно використовує туризм як інструмент публічної дипломатії та працює над тим, щоб покращити її позиції та представити Болгарію як безпечну та гостинну дестинацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герке М., Каневський Д. Мандрами по бідності: амбітні цілі глобальної індустрії туризму. URL: https://cutt.ly/kOWqeWZ (дата звернення: 14.10.2021).
2. Культурна столиця Європи: як мистецтво дає містам нове життя. URL: https://creativeeurope.in.ua/posts/european-capitals-of-culture-culturereload (дата звернення: 11.10.2021).
3. Манильская декларация по мировому туризму. URL: https://digitallibrary.un.org/record/23477 (дата звернення: 12.10.2021).
4. Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Република България, 2014-2030 г. Актуализирана версия 2017 г. URL: https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2018-01/nsurtb_2014-2030.pdf (дата звернення: 08.10.2021).
5. Ніколайчук О. Політика туристичного брендингу для просування національного туристичного продукту: досвід країн Центрально-Східної Європи Галицький економічний вісник. № 2 (63). 2020. С. 64-77. URL: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/63/809.pdf (дата звернення: 15.10.2021).
6. Трофименко М.В. Публічна дипломатія країн Центральної та Східної Європи. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2017. Вип. 19. С. 257-265. URL: https://cutt.ly/kOWqa72 (дата звернення: 15.10.2021).
7. Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. URL: https://www.government.bg/ (дата звернення: 11.10.2021).
8. International Institute for Peace through Tourism URL: https://peacetourism.org/ (дата звернення: 14.10.2021).
9. Ministry of Tourism of the Republic of Bulgaria URL: https://www.tourism.government.bg/en/pages/about-us (дата звернення: 09.10.2021).
10. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Travel and Tourism at a Tipping Point. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (дата звернення: 10.10.2021).

Марина Бессонова,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
m.bessonova@kubg.edu.ua, mmbessonm@gmail.com
Вікторія Бистра,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
vobystra.fpmv21@kubg.edu.ua

ВРЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 (НА ПРИКЛАДІ США ТА КАНАДИ)

Settlement of migration processes under the COVID-19 pandemic circumstances (on the example of the USA and Canada)

Пандемія COVID-19 стала глобальним явищем не тільки за своїми масштабами, бо охопила всі без винятку населені регіони світу, але й за своїми наслідками, які проявляються у всіх сферах життєдіяльності сучасних суспільств. Економічні, політичні, демографічні, соціальні, інформаційні та інші процеси зазнали подекуди докорінних змін, спровокованих необхідністю враховувати нові умови. Актуальність вивчення вимірів пливу пандемії на ті чи інші сфери життя людства як на рівні регіонів, так на рівні окремих країн є цілком обґрунтованою. У даному матеріалі пропонується стислий огляд тих змін, які були спровоковані пандемією COVID-19 у міграційних процесах, адже лоукдаун та обмеження у пересуваннях між країнами істотно позначилися саме на цій сфері. Для аналізу були взяті лише дві країни – США та Канада, однак й інші країни та регіони світу також зазнали істотних змін. США та Канада були обрані тому, що ці країни з часів свого заснування були «країнами мігрантів», і зараз вони є привабливими для переселенців з усіх регіонів світу. Тож, метою дослідження, результати якого презентовані у цій публікації, є аналіз основних змін у врегулюванні міграційних процесів в умовах пандемії COVID-19 на прикладі США та Канади.

Пандемія COVID-19 глибоко вплинула на можливість іноземних громадян подорожувати до Сполучених Штатів у будь-якому статусі. Починаючи з лютого 2020 р. адміністрація Трампа ввела п'ять окремих обмежень на поїздки для осіб, які були присутні в деяких країнах, де спостерігалися епідемії COVID-19. В ході поширення пандемії, 20 березня 2020 р. Державний департамент США призупинив постійні візові послуги у всіх посольствах та консульствах по всьому світу, у тому числі скасував усі призначення на прийом іммігрантів та неіммігрантів. Це призупинення стосувалося претендентів як на імміграційні візи на основі працевлаштування, так і на основі возз’єднання сімей, включаючи родичів

громадян США, законних постійних резидентів, а також заявників на неімміграційні візи для відвідувачів країни, студентів та кваліфікованих працівників. Однак, Державний департамент продовжив обробку всіх справ щодо отримання візи H-2, включаючи тимчасових працівників сільського господарства, і дозволяв приймати екстрені візи [10].

У США навесні-влітку 2020 р. було призупинено видачу «зелених карт» для імміграції до США на 60 днів з можливістю продовження, за винятком громадян, які перебували у шлюбі, а також для неодружених дітей власників «зеленої карти», які не досягли 21 року, а також заявників на отримання «зеленої карти», які вже жили і працювали у США, і тих, хто шукав роботу лікарем, медсестрою або іншим фахівцем у сфері охорони здоров'я; на тимчасові гостьові візи, які видавалися сезонним працівникам. Також було обмежено перетин кордону з Канадою та Мексикою в усіх випадках, крім життєво необхідних (заборона не поширювалася на вантажні перевезення); запроваджено обмеження на поїздки до США іноземних громадян, які упродовж останніх 14 днів перебували на території будь-якої з 26 європейських країн членів Шенгенської Угоди, а також Бразилії, КНР, Республіки Корея та Ісламської Республіки Іран [4].

З початку пандемії COVID-19 адміністрація Трампа видала щонайменше 48 змін, які торкалися майже всіх аспектів імміграційної системи. Деякі з цих правил були тимчасовими та являли собою необхідну реакцію на різноманітні наслідки COVID-19. Інші нововведення були розумними змінами, але вони передбачали необмежений термін дії, тож дозволяли обмеженням потенційно залишатися в силі ще довго після того, як вони більше не були потрібні. Інші зміни у політиці адміністрації Д. Трампа щодо мігрантів використовували пандемію як привід для запровадження імміграційних обмежень, які були частиною імміграційних цілей адміністрації Трампа ще задовго до поширення COVID-19.

Серед них можна виділити 6 напрямів: заходи, що впливають на вразливі категорії населення; заходи, що стосуються міжнародних туристів; заходи, що стосуються основних робітників-іммігрантів; заходи, що стосуються фізичних осіб, справи яких розглядаються в імміграційних судах; заходи, що стосуються осіб, відносно яких прийняті виконавчі рішення та внутрішнє переміщення; заходи, що стосуються громадян США та резидентів США. Так, наприклад, була призупинена програми *Trusted Traveler Program*, що дозволяла прискорений в'їзд мандрівникам, чиї кандидатури були попередньо схвалені відповідними органами влади [15].

Під час виборчої кампанії 2020 р. прогнозувалося, що на тлі пандемії міграційна політика, найімовірніше, не буде пріоритетом нової влади. Джо Байден заявляв, що планує збільшити дозвіл на перебування у США тимчасовим працівникам, послабити візові обмеження для іноземних спеціалістів та міжнародних студентів, призупинити зведення

стіни на кордоні із Мексикою і закрити приватні імміграційні центри для тимчасового утримання [3]. Після перемоги на виборах адміністрація Байдена продовжила працювати в умовах пандемії. У лютому 2021 р. речниця Білого дому Джен Псакі анонсувала зміни в імміграційній політиці США, та відзначила, що в умовах пандемії мігранти поки частіше отримуватимуть відмові під час в'їзду в країну, оскільки їх прибуття до країни нині «не на часі» [13]. Тим не менш, певні напрацювання попередньої адміністрації були змінені. Серед перших кроків Байдена у цьому напрямку було негайне припинення будівництва стіни на кордоні з Мексикою, обґрунтовані необхідністю переглянути договори та способи перенаправлення грошей на будівництво стіни. Далі він зняв заборону на в'їзд мусульман до США. Байден також скасував одне із перших розпоряджень Трампа, яке вбачало, що приблизно 11 мільйонів людей – нелегальних іммігрантів мають бути депортовані із США [5].

Загалом можна сказати, що у сфері імміграційної політики обидві адміністрації як Трампа, так і Байдена швидко зорієнтувались в умовах глобальної пандемії на свою користь. Адміністрація Трампа вжила сотні заходів щодо обмеження як легальної, так і нелегальної імміграції, включаючи політику нульової толерантності щодо перетину кордону, яка призвела до примусового розлучення тисяч сімей та вимагала від осіб, які шукають притулку, чекати розгляду їхніх справ у Мексиці. Байден своєю чергу вислав близько 5000 гаїтян, які перетнули кордон США та Мексики в Дель Ріо, штат Техас [8], проте скасував одне із перших розпоряджень Трампа. На превеликий жаль пандемія не закінчилась, однак, змінила свої швидкі темпи росту хворих на COVID-19 і виклики щодо врегулювання міграційних процесів в умовах пандемії раз за разом виникатимуть у США.

Пандемія істотно вплинула і на імміграційні процеси у Канаді. Так само, як і більшість країн світу, Канада почала вводити додаткові обмеження, аби зменшити приїзд до країни тих, хто потенційно міг збільшити рівень захворюваності. Так, навесні 2020 р. було заборонено в'їзд до Канади іноземців; було обмежено функціонування кордону з США, зокрема, заборонено перетин кордону з туристичною метою або для здійснення покупок (крім вантажних перевезень та поїздок з діловою метою). Також було прийнято рішення про те, що усі особи, які прибувають до Канади, зобов'язані дотриматися 14-денної самоізоляції, незважаючи на наявність чи відсутність у них симптомів коронавірусу. Такий план мав передбачати шляхи забезпечення особи їжею та проживанням, уникаючи контактів з представниками особливо вразливих до COVID-19 груп населення. Було припинено авіасполучення із США, а також встановлено заборону на захід в канадські порти до липня 2020 р. кораблів та круїзних лайнерів, на яких знаходиться більше 500 осіб [4].

Крім нормативних документів, які власне визначають імміграційну політику Канади, важливого значення в часи пандемії набули регулювання Закону про Департамент охорони здоров'я, Закону про Агентство охорони здоров'я Канади та Закону про карантин [9]. З метою мінімізації ризику зараження COVID-19 у Канаді було прийнято низку відповідних наказів, перший з яких датований 03 лютим 2020 р., останній – 15 вересням 2021 р. Перші накази (№ 2020-0059 від 03 лютого 2020 р., № 2020-0070 від 17 лютого 2020 р., № 2020-0071 від 19 лютого 2020 р.) впроваджували карантин та самоізоляцію для тих, хто прибував до Канади (з провінції Хубей (Китай) [11], потім з усіх інших країн, де спостерігався спалах епідемії, та з яких запроваджувалася евакуація громадян (повернення додому)). Наказом № 2020-0157 від 18 березня 2020 р. запроваджувалася заборона в'їзду до Канади особам, які не є громадянами Канади або постійними жителями, у тому числі і особам без громадянства, які прибували до країни літаками. Дія наказу спочатку визначалася терміном до 30 червня 2020 р. [12]. Через два дні був виданий ще один наказ № 2020-0161 від 20 березня 2020 р., яким заборонялося в'їзд не громадянам Канади, яка хотіли в'їхати з території США. Виключення становили категорії такі як: найближчі родичі, постійні мешканці Канади (цей статус визначався відповідно до Закону про імміграцію та захист біженців), особи, зареєстровані як індіанці (відповідно до Закону про індіанців) та низка інших категорій (наприклад, особа, яка в'їжджає в Канаду на запрошення міністра охорони здоров'я з метою надання допомоги в боротьбі з коронавірусною хворобою COVID-19, або особа, перебування якої в Канаді, на думку міністра закордонних справ, міністра громадянства та імміграції або міністра громадської безпеки та готовності до надзвичайних ситуацій, відповідає національним інтересам). У перших наказах встановлювався термін дії обмежень, але у зв'язку із поширенням епідемії нові накази подовжували означені заборони. Крім згаданих, у 2020 р. таких наказів було прийнято 22, у 2021 р. – 16 [9]. Накази були двох основних типів – про заборону на в'їзд із США та про заборону на в'їзд з будь-якої країни, крім США.

У 2021 р. з метою обмеження подальшого поширення коронавірусу в Канаді, на всіх прикордонних переходах продовжують діяти обмеження на поїздки [7]. Так, усі категорії тих, хто бажає в'їхати до Канади, поділені на дві великі групи: (1) громадяни Канади (включаючи тих, хто має подвійне громадянство), постійні мешканці Канади; особи, зареєстровані згідно із Законом про індіанців; особи, які перебувають під захистом (статус біженця), (2) іноземні громадяни (включно із громадянами США). При цьому, іноземні громадяни мають відповідати всім вимогам щодо в'їзду до Канади відповідно до Закону про імміграцію та захист біженців, мати при собі відповідні документи. На тих, хто може в'їжджати, поширюються карантинні обмеження (носіння масок; самоізоляція; реєстрація у

додатку ArriveCAN, до якого вноситься інформація про вакцинацію або перенесену коронавірусну хворобу або про результати тестів [14]).

Варто зазначити, що зростання населення Канади у 2020 р. значно скоротилося через пандемію COVID-19. З 2016 р. міжнародна міграція складала понад три чверті загального приросту населення Канади, досягнувши 85,7% у 2019 р. Після прикордонних обмежень і обмежень на поїздки для стримування поширення COVID-19 у березні 2020 р. цей відсоток знизився до 58,0%. Приріст населення через міжнародну міграцію у 2020 році був на 80% нижчим, ніж у 2019 р. З Канади більше виїхало непостійних мешканців, ніж приїхало у 2020 р. (-8 6 535 особи) [6].

Ця тенденція зниження міжнародної міграції характерна не тільки для Канади, а й для інших країн світу. У 2020 р. Канада прийняла 184 624 іммігранта (план Міністерства імміграції, біженців та громадянства Канади становив 341 000 осіб), що майже вдвічі менше, ніж у 2019 р., і це найнижчий показник за будь-який рік з 1998-го року.

Імміграційна політика Канади ще з останньої чверті XX ст. була спрямована на забезпечення потреб канадської економіки, тож зацікавленість у висококваліфікованих фахівцях певних спеціальностей та робочих руках для певних галузей визначали орієнтацію на формування держави, відкритої для переселенців [1, С. 46-47].

Однак пандемія та спричинені нею міжнародні обмеження на пересування по суті зупинили імміграційні потоки до Канади, хоча Міністерство імміграції, біженців та громадянства не припиняло приймати й обробляти заявки на імміграцію до країни. Тож канадський уряд переглянув показники щодо прийняття нових мігрантів, бо очікує зростання міграційного потоку протягом наступних трьох років аби компенсувати нестачу й упевнитися, що Канада має необхідну для її економіки кількість працівників, що є важливим не тільки для внутрішнього ринку праці, а й для забезпечення конкурентоспроможності на світовій арені. Так, 2021-2023 рр. передбачалося, що Канада прийматиме іммігрантів у кількості близько 1% від населення країни. Зокрема 401 тис. нових постійних мешканців – у 2021-му, 411 тис. – у 2022-му та 421 тис. у 2023 році [2].

У цілому, у даній публікації окреслені лише деякі проблеми впливу пандемії на імміграційні процеси та законодавче врегулювання у США та Канаді. Спільним для обох країн є те, що упродовж пандемії обидві країни запровадили законодавчі норми, які обмежили потоки мігрантів до них. Відмінним є те, що для США головною залишилася проблема нелегальної імміграції, що має і суто політичний контекст; у той час як для Канади важливим виміром залишилося збільшення кількості населення завдяки мігрантам, спрямоване на забезпечення потреб канадської економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурцева М.В. Основні віхи лібералізації імміграційної політики Канади у 1945-2012 рр. *Американська історія та політика*: науковий журнал. К.: Історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн, 2019. № 6. С. 41–50. URL: http://www.americanstudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2019/11/6_Burtseva.pdf
2. Коронакриза: Канада прийматиме більше мігрантів. *Укрінформ*. 31 жовтня, 2020. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3127263-kanada-prijmatime-bilse-migrantiv.html
3. Майбутня міграційна політика Байдена – чи будуть скасовані розпорядження Трампа. *Голос Америки*. 19 листопада, 2020. URL: https://ukrainian.voanews.com/a/migrazijna-polityka-tramp-baiden/5668851.html
4. Оперативна інформація щодо заходів, які вживаються іноземними країнами з протидії розповсюдженню COVID-19. *Міністерство закордонних справ України*. 21.06.2020. URL: https://mfa.gov.ua/news/operativna-informaciya-shchodo-zahodiv-yaki-vzhivayutsya-inozemnimi-krayinami-z-protidiyi-rozpovsyudzhennyu-covid-19
5. Biden's first act: Orders on pandemic, climate, immigration . *The Associate Press*. 20 January, 2021. URL: https://apnews.com/article/joe-biden-executive-orders-b5b409da08e42414b9a12e2c67ee2df6
6. Canada's population estimates, fourth quarter 2020. *Statistics Canada*. 18 March, 2021. URL: https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/210318/dq210318c-eng.htm
7. Find out if you can enter Canada. *Government of Canada*. 04 October, 2021. URL: https://travel.gc.ca/travel-covid/travel-restrictions/wizard-start?utm_source=canada-ca_imm_travel-restrictions-exemptions&utm_medium=redirect&utm_content=en#foreign
8. Fox B. New Biden rules would limit arrest, deportation of migrants. *The Associate Press*. 01 October, 2021. URL: https://apnews.com/article/immigration-donald-trump-joe-biden-mexico-arrests-af64610730b9c603b592101e4a7ddfa8
9. List of Acts and Regulations. *Government of Canada*. 05 October, 2021. URL: https://www.canada.ca/en/public-health/corporate/mandate/about-agency/acts-regulations/list-acts-regulations.html
10. Loweree J., Reichlin-Melnick A., Ewing W. The Impact of COVID-19 on Noncitizens and Across the U.S. Immigration System. *American Immigration Council*. 30 September, 2020. URL: https://www.americanimmigrationcouncil.org/research/impact-covid-19-us-immigration-system?
11. Minimizing the Risk of Exposure to 2019-nCoV Acute Respiratory Disease in Canada Order (Hubei Province) Emergency Order in Council 2020-0059. *Government of Canada*. 03 February, 2020. URL: https://orders-in-council.canada.ca/attachment.php?attach=38812&lang=en
12. Minimizing the Risk of Exposure to COVID-19 Coronavirus Disease in Canada Order (Prohibition of Entry into Canada). Emergency Order in Council 2020-0157. *Government of Canada*. 18 March, 2020. URL: https://orders-in-council.canada.ca/attachment.php?attach=38952&lang=en
13. Press Briefing by Press Secretary Jen Psaki, February 10, 2021. *Whitehouse.gov* 10 February 2021. URL: https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2021/02/10/press-briefing-by-press-secretary-jen-psaki-february-10-2021/
14. Use ArriveCAN to enter Canada. *Government of Canada*. 19 November, 2021. URL: https://www.canada.ca/en/public-health/services/diseases/coronavirus-disease-covid-19/arrivecan.html
15. Zak D. Immigration-related Executive Actions During the COVID-19 Pandemic. *National Immigration Forum*. 18 November, 2020. URL: https://immigrationforum.org/article/immigration-related-executive-actions-during-the-covid-19-pandemic/

Інна Ворошилова,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
i.voroshylova@kubg.edu.ua
Олександра Савенко,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
oosavenko.fpmv20@kubg.edu.ua

РОЛЬ МЕДІА-ФАКТОРУ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ

The role of media-factor in the formation of the state's image

Більшість держав сучасності декларують, що привабливий імідж є стратегічним джерелом, яке трансформується у помітний голос держави на міжнародній арені. Відтак в умовах нестабільної зовнішньополітичної ситуації у державі формування її іміджу за допомогою мас-медіа набуває надзвичайної актуальності. В цілому, інструменти мас-медіа стають дієвим засобом впливу на імідж держави, оскільки мають можливість сформувати і подати як правдиву, так і свідомо фейкову інформацію про суб'єкта міжнародних відносин.

Мета дослідження полягає у вивченні ролі мас-медіа як фактору поліпшення або ж погіршення іміджу держави.

Питання розуміння комунікативної сутності медіа досліджувалися у працях таких закордонних дослідників, як, наприклад Г. М. Маклюен [13] та Н. Луман [12], у яких автори пов'язують появу нових засобів зв'язку з людським прогресом і технологічним розвитком. Окремі аспекти ролі мас-медіа у формуванні іміджу держави розкриваються також у дослідженнях А. П. Дубаса [1] та А. В. Поліщука [3], які демонструють важливість впливу засобів масової інформації на формування іміджу держави та методів, за допомогою яких такий вплив найчастіше здійснюється.

Ідеї іміджу держави передаються суспільному середовищу через заходи у сфері зв'язків з громадськістю. Трансляція таких ідей здійснюється для того, аби трансформувати ставлення до певної держави: замінити стереотипи на реальні факти, настороженість – на співчуття, байдужість – на інтерес. Під час реалізації заходів у рамках просування іміджу держави на міжнародній арені головним завданням останньої є досягнення позитивного сприйняття у формі конкретних дій.

Завдяки глобалізаційним процесам мас-медіа не мають локальних обмежень, виступаючи як чи не найголовніші дійові особи на світовій арені [9]. Відомі світові медіа – *CNN, Al-Jazeera, France 24, BBC* – зображують такі держави, як США, Катар, Франція та

Великобританія, як типові демократії з незалежними державними інститутами без втручання з боку влади. Вони також зображуються ЗМІ як держави, які поважають принципи належного управління, права людини та верховенство права. У тих самих рамках ЗМІ транслюють передвиборчі кампанії та дебати між кандидатами у президенти. До того ж, тим самим механізмом, який забезпечив необхідний поштовх для того, аби Катар посів належне місце серед лідерів, стала саме телевізійна мережа *Al-Jazeera*. Сьогодні вона відіграє провідну роль у розширенні арабо-ізраїльських економічних і політичних зв'язків за допомогою посередництва між Тель-Авівом і арабським світом.

Компанії, що працюють у сфері кіноіндустрії, – такі як *Disney, Columbia Pictures* та *Warner Bros* – пропагують соціокультурний імідж США, фактично популяризуючи так званий американський фасад з атрибутами іміджу, сприйнятими сьогодні: мрія, надсила, багатство тощо. Таким чином, мас-медіа ефективно допомагають у просуванні позитивного іміджу держав світу.

Особливо увагою мас-медіа користується Німеччина як одна з найстабільніших економік Європи, відтак, менш схильна до фінансової кризи. Крім того, Німеччина займає одну із головних позицій серед країн-лідерів Європи у процесі прийняття важливих рішень. Підтвердженням цього є те, що в умовах кризи вона як лідер ЄС вносить власні пропозиції, які вирішують проблемні питання не лише в Німеччині, а й у ЄС в цілому.

Серед сучасних мас-медіа важливу роль відіграють соціальні мережі, які не тільки висвітлюють політичні події, але й впливають на масову свідомість, вподобання споживачів інформації, імідж політичної влади, формують громадську думку та пропагують певні ідеї серед громад. Яскравим прикладом впливу соціальних мереж є «арабська весна» [4], яка продемонструвала єдність у діях громадян багатьох арабських держав. Здебільшого сьогодні соцмережі – чи не єдина платформа, за допомогою якої опозиція може комунікувати з цільовими групами споживачів інформації. Сьогодні існують спеціальні електронні застосунки, які фіксують поведінку користувачів соцмереж і сприйняття ними різноманітних подій. Наприклад, система *Scai4Twi* дозволяє робити контент-аналіз мікроблогів соціальної мережі *Twitter* [5], а проект *Google Analitycs* дає можливість оцінювати активність споживачів за допомогою соціальних мереж [2].

Пересічні асоціації, пов'язані з Африкою, – це війни, злидні та голод. Насправді ж Африка сьогодні – це молодь, енергетика і зростання. Держави, що розвиваються, особливо на африканському континенті, які роблять певні кроки у напрямі демократизації, користуються значною увагою світових медіа. Наприклад, такі події, як проведення чесних і прозорих виборів у Сенегалі та мирний перехід влади від Абдуллаї Уейда до Макі Салю у 2012 році [8], були схвально сприйняті міжнародними мас-медіа. Незважаючи на існування

конфліктів, континент уже впродовж двох десятиріч демонструє прогрес. За даними 2019 року, серед економік світу, які демонстрували найшвидше зростання, п'ять були африканськими [11]. Таким прикладом є Руанда, яка пережила геноцид у 1994 році, після чого ЗМІ почали називати її «Африканським Сінгапуром» [15] за впровадження нових технологій та відмінну інфраструктуру.

Найчастіше саме ЗМІ створюють привід для військового втручання у державу. Приклад, який вже став історичним, – це Югославія. Підготовка до західної інтервенції в Косово почалася британською телевізійною компанією ITN у 1992 році. Кадри, що їх представили громадськості журналісти, демонстрували людину за колючим дротом, та при цьому стверджувалося, що це – концтабір, у якому серби тримають албанців. Як з'ясувалося пізніше, колючий дріт на зазначених кадрах був не навколо боснійських мусульман, а навколо оператора і журналістів. Вони знайшли будинок, навколо якого було зруйновано паркан із колючого дроту, розташований поруч із табором. В очах багатьох, хто бачив ці кадри, отримані фотографії створили помилкове враження, що боснійські мусульмани перебували у клітці за колючим дротом [14].

ЗМІ може й руйнувати політичний імідж розвинених держав. Наприклад, вебсайт *Wikileaks*, випустивши у листопаді 2010 року 251 287 секретних повідомлень посольств США [6], завдав серйозного удару міжнародному іміджу США. Викриті документи закликали до нападу на Іран, високоповажні діячі ООН були об'єктом збору розвідувальної інформації американськими дипломатами, поширеною була критика світових лідерів. Подібним чином у 2013 році колишній системний аналітик ЦРУ Едвард Сноуден [7] розкрив Інтернет- та телефонне шпигунство Агентства національної безпеки США, що не тільки зруйнувало політичний імідж США, але й підірвало дипломатичні відносини між Вашингтоном та деякими його союзниками. Наприклад, було виявлено, що США стежили за ЄС та Бразилією. Крім того, було також виявлено, що США шпигували за особистим мобільним телефоном канцлера Німеччини Ангели Меркель. Відтак, у результаті погляд на США як на агресора завдав серйозного удару політичному іміджу цієї держави.

Після фінансової кризи 2008 року та подальшої боргової кризи держави, які найбільше постраждали внаслідок цього, зазнали також певного «негативу» від необ'єктивного їх зображення міжнародними ЗМІ. Нинішнім прикладом створення міжнародними мас-медіа (такими, як, наприклад, France 24 [10]) певного негативного уявлення про країну, є Греція. Через заходи жорсткої економії з боку кредиторів із єврозони рівень безробіття у цій країні за останні роки збільшився через скорочення урядом працівників, приватизацію державних компаній, скорочення державних витрат та збільшення податків.

Підсумовуючи наведене вище, можна зробити висновок про те, що в умовах глобалізації мас-медіа стають вагомим фактором у конструюванні іміджу будь-якої держави. Від того, яким чином державу сприймають у світі, по суті залежить розвиток її взаємодії з іншими державами на світовій арені. Завдяки своєму впливу мас-медіа певної держави мають можливість контролювати події, що відбуваються на їх території. Незалежно від того, руйнують медійні повідомлення міжнародний імідж держави чи сприяють його покращенню, таке просування зазвичай є чинником подій, які розгортаються у цій державі. Однак сьогодні державні медіа виступають у ролі пропагандистських інструментів для просування іміджу своїх держав. Це особливо стосується світових мас-медіа, які роблять сприятливі міжнародні звіти. Також це факт пояснює інший – чому багато розвинених держав світу прагнуть тримати під своїм контролем певний публічний носій інформації для просування свого іміджу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02. НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. К., 2004. 20 с. URL: https://cutt.ly/9OWrJjn (дата звернення: 14.10.2021).
2. Мудра І. Веб-аналітика як важлива складова успішного функціонування ЗМІ в Інтернеті. Academic Journals and Conferences. 2018. URL: http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16176/mudra.pdf (дата звернення: 14.10.2021).
3. Поліщук О. В. Імідж держави на міжнародній арені: інформаційний аспект. Науковий блог – Національний університет «Острозька академія». URL: https://naub.oa.edu.ua/2010/imidzh-derzhavy-na-mizhnarodnij-areni-informatsijnyj-aspekt/ (дата звернення: 13.10.2021).
4. Ремовська О. Арабська весна й інтернет як осередок зародження протесту. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/24700020.html (дата звернення: 14.10.2021).
5. Скаи – Система Контент-Анализа Сети Интернет. ВААЛ. URL: http://www.vaal.ru/show.php?id=210 (дата звернення: 14.10.2021).
6. Al Jazeera. Secret US ambassy cables revealed. Breaking News, World News and Video from Al Jazeera : Official Web-Site. URL: http://surl.li/ajuur (Date of access: 13.10.2021).
7. BBC News. Edward Snowden: Leaks that exposed US spy programme. BBC News : Official Web-Site. URL: https://www.bbc.com/news/world-us-canada-23123964 (Date of access: 13.10.2021).
8. Fessy B. T. Senegal proud of peaceful election after Macky Sall win. BBC News : Official Web-Site. URL: https://www.bbc.com/news/world-africa-17514530 (Date of access: 13.10.2021).
9. Fokina V. V. Mass media as actors of world politics. MGIMO Review of International Relations. 2013. No. 1(28). P. 61–65. URL: https://www.vestnik.mgimo.ru/jour/article/view/1512/1189 (Date of access: 13.10.2021).
10. France 24. A decade after debt crisis, Greece on verge of virus recession. France 24 : official web-site. URL: https://www.france24.com/en/20200502-a-decade-after-debt-crisis-greece-on-verge-of-virus-recession (Date of access: 13.10.2021).
11. IMF: African economies are the world's fastest growing. fDi Intelligence – Your source for foreign direct investment information – fDiIntelligence.com. URL: https://www.fdiintelligence.com/article/75841 (Date of access: 13.10.2021).
12. Luhmann N. Die Unwahrscheinlichkeit der Kommunikation. Soziologische Aufklärung 3. Wiesbaden, 1981. P. 25–34. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-663-01340-2_2 (Date of access: 13.10.2021).
13. MacLuhan M. Understanding media: The extensions of man. New York-Toronto-London : McGraw-Hill Book Company, 1964. 359 p. URL: https://archive.org/details/UnderstandingMediaTheExtensionsOfManMarshallMcLuhan_201810/The%20Medium%20is%20the%20Massage%20-%20Marshall%20McLuhan%2C%20Quentin%20Fiore/mode/2up (Date of access: 13.10.2021).

14. The picture that fooled the world. Srebrenica. URL: http://www.srpska-mreza.com/lm-f97/LM97_Bosnia.html (Date of access: 13.10.2021).
15. The Singapore of Africa? – Polemics. URL: https://www.polemics-magazine.com/econ/rwanda-economic-miracle (Date of access: 13.10.2021).

Тетяна Шумська,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
shumskaya.tanya13@gmail.com

РОЛЬ ГРЕНЛАНДІЇ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

The role of Greenland in the modern system of international relations

Останнім часом увага міжнародної спільноти все більше стає прикутою до Арктичного регіону. З огляду на його економічний потенціал, регіон активно розвивається та є об'єктом протиріч між провідними країнами. Арктика визначається як важлива зона щонайменше для восьми держав, таким чином одночасно потрапляючи у коло інтересів Канади, Росії, США, Данії, Ісландії, Норвегії, Швеції та Фінляндії. В рамках даної роботи цікавим буде проаналізувати політику провідних держав щодо Гренландії, острову, що складає значну частину Арктичного регіону.

Метою дослідження є визначення ролі найбільшого острову світу у системі зовнішньополітичних концепцій США, Китаю та Європи.

Гренландія знаходиться на перетині Північного Льодовитого і Атлантичного океанів та налічує 56 тисяч мешканців. Це самоврядна частина Королівства Данія відповідно до закону 2009 року на ряду з Фарерськими островами [1]. До компетенції місцевих органів влади належать питання у сфері правосуддя, охорони порядку, освіти. Разом з тим, Гренландія має право на отримання доходів від видобутку корисних копалин на своїй території. Натомість під контролем уряду Данії знаходяться питання зовнішньої політики, оборони та збройних сил. На рівень залежності впливає і той факт, що Гренландія отримує матеріальну допомогу з боку Данії. Щорічні дотації складають близько 600 мільйонів доларів, що є половиною річного бюджету острова. Наразі Гренландія прагне здобути незалежність шляхом диверсифікації економіки, аби безболісно компенсувати втрату фінансових надходжень. Варіантом такого урізноманітнення може стати торгівля водою. Гренландія має найбільші в світі запаси прісної води. Кліматичні зміни, що призводять до танення льодовиків, наштовхнули жителів острова на ідею поставки талої води до країн, які

її потребують, у зв'язку з її надлишком [7]. З цієї ж причини влада автономної території має намір активніше розвивати круїзний туризм.

Ще одним із наслідків глобального потепління стала можливість видобування корисних копалин на території Гренландії. Відповідно до звіту Геологічного товариства США (The U.S. Geological Survey (USGS) 2008 року [6], Арктичний регіон є дуже перспективним з точки зору добування нафти та газу. Відтак Гренландія стала важливим елементом у зовнішньополітичних стратегіях держав світу. А беручи до уваги факт про багаті поклади урану, залізної руди, нікелю, цинку, золота та срібла на території острова – центром сучасного інтересу [8].

В контексті дослідження доречним буде розглянути протиборство США та КНР за панування на острові.

Говорячи про США, варто зауважити, що історія двосторонніх відносин бере початок з 50-х років XX століття, коли Сполучені Штати розташували на острові одну з найбільших авіабаз США, яка діє донині [5]. На ній розміщені стратегічні бомбардувальники з ядерною зброєю на борту і потужна радіолокаційна станція раннього попередження. Таким чином бачимо, що США розглядають важливість Гренландії із військової точки зору. На противагу Америці Китай зайшов з іншої сторони. Особливістю його стратегії є економічна дипломатія, яка передбачає вкладання інвестицій у сфери інфраструктури, туризму та науки. У 2018 році китайська державна будівельна компанія зробила заяву про намір фінансувати будівництво нових аеропортів у Гренландії. Це мало стати найбільшим інфраструктурним проектом в історії острова. Натомість Вашингтон доклав усіх зусиль для того, аби зупинити цю схему, аргументуючи це данським колегам можливою загрозою для безпеки Гренландії. В результаті чого, урядовці Данії прийняли рішення надати кредити Гренландії для побудови аеропортів [3].

Аналізуючи протестну позицію США стосовно китайської фінансової залученості, можна зрозуміти, що мотиви криються, по-перше, у тому, що об'єкти інфраструктури, на які мали спрямовуватися китайські інвестиції, є стратегічно важливими для безпеки регіону, по-друге, подібні проекти є для Китаю перспективою посилення впливу в Арктиці, адже навіть найменші інвестиції складатимуть велику частину ВВП Гренландії, що шкодитиме американській присутності [9].

З огляду на такий стан справ, у 2019 році з боку США була спроба перенести відносини у іншу площину. У серпні тодішній президент Дональд Трамп висловився з ідеєю придбати Гренландію у Данії, яка є її автономною частиною, аргументуючи це стратегічним розташуванням острова в Арктиці та його доступними природними ресурсами [2]. Ця заява дещо збентежила міжнародну спільноту і викликала хвилю обурення. Однак, експерти

вважають це продуманим дипломатичним ходом, що мав зміцнити позицію США у регіоні. Сьогодні є чітко зрозумілим, що така дія жодним чином не могла би і не може бути втілена у життя через низку факторів. По-перше, перешкодою є нормативно-правова складова, адже Гренландія є самоврядною територією і належить виключно гренландському народові, а не Данії. По-друге, не є вигідним придбання з точки зору фінансової вигоди, адже тоді необхідною стане генерація та впровадження ініціатив з посилення зв'язків із Данією і варіантів підтримки острова, вартість яких є вищою, аніж США можуть собі дозволити. Відтак більш раціональним рішенням для Сполучених Штатів став би пошук оптимальних варіантів розвитку відносин між Данією та Гренландією, що передбачатиме для США можливість повноцінного контролю за військовою базою та підтримку держави загального добробуту [4].

Треба зазначити, що при правильній стратегії, такий план може спрацювати, адже збереження участі США у Європі є одним із постулатів зовнішньої політки Данії, яка розглядає НАТО як важливий інструмент для взаємодії. А тому Копенгаген може вважати Гренландію ареною для укріплення відносин із Вашингтоном. З іншого боку, Гренландія теж має бути зацікавлена у співпраці, адже отримає таким чином міжнародне визнання та притоки іноземних інвестицій, що дадуть можливість будувати незалежне від Данії майбутнє. Отже, розуміємо, що Гренландія залишається важливою фігурою у порядку денному американської політики. З огляду на сучасні тенденції у регіоні США слід закріпити свої позиції на острові, натомість робити це слід виважено, купівля острову не є раціональним рішенням. Увага має бути зосереджена на розвиткові кооперації між Данією та власне островом.

Розвиваючи тему боротьби держав за панування в Арктичному регіоні, що викликана прагненням володіти стратегічною територією, увагу варто звернути і на ставлення Європейського Союзу до проблеми Гренландії як важливого гравця у міжнародних відносинах. Якщо звернутися до історичної довідки, можна зрозуміти, що Гренландія має специфічні відносини із ЄС. До моменту здобуття статусу автономії острів входив до складу Європейського Співтовариства. Натомість, з 1982 року Гренландія відмовилась від членства в організації, пояснюючи це неприйнятними для неї умовами рибної політики ЄС. Сьогодні Гренландія має спеціальний статус в ЄС та відіграє геостратегічну роль для Європи.

Цілком ймовірно, що ЄС зміг би стати у ряд конкурентів за «володіння» Гренландією, яка надавала би ЄС більшої автономії на міжнародній арені, однак на сьогодні увага до острова та його ресурсів з боку європейських політиків є мінімальною, що загрожує перетягуванню ковдри з боку США. Гренландія шукає інвестицій для розвитку, Китай вже тактично зробив крок назад, ЄС міг би акумулювати сили для надання Гренландії фінансової

підтримки, а острів, в свою чергу став би постачальником стратегічних корисних копалин, необхідність у яких ЄС відчув особливо гостро у період коронакризи.

Отже, констатуємо, що майбутнє Гренландії турбує міжнародну спільноту. Острів має величезний ресурсний потенціал та є стратегічно важливою локацією на мапі світу. Тема розвитку партнерства з Гренландією знаходиться на порядку денному провідних країн світу у наш час. Кожна з держав використовує власні інструменти та технології задля налагодження діалогу або посилення влади в арктичному регіоні, куди входить острів. Наразі неоголошеним лідером у цій «гонці» за ресурсами є США, натомість політика жодного з гравців не є достатньо комплексною та виваженою для того, аби користуватися «виграшем» у вигляді стабільних відносин з Гренландією на повну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Act on Greenland Self-Government (Act no. 473 of 12 June 2009). URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=110442&p_count=13&p_classification=01 (дата звернення: 14.10.2021).
2. D. Nikel. What's So Great About Greenland? Why Trump Wants It And Why Denmark Won't Sell. *Forbes*. URL: https://www.forbes.com/sites/davidnikel/2019/08/16/whats-so-great-about-greenland-why-trump-wants-it-and-why-denmark-wont-sell/?sh=539155faf8ed (дата звернення: 14.10.2021).
3. Denmark, Greenland agree to revisit airport funding, putting Chinese investment on hold. URL : https://www.arctictoday.com/denmark-greenland-agree-revisit-airport-funding-putting-chinese-investment-hold/ (дата звернення: 13.10.2021).
4. In Greenland, economic concerns Trump geopolitics. *Cryopolitics.* URL: https://www.cryopolitics.com/2021/02/19/in-greenland-economic-concerns-trump-geopolitics/ (дата звернення: 14.10.2021).
5. J. Rahbek-Clemmensen. Let's (not) make a deal: geopolitics and Greenland. *War on the Rocks Media*. URL: https://warontherocks.com/2019/08/lets-not-make-a-deal-geopolitics-and-greenland/ (дата звернення: 14.10.2021).
6. K. J. Bird, R. R. Charpentier. Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle. U.S. Geological Survey
Fact Sheet 2008-3049. 4p. URL : https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/ (дата звернення: 13.10.2021).
7. M. Birkhold. Can Greenland Win Independence By Selling Melted Ice? The World's Biggest Island Taps a Resource It's Always Had. URL : https://www.foreignaffairs.com/articles/denmark/2019-07-18/can-greenland-win-independence-selling-melted-ice?utm_medium=promo_email&utm_source=lo_flows&utm_campaign=registered_user_welcome&utm_term=email_1&utm_content=20211013 (дата звернення: 13.10.2021).
8. M. Rasmussen. Greenland Geopolitics: Globalisation and Geopolitics in the New North. Background Paper for the Committee for Greenlandic Mineral Resources to the Benefit of Society. Copenhagen. 2013. 30 p. URL: https://greenlandperspective.ku.dk/this_is_greenland_perspective/background/report-papers/Greenland_Geopolitics_Globalisation_and_Geopolitics_in_the_New_North.pdf (дата звернення: 14.10.2021).
9. The (Many) Roles of Greenland in China's Developing Arctic Policy. URL : https://thediplomat.com/2018/03/the-many-roles-of-greenland-in-chinas-developing-arctic-policy/ (дата звернення: 13.10.2021).

Анастасія Гаценко,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
aahatsenko.fpmv21@kubg.edu.ua
Олена Пістракевич,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
o.pistrakevych@kubg.edu.ua

ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ НАТО В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Implementation of NATO standards in the field of information security in the context of euro-atlantic integration of Ukraine

Вибір України – набуття повноправного членства в НАТО та Європейському Союзі. Минулого року Україна отримала членство в Програмі розширених можливостей Альянсу (ЕОР). Програма розширених можливостей має на меті саме поглиблення та розширення співпраці, куди входить: обмін тією інформацією та розвідданими, що раніше були закритими; протидія кіберзагрозам, тероризму й організованій злочинності; доступ до всіх навчань Альянсу тощо. Однак членство у Програмі не є заміною повноправного членства, а також не передбачає швидкого набуття статусу країни-члена Північноатлантичного альянсу. НАТО має консенсус стосовно сприйняття загроз, що виходять з інформаційного простору, як стратегічно важливих. Альянс приділяє багато уваги контролю за розподілом і поширенням інформації, що забезпечує відсутність її витоку. У рамках євроатлантичної інтеграції, співпраця з НАТО та прагнення імплементувати відповідні стандарти щодо інформаційної безпеки є нагальними задля надійного забезпечення національної безпеки України.

Метою дослідження, результати якого представлені в рамках цієї публікації, є дослідити впровадження стандартів Північноатлантичного альянсу у сфері інформаційної безпеки України в рамках євроатлантичної інтеграції.

Північноатлантичний альянс в першу чергу є військовим об’єднанням, що має особливі потреби та вимоги до захисту інформації, характерні для оборонної сфери. Головним принципом забезпечення інформаційної безпеки НАТО є те, що інформація має зберігати свій ступінь захисту при її передачі. Контроль за розподілом і поширенням інформації також має забезпечити відсутність її витоку. Правила доступу до інформації, у свою чергу, повинні дозволяти використання інформації лише особам, яким вона потрібна для виконання службових обов’язків. Присвоєння інформації НАТО того або іншого грифа

таємності виробляється відповідно до правил систем безпеки держав–членів. Налагоджений зв'язок разом з ефективною підтримкою прийняття рішень є критичними для військових формувань, що пояснюється необхідністю безперервно забезпечувати спільне управління збройними силами та озброєнням, а також швидко та точно оцінювати ситуацію на основі якомога більшої кількості зібраної інформації високої якості.

Так, нормативно-правові акти, прийняті НАТО у сфері захисту інформації, дослідник науково-дослідної установи «Інститут кібербезпеки» Ліпінський В.В. ділить на дві умовні групи:

1. Міжнародні стандарти, що на державному рівні визнаються усіма державами-членами НАТО, використання яких спрямоване на забезпечення сумісності.
2. Власне документація Північноатлантичного альянсу — стандарти, положення та правила, що встановлюють мінімальні вимоги забезпечення захисту інформації на встановленому рівні [1].

Тобто Північноатлантичний альянс — багатоелементне утворення і все нормативне регулювання сфери інформаційної безпеки направлено на забезпечення сумісності систем держав-членів з урахуванням збереження їх автономії.

У стандартах НАТО не можна побачити таке поняття як «комплексна система захисту інформації». Інформаційна безпека розглядається як комплекс, який поєднує у собі не тільки безпеку даних, програмного та апаратного забезпечення, а й безпеку персоналу, фізичну безпеку, безпеку навколишнього середовища тощо. При побудові систем забезпечення безпеки, документація Альянсу розглядає усі типи носіїв інформації, як паперові, так і електронні. Прикладами цього є наступні стандарти:

- AC/35-D/1014-REV3 SECURITY COMMITTEE – «Положення про структуру та зміст Порядку проведення робіт із забезпечення безпеки інформаційних та комунікаційних систем (ІКС)» (Guidelines for the Structure and Content of Security Operating Procedures (SecOPs) for Communication And Information Systems (CIS)), де зазначено, що під час проведення робіт повинні бути розглянуті: адміністрування та організація безпеки; фізична безпека; безпека персоналу; безпека інформації; INFOSEC - комп'ютерна, криптографічна безпека, безпека передавання та приховання випромінювання; план дій на випадок непередбачуваних обставин; управління конфігурацією; координація [5].
- AC/322-D(2014)0008-FINAL: Consultation, Command and Control (C3) Board – «Мінімальні вимоги безпеки ІТС (включаючи кіберзахист) для національних ІТС, критичних для реалізації основних завдань НАТО» (Minimum Requirements Of CIS Security (including Cyber Defence) For National CIS Critical For Nato Core Tasks):

«безпека ІТС» є складовою поняття «Забезпечення безпеки інформації» разом з іншими галузями, включаючи безпеку персоналу та фізичну безпеку. Мінімальні вимоги, що стосуються персоналу та фізичної безпеки, розглядаються в спеціальних директивах, наведених у посиланнях у даному стандарті» [4].

– У AC/35-D/1014-REV3 увага приділяється користувачам портативних засобів обчислювальної техніки та зв'язку, які включають ноутбуки, електронні записники та комп'ютери з можливістю зберігання, обробки та/або передавання даних. Порядок має включати інструкції для користувачів, які беруть портативні засоби обчислювальної техніки та зв'язку на місії поза межами організації або використовують для роботи вдома [6].

Закон України «Про національну безпеку України», Стратегія національної безпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень, Воєнна доктрина України визначають завдання впровадження стандартів Альянсу в діяльність Міністерства оборони України, Збройних сил України та інших складових сил оборони, що визначає законодавство. Стандартів НАТО близько 2000 одиниць, станом на 12 лютого 2021 року Міноборони та Збройні Сили запровадили 292 стандарти й керівні документи, до запровадження у 2021-2025 роках належать 52 стандарти Альянсу [3].

Так, у сфері інформаційної безпеки Україна впровадила стандарт STANAG 2519 Ed. 1 / APP-15 Ed, що стосується вимог обміну інформацією НАТО, у службовий документ Міністерства оборони та Збройних сил України [2]. Також була запроваджена спільна доктрина для комунікаційних та інформаційних систем. Доктрина містить опис характеристик комунікаційних та інформаційних систем, загальної структури цих систем, ролей та відповідальності за комунікаційні та інформаційні системи, а також управління ними [7]. Для досягнення взаємосумісності з силами та засобами країн-членів Альянсу Україна також запровадила у ВСТ 01.112.004 – 2017 (01) "Військовий зв'язок та інформаційні системи. Словник НАТО з систем зв'язку та інформаційних систем (AAP-31 (Edition 3), IDT)" стандарт STANAG 5064 Ed. 1 / AAP-31 Ed. 3 (2005), який містить глосарій НАТО щодо зв'язку та інформаційних систем.

Таким чином, **с**півпраця України з НАТО у сфері забезпечення інформаційної безпеки є надзвичайно доцільною з огляду на постійний розвиток інформаційних технологій, переходу гонки технічного озброєння в інформаційний простір та гібридну війну Російської Федерації проти нашої держави. Україна спрямовує свою діяльність на консолідацію зусиль щодо прискорення запровадження стандартів НАТО у сфері приєднання до колективної системи забезпечення інформаційної безпеки. Це допомагає забезпечувати нарощування взаємосумісності з країнами-членами Північноатлантичного альянсу, а також посилення

боєздатності своїх сил. Основною ціллю є взаєморозуміння, взаємозамінність та взаємосумісність з союзниками. Україні не потрібно досягати показника в 100% щодо запровадження стандартів Альянсу. Імплементація всіх стандартів не є формальною вимогою для членства в НАТО. Наприклад, Польща стала членом Північноатлантичного альянсу у 1999 році, але й досі продовжує запровадження стандартів. Крім того, у запровадженні абсолютно всіх стандартів немає потреби ще й з огляду на те, що вони містять загальні правила, які стосуються не всіх країн. Мова йде і про ядерну зброю, і про Військово-морські сили в арктичних умовах. Варто зазначити, що жодна країна-член НАТО не досягла показника у 100%. Крім того, стандарти НАТО постійно переглядають, розробляють нові, що стосуються сучасних викликів, а також скасовують застарілі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Застосування стандартів НАТО при створенні систем захисту інформації в сфері національної безпеки. *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2018. № 3. С. 88-93.
2. Перелік чинних нормативних документів нато, вимоги яких запроваджено в національних документах. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mil_standard/perelik_stand_ta_docum_2021_zi_zm.pdf (дата звернення:12.10.2021)
3. Стандарти НАТО механізм і темпи впровадження, адаптація до українських реалій. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2021/02/12/standarti-nato-mehanizm-i-tempi-vprovadzhennya-adaptacziya-do-ukrainskih-realij/ (дата звернення:12.10.2021)
4. AC/322-D(2014)0008-FINAL. Consultation, Command And Control (C3) Board. Minimum Requirements Of CIS Security (including Cyber Defence) For National CIS Critical For NATO Core Tasks. [Чинний від 2016-03-14]. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_08/20180801_180801-ac322-d_2016_0017-c3t.pdf (дата звернення:12.10.2021)
5. C/35-D/1014-REV3 SECURITY COMMITTEE Guidelines For The Structure And Content Of Security Operating Procedures (SecOPs) For Communication And Information Systems (CIS). [Чинний від 2015-11-12]. URL: https://nso.nato.int/nso/nsdd/main/list-promulg (дата звернення:12.10.2021)
6. NATO STANDARDIZATION OFFICE NSDD. URL: https://nso.nato.int/nso/nsdd/main/list-promulg (дата звернення: 12.10.2021)
7. Primary Directive on CIS Security. *North Atlantic Council*. AC/35-D/2004-REV3. [Чинний від 2013-11-15] URL: https://www.nbu.cz/download/pravni-predpisy---nato/container-nodeid-819/ac35-d2004-rev3.pdf (дата звернення:12.10.2021)

Секція ІІІ

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ

Ігор Грицяк,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
academy_pa@ukr.net

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

European institutional law in the international legal system

До складу європейського інституційного права, яке є елементом міжнародної правової системи, входить право Ради Європи (РЄ), право Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), право інших міжнародних організацій та право Європейського Союзу (ЄС). Європейське інституційне право формувалося під впливом правової теорії і практики, властивих національним правовим системам європейських держав і міжнародному праву. З самого початку воно було підпорядковане завданням, що постали перед цими країнами після Другої світової війни і мало на меті передусім ефективно забезпечувати вирішення завдань, спрямованих на відновлення зруйнованих війною систем соціальної життєдіяльності.

Право Ради Європи, на думку абсолютної більшості дослідників, є неповноцінною, несамостійною правовою системою, яку, на даному етапі її розвитку, не можна повністю відокремити від міжнародно-правової системи. Як невід'ємна частина міжнародного права, започаткована в 1949 році система права РЄ функціонує і розвивається на основі принципів і норм міжнародного права. Саме завдяки такому міжнародно-правовому фундаменту Рада Європи, до складу якої сьогодні входить 47 держав-учасниць, набула статусу міжнародної міжурядової регіональної організації, а її право, як складова європейського інституційного права, таким чином, стала частиною (елементом) міжнародно-правової системи.

Європейське інституційне право не є якоюсь окремою галуззю права на кшталт конституційного, адміністративного, цивільного, фінансового і т. ін. галузевого права, а швидше за все складає особливу самостійну наднаціональну правову систему (*sui generis*), що існує поряд із національними правовими системами та міжнародно-правовою системою і

відрізняється від них низкою важливих рис та особливостей. Право РЄ, як елемент міжнародно-правової системи, залишається складовою європейського правового простору, оскільки є сукупністю стандартів, принципів і норм, що містяться в конвенціях Ради Європи, рішеннях Європейського Суду з прав людини, рекомендаціях Комітету Міністрів, а також у механізмах їх реалізації з метою зближення на їхній основі правових систем держав-учасниць. Стандарти Ради Європи встановлюються шляхом комплексної дії всіх основних актів цієї міжнародної організації - конвенцій, рекомендацій, резолюцій, які мають юридичну силу, в тому числі і практики Європейського Суду з прав людини, та є основою для вдосконалення права держав-членів РЄ [l].

На відміну від права Європейського Союзу, об'єкт якого складають існуючі в союзі економічні відносини, об'єктом права Ради Європи є: права людини, верховенство права, плюралістична парламентська демократія та соціальна злагодженість. Принципово відмінними є і предмети правового регулювання: якщо в ЄС таким предметом виступають насамперед економічні відносини між його державами-членами, то регулювання права Ради Європи спрямоване передусім на людину, на реалізацію її політичних, юридичних, соціальних, економічних, культурних прав і свобод. При цьому право Ради Європи, яке регулює захист прав та основоположних свобод громадян європейських країн з використанням та застосуванням міжнародного права, традиційно розглядається як комплексне й багатогранне явище, що сформувалось у другій половині XX ст. у систему норм і принципів, якій властиві такі особливості: її (систему) створили і розвивають суб'єкти міжнародного права; має чітко визначений об'єкт і предмет регулювання; є елементом міжнародно-правової системи; характеризується всіма системними ознаками останньої, оскільки базується на універсально-правових принципах, складається з інститутів, галузей, норм і звичаїв.

Чільне місце в системі міжнародного права відведено праву (яке ще лише формується) Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). За останні десятиліття ОБСЄ еволюціонувала в одну з найбільших регіональних міжнародних міжурядових організацій, що займається питаннями безпеки в таких її вимірах, як військово-політичний, економіко-довкільний та гуманітарний. Об'єднуючи 57 країн Європи, Північної Америки та Центральної Азії (станом на 2019 р.), ОБСЄ керується принципами рівного партнерства, солідарності і транспарентності. Держави-учасниці ОБСЄ наділені рівним статусом і приймають рішення на основі консенсусу.

Започаткована як політичний консультативний орган, ОБСЄ спочатку називалася Конференцією (чи Нарадою) з безпеки і співробітництва в Європі (КБСЄ чи НБСЄ) і проходила з 3 липня 1973 року по 1 серпня 1975 року за участю всіх європейських держав і

Святого Престолу, США і Канади. НБСЄ завершилася підписанням главами держав і урядів у Гельсінкі Заключного акту, який визначив засади співробітництва держав у Європі та став довгостроковою програмою дій, спрямованих на будівництво єдиної, мирної, демократичної і процвітаючої Європи. Гельсінський Заключний акт мав не лише важливе політичне значення, але й міжнародно-правове, оскільки закріпив такі принципи міжнародного права, як мирне врегулювання суперечностей, визнання прав людини й основних свобод, а також рівноправність і право на самовизначення народів. Визначальні для взаємовідносин між собою держав-учасниць, ці засади стали фундаментом європейської безпеки в процесі її організаційного зміцнення і тривалого зростання інституційної розбудови [2].

За міжнародно-правовим статусом ОБСЄ можна вважати міжнародною організацією так званої м'якої форми об'єднання держав, які ще не знайшли організаційного закріплення з власною міжнародно-правовою правосуб'єктністю. Як наголошує М. Гердеген, за повністю панівною думкою ОБСЄ не володіє міжнародно-правовою правосуб'єктністю. Ухвали ОБСЄ і діяльність інституцій ОБСЄ, отже, належать лише взаємодіючим у процесі ОБСЄ державам-членам на міжнародно-правовій арені. Однак можна припустити, що ОБСЄ діями від власного імені (що як такі підтримують держави-члени) "переросте" в організацію з власною правосуб'єктністю [3, с. 367].

Згодом концепція європейської безпеки була розвинена в таких важливих документах, як Стокгольмський документ (1986 р.) про заходи зміцнення довіри й безпеки, Копенгагенський документ Конференції з питань людського виміру (1990 р.), Віденські документи (1990 р. і 1992 р.), в яких були доповнені й розвинуті положення Стокгольмського документу, Паризька хартія (1990 р.), Гельсінське рішення (липень 1992 р.) про заснування у Відні Форуму НБСЄ з питань співпраці в галузі безпеки, під егідою якого нині відбувається діалог з питань безпеки та переговори щодо контролю над озброєннями, роззброєння та зміцнення довіри й безпеки, Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту і Пояснювальна записка (жовтень 1996 р.), Хартія європейської безпеки (1999 р., Стамбул) та ін.

У цих та багатьох інших документах, прийнятих КБСЄ (НБСЄ) / ОБСЄ, закладено комплекс цілей, суть яких зводиться до: створення умов для проведення консультацій, прийняття рішень зі співробітництва держав-учасниць у Європі; зміцнення добросусідських відносин, заохочення укладання двосторонніх, регіональних і загальноєвропейських угод між державами-учасницями; сприяння широкому застосуванню своїх принципів і розвитку свого потенціалу у сфері діяльності з вирішення конфліктів, регулювання криз, підтримання миру та подолання наслідків конфліктів; підвищення безпеки та стабільності шляхом контролю над озброєнням, роззброєння та зміцнення довіри та безпеки на всьому просторі ОБСЄ і на рівні окремих регіонів; захист прав людини й основних свобод; поглиблення

співробітництва між державами-учасницями з метою налагодження міцної ринкової економіки у всіх країнах регіону ОБСЄ.

Таким чином, основними напрямами діяльності ОБСЄ на даний час є питання, які стосуються безпеки, співробітництва в галузі економіки, науки, технологій та довкілля, в гуманітарній та інших сферах (права людини, інформація, культура, освіта). Унормування Організацією з безпеки та співробітництва в Європі за цими напрямами найбільш важливих суспільних відносин, що виникають у процесі вирішення проблемних питань життєдіяльності суспільств європейських кран, носять на цьому етапі її діяльності насамперед, так би мовити, превентивно-політико-правовий характер.

До європейського інституційного права відноситься, як вже зазначалося, право інших міжнародних організацій. Йдеться насамперед про право міжнародних організацій, які утворюються в рамках Глави VIII Статуту ООН "Регіональні домовленості чи установи" для якомога ширшого їх залучення до розв'язання питань гарантування миру у світі й міжнародної безпеки.

Право Європейського Союзу, яке також є складовою міжнародно-правової системи, визнається особливим утворенням, автономним як щодо цієї ж міжнародної правової системи, так і щодо національних правових систем. Така специфіка зумовлена існуючими, з одного боку, механізмами взаємодії держав - членів ЄС, які значною мірою спираються на міжнародно-правові механізми, а з іншого - відтворюють особливості об'єднання держав-членів, набувають певних рис у процесі функціонування, властивих національним правовим системам, що нагадують правові системи сім'ї континентального права.

Отже, європейське інституційне право, як елемент міжнародної правової системи, включає в себе право Ради Європи, право Організації з безпеки та співробітництва в Європі, право інших міжнародних організацій та право Європейського Союзу. Сьогодні європейське інституційне право, як і вся міжнародно-правова система, надзвичайно складно розвиваються і вдосконалюються, оскільки піддаються грубим порушенням з боку Російської Федерації, яка вже восьмий рік поспіль вчиняє воєнні злочини проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

l. Про Раду Європи. Режим доступу: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-coe/about-coe.
2. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) Режим доступу: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi.
3. Матіас Гердеген. Міжнародне право / Пер. з німецької. К.: «К.І.С.», 2011. 516 с.

Svetlana Cebotari,
Academia de Administrare Publică,
Chisinau, Republica Moldova
svetlana.cebotari@mail.ru

RESPECTAREA PRINCIPIULUI „PACTA SUNT SERVANDA" ÎN RELAȚIA FEDERAȚIA RUSĂ – REPUBLICA MOLDOVA. UNELE CONSIDERAȚIUNI

The respect of the principle "pact is servanda" in the relations of the Russian Federation - Republic of Moldova: some considerations

Introducere

Relațiile dintre Federația Rusă și statele din vecinătatea apropiată, în special Republica Moldova în ultimul timp au devenit subiectul a numeroase discuții prezente atât în cercurile politicienilor, cât și pe masa de discuții a comunității academice. În literatura de specialitate relațiile Federația Rusă-Republica Moldova au fost examinate din triplă perspectivă: politico-militară, economică și socio-culturală. Aspectului privind respectarea prevederilor stipulate în tratatele interstatale practic nu i s-a acordat atenție.

Astfel, o primă problemă ce trebuie să fie supăsă analizei este cea referitoare la cadrul politico-juridic al relațiilor moldo-ruse, în special, aspectului ce vizează respectarea tratatelor semnate între Republica Moldova și Federația Rusă. Încercarea unei astfel de analize este argumentată prin necesitatea de a evidenția principalele aspecte privind respectarea sau încălcarea obligațiunilor asumate de către statele semnatare a tratatelor, în cazul dat, Republica Moldova - Federația Rusă. Pe parcursul anilor, în practica relațiilor interstatale, principiul ,,pacta sunt servanda" în calitate de normă de drept internațional a fost present. Inițial în calitate de regulă necodificată, apoi regăsită în legile vechi indiene a lui Manu, în ideile înaintate de către Confucius și și de către filosofii greci, de către Soborul de la Cartagena din 438, de codul cavalerilor din epoca feudală, și de Pacea de la Vestfalia din 1648. De asemenea, acest principiu se regăsește și în Declarația de la Londra din 1871. Actualmente, principiul ,,pacta sunt servanda" a devenit o normă a dreptului internațional care își regăsește reflectare în Preambulul Statutului Organizației Națiunilor Unite (ONU) [9]. În preambulul Statutului ONU este reflectată decizia statelor „de a crea condiții, în care se va respecta dreptatea și respectul pentru obligațiunile care rees din tratate sau alte izvoare de drept internațional‖. Aceeași prevedere este stipulată și în punctual 2, art.2 al Statutului prin care sunt fixate obligațiunile statelor membre ale ONU de a exercita cu bună credință obligațiunile -pentru așsi asigura în comun drepturile și prioritățile care rees din calitatea de membru al Organizației‖ [10].

Principiul „pacta sunt servanda” este considerat un principiu fundamental nu numai al dreptului tratatelor dar, şi al relaţiilor internaţionale în general. El este consacrat în mod expres de art.26 al Convenţiei de la Viena din 1969, potrivit căruia ―orice tratat în vigoare este obligatoriu pentru cei care sunt părţi la el şi trebuie executat de aceştia cu bună credinţă‖. Buna credinţă este ea însăşi un principiu juridic şi face parte integrantă din principiul pacta sunt servanda [1].

Astfel, principiul acordului liber, a bunei credințe și a normei pacta sunt sevanda a obținut recunoaștere internațională. Același principiu este stipulat și în Declarația privind principiile dreptului internațional din 1970, cât și în Actul final de la Helsinchi din 1975. Esența principiului dată rezidă în faptul că recunoașterea de către toate statele este o normă universală, care exprimă obligativitatea juridică a statelor și a altor subiecți de drept de a executa obligațiunile stipulate în Statutul ONU care rees din principiile și normele recunoscute de dreptul internațional și a tratatelor internaționale sau a altor izvoare de drept internațional.

Principiul executării cu bună credință a obligațiunilor servește drept criteriu a legalității activității statului în relațiile internaționale și statale. De asemenea, principiul devine condiție a stabilității, eficacității dreptului internațional, în baza acordului comun dintre state. Prin intermediul acestui principiu subiecții de drept internațional primesc dreptul legal de a cere de la alți membri ai comunității respectarea condițiilor și obligațiunilor stipulate în tratate. Principiul dat permite limitarea activității ilegale șau interzise și devine drept imperativ al normei de drept internațional. Principiul dat preîntâmpină statele de a nu se eschiva de la executarea obligațiunilor stipulate în tratatele în care sunt exprimate interesele comunității internaționale, reliefează funcția preventivă a normei jus cogens. Principiul privind respectarea cu bună credință a obligațiunilor internaționale, unește normele într-un sitem unic, devenind parte integrantă a acestuia. În cazul în care unele norme jus cogens pot fi înlocuite cu altele în baza acordurilor interstatale, o astfel de înlocuire este imposibilă cu referire la principiul dat iar anularea acestuia ar semnifica lichidarea dreptului internațional. Încălcare gravă a principiului respectării cu bună credință a obligațiunilor este inadmisibilitatea refuzului sau încălcarea unilaterală a obligațiunilor juridice asumate.

Principiul „pacta sunt servanda” în relațiile Republica Moldova- Federația Rusă

Revenind la analiza relațiilor dintre Republica Moldova și Federația Rusă, în special la analiza prevederilor stipulate în tratatele interstatale moldo-ruse, apare necesitatea de a reliefa gradul privind respectarea obligațiunilr asumate de către statele semnatare sau respectarea principiului dreptului internațional „pacta sunt servanda‖. Ca rezultat al colapsului URSS, cât și ca rezultat al obținerii independenței, Republicii Moldova a obţinut recunoaşterea declarativă a suveranităţii sale din partea Federaţiei Ruse la 18 decembrie 1991 [5].

Pe parcursul a mai multor ani, Rusia a declarat că nu va ratifica Tratatul interstatal până când nu va fi soluţionată problema statutului juridic special a pretinsei ca stat „Republici

Moldoveneşti Transnistrene‖ şi până nu vor fi clar determinate drepturile populaţiei rusofone, problemele limbii şi culturii lor. Autorităţile de la Moscova considerau, că ratificând Tratatul, vor recunoaşte automat integritatea teritorială a Moldovei, un pas important şi aşteptat în Occident. Mai mult decât atât, în cazul ratificării, problema transnistreană se va transforma într-o chestiune internă a Moldovei şi Rusia va pierde posibilitatea de a influenţa asupra rezolvării acesteea, de a apăra interesele populaţiei rusofone din zona estică [2, pp.19-21].

Totuși, prin semnarea din 19 noiembrie 2001, la Moscova, a Tratatului de prietenie şi cooperare între Republica Moldova şi Federaţia Rusă, problemaeste soluționată. Astfel, conform textului Tratatului, Republica Moldova şi Federaţia Rusă, pornind de la tradiţiile de prietenie, colaborare şi bună comunicare, sunt convinse că dezvoltarea şi consolidarea în continuare a relaţiilor de prietenie şi parteneriat strategic corespunde intereselor popoarelor ambelor state și contribuie la bunăstarea şi prosperarea lor. Tratatul moldo-rus serveşte cauzei întăririi păcii şi securităţii internaţionale, confirmând ataşamentul statelor faţă de valorile general umane: pacea, libertatea, democraţia şi echitatea socială, respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului. Luând în considerare transformările politice şi economice importante care au avut loc în ultima perioadă în ambele state şi în Europa, în ansamblu, devine posibilă dezvoltarea relaţiilor la un nivel calitativ nou, precum şi înfiinţarea unor mecanisme capabile să garanteze pe plan european securitatea tuturor statelor şi extinderea colaborării interstatale în diverse domenii.

Reafirmând ataşamentul ambelor state faţă de scopurile şi principiile Cartei ONU, faţă de principiile şi normele general recunoscute ale dreptului internaţional, şi respectând angajamentele asumate în conformitate cu prevederile Actului final al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, a Cartei de la Paris pentru o Nouă Europă, a Cartei pentru Securitate Europeană şi ale altor documente fundamentale ale Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, cât și recunoscând principiul supremaţiei dreptului internaţional în relaţiile dintre state, procesul de reglementare politică a problemei transnistrene în care Federaţia Rusă participă în calitatea unuia dintre mediatori şi garanţi, în baza respectării suveranităţii şi integrităţii teritoriale a Republicii Moldova, este ferm hotărâtă să promoveze relaţiile bilaterale în diferite domenii [6].

Un moment important, stipulat în art.1 al Tratatului, este faptul căstatele îşi vor dezvolta relaţiile pe baza respectului reciproc, încrederii şi colaborării. Republica Moldova și Federația Rusă vor respecta principiile şi normele general recunoscute ale dreptului internaţional: egalitatea suverană, nerecurgerea la forţă sau la ameninţarea cu forţa, inviolabilitatea frontierelor, integritatea teritorială, independenţa politică, reglementarea paşnică a diferendelor, neamestecul în treburile interne, respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului, egalitatea în drepturi şi dreptul popoarelor la autodeterminare, colaborarea dintre state şi îndeplinirea cu bună credinţă a angajamentelor asumate în conformitate cu dreptul internaţional [6].

Astfel, în conformitate cu art.2 al documentului, părțile vor contribui la dezvoltarea colaborării internaţionale în scopul întreţinerii păcii şi stabilităţii în Europa, considerând aceasta drept un aport important la cauza apărării păcii şi securităţii generale. În acest scop, Republica Moldova și Federația Rusă vor contribui pe toate căile la reglementarea cât mai grabnică a conflictelor locale şi regionale în baza respectării Cartei ONU, scopurilor şi principiilor stipulate în documentele Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, precum şi a actelor internaţionale în domeniul protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului.

Merită atenție și prevederile Tratatului conform cărora părțile contractante vor sprijini şi pe viitor eforturile internaţionale vizând dezarmarea, controlul asupra armamentelor, precum şi întărirea încrederii şi securităţii în domeniul militar. În acest context, pot fi incluse și prevederile art.3, prin care părțile, fiind profund interesate în asigurarea păcii şi securităţii, vor efectua în mod regulat consultări în probleme internaţionale importante, precum şi în probleme ce ţin de relaţiile bilaterale. Aceste consultări şi schimbul de opinii vor cuprinde:

- probleme internaţionale, inclusiv situaţii generatoare de tensiune în diverse zone ale lumii, îndeosebi în zona est-europeană, în scopul de a contribui la promovarea colaborării internaţionale şi consolidarea securităţii internaţionale şi regionale;

- probleme privind colaborarea în cadrul Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, Consiliului Europei şi altor structuri europene;

- probleme care constituie obiectul unor negocieri multilaterale, inclusiv cele examinate în organizaţiile internaţionale şi la conferinţele internaţionale;

- probleme privind extinderea şi aprofundarea colaborării bilaterale în domeniile politic, economic, juridic, tehnico-ştiinţific, ecologic, cultural şi umanitar.

Aceste consultări se vor desfăşura la diferite niveluri, inclusiv în cadrul întâlnirilor înalţilor demnitari de stat ai statelor contractante, precum şi în cadrul vizitelor delegaţiilor oficiale şi ale reprezentanţilor speciali.

Relațile interstatale sunt fortificate prin semnarea acordurilor de cooperare în domenii de interes comun. Plecând de la premiza că statele semnatarre sunt obligate de a respecta reciproc prevederele acordurilor, tratatelor la care sunt parte, apare necesitatea de a examina gradul de respectare a prevederilor, condițiilor stabilite. În acest contex, apare necesar de supus analizei și gradul de respectare a prevederelor stipulate în tratatele semnate dintre Federația Rusă și Republica Moldova. Atât Federația Rusă, cât și Republica Moldova vor promova colaborarea egală şi reciproc avantajoasă în domeniul politicii, economiei, comerţului, apărării, energeticii, protecţiei mediului înconjurător, ştiinţei, tehnicii, culturii, sănătăţii, în sfera umanitară şi în alte domenii. Părţile vor încheia acorduri separate în aceste şi în alte domenii de interes reciproc (art.6) și vor promova şi vor

extinde relaţiile economice bilaterale în baza principiului egalităţii, avantajului reciproc şi a parteneriatului bazat pe încredere.

Direcţiile principale ale colaborării interstatale în sfera economică vor constitui dezvoltarea şi funcţionarea pieţei mărfurilor, serviciilor, capitalului şi muncii, promovarea unei politici coordonate în domeniul fiscal, financiar-creditar, valutar-financiar, comercial, vamal şi tarifar, dezvoltarea reţelelor de transport, energetice şi informaţionale (art.7). Astfel, apelând la textul Tratatului de prietenie și cooperare dintre Federația Rusă și Republica Moldova din 2001, conform art.5, fiecare dintre state se va abţine de la orice acţiuni care ar cauza prejudiciu celuilalt stat, suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale. În acest context, conform prevederilor Tratatului, părţile condamnă separatismul sub toate formele lui de manifestare şi se angajează să nu sprijine mişcările separatiste [6]. Problema prezenţei militare ruse a apărut din punct de vedere politic şi juridic atunci când Preşedintele Republicii Moldova, prin Decretul nr.234 din 14 noiembrie 1992, conform căruia armele, muniţiile, mijloacele de transport, tehnica militară, bazele militare şi altă avere aparţinând unităţilor militare ale Armatei Sovietice, dislocate pe teritoriul republicii, au fost declarate proprietate a Republicii Moldova. La 18 martie 1992, Decretul nr.73 emis de preşedintele Snegur stipula că „în scopul creării bazei pentru constituirea Forţelor Armate ale Republicii Moldova‖, unităţile militare ex-sovietice dislocate în Moldova au fost trecute sub jurisdicţia Republicii Moldova şi transmise Ministerului Apărării al Republicii Moldova „cu toată tehnica, armamentul, clădirile şi altă avere aflată la balanţa unităţilor militare. Ignorând decretele Preşedintelui Mircea Snegur, la 1 aprilie 1992, Boris Elţin, preşedintele Federaţiei Ruse, a emis decretul nr.220 „Cu privire la trecerea sub jurisdicţia Federaţiei Ruse a unităţilor militare ale Forţelor Armate ale fostei URSS aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova‖. În conformitate cu acest decret, „Armata a 14a de Gardă, formaţiunile, unităţile militare şi instituţiile Forţelor Armate ale ex-URSS, aflate pe teritoriul Republicii Moldova şi care nu au intrat în componenţa forţelor ei armate, au fost trecute sub jurisdicţia Federaţiei Ruse şi în subordonarea comandamentului suprem al Forţelor Armate Unificate ale CSI. Trecerea trupelor sub jurisdicţia Federaţie Ruse se explică prin următoarele motive: de a menţine o conducere stabilă şi de a asigura funcţionarea trupelor, de a nu admite implicarea trupelor în conflicte interetnice; de a proteja din punct de vedere social militarii şi membrii familiilor lor. Deşi decretul din 1 aprilie 1992 a fost un act ilegal şi neprietenenesc din partea Rusiei, conducerea Moldovei nu l-a contestat. Aceasta se explică, probabil, prin faptul că decretul a fost emis într-o perioadă foarte tensionată a relaţiilor moldo-ruse, unul din scopurile emiterii lui fiind de a nu admite implicarea trupelor în conflict. Există un şir de motive pentru a considera decretul Preşedintelui Elţin drept ilegal. Este unanim acceptat că pe teritoriul unui stat acţionează legile interne şi normele de drept internaţional pe care le-a acceptat statul respectiv, aderând la anumite convenţii, tratate internaţionale. Decretul

preşedintelui Elţin însă, în pofida acestei reguli unanim acceptate, s-a extins asupra unui teritoriu care nu făcea parte din componenţa Federaţiei Ruse, asupra unor organizaţii şi asupra unei averi care nu aparţineau Rusiei. Deci, luând în consideraţie cele menţionate, decretul din 1 aprilie 1992 nu poate fi considerat legal şi, totodată, tehnica militară, armamentele, muniţiile şi altă avere a trupelor ex-sovietice dislocate pe teritoriul Republicii Moldova la data emiterii acestui decret aparţineau Moldovei, iar Rusia şi-a însuşit o avere care nu-i aparţinea [4, pp.124-125].

Conflictul transnistrean reprezintă un conflict doar geopolitic. Vorbind despre valoarea geopolitica și geostrategica a conflictului, Transnistria reprezintă un ,,cuțit rusesc infipt în spatele Ucrainei‖, cât și a reprezentat o bază a Rusiei pentru ,,direcția‖ balcanică. Astazi, Rusia intra in Balcani mai curând prin Ucraina, or Sudul Basarabiei nu mai este in componența Republicii Moldova. Conflictul transnistrean constituie una din problemele de bază ale Republicii Moldova. Chiar dacă, conform sondajelor de opinie, acest diferend ocupă doar locul opt în ierarhia celor mai stringente probleme cu care se confruntă societatea moldovenească, nici o forţă politică, nici un guvern al Republica Moldova nu poate să-şi permită să-l trateze ca pe o chestiune de planul doi. Acest lucru este înţeles şi de Federaţia Rusă, care, fiind implicată încă din fazele iniţiale ale acestui conflict, manevrează foarte iscusit, susţinând când Chişinăul oficial, când administraţia de la Tiraspol, reuşind astfel prin intermediul zonei estice a țării să ţină sub control întreaga Moldovă [3].

Concluzii

Politica dublă a Federației Ruse față de Republica Moldova poate fi observată și în documentele oficiale ale Rusiei. Astfel, în conformitate cu art.58, al capitolului IV „Reghionalinîe prioritetî vneșnei politichi Rossiiscoi Federații‖ (Prioritățile regionale ale politicii externe a Federației Ruse), Rusia activ se pronunță pentru soluționarea conflictelor în spațiul postsovetic, în particular contribuind în limitele mecanismului de negocieri la soluționarea conflictului transnistrean în baza respectării suveranității, integrității teritoriale și a statutului de neutralitate al Republicii Moldova. De asemenea Federația Rusă se pronunță pentru păstrarea statutului special al Transnistriei [1]. Făcând referință la practica internațională privind respectarea dreptului tratatelor încheiate între părți- state semnatare, este de menționat faptul că Federația Rusă, în relația cu Republica Moldova încalcă unul din principalele principii ale dreptului internațional – pacta sunt servanda. Fraza are origine în limba latină și semnifică respectarea tratatelor. De asemenea, ―pacta sunt servanda‖ reprezintă principiul cheie al dreptului internațional care se află la baza întregului sistem de relații dintre statele suverane.

BIBLIOGRAFIE

1. Conventia de la Viena din 1969. http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=4mKw8IxR66Y%3D &tabid=144 (accesat: 02.09.2021).
2. Deutsch K.W. Analiza relațiilor internaționale. - Chișinău: Tehnica-Info, 2006.

3. Europa Războiul hibrid al lui Putin ameninţă Moldova, avertizează Pentagonul şi NATO, http://adevarul.ro/international/europa/razboiul-hibridputin-ameninta-moldova-avertizeaza-pentagonul-nato1_54ef49d5448e03c0fd03da (accesat: 02.09.2021).
4. Gribincea M. Politica rusă a bazelor militare. Moldova şi Georgia. – Chişinău: Civitas, 1999
5. Interviul lui Boris Elţin acordat televiziunii naţionale a Moldovei îndată după semnarea Tratatului dintre RSSM şi RSFSR. „Moldova Suverană‖, 29 septembrie, 1990
6. Tratat de prietenie şi cooperare între Republica Moldova şi Federaţia Rusă, http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1020435604 807 (accesat: 08.09.2021).
7. Договор о дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией иРеспубликой Молдова. 19 ноября 2001 года, http://kremlin.ru/supplement/3400 (accesat: 08.09.2021).
8. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.), http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 (accesat: 08.09.2021).
9. Латинско-русский и русско-латинский словарь крылатых слов и выражений. https://dic.academic.ru/dic.nsf/latin_proverbs/1816/Pacta (accesat: 08.09.2021).
10. Устав ООН. http://www.un.org/ru/sections/uncharter/preamble/index.html (accesat: 08.09.2021).

Аляксандр Вашкевіч
Еўрапейскі гуманітарны універсітэт
г. Вільнюс, Літва
alexander.vashkevich@ehu.lt

МІРНЫЯ І НЯМІРНЫЯ СХОДЫ У СВЯТЛЕ АРТЫКУЛА 11 ЕЎРАПЕЙСКАЙ КАНВЕНЦЫІ ПА ПРАВАХ ЧАЛАВЕКА І ПРАКТЫКІ ЕЎРАПЕЙСКАГА СУДА ПА ПРАВАХ ЧАЛАВЕКА

Peaceful and non-peaceful assemblies in the light of the Article 11 of European Convention on Human Rights and practice of the European Court of Human Rights

Свабода мірных сходаў уяўляе сабой фундаментальнае палітычнае права, без эфектыўнай рэалізацыі якога немагчыма паўнавартаснае развіццё дэмакратычных інстытутаў і грамадзянскай супольнасці. Для краін Усходняй і Цэнтральнай Еўропы, у якіх на працягу дзесяцігоддзяў камуністычныя рэжымы жорстка падаўлялі найменшыя праявы іншадумства, забеспячэнне права на свабоду думкі і свабоду сходаў мае асаблівае значэнне.Усе асноўныя міжнародныя дакументы, прысвечаныя свабодзе сходаў, таксама як і нацыянальныя канстытуцыі, падкрэсліваюць, што толькі свабода мірных сходаў падпадае пад гарантыі гэтых актаў. Але часта бывае няпроста вырашыць, мірны ці нямірны характар мае тая ці іншая акцыя. Якімі крытэрыямі кіруецца Еўрапейскі суд па правах чалавека, калі вырашае, ці ахоплівaецца тая ці іншаяя сітуацыя гарантыямі артыкулу 11 Еўрапейскай канвенцыі па правах чалавека?

Мэтай артыкула з'яўляецца спроба даць адказ на гэтае пытанне і выявіць прыкметы немірных сходаў у святле практыкі ЕСПЧ.

Гарантыямі артыкула 11 ЕКПЧ ахопліваюцца не ўсе, а толькі мірныя сходы. Напрыклад, масавае мерапрыемства, удзельнікі якога ўзброеныя (у тым ліку падручнымі сродкамі, такімі як камяні ці палкі) не можа лічыцца мірным, нават калі гэтая зброя не выкарыстоўваецца. Часам сход, які пачынаецца як мірны, можа страціць гэты характар, калі яго ўдзельнікі здзяйсняюць акты гвалту і вандалізму, пераварочваюць аўтамашыны, б'юць шкло, падпальваюць смеццевыя бакі і да т.п. Як было сказана ў рашэнні Еўрапейскай камісіі па правах чалавека па справе G. v. The Federal Republic of Germany, «не можа лічыцца мірнай дэманстрацыя, арганізатары і ўдзельнікі якой маюць гвалтоўныя намеры, якія прывялі да парушення публічнага парадку» [1].

Па справе Rassemblement Jurassien and Unite Jurassienne v. Switzerland адным з важкіх аргументаў для Еўрапейскай камісіі па правах чалавека, якія паслужылі на карысць абгрунтаванасці забароны на правядзенне дэманстрацыі ў пэўны час, стала выяўленне выбуховых рэчываў [2].

У той жа час дзяржавы вельмі часта злоўжываюць тэрмінам «нямірны» сход, каб апраўдаць яго забарону, разгон ці іншыя жорсткія меры супраць яго удзельнікаў.Таму важна адзначыць, што, як пастанавіў ЕСПЧ у справе Schwabe and M.G. v. Germany, «… нават калі ёсць рэальная рызыка таго, што правядзенне масавай акцыі можа прывесці да беспарадкаў у выніку падзей, якія знаходзяцца па-за кантролем яе арганізатараў, такая акцыя не выходзіць за рамкі артыкула 11 § 1, але любыя абмежаванні, якія накладаюцца на правядзенне такой акцыі, павінны адпавядаць патрабаванням артыкула 11 § 2» [3].

У справе Primov and Others v.Russia Суд падкрэсліў, што «было б няправільным разганяць дэманстрацыю толькі з-за таго, што некаторыя яе ўдзельнікі раней здзяйснялі гвалтоўныя дзеянні»[4].

У справе Karpyuk and Others v. Ukraine арганізатары мітынгу планавалі перашкодзіць прэзідэнту Украіны ўскласці кветкі да помніка Тарасу Шаўчэнку і для гэтага збіраліся заняць прастору вакол помніка. Па гэтай справе Суд прыйшоў да высновы, што «арганізатары мітынгу планавалі, што мітынг будзе абструктыўным, але мірным… Згодна з прэцэдэнтнай практыкай Еўрапейскага Суда, якая ўсталявалася, такія абструктыўныя дзеянні, у прынцыпе, падпадаюць пад абарону артыкулаў 10 і 11» [5].

Важна падкрэсліць, што чалавек не перастае карыстацца правам на мірныя сходы, нават тады, калі некаторыя ўдзельнікі масавага мерапрыемства парушаюць закон, пакуль яго асабістыя паводзіны застаюцца ў рамках закона. Гэты падыход у практыцы Еўрапейскага суду быў замацаваны ў справе Ezelin v.France [6].

Трэба адзначыць, што любая масавая акцыя дастаўляе пэўныя нязручнасці іншым: мяняецца маршрут руху транспарту, з'яўляюцца дадатковыя шумавыя эфекты, часам

становіцца складаней дабрацца з адной часткі горада ў іншую. Пры гэтым трэба ўлічваць, што прычыненне такіх нязручнасцей асобам, якія не ўдзельнічаюць у дэманстрацыях, не азначае, што акцыя страціла свой мірны характар. Так, у справе Oya Ataman v. Turkey ЕСПЧ падкрэсліў, што «любое мерапрыемства ў грамадскім месцы можа выклікаць пэўныя парушэнні ў паўсядзённым жыцці, уключаючы парушэнне руху транспарту, і пры адсутнасці гвалту з боку дэманстрантаў важна, каб урад дэманстраваў пэўную цярпімасць да мірных сходаў, каб свабода сходаў не была пазбаўленая сэнсу і зместу» [7]. Гэтак жа, заняцце на некаторы час грамадскіх будынкаў, як правіла, разглядаецца Судом як, у прынцыпе, мірныя паводзіны, нягледзячы на яго неадпаведнасць заканадаўству і парушэнні, якія яно можа пацягнуць за сабой.

Тэрмін «мірны» таксама можа прымяняцца да апісання паводзінаў, якія могуць агаломшыць, абразіць або раздражняць людзей, не згодных з ідэямі або заявамі, вылучанымі на сходзе[8]. Як неаднаразова падкрэсліваў Еўрапейскі суд па правах чалавека, свабода выказвання меркавання прымяняецца не толькі да «інфармацыі або «ідэй", якія ўспрымаюцца спрыяльна, не лічацца абразлівымі або абыякавымі, але таксама да меркаванняў, якія абражаюць, шакуюць або выклікаюць непакой у дзяржавы. ці любой групе насельніцтва. Гэтага патрабуюць плюралізм, талерантнасць і шырыня поглядаў, без якіх існаванне «дэмакратычнага грамадства» немагчымае» [9].У Пастанове па справе Sergey Kuznetsov v. Russia Еўрапейскі Суд указаў: «любыя меры, звязаныя з умяшаннем у свабоду сходаў і выказвання, акрамя выпадкаў закліку да гвалту або адмовы ад дэмакратычных прынцыпаў, - пры гэтым, якімі б шакуючымі і непрымальнымі ні здаваліся ўладам асобныя погляды ці выказванні - наносяць шкоду дэмакратыі і часта нават небяспечныя для яе»[10]. Напрыклад, у справе Хрысціянска-дэмакратычная народная партыя супраць Малдовы ўдзельнікі арганізаванага ёю мітынгу выконвалі песню з такім прыпевам: «Я лепш буду хуліганам, чым дыктатарам; я лепш памру, чым стану камуністам». Урад расцаніў гэтыя словы як заклік да гвалту, што было прызнана адной з падставаў для прыпынення дзейнасці партыі. ЕСПЧ не пагадзіўся з такім падыходам: «…Суд не пераканаы, што выкананне студэнцкай песні можна вытлумачыць як заклік да гвалту ў грамадстве. Ні Міністэрства юстыцыі, ні нацыянальныя суды не спрабавалі растлумачыць, якім чынам вышэйпрыведзены радок прыпеву заклікаў да гвалту. Такім чынам, гэтая прычына не можа лічыцца ні дапушчальнай, ні дастатковай»[11].

Практыка ЕСПЧ сьведчыць, што існуе толькі тры падставы, якія могуць прычыніцца да прызнання сходу нямірным.

1) Першапачатковыя намеры арганізатараў збору надаць яму нямірны характар.

Намеры арганізатараў сходу трэба лічыць мірнымі да таго часу, пакуль не будуць прадстаўлены важкія і бясспрэчныя доказы зваротнага, прычым, як адзначыў Суд ў рашэнні па справе Christian Democratic People's Party v. Moldova (No.2) цяжар даказвання гвалтоўных намераў арганізатараў ляжыць на ўладах [12].Напрыклад, па справе Karpyuk and Others v. Ukraine арганізатары фінансавалі прыбыццё сваіх прыхільнікаў у Кіеў для ўдзелу ў мітынгу і імкнуліся забяспечыць максімальную яўку, што, на думку нацыянальных судоў, даказвала іх нямірныя намеры. Аднак ЕСПЧ заявіў, што ён «не пераканаы, што гэтая арганізацыйная дзейнасць як такая сведчыць аб гвалтоўных намерах арганізатараў» [13].

У справе Еўрапейскі Суд падтрымаў меркаванне Еўрапейскай Камісіі па правах чалавека, якая пастанавіла: «... Магчымасць далучэння да дэманстрацыі экстрэмістаў з гвалтоўнымі намерамі, якія не з'яўляюцца членамі асацыяцыі-арганізатара, не можа як такая ліквідаваць [права, прадугледжанае артыкулам 11 Канвенцыі]. Нават калі ёсць рэальная пагроза таго, што публічнае шэсце прывядзе да беспарадкаў з прычыны падзей, якія знаходзяцца па-за кантролем яго арганізатараў, падобнае шэсце толькі з гэтай прычыны не перастае ахоплівацца сферай дзеяння пункта 1 артыкула 11 Канвенцыі...». [14].

2) заклікі да гвалту з боку арганізатараў або ўдзельнікаў сходу, або ажыццяўленне гвалтоўных дзеянняў. Так, у справе Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, Суд, які прагледзеў прадстаўлены турэцкімі ўладамі відэазапіс, устанавіў, што «дэманстрацыя не была мірнай. Дэманстранты-большасць з якіх былі падлеткі… некаторыя з якіх хавалі свае твары…кідалі камяні ў паліцыю. У сувязі з гэтым рашэнне паліцыі спыніць дэманстрацыю з дапамогай спецсродкаў само па сабе не парушыла Канвенцыю» [15]. Іншым прыкладам з'яўляецца справа Razvozzhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia, дзе першы заяўнік быў прызнаны вінаватым у тым, што вёў шэраг асоб да прарыву кардону міліцыі, і сведкі пацвердзілі, што ён меў гэты намер. Улічваючы тое, што прарыў кардону прывёў да эскалацыі гвалту ў вырашальны момант і справакаваў пачатак сутыкненняў, Суд вырашыў, што наўмысныя дзеянні першага заяўніка, якія спрыялі яго ўзнікненню, выходзяць за межы паняцця «мірны сход», якое ахоўваецца артыкулам 11 і адхіліў яго скаргу як несумяшчальную ratione materiae з палажэннямі Канвенцыі [16].

3) Заклікі ці падбухторванне да адмовы ад дэмакратычных прынцыпаў.

Напрыклад, міжнародна-прававыя гарантыі не ахопліваюць сходу, удзельнікі якога ажыццяўляюць прапаганду нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці. Адным з такіх прыкладаў з'яўляецца справа Osmani and Others v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia. Заяўнік, які выконваў функцыі мэра гораду, сваімі выказваннямі падчас сходу распальваў міжэтнічныя спрэчкі, што прывяло да цяжкіх наступстваў і гібелі людзей. ЕСПЧ прызнаў яго скаргу непрымальнай [17].

Такім чынам, ЕСПЧ згодна з правіламі тлумачэння Еурапейскай Канвенцыі, якія былі выпрацаваны ім, дае вузкае тлумачзнне паняццю «нямірныя сходы». Есць толькі тры падставы, якія дазваляюць прыняць рашэнне аб нямірным характары сходу з боку Суда, і, адпаведна, не дазваляюць распаусюдзіць на дадзены сход гарантыі, прадугледжаные артыкулам 11 Канвенцыі.Гэта намеры арганізатараў сходу надаць яму нямірны характар; заклікі да гвалту з боку арганізатараў або ўдзельнікаў сходу, або ажыццяўленне гвалтоўных дзеянняў; заклікі ці падбухторванне да адмовы ад дэмакратычных прынцыпаў. Калі ж Суд прызнае, што сход быў мірны, тады на дзяржаве ляжыць адказнасць прымяняць абмежаванні, замацаваныя у частцы другой артыкула 11, згодна з прынцыпам прапарцыйнасці і з улікам баланса паміж інтарэсамі, якія ахоўваюцца

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Application no 13079/87, M.C. v. The Federal Republic of Germany, Decision of 06/03/1989. [Электронны рэсурс] Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1054 (дата звароту: 15.10.2021).
2. Application no 8191/78, Rassemblement Jurassien and Unite Jurassienne v. Switzerland, Decision of 10/10/1979. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74721 (дата звароту: 15.10.2021).
3. Application nos. 8080/08 and 8577/08, Schwabe and M.G. v. Germany. Decision of 01/12/2011,para103. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74721 (дата звароту: 15.10.2021).
4. Application no 8191/78, Primov and others v. Russia. Judgment of 12 June 2014, para 152. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144673 (дата звароту: 15.10.2021).
5. Application nos. 30582/04 and 32152/04, Karpyuk and Others v. Ukraine, Judgment of 6 October 2015, para 103.[Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157510 (дата звароту: 15.10.2021).
6. Application no 11800/85, Ezelin v. France, Judgment of 26 April 1991. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57675 (дата звароту: 15.10.2021).
7. Application no 74552/01, Oya Ataman v.Turkey, Judgment of 5 December 2006, para 42. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78330 (дата звароту: 15.10.2021).
8. Application no 10126/82, Ärzte für das Leben v. Austria, Judgment of 21 June, 1988, para 32. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78330 (дата звароту: 15.10.2021).
9. Application no 5493/72, Handyside v.The United Kingdom, Judgment of 7,December, 1976, para 46. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу:http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499. (дата звароту: 15.10.2021).
10. Application no 10877/04, Sergey Kuznetsov v. Russia , Judgment of 23 October, 2008, para 45. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89066 (дата звароту: 15.10.2021).
11. Application no 28793/02 , Christian Democratic People's Party v. Moldova, Judgment of 14 February, 2006, para 75. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72346 (дата звароту: 15.10.2021).
12. Application no 25196/04 , Christian Democratic People's Party v. Moldova (No 2), Judgment of 2 February, 2010, para 23. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72346 (дата звароту: 15.10.2021).
13. Application nos. 30582/04 and 32152/04, Karpyuk and Others v. Ukraine, Judgment of 6 October 2015, para 200.[Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157510 (дата звароту: 15.10.2021).

14. Application no 8440/78, Christians against racism and fascism v. the United Kingdom, Decision of 16 July 1980. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74286 (дата звароту: 15.10.2021).
15. Application no 44827/08, Abdullah Yaşa and Others v. Turkey, Judgment of 16 July 2013, [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122874 (дата звароту: 15.10.2021).
16. Application no 75734/12, Razvozzhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia, Judgment of 9 February 2020, [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198480 (дата звароту: 15.10.2021).
17. Application no 50841/99, Rufi Osmani and Others v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia, Decision of 11 October 2001, [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22050 (дата звароту: 15.10.2021).

Валентина Шамраєва,
Харківський національний університет Імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна
76shamraeva@gmail.com

ПОЛІТИКА САНКЦІЙ У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Sanctions policy in the implementation of the EU security policy

У сучасних міжнародних відносинах, особливо через зростаюче небажання і неготовність переважної більшості держав застосовувати військову силу зростає роль альтернативних механізмів примусу, таких, наприклад, як різного роду санкції. Європейський Союз не володіє власними збройними силами, і саме тому, використання економічних заходів примусу є для ЄС особливо актуальним і пріоритетним напрямком зовнішньої політики. Про сучасну санкційну політику ЄС можна говорити лише щодо періоду останніх трьох десятиліть, коли європейські інститути пройшли період свого становлення, а рівень інтеграції став досягати сучасного. На сучасному етапі в питанні вироблення та імплементації санкцій політики Європейський Союз демонструє в останні роки все більшу скоординованість, а інституційна база європейських обмежувальних заходів дозволяє в цій сфері розглядати ЄС як єдиного актора міжнародних відносин.

Санкційна політика Європейського союзу має, на сьогодні, великий вплив на регіональні та, в цілому, на глобальні міжнародні процеси. За останній період офіційний Брюссель зіткнувся з цілою низкою проблем, вирішення яких потребувало і активного застосування санкцій щодо порушників стабільності як у європейському регіоні, так і за його межами. Саме з огляду на ці тенденції додаткової актуальності набуває проблематика дослідження еволюції та сучасного стану правового регулювання санкційної політики в рамках безпекової політики ЄС.

Метою даної публікації стало проведення ретроспективного аналізу санкційної політики ЄС на сучасному етапі.

Переходячи да викладу основних результатів проведеного дослідження слід зупинитися та наступних ключових тезах. Передусім, спальні європейські санкції пройшли доволі складний еволюційний шлях, що містить кілька ключових етапів.

Європейські санкції, або обмежувальні заходи, є одним з інструментів ЄС, які застосовуються для досягнення цілей Спільної політики безпеки - миру, демократії, верховенства права, поваги прав людини і міжнародного права [3]. В той же час європейські політичні діячі підкреслюють, що санкції не мають виключно карального характеру, а їх завданням є примусити до змін у політиці або діяльності певної держави, суб'єкту міжнародного права чи окремих осіб. В той же час ЄС докладає зусиль з метою мінімізувати негативні впливи таких заходів на населення чи законну діяльність окремих суб'єктів.

ЄС запроваджує всі, без виключення, санкції запровадженні в рамках діяльності ООН, іноді може їх супроводжувати більш жорсткими додатковими заходами, з огляду на бачення ситуації. У випадках коли ЄС вважає з потрібне, в рамках спільної безпекової політики приймає рішення про запровадження автономних санкцій.

Санкції запроваджуються в рамках повноцінної політики, що включає політичний діалог, чітко прописані умови зняття санкцій[5]. Відповідно до «Основоположних принципів використання запровадження обмежуючих заходів (санкцій)» від 7 червня 2004 р.[1], санкції ЄС запроваджуються з опорою на санкції ООН або ОБСЄ, проте можуть як розширювати останні, так і вводитися самостійно.

В той же час слід підкреслити, що обмежувальні заходи ЄС часто були незалежними від санкцій, рекомендованих Радою Безпеки ООН. Наприклад, до 1991 р. ООН вдавалася до санкцій двічі: щодо до Родезії і ЮАР, в той час як на європейському рівні було погоджено 15 санкційних режимів. Після закінчення холодної війни РБ ООН стала частіше вдаватися до заходів економічного впливу і санкції були запроваджені 23 рази. Однак ЄС з моменту свого створення в 1992 р. ввів санкції більше 30 разів на додаток до рішень, санкціонованих Радою Безпеки ООН [8].

На сучасному етапі рішення про запровадження обмежувальних заходів приймається Радою Європейського Союзу або Європейською радою за пропозицією Верховного представника ЄС у закордонних справах і політиці безпеки та Європейської комісії на основі консенсусу. Санкції виробляються регіональними робочими групами у складі Ради ЄС, Робочою групою радників з міжнародних справ (Foreign Relations Counsellors Working Party, RELEX / Sanctions), Комітетом з політичних питань і безпеки (Political and Security Committee, PSC), Комітетом постійних представників (Committee of Permanent

Representatives, COREPER). Прийняте Радою ЄС рішення підлягає обов'язковому виконанню державами-членами. Імплементація рішення про санкції залежить від типу запроваджених заходів: економічні заходи, такі як блокування активів або торгово-експортні обмеження, приймаються на наднаціональному рівні і мають обов'язковий характер для держав-членів; запровадження ембарго на експорт озброєнь і товарів подвійного призначення залишається в віданні національних держав, хоча і координується на рівні Європейського Союзу і також вимагає рішення Ради ЄС; транспортні обмеження і заборони на в'їзд певних осіб імплементуються додатковими постановами на рівні внутрішнього законодавства, що регулює діяльність відповідних відомств і служб [7].

До 2004 р. офіційно на європейському рівні санкції як інструмент зовнішньої політики не використовувалися. Більш того, в Європейській стратегії з безпеки 2003 р. санкції як елемент європейської системи безпеки навіть не згадувалися [4]. У 2004 р. були закладені стратегічні основи сучасної санкцій політики: на основі Рекомендацій щодо імплементації та оцінці обмежувальних заходів [6]. Комітет постійних представників (COREPER) наділив Робочу групу радників з міжнародних справ (RELEX / Sanctions) повноваженнями щодо імплементації та оцінки обмежувальних заходів ЄС та вироблення рекомендацій щодо найбільш ефективної реалізації санкційних режимів. В рамках цієї групи на постійній основі розробляються документи оглядового і рекомендаційного характеру, що містять інформацію та поради щодо найбільш ефективних і успішних тактик імплементації санкційних режимів [9]. Зокрема, в подібному документі 2007 р. кращими відзначаються обмін інформацією про санкційні режими і координація дій як між державами - членами ЄС, так і з Європейською комісією, Європолом, Євроюстом, Комітетами з санкцій РБ ООН і ін. [2].

Підсумовуючи розгляд санкцій, що накладаються в рамках реалізації безпекової політики ЄС, слід наступним чином охарактеризувати їх механізм реалізації. Рада накладає обмежувальні заходи ЄС за допомогою рішення Ради з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки, прийнятого одноголосно. Хоча в такому рішенні вказуються всі заходи, які накладаються в даному випадку, може знадобитися додаткове законодавство, щоб санкції отримали повну правову дію. Деякі санкції, такі як ембарго на зброю і заборона на в'їзд, впроваджуються безпосередньо державами-членами. Для таких заходів потрібно тільки рішення Ради. Такі рішення безпосередньо обов'язкові для виконання державами-членами ЄС.

Економічні заходи, наприклад, заморожування активів і заборона на експорт, потрапляють в сферу компетенції Союзу і тому вимагають окремого законодавства з їх реалізації у формі регламенту Ради, що безпосередньо зобов'язує громадян і підприємства ЄС його виконувати. Регламент, ухвалений на підставі спільної пропозиції верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки і Європейської комісії, докладно

описує чітку сферу застосування заходів, затверджених Радою, і їх впровадження. Регламент, як правило, вступає в силу наступного дня після його публікації в Офіційному журналі ЄС.

Метою санкцій є здійснення політичного впливу на треті країни. Тим не менше, обмежувальні заходи ЄС застосовуються тільки в рамках юрисдикції ЄС, тобто: на території ЄС, включаючи його повітряний простір; до громадян ЄС незалежно від того, чи знаходяться вони в ЄС чи ні; до підприємств та організацій, заснованих за законами держави-члена, не залежно від того, чи знаходяться вони в ЄС чи ні. Ці заходи також охоплюють філії підприємств ЄС в третіх країнах; до будь-якої ділової діяльності, що повністю або частково проводиться на території Європейського Союзу; на борту літаків або суден, що знаходяться в юрисдикції держави-члена.

Рада повідомляє осіб та суб'єктів, на які накладено заходи щодо заморожування активів або заборона на в'їзд, щодо заходів які застосовуються проти них. У той же час вона інформує їх про наявні засоби юридичного захисту. Вони можуть просити Раду переглянути своє рішення, пропонуючи свої аргументи з приводу їх включення в список. Вони також можуть оскаржити ці заходи в Загальному суді ЄС.

ЄС не приймає законів позатериторіального застосування в порушення міжнародного права. Країни-кандидати до вступу в ЄС систематично закликаються діяти спільно з ЄС в застосуванні обмежувальних заходів.

Таким чином, в рамках Лісабонського договору 2009 р. була створена інституційна база Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС: Європейська служба зовнішньополітичної діяльності, яка виконує роль дипломатичного корпусу ЄС, і посада Верховного представника Європейського Союзу у закордонних справах і політиці безпеки. З формалізацією єдиного зовнішньополітичного курсу ЄС підвищилася і його здатність до злагодженого проведення єдиної санкційної політики та контролю над її реалізацією.

Розширення використання обмежувальних заходів і посилення координації цієї політики на європейському рівні привели до переходу на новий етап у використанні санкцій. До 2010 р. європейські санкції були за природою неекономічними: в європейському арсеналі були такі заходи, як заборона на в'їзд і заморожування рахунків і активів окремих осіб, а торговельні заборони стосувалися лише озброєнь. Найбільш серйозні суперечки між європейськими та американськими союзниками виникали з приводу товарів подвійного призначення, їх визначення і узгодження списків. Ключові європейські держави - Великобританія, Франція і Німеччина, майже завжди, виступали проти посилення і розширення ембарго, керуючись не тільки політичними, а й, в першу чергу, економічними причинами. До кінця першого десятиліття XXI ст. держави-члени ЄС приєднавшись до санкційної кампанії проти Ірану і багато в чому дублюючи заходи, запроваджені

Вашингтоном, ЄС вперше застосував всеосяжні, в тому числі і економічні, заходи, аж до нафтового ембарго і фінансових обмежень. Цей випадок не став винятком - нові торгові санкції були запроваджені проти Кот д'Івуару і Сирії. Пізніше цей зсув проявився і в кампанії антиросійських санкцій. Є всі підстави вважати, що дана тенденція закріпиться.

На сучасному етапі обмежувальні заходи (санкції) зайняли вагому позицію у зовнішньополітичному арсеналі Європейського Союзу. Це знайшло відображення і в останній Глобальної стратегії з зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу «Спільне бачення, спільні дії». На відміну від Європейської стратегії з безпеки 2003 року, в новій версії санкції виділені особливо. Зокрема в документі зазначається, що обмежувальні заходи, разом з дипломатією, є ключовими інструментами ЄС по досягненню мирних перетворень. Вони можуть відігравати основну роль в запобіганні конфліктам і їх врегулюванні. "Розумні" санкції, що відповідають нормам міжнародного і європейського права, будуть чітко вивірятися і контролюватися, щоб підтримувати легітимну економічну систему і уникати нанесення шкоди місцевим громадам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions), 10198/1/04 REV 1, Council of the European Union, Brussels, June 7, 2004. – URL: http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010198%202004%20REV%201
2. EU Best Practices for the effective implementation of restrictive measures, 11679/07. *Council of the European Union*, Brussels, July 9, 2007, article 63. URL: http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011679%202007%20INIT
3. EU factsheet "EU Restrictive Measures", Council of the European Union. Press Office, Brussels, April 29, 2014. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/423/Sanctions%20policy
4. European Security Strategy "A Secure Europe in a Better World". *Council of the European Union*, Brussels, December 12, 2003. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf
5. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy, 11205/1, Council of the European Union, Brussels, 2012. URL: http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ ST-11205-2012-INIT/en/pdf
6. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures, 15579/03. *Council of the European Union*, 2003. URL: http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015579%202003%20INIT
7. Kreutz J. Hard Measures by a Soft Power? Sanctions Policy of the European Union 1981–2004. *Bonn International Center for Conversion*, 2005. URL: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/67/c_67097-l_1-k_paper45.pdf
8. Masters J. What are Economic Sanctions? *Council on Foreign Relations*, February 8, 2017. URL: http://www.cfr.org/sanctions/ economic-sanctions/p36259
9. Update of the EU Best Practices for the effective implementation of restrictive measures, 7383/1/15REV 1. *Council of the European Union*, Brussels, March, 24, 2015. URL: http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7383-2015-REV-1/en/pdf

Наталія Буличева,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
e-mail: n.bulycheva@kubg.edu.ua
Андрій Буличев,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
м. Київ, Україна
e-mail:bulycheva@ukr.net

АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Analysis of the European experience of state regulation of economic activity and the possibility of its use in Ukraine

У період євроінтеграційних процесів в України досить актуальним постає питання переймання ефективного досвіду країн з розвинутою ринковою економікою щодо державного регулювання виробничої сфери, у тому числі й державного регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання. Тому дослідження ефективних інструментів державного регулювання господарської діяльності у зарубіжних економічних системах має стати підґрунтям реформування вітчизняної системи регулювання економіки.

Метою роботи є дослідження європейського досвіду та специфіки державного регулювання господарської діяльності, а також визначення передумов впровадження такого досвіду у вітчизняних умовах господарювання.

Головним фактором економічної політики сучасної держави є державне регулювання економіки, в тому числі й державне регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Практика державного регулювання господарської діяльності в різних країнах світу не є однаковою, хоча найчастіше відбувається застосування подібних за змістом засобів для здійснення впливу на суб'єктів господарювання з метою подальшого сприяння розвитку економіки в цілому.

З метою визначення оптимального інструментарію державного впливу на сферу господарювання, державне регулювання господарської діяльності необхідно розглядати як певну систему, яка демонструє взаємодію державного управління з учасниками господарських відносин. Саме наявність ефективних елементів державного регулювання господарської діяльності забезпечує сприятливі умови розвитку суб'єктів господарювання.

Об'єднуючою ознакою досвіду державного впливу на сферу господарювання у країнах з ринковою економікою є те, що вони спрямовані на створення ефективного середовища для розвитку малого і середнього підприємництва шляхом надання господарської самостійності та свободи дій у рамках закону. Однак інструменти і шляхи досягнення в цих країнах більш високого рівня розвитку малого бізнесу і ступеня його участі у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік залежить від багатьох факторів, передусім, від історичного та економічного етапу суспільного розвитку тієї чи іншої держави. Спробуємо проаналізувати успішний досвід деяких з них задля виокремлення шляхів удосконалення засад державного впливу на сферу господарювання в Україні в нинішніх реаліях.

У країнах ЄС історично складалось так, що інтенсивність здійснення державного регулювання змінювалось: від повної відсутності регулювання та впливу з боку держави до масштабного та багатоаспектного регулювання економіки та господарської діяльності.

Важливим елементом регулювання в країнах ЄС є система державного прогнозування та планування, яке також поділяється на короткострокове (економічна тактика) та довгострокове (економічна стратегія). Система прогнозування та планування коригує ринкові процеси, спрямовує діяльність суб'єктів ринку у ті сфери, які визначені державою як пріоритетні, прискорюючи або гальмуючи тенденції розвитку певних сфер економіки.

Розглянемо міжнародний досвід державного регулювання господарської діяльності на прикладі деяких країн Західної Європи.

Так, у Швеції державне регулювання розвитку національної економіки передбачає поєднання інтересів монополій, а також профспілок та уряду. Саме через відкритий діалог відбувається збирання інформації, перевірка прогнозів, запровадження проектів з оптимальним співвідношенням національних доходів та витрат.

У Голландії більшого застосування зазнало короткострокове планування розвитку. Основою виступають поєднання економічного прогнозування з щорічними поточними програми, на які спрямовано державний бюджет.

Після вступу Бельгії до ЄС економічна політика держави була дещо скорегована, вона доповнилась такими засобами регулювання як: державні гарантії та кредити, інвестиційні стимули, податкові пільги, а також почала застосовуватися система державного планування розвитку економіки.

В Італії державні органи управління акцентують увагу на здійснення регулювання діяльності тих підприємств, в яких безпосередньо або опосередковано держава має контрольний інтерес. Значний вплив здійснюється на банківську сферу, транспорт,

комунікації, енергетику, машинобудування, використовується державне інвестування та програми допомоги.

Для Фінляндії характерний високий рівень державного регулювання економіки і вагома роль держави у підприємницькій діяльності. Державні і напівдержавні компанії становлять 14 % загальної кількості великих промислових компаній країни. Вони забезпечують 35 % загального продажу, виконують 30 % обсягу експортних операцій, зосереджують на своїх виробництвах 25 % робочої сили. У складі заходів державного регулювання значне місце посідає забезпечення здорової та дієвої конкуренції. Цими питаннями займається Рада з вивчення конкуренції при Міністерстві торгівлі і промисловості, Відомство з питань конкуренції, яким підпорядковуються губернські правління. Ці державні органи у своїй роботі керуються антимонопольним законодавством Фінляндії, мета якого – «захист здорової конкуренції» від практики необґрунтованих обмежень. У межах фінського законодавства діяльність фірм повністю незалежна. Держава визначає лише загальні умови діяльності компаній через законодавство, грошову і кредитну політику, валютний контроль, оподаткування, правила техніки безпеки, норми щодо захисту навколишнього середовища, стандарти тощо [3]. Варто відзначити ще один фактор успішного функціонування економіки Фінляндії – активність в освоєнні нових технологій, готовність до змін, високий освітній рівень населення і сприятливий діловий клімат для бізнесу[1].

У практиці державного регулювання країн Північної Європи заслуговує на увагу механізм регулювання природоохоронної діяльності, який найбільш відпрацьований у Данії. Інвестиції на охорону навколишнього середовища у цій країні становлять близько 7,5 % сукупних державних інвестицій, що дозволяє країні наблизитися до еталону екологічно цивілізованої держави. Державна політика Данії спрямована на сприяння розвиткові екологічно чистих виробництв; розробку безвідходних технологій, утилізацію відходів виробництва, побуту; виробництво устаткування для охорони навколишнього середовища[3].

Дуже повчальною була політика виходу економіки Великої Британії із кризи за допомогою неоконсервативної моделі державного регулювання яка отримала назву «тетчеризм», від імені Маргарет Тетчер, глави уряду консерваторів із 1979 р. Нова економічна програма М. Тетчер ґрунтувалася на теорії економічного лібералізму і його сучасної модифікації – монетаризму. Тому уряд М. Тетчер виступив за вільне підприємництво, розширення особистої ініціативи і крайній індивідуалізм. Він спрямовував політику на скорочення витрат на соціальні потреби населення й оподаткування, здійснював приватизацію державних підприємств, не надавав субсидій збанкрутілим підприємствам, зменшував владу профспілок.

Англійські реформи охопили всі сфери господарського життя країни: обмежили профспілкові права на проведення страйків, у грошовій і банківській системах прийняли монетаристську концепцію, що передбачала жорстке обмеження грошей в обігу, стимулювали розвиток приватного бізнесу й обмежили державне підприємництво, розширювали господарську самостійність і фінансову автономію державних компаній, здійснили податкову реформу, вживали антиінфляційні заходи. Важливий напрям реформи – курс на приватизацію, який значно обмежував державне підприємництво. За три роки (з серпня 1984 р. до травня 1987 р.) у приватну власність передали дев'ять найважливіших концернів, або близько 33 % усієї власності держави в промисловості, у тому числі телекомунікації та підприємства газової промисловості. Державні компанії вивели із зони сприятливого клімату, який раніше підтримував уряд. Тепер вони мали виживати в умовах конкуренції, а ціни на вироблені ними товари і послуги не підтримували спеціальними заходами – їх повністю визначали умови ринкової конкуренції. Конкуренція і страх банкрутства спонукали державні компанії до підвищення ефективності, відносини з державою вони формували на основі контрактів[2]. На сьогодні Велика Британія, незважаючи на вихід зі складу Європейського Союзу, одна з найбільш економічно високорозвинених країн світу.

Таким чином слід зазначити, що досвід розвинутих європейських країн є дуже багатим, різноманітним, і його слід враховувати при формуванні власної економічної політики, вдосконаленні засобів і форм державного впливу та регулювання господарською діяльностю.

Вивчивши міжнародний досвід, практики державного регулювання економіки, в тому числі й державного регулювання господарської діяльності суб’єктів господарювання у країнах Західної Європи, ми можемо виділити такі складові успіху: здатність економіки держави трансформуватися і пристосовуватися до нових соціально-економічних умов; поєднання інтересів монополій, профспілок та уряду; поєднання економічного прогнозування з щорічними поточними програми, на які спрямовано державний бюджет; відкритість економічного сектора, політична стабільність, надійність телекомунікацій, а також високий рівень взаємодії між підприємствами, науково-технічними центрами та закладами вищої освіти; удосконалення заходів державного регулювання задля забезпечення здорової та дієвої конкуренції; впровадження в економіку країни різних інноваційних технологій (у сферах мікроелектроніки, біотехнології тощо); збільшення значущості сфери послуг. Держава має спрямувати свої зусилля на зменшення впливу на приватні компанії, регулювати лише загальні умови діяльності фірми через законодавство, грошову і кредитну політику, валютний контроль, оподаткування, правила техніки безпеки, регулювання

природоохоронної діяльності, сприяння розвиткові екологічно чистих виробництв, розробці безвідходних технологій, утилізації відходів виробництва, виробництву устаткування для охорони навколишнього середовища тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
1. Топ-19 економічно розвинених країн світу. URL: https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-top-19-ekonomicheski-razvityx-stran-mira (дата звернення: 28.09.2021).
2. Історія економіки та економічної думки. URL: https://pidru4niki.com/1280071742340/politekonomiya/velika_britaniya_politika_derzhavnogo_regulyuvannya (дата звернення: 28.09.2021).
3. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 435 с. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-4117.html (дата звернення: 28.09.2021).

Олександр Москаленко,
Європейський гуманітарний університет,
м. Вільнюс, Литва
alexan4001@ukr.net

«НОРМАТИВНА СИЛА ЄВРОПИ» – СПРАВА УКРАЇНИ

The EU normative Power – the case of Ukraine

Із закінченням Холодної війни, та початком трансформації ЄС із регіональної економічної організації в учасника глобальних політичних процесів, специфічні риси зовнішньої політики ЄС залишаються одним із головних аспектів сучасних європейських студій. Більш того, успішна трансформація пост-комуністичних країн Східної та Центральної Європи в 1990-2000 роках, та специфічний «порядок денний», який став постійним у відносинах ЄС із третіми країнами вже с середини 1990-х років, дав підстави говорити про особливість ЄС як учасника міжнародних відносин.

Приймаючи до уваги доволі специфічну внутрішню структуру ЄС та його вкрай обмежені військові можливості, в рамках академічних дебатів з'явилась низка теорії щодо пояснення специфіки зовнішньополітичних відносин ЄС. Зокрема мова йде про такі концепції, як «цивільної сили» [21], «м'якої сили» [15], або ж концепції «зовнішнього управління ЄС» [23] та «демократичної кондиціональності» [22; 8]. Концепція «Нормативної Сили Європи» [14] є однією із зазначений теорій та на сьогодні залишається однією із головних моделей, що пояснюють специфіку зовнішньої політики ЄС. Варто окремо вказати, що концепція «Нормативної Сили Європи» покладалась на ідеї І. Канта щодо вічного миру шляхом зовнішньої промоції ліберальних цінностей, що було покладено в основу політичної ідентичності ЄС [24].

З іншого боку, необхідно зазначити, що теорія Нормативної Сили отримала низку критичних зауважень, в тому числі і за концептуальну слабкість [20], та обмежену сферу використання [2]. Більш того, значна кількість досліджень вказувала на те, що концепція Нормативної Сили – це концепція, яка детермінована власними економічними та політичними інтересами ЄС [7], і, відповідно, концепція, яка маскує політику ЄС у власних інтересах ідеалістичними поривами та філософськими концептами [9]. Відносини ЄС із Україною представляють собою один із найбільш суперечливих випадків з точки зору як практичних аспектів застосування теорії Нормативної Сили, так і точки зору суперечностей між ідеалістичними цілями ЄС в рамках цих відносин та його власними політичними та економічними інтересами.

Метою цієї статті є критичний аналіз відносин ЄС із Україною з точки зору практичної реалізації з боку ЄС концепції Нормативної Сили.

Основною тезою статті є твердження про те, що конкретний випадок відносин ЄС із Україною в рамках переговорного процесу щодо укладення Угоди про Асоціацію продемонстрував, що концепція Нормативної Сили не була основою політики ЄС щодо України. Більш того, відносини ЄС із Росією в контексті розвитку «української кризи» лише підтверджують обмеженість застосування концепції Нормативної Сили, як в силу відсутності асиметрії у відносинах ЄС із іншими глобальними міжнародними акторами, так і в силу пріоритету власних інтересів ЄС над тими моральними та філософськими принципами, які покладені в основу концепції Нормативної Сили .

Як підкреслюється в науковій літературі, рішення ЄС щодо початку переговорів про укладення угод про асоціацію та приєднання є двома найбільш важливими рішеннями у процесі набуття членства в ЄС будь-якої країни [16, с. 922]. Загальним є же правило, яке було встановлено в процесі укладення угоди про асоціацію з Іспанією в 1962 році – ЄС не може мати угоду про асоціацію із недемократичною країною [12, с. 65-81]. З формальною точки зору, для розуміння того, чи є та чи інша країна демократичною посилання робиться на рейтинг, що публікується організацією «Фрідом Хаус» (Freedom House)[16, с. 925].

З огляду на вказаний підхід, у 2006 році лише Чорногорія та Україна відповідали зазначеним вимогам [16, с. 923]. Проте ситуація із практичною реалізацією принципів демократичного управління в Україні була далекою від задовільної - ситуація із реальною реалізацією демократичних принципів в Україні залишалася проблематичною, перш за все із-за значного впливу н політичний клімат в країні різноманітних олігархічних груп [3, с. 958-964]. Зазначена диспропорція також віддзеркалювала однобокі підходи ЄС щодо демократизації України із наголосом на формальних показниках. [11, с. 901-902].

Прихід до влади В.Ф. Януковича в 2010 році значно змінив політичний клімат в Україні, що призвело до згортання тих демократичних досягнень, які мали місце в Україні після Помаранчевої Революції [6, с. 659]. На цього фоні переговори щодо укладення договору про Асоціацію все ж таки були продовжені. При цьому політична кондиціональність ЄС в цей період була спрямована на відновлення того рівня формальної демократії, який був досягнутий в часи президентства В.А. Ющенка.

Варто зазначити, що протягом 2010-2014 ситуація із виборчими кампаніями в Україні ставала дедалі гіршою, а кримінальне переслідування чиновників періоду президентства В.А. Ющенка та «справа Тимошенко» стали великою темою в двосторонніх відносинах ЄС та України того часу. Місія Кокса-Квасневського, ініційована в 2012 році згодом перетворилась на 18 місяців інтенсивних переговорів. Попри той факт, що місія мала неофіційний характер, вона стала генералізованим політичним інструментом для неформальної дипломатії ЄС.

Провал Саміту у Вільнюсі у листопаді 2013 року та різкий кінець процесу переговорів лише підкреслив провальність політики ЄС щодо України, так само як і провальність застосування з боку ЄС демократичної кондиціональності щодо України. Необхідно підкреслити, що зазвичай метою цієї кондиціональності є поліпшення ситуації в країні-партнері. У випадку з Україною ситуація була протилежною. ЄС продовжував доволі інтенсивний переговорний процес, незважаючи на стрімке і очевидне погіршення внутрішньополітичної ситуації. Погіршення ситуації було відзначене зниженням відповідних рейтингів з боку організації «Фрідом Хауз», яка змінила статус України з «вільної країни» на початку переговорного процесу на статус «частково вільна» на його кінець. Такий перебіг справ є очевидною суперечністю із головними концептами, покладеними в основу теорії Нормативної Сили ЄС.

Теоретичні дослідження визначають, що для успішного застосування політичної кондиціональности ЄС має бути в змозі вийти із переговорного процесу без будь-яких значних політичних втрат для себе [18, с. 665]. Вочевидь, ситуація із Україною відрізнялась від теорії. Переговорний процес щодо укладення Угоди про Асоціацію продовжувався попри погіршенням ситуації в Україні щодо демократії, захисту прав людини та верховенством права, не говорячи вже про будь-які покращення. Більш того, ЄС був готовий підписати угоду на саміті у Вільнюсі, попри провал місії Кокса-Квасневського щодо справи Ю. Тимошенко. Ці факти вказують на те, що ЄС дотримується неоднозначної політики у тих випадках, коли мова заходить про власні важливі стратегічні, політичні або ж комерційні інтереси [17, с. 16].

Слід нагадати, що головним заявленим бонусом для України в контексті Угоди про Асоціацію було заявлено створення Глибокої та Всеохоплюючої Зони Вільної Торгівлі (ГВЗВТ) [6, с. 660]. Проте, такий бонус виглядає доволі неоднозначно. Більш того, процес формування ГВЗВТ вимагав від України необхідність зробити остаточний стратегічний вибір між ЄС та Росією, яка на час переговорів була найбільшим торгівельним партнером України [5, с. 862]. Відповідно, політичні та економічні ризики для українського уряду були значні, а імплементація Угоди про Асоціацію та формування ГВЗВТ означало початок конкуренції українських підприємств із традиційно більш розвинутими європейськими кампаніями за європейськими ж правилами. Отже, такий перебіг подій не задовольняв основні фінансово-промислові та олігархічні групи в Україні, для яких створювались би реальні загрози втрати свого монополістичного положення на ринку України [6, с. 666-667]. Очікування ж того, що ГВЗВТ «відчинить двері» українським кампаніям до ЄС вочевидь були ілюзорними в силу різниці моделей ведення бізнесу та обґрунтованих побоювань, що лібералізація доступу українських товарів на ринок ЄС буде заблокована протекціоністськими групами [19, с. 201-205].

Розглядаючи ж концепцію Нормативної Сили в контексті відносин ЄС із Росією, необхідно відзначити, що невпевнені дії ЄС на тлі ескалації «української кризи» та початку російської агресії в України характеризують ЄС як актора, нездатного попередити та/або адекватно впливати на розвиток подій як міжнародний суб'єкт, що бажає здійснити трансформацію сусідніх країн, як це сформульовано концепцією Нормативної Сили.

Варто зазначити, що концепція Нормативної Сили та її практична реалізація у відносинах щодо третіх країн базується на асиметрії, в рамках якої ЄС грає лідируючу роль. Відповідно, ЄС має різноманітні засоби впливу на внутрішньополітичні процеси в країні-партнері. А основною цього впливу є бажання країни-партнера встановити той чи інший рівень відносин з ЄС. Розглядаючи з цієї точки зору дії ЄС в контексті викликів, що виникли із початком «української кризи», слід вказати, що на двох рівнях відносин (ЄС-Україна та ЄС-Росія) концепція Нормативної Сили не мала будь-якого значного практичного впливу на зовнішню політику ЄС. Відповідно, дії ЄС у відповідь на ескалацію кризи які підривають його імідж міжнародного актора, що покладається на моральні принципи. Наведений вище аналіз демонструє наявність значних власних інтересів ЄС щодо укладення Угоди про Асоціацію з Україною, як політичних так і економічних. Не зважаючи належної уваги на погіршення внутрішньополітичної ситуації в Україні, ЄС продовжував переговорний процес, концентруючись, таким чином на досягненні власних інтересів.

В контексті ж відносин ЄС-Росія, посилання на концепцію Нормативної Сили навряд чи прийнятне взагалі, оскільки в цих відносинах відсутня асиметрія, що складає основу

практичної реалізації цієї концепції. На цьому фоні зовнішня політика ЄС щодо своїх східних партнерів, включаючи Україну, виглядає такою, що не відповідає тим моральним принципам, які покладені в основу концепції Нормативної Сили.

Почати треба з того, що сама Політика Сусідства та Східне Партнерство не були нейтральними, оскільки передбачали поступове політичне та економічне зближення колишніх республік СРСР із ЄС. Від самого початку реалізації Політики Сусідства реакція Росії була негативна, оскільки Росія вбачала в цій політиці погрозу своєму впливу на країни, які вона історично вважала сферою свого впливу. Не слід забувати і про безпековий аспект європейської інтеграції, оскільки всі країни Центральної та Східної Європи вступили в НАТО перед своїм вступом до ЄС. Перспектива вступу України та інших колишніх республік СРСР до НАТО створювала додаткові проблеми для адміністрації Путіна, особливо на фоні власних зростаючих російських амбіцій щодо цих республік.

Контроль Росії щодо пострадянського простору вважається в Кремлі у якості однієї із головних умов збереження свого статусу світового геополітичного гравця. Впродовж останніх п'ятнадцяти-двадцяти років Росія робила значні зусилля щодо посилювала свого впливу на пострадянському просторі не лише шляхом впровадження соціальних, освітніх та культурних програм, але й шляхом посилення економічної, енергетичної та фінансової залежності пострадянських республік від Росії. Чисельні торгівельні, газові та інші економічні «війни» демонстрували зростаючий рівень напруги між Росією та тими республіками колишнього СРСР, які приймали участь у спільних з ЄС проектах.

Війна в Грузії стала важливим сингалом, який Росія надіслала щодо своїх амбіції на пострадянському просторі. Ця війна також продемонструвала методи та заходи, на які Росія покладається для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. Млява реакція ЄС на російську агресію щодо Грузії продемонструвала не лише слабкість ЄС як міжнародного актора, але й відсутність у ЄС відданості тим моральним принципів, які покладені в основу концепції Нормативної Сили. Небажання ставити під загрозу власні інтереси доволі часто вважається однією із головних причин відсутності принципової реакції ЄС на Російську агресію проти Грузії.

У цьому контексті варто вказати на позицію Л. Арона, який пише про те, що політика адміністрації Путіна щодо країн колишнього СРСР у двадцять першому сторіччі отримала новий вимір. Мова йде про так звану «фінляндизацію» - тобто спроби відтворити практику часів Холодної Війни, коли Радянський Союз контролював зовнішню політику Фінляндії. Лише за такої умови Москва дозволила б своїм пострадянським сусідам певну міру самостійності щодо питань внутрішнього політичного та економічного розвитку [1]. Вочевидь, що така політика Росії не була чимось секретним або ж невідомим для ЄС.

Виникає питання, чому на фоні відомої позиції Росії та її чітких сигналів щодо можливості застосування військової сили для досягнення зовнішньополітичних інтересів, як було продемонстровано в Грузії, ЄС повністю ігнорував безпековий аспект своєї східної політики, одночасно продовжуючи переговорний процес щодо Угоди про Асоціацію з Україною. При цьому будь-який «план Б» був відсутній, як була і відсутня у ЄС будь-яка стратегія на випадок повторення «грузинського сценарію» в Україні.

Вочевидь, що реакція ЄС на Російську агресію проти України була більш серйозною порівняно із подіями в Грузії в 2008 році, проте й зараз санкції щодо Росії з боку ЄС носять доволі обмежений характер та не стосуються галузей, в яких відносини ЄС та Росії мають стратегічний характер. Крім того, ситуація щодо постачання російських енергоресурсів до ЄС та будівництва газопроводу «Північний потік 2» знов таки демонструє, що ЄС за будь-яких обставин не бажає ставити під загрозу свої власні інтереси.

Отже, підсумовуючи наданий аналіз, можна зробити наступні висновки. По-перше, процес переговорів щодо укладення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та «українська криза», яка виникла із початком російської агресії проти України продемонстрували, що концепція Нормативної Сили не може розглядатися у якості основної теоретичної моделі щодо формування та реалізації зовнішньої політики ЄС у даному конкретному випадку. По-друге, даний конкретний випадок продемонстрував важливість для ЄС власні економічних та політичних інтереси та їх пріоритет по відношенню до тих моральних принципів, які покладені в основу концепції Нормативної Сили. По-третє, концепція Нормативної Сили взагалі не може використовуватися у якості теоретичної моделі щодо відносин ЄС із іншими глобальними міжнародними акторами, оскільки в таких відносинах відсутня асиметрія між учасниками відносин, яка є основною для застосування концепції Нормативної Сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aron L., The Putin Doctrine: Russia's Quest to Rebuild the Soviet State // Foreign Affairs, 8 March 2013.
2. Bicchi F., ‘Our size fits all’: Normative Power Europe and the Mediterranean // Journal of European public policy, 2006, 13(2), pp. 286-303.
3. Casier, T., 2011, The EU's two-track approach to democracy promotion: the case of Ukraine. Democratization, 18(4), pp.956-977
4. Delcour, L., 2013, Meandering Europeanisation. EU policy instruments and policy convergence in Georgia under the Eastern Partnership. East European Politics, 29(3), pp.344-357.
5. Dimitrova, A. & Dragneva R., 2009, Constraining external governance: interdependence with Russia and the CIS as limits to the EU's rule transfer in the Ukraine. Journal of European Public Policy, 16(6), pp.853-872.
6. Dimitrova, A. & Dragneva R., 2013, Shaping Convergence with the EU in Foreign Policy and State Aid in Post-Orange Ukraine: Weak External Incentives, Powerful Veto Players. Europe-Asia Studies, 65(4), pp.658–681.
7. Falkner R., The Political Economy of 'Normative Power' Europe: EU Environmental Leadership in International Biotechnology Regulation//Journal of European Public Policy, 2007, 14(4), pp. 507-526.

8. Hughes J., Sasse G., & Gordon C., Europeanization and regionalization in the EU's enlargement to central and eastern Europe: The myth of conditionality, Palgrave Macmillan 2004.
9. Hyde-Price A., 'Normative' power Europe: a realist critique// Journal of European Public Policy, 2006 13(2), pp. 217-234.
10. Kelley J., Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives, Princeton University Press, 2004.
11. Lavenex S. & Schimmelfennig F., 2011, EU democracy promotion in the neighbourhood: from leverage to governance? Democratization, 18(4), pp.885-909.
12. MacLennan, J., 2000, Spain and the Process of European Integration, 1957–85. New-York: Palgrave Macmillan.
13. Malygina, K., 2010, Ukraine as a Neo-Patrimonial State: Understanding Political Change in Ukraine in 2005–2010, SEER Journal of Labour and Social Affairs in Eastern Europe, Available at: http://www.seer.nomos.de/fileadmin/seer/doc/Aufsatz_SEER_10_01.pdf
14. Manners I., "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" JCMS, 2002, 40(2), pp.235–258.
15. Nye J., Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004.
16. Schimmelfennig F., 2008, EU political accession conditionality after the 2004 enlargement: consistency and effectiveness. Journal of European Public Policy, 15(6), pp. 918-937.
17. Schimmelfennig F., 2015, Europeanization beyond Europe. Living Reviews in European Governance, 10(1), Available at: http://europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2015-1/ [Last Accessed November 5, 2016].
18. Schimmelfennig F. & Sedelmeier U., 2004, Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. Journal of European Public Policy, 11(4), pp.661-679.
19. Sedelmeier, U., 2007, 'The European Neighbourhood Policy: a Comment on Theory and Policy', in Weber, K., Smith, M., Baun, M., (Eds.) Governing Europe's Neighbourhood, Manchester: Manchester University Press, pp. 195–208.
20. H. Sjursen, The EU as a 'Normative' Power: How Can This Be?// Journal of European Public Policy, 2006, 13(2), pp. 235-251.
21. M. Telò, Europe: a Civilian Power? European Union, Global Governance, World Order, Palgrave, 2006.
22. The European Union and Democratization, P. Kubicek (ed.), London: Routledge, 2003.
23. The Europeanization of Central and Eastern Europe, F. Schimmelfennig & U. Sedelmeier (Eds.), Ithaca & London: Cornell University Press, 2005.
24. Values and Principles in European Foreign Policy. S. Lucarelli, and I. Manners (eds.), London and New York: Routledge, 2006.
25. Wolczuk, K., 2002, Ukraine's Policy towards the European Union: A Case of 'Declarative Europeanization'. Working paper, Available at: http://www.batory.org.pl/ftp/program/forum/eu_ukraine/ukraine_eu_policy.pdf.

Наталія Хатнюк,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
n.khatniuk@kubg.edu.ua

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Pressing questions of international private legal relationships

Первинна правова категорія, яка підлягає з'ясуванню є визначення природи правових відносин, міжнародних приватних або цивільних правовідносин та поняття «міжнародного

приватного правовідношення», а в подальшому визначення підстав виникнення, зміни та припинення міжнародних приватних правовідносин.

Характерними ознаками *правових відносин* є такі: 1) виникають, змінюються та припиняються лише на підставі правових норм, які безпосередньо породжують правові відношення і між ними існує причинний зв'язок; 2) саме у правових відношеннях досягається мета закріплена у правових нормах, оскільки інші суспільні відносини опосередковуються, як правило, не правовими нормами, тому що не потребують правового втручання; 3) суб'єкти правових відносин взаємно пов'язані між собою суб'єктивними правами та обов'язками; 4) правове відношення — це завжди двосторонній зв'язок, тому що сама норма права має характер надання права та покладення зобов'язання, вона завжди когось уповноважує, а когось зобов’язує; 5) правові відношення мають вольовий характер, оскільки в силу наявності правової норми правове відношення не з’являється автоматично і потім не може функціонувати без волевиявлення хоча б одного з учасників, тобто це необхідний вольовий акт, який породжує правове явище; 6) правові відношення охороняються державою, інші ж суспільні відносини такого захисту не мають; 7) правовідносини відрізняються індивідуалізацією суб’єктів, персоніфікацією прав та обов'язків.

З врахуванням зазначених вище ознак *правове відношення* у широкому розумінні можна визначити як врегульоване нормами права вольове суспільне відношення, що виражається в конкретному зв’язку між уповноваженим та зобов’язаним суб’єктами — носіями суб’єктивних юридичних прав, обов’язків, повноважень і відповідальності — і забезпечується державою. У вузькому розумінні можливе визначення правовідносин як таких специфічних вольових суспільних відносин, які виникають на основі відповідних норм права, учасники яких взаємопов’язані суб’єктивними правами та юридичними обов’язками [2,190].

Спираючись на таке розуміння сутності та загальне визначення поняття правовідносин, у найпростішому варіанті міжнародні приватні правовідносини можуть бути визначені як міжнародні приватні правовідносини, врегульовані нормами цивільного, міжнародного та міжнародного приватного права. Отже, *міжнародне приватне правовідношення* — це правовий зв’язок, що ґрунтується на нормах міжнародного приватного права, між юридично рівними суб’єктами, які є носіями міжнародних приватних прав і обов’язків.

З'ясування властивостей і характеру міжнародного приватного правовідношення належить до найскладніших питань теорії цивільного та міжнародного приватного права. Водночас значна частина аспектів цієї проблеми (наприклад, кваліфікація міжнародних правовідносин як вольових, ідеологічних відносин, встановлення співвідношення їх з

реальними, виробничими відносинами, визначення можливості впливу права на суспільні відносини тощо) не лише належить до сфери міжнародного приватного (цивільного) права, а й має загальнотеоретичний характер.

Головні ознаки міжнародного приватного правовідношення можуть бути виведені вже з самого його визначення. До них, зокрема, належать: 1) особливості суб'єктного складу. Учасники міжнародних приватних правовідносин у цих відносинах виступають як юридично рівні суб'єкти, що в організаційно-правовому і майновому сенсі відокремлені один від одного; 2) міжнародні приватні правовідносини — це правовий зв'язок, що виникає з приводу нематеріальних і матеріальних благ, які становлять інтерес для окремої (приватної) особи або іноземного елемента; 3) відносини сторін врегульовані на засадах ініціативи учасників, на їх вільний розсуд, що ґрунтується на уповноважуючому характері норм міжнародного законодавства. Це знаходить відображення у тому, що головною підставою виникнення правового зв'язку між суб'єктами міжнародних приватних правовідносин є їх договір, який до того ж може виступати як норма міжнародного законодавства; 4) учасники цього виду правовідносин виступають як носії міжнародних приватних прав і обов'язків; 5) захист суб'єктивних прав і спонукання до виконання суб'єктивних обов'язків здійснюється за допомогою специфічних заходів впливу і у спеціальному (як правило, позовному) порядку; 6) підстави виникнення, припинення і трансформацій міжнародних приватних правовідносин ґрунтовно відрізняються від юридичних фактів в інших галузях права за видами, змістом і характером правових наслідків. Зокрема, міжнародні приватні права і обов'язки виникають (припиняються, змінюються тощо) не тільки з підстав, передбачених актами міжнародного законодавства, а й внаслідок дій суб'єктів міжнародних відносин, які на підґрунті загальних засад міжнародного приватного права (законодавства) породжують відповідні права і обов'язки.

Міжнародні приватні правовідносини виникають між юридичними, фізичними особами, органами державної влади та територіальними громадами, які виступають як юридично рівні суб'єкти, що в організаційно-правовому та майновому сенсі, відокремлені один від одного, за обов'язкової участі іноземного елементу, з приводу набуття ними нематеріальних і матеріальних благ.

Підстави виникнення, припинення і трансформацій міжнародних приватних правовідносин ґрунтовно відрізняються від юридичних фактів в інших галузях права за видами, змістом і характером правових наслідків. Але, розкриваючи підстави виникнення, зміни та припинення міжнародних приватних правовідносин, необхідно зазначити, що цивільні права й обов'язки виникають, змінюються та припиняються не лише на підставі

норм законодавства, а й внаслідок дій суб'єктів правовідносин, фундаментом правового зв’язку яких є їх договір і виступає для його учасників правилом поведінки.

Характеризуючи підстави виникнення, зміни та припинення міжнародних правовідносин, необхідно акцентувати увагу на: 1) юридичних фактах – життєві обставини, настання яких призводить до появи певних правових наслідків; 2) нормах права; 3) правосуб’єктності учасників цих правовідносин – обсяг правоздатності, дієздатності та деліктоздатності юридичних і фізичних осіб.

Юридичні факти реалізують можливість руху міжнародних приватних правовідносин, тобто виступають правовим фундаментом розвитку конкретних правовідносин, перетворюють законодавче закріплену можливість у дійсність. *Міжнародне приватне законодавство* окреслює юридичні підстави виникнення, зміни та припинення міжнародних приватних правовідносин, а *правосуб'єктність* створює лише юридичну можливість у суб'єктів правовідносин мати права та обов'язки.

Під підставами виникнення, зміни та припинення міжнародних приватних правовідносин розуміється комплекс різноманітних за своїм характером явищ, які зумовлюють рух міжнародного приватного правовідношення.

Закон України «Про міжнародне приватне право» визначає серед підстав виникнення міжнародних приватних прав та обов'язків такі юридичні факти як: 1) дії осіб, що передбачені міжнародним законодавством; 2) дії, які не передбачені законодавством, але за аналогією породжують міжнародні права та обов'язки; 3) настання або ненастання певної події у випадках, встановлених нормами законодавства або договором; 4) рішення суду або міжнародного комерційного арбітражу.

Законодавство визначає, окрім юридичних фактів, також такі підстави виникнення міжнародних приватних прав та обов'язків, як акти міжнародного законодавства, акти органів державної влади або органів місцевого самоврядування. Отже, міжнародні приватні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів міжнародного приватного законодавства, наприклад, безпосередньо із закону виникають права та обов'язки представництва за законом, черговість спадкування за законом.

Під *юридично значимими діями* розуміють виявлення волі однієї особи в спілкуванні з іншими, що призводить до безпосереднього або опосередкованого виникнення юридичних фактів (угоди, делікти тощо). Опосередковано правовідносини виникають тоді, коли особа не вступає в безпосереднє спілкування з зацікавленими особами, але наслідки своїх дій пов'язує з їх інтересами (укладення договору, вчинення правочину, складання заповіту, видача довіреності).

Юридичні дії поділяються на: 1) *активні* – проявляються у виконанні чого-небудь (наприклад, виплата платежів, передачу майна, надання послуг, виконання робіт, укладання договорів); 2) *пасивні* – проявляються в утриманні від здійснення чого-небудь (наприклад, необхідно здійснити державну реєстрацію договору купівлі-продажу, а особа ігнорує необхідність вчинення цих дій, тобто бездіяльність); 3) *правомірні* – це не лише ті дії, які базуються на статтях міжнародних, цивільних або інших законів, а й ті, на які особа має право; 4) *неправомірні* – це дії, які порушують право інших осіб[4,130].

Найбільш поширеними підставами виникнення міжнародних приватних прав та обов'язків є юридичні факти. Під *юридичним фактом* у науці міжнародного приватного права розуміють конкретні обставини реальної дійсності, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків, тобто правовідносин.

Виникнення, зміна або припинення цивільних правовідносин відбувається в силу різноманітних *юридичних фактів,* тобто життєвих обставин, настання яких призводить до появи певних правових наслідків. Хоча юридичними фактами можна назвати, лише ті життєві обставини, з появою яких норми міжнародного законодавства пов'язують настання певних правових наслідків.

Життєвими обставинами можуть бути обставини об’єктивної дійсності, що належать до *сфери природи* (наприклад, народження фізичної особи, досягнення 14-річного, 16-річного або 18-річного віку, смерть), а також ті, що належать до *соціальної сфери життя* (наприклад, дії людей, вчинення правочинів адміністративні акти, рішення суду).

Юридичний факт характеризується за такими ознаками: 1) реальні життєві обставини або явища матеріального світу; 2) законодавство визнає їх юридичними фактами, які призводять до настання правових наслідків; 3) містять інформацію про стан суспільних відносин, які входять до предмета правового регулювання [1, 13].

Цивільний кодекс України визначає такі юридичні факти: 1) правочини; 2) договори; 3) створення літературних і художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; 4) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, а також інші юридичні факти (ст. 11 ЦК України). Хоча наведений перелік юридичних фактів не є вичерпаним, бо юридичним фактом можуть бути певні події, або дії, які встановлені законодавством, договором або судовим рішенням.

Існування так званого *складного юридичного факту*, тобто сукупність різноманітних юридичних фактів, зумовлене розвитком міжнародних приватних правовідносин, розвитком господарського обігу (наприклад, укладення договору поставки може передбачати укладення договору перевезення або договір купівлі-продажу вимагає не тільки укладення сторонами відповідного договору, але і його державної реєстрації).

Юридичні факти залежно від притаманних їм ознак поділяються також за критерієм волі на: *дії* та *події*.

Під *діями* розуміють обставини, що виникають за волею суб'єктів правовідносин, тобто вольові акти (наприклад, вчинення правочину, укладення договору, прийняття спадщини тощо), з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків. На відміну від дії, *подія* є явищем об'єктивної реальності, яка відбувається незалежно від волі суб'єктів правовідносин (наприклад, стихійне лихо, катастрофа, народження фізичної особи, її смерть тощо). Так, смерть фізичної особи може спричинити настання правових наслідків у вигляді спадкування, а така подія, як авіакатастрофа, є юридичним фактом, що породжує право страхувальника отримати страхове відшкодування від страховика.

Інколи юридична подія може виникнути і внаслідок дії особи. Тому, залежно від того, зумовлено виникнення події волею особи чи ні, їх поділяють на: *абсолютні* та *відносні.*

Абсолютні події – це явища, виникнення і розвиток яких не пов'язаний з вольовою діяльністю суб'єктів (стихійні лиха, перебіг часу тощо). *Відносні події* - явища, які виникають за волею суб'єктів, але розвиваються і проходять незалежно від їх волі (наприклад, настання смерті внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень). Відносна подія відрізняється від дії не стільки характером її виникнення, скільки характером розвитку процесу цих явищ.

Наступний поділ юридичних фактів обумовлений відповідністю дій вимогам закону та іншим нормативним актам, тому дії поділяють на: *неправомірні* та *правомірні.*

Неправомірними вважають дії, які порушують положення законів, інших нормативних актів і принципів права, а саме: 1) заподіяння шкоди; 2) порушення договірних зобов'язань; 3) безпідставне збагачення; 4) дії, спрямовані на укладення правочину, який визнаний недійсним тощо. Такі юридичні факти призводять до відповідальності. Неправомірні дії поділяють на: *правопорушення* і *злочини*, які передбачені адміністративним та кримінальним законодавством. Водночас у міжнародному приватному порядку вони породжують обов'язки відшкодування шкоди, завданої громадянину чи його майну.

Правомірними є дії, що відповідають вимогам законодавства, тобто прямо передбачені законом або такі, що не суперечать йому, і відтворюють правомірну з точки зору закону поведінку учасників міжнародних приватних відносин. Правомірні дії у свою чергу поділяються: 1) *за суб'єктами* (дії фізичних осіб, юридичних осіб); 2) *за способом вчинення* (особисто або через представника); 3) *за способом вираження та закріплення* (мовчання, конклюдентних дій, документом). Правомірні дії поділяються на: 1) *юридичні вчинки*; 2) *юридичні акти*.

Юридичними вчинками є правомірні дії суб'єктів міжнародних приватних правовідносин, метою яких є виникнення, зміна або припинення прав та обов'язків.

Юридичні вчинки викликають правові наслідки незалежно від того, усвідомлював чи ні суб'єкт їх правове значення, бажав чи не бажав настання правових наслідків. Прикладами юридичних вчинків є виявлення скарбу, знахідка, які за умов, визначених законом, ведуть до виникнення у суб'єктів міжнародних приватних правовідносин права власності на такі об'єкти. *Юридичними актами* є правомірні дії, спрямовані на досягнення певного правового результату, що породжують правові наслідки лише у випадку, коли вони були вчинені з наміром викликати їх. До юридичних актів належать: 1) *правочини*; 2) *адміністративні акти*; 3) *судове рішення.*

Правочини — вольові, правомірні дії особи, спрямовані на набуття, зміну або припинення міжнародних приватних прав та обов'язків.

Адміністративні акти органів державного управління або органів місцевого самоврядування вчиняються, як правило, з наміром викликати відповідні адміністративно-правові наслідки, у зв'язку з цим підставою виникнення міжнародних приватних прав та обов'язків можуть бути лише такі адміністративні акти, що вчиняються з наміром викликати не тільки адміністративні, а й правові наслідки. Адміністративні акти можуть бути спрямовані на виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків у конкретного учасника міжнародних приватних відносин.

Судове рішення або рішення міжнародного комерційного арбітражу є особливим видом юридичних актів, яке встановлює права або обов’язки. Будучи актом правосуддя, рішення впливає на поведінку учасників міжнародних приватних правовідносин, оскільки підтверджує наявність або відсутність міжнародних приватних відносин, їх зміну або припинення.

У свою чергу, залежно від характеру наслідків юридичні факти поділяються деякими на: 1) *правостворюючі*, з якими закон пов’язує виникнення міжнародних приватних правовідносин; 2) *правозмінюючі*, з якими закон пов’язує зміну існуючих міжнародних приватних правовідносин (наприклад, зміна сторін у правовідношенні); 3) *правоприпиняючі*, з якими закон пов’язує припинення існуючих міжнародних приватних правовідносин (наприклад, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи, знищення речі, переведення боргу тощо); 4) *правоперешкоджаючі,* що перешкоджають виникненню, зміні та припиненню правовідносин, наприклад, визнання фізичної особи судом недієздатною веде до неможливості вчинення нею правочинів, оскільки останні від її імені та в її інтересах вчиняє опікун; 5) *правовідновлюючі*, поява яких веде до відновлення раніше існуючих правовідносин (наприклад, поява фізичної особи, яка була оголошена судом померлою)[3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Исаков В. Б. Юридические факти в советском праве. М.: Юрид. лит., 1984. С. 13.

2.Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебн. - Харьков, 2001. - С.374-375; Загальна теорія держави і права: Навч. посібн. / За рел В.В. Копсйчикова. - 1997. - С. 190.
3. Харитонов Е. О. Саниахметова Н. А. Гражданское право: Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательства. Видел договоров. Авторское право. Представительство: Учеб. пособие. К.: А. С. К., 2001. С. 85-86.
4. Цивільне право України. Загальна частина: Посібник / За ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заіки. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. С. 130.

Оксана Чаплюк,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
o.chapliuk@kubg.edu.ua

МІЖНАРОДНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ЗБАЛАНСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ СВІТІ

International lawmaking process as a mechanism for balancing international relations in the modern world

Статичність та динамічність вдосконалення міжнародних відносин у сучасному глобалізованому світі як результату активного міжнародного співробітництва здійснюється на сьогодні в достатньо екстраординарних, і не завжди стабільно сприятливих в контексті міжнародної політики умовах. Зрозуміло, що такий стан речей має в певних випадках і дещо негативний вплив на розвиток окремих держав і на процес їх подальшого міжнародного співробітництва. Аксіоматичним є те, що основу для функціонування міжнародного співробітництва складали норми міжнародного права, що на наше переконання не втратило своєї актуальності і на сьогодні. Проте, жодна сучасна держава не здатна, на нашу думку, самостійно протистояти тим проблемам сучасності, які все активніше виникають на міжнародному рівні і стосуються, здебільшого, всього цивілізованого світу, а особливо таких уразливих на сьогодні сфер як питання війни та миру, екології, медицини, тероризму, нелегальної міграції тощо. Як правило, центральною одиницею або ж віхою вирішення зазначених проблем стає людина, її життя та здоров'я, тобто як особи, що володіє найвищим статусом соціальної цінності. Це вказує на те, що вектор регулятивності норм міжнародного права зміщується з міждержавних відносин на правове забезпечення та гарантування основоположних потреб та інтересів людини і громадянина в таких міжнародних відносинах. Слід зазначити і про наукову позицію вчених-міжнародників, які стверджують, що на сьогодні жодна держава світу в самостійному порядку не здатна вирішити ті гострі глобальні проблеми і лише об’єднання їх матеріальних та інтелектуальних ресурсів, розробка єдиних стратегій, баланс міждержавних інтересів забезпечить вирішення зазначених проблем та

подальший прогрес розвитку ефективного міжнародного співробітництва. Саме міжнародне право як система загальновизнаних норм та принципів і є основою такого співробітництва [1, с. 8]. Все це вказує на те, що процес розробки та прийняття системи сучасних норм міжнародного права (міжнародна правотворчість) не лише не втрачає своєї актуальності, а навпаки потребує подальшого вдосконалення на практичному рівні та й розробки нових науково-обґрунтованих підходів, ідей вчених щодо вдосконалення відповідного процесу, його відповідності сучасним потребам та реаліям на міжнародному рівні. Саме міжнародна правотворчість на сьогодні, стає центром пильної уваги сучасних вчених, політиків, практиків, адже можна припустити, що вона є не лише основним інструментарієм розробки ефективних норм міжнародного права, а й одним із основних засобів, що забезпечують збалансування сучасних міжнародних відносин.

Відтак, зважаючи на окреслену актуальності обраної нами тематики відповідного наукового дослідження, вважаємо за необхідне, з'ясувати теоретико-правові засади міжнародної правотворчості як сучасного механізму збалансування міжнародних відносин у сучасному світі.

Слідуючи обраному нами напряму, слід зауважити, що категорія міжнародної правотворчості не є новим предметом пізнання в науці міжнародного права, адже перші прояви цієї діяльності з'являються ще з появою перших державних утворень, які прагнучи розвитку, співпрацюють з державами-сусідами, а основу такої співпраці складають міжнародні договори [2, с. 98]. Це вказує на те, що дійсно міжнародна правотворчість є достатньо усталеною категорією в науці міжнародного права, а також є основним потенціалом формування системи принципів та норм міжнародного права, що сприяє гармонійному розвитку міжнародних відносин, а таким чином забезпечує врівноваження міждержавних потреб та інтересів на міжнародному рівні. Попри це міжнародна правотворчість, на наше переконання, є достатньо динамічною категорією, що здатна синхронізуватися з розвитком міжнародних відносин, а також тими глобальними проблемами, які стабільно стали основою буття міжнародної сфери в цілому, і потребують оперативного вирішення за допомогою норм міжнародного права. На нашу думку, сучасна міжнародна правотворчість є об'єктивно залежною від стану міжнародних відносин, а також сучасних реалій політичного, економічного, соціального і культурного міжнародного життя. В цьому контексті слід приділити увагу поглядам наукової спільноти, що вивчають особливості формування норм міжнародного права, проблеми їх ефективності, а також проблеми розвитку сучасних міжнародних відносин. Так, О.О. Мережко аналогічно вважає, що міжнародна правотворчість є історично мінливим явищем, що зазвичай зумовлюється поглибленням і розвитком міжнародного співробітництва [3, с. 24-26]. В свою чергу Ж.

Мамедова стверджує, що формування міжнародного права передбачає не лише прийняття нових, відміну та зміну існуючих норм права. В сучасному розумінні під міжнародною правотворчістю слід розуміти процеси пізнання і оцінки правових потреб суб'єктів міжнародного права, підготовки, прийняття, розірвання ними міжнародних договорів, рішень в рамках відповідних процедур, а також процес формування, зміни чи відміни міжнародного звичаю [4, с. 181]. Таким чином, міжнародна правотворчість набуває нових ознак та змістовних особливостей, що вказує на її неабияку витребуваність у сфері сучасних міжнародних відносин, що забезпечує не лише їх регулювання за допомогою прийнятої системи міжнародних правових документів, а й забезпеченість урівноваження цих відносин. Як бачимо, функціональне призначення міжнародної правотворчості набуває розширювального значення і зводиться до того, що це процес не просто розробки та прийняття, скасування та зміни норм міжнародного права, а й процес, який має охопити всі інші значимі фактори, а саме: вивчення об'єктивної дійсності, з'ясування об'єктивних міжнародних потреб та інтересів, узгодження дійсних намірів суб'єктів міжнародної правотворчості, рівня необхідності правового забезпечення тих чи інших міжнародних відносин тощо. Це є абсолютно значимим, адже здійснення відповідних дій, перш за все, забезпечить формування ефективної та дієвої системи принципів і норм міжнародного права.

Вище ми уже звертали увагу на те, що основними детермінантами зміни сутності та змісту міжнародної правотворчості стала зміна міжнародного співробітництва, ускладнення міжнародних відносин, поява різного роду неурядових як міжнародних, так і регіональних організацій та інші об'єктивні фактори. Зокрема, на цей факт вказують і наукові погляди вчених. Так, Т.В. Захаров стверджує, що в основі сучасного міжнародного правотворчого процесу є екстраординарна за своїм обсягом формальна та неформальна взаємодія держав, адже в умовах стрімкого поширення та зростання популізму набагато складнішим вдається поєднати між собою формальні заяви держав та їх дійсні і фактичні наміри [5, с. 159]. На думку інших вчених сучасне міжнародне право досягло високого рівня інтеграції, універсальності і є регулятором не лише міждержавних відносин, а й визначає правовий статус людини, особливості взаємовідносин людини, держави та суспільства. В той же час незважаючи на такі досягнення, вчені стверджують проте, що аналіз стану міжнародного правопорядку надає змогу підсумувати, що сучасне міжнародне право, на жаль, набуло ознак зрілості та фундаментальності лише як ідея. Проте в реальності сучасне міжнародне право зіткнулось з проблемами його ефективної реалізації, що надало підстави говорити про його кризу та нездатності застосування ряду принципів та норм міжнародного права тощо [1, с. 9-10]. Очевидно, що наукові позиції вчених відображають існуючий стан сучасного міжнародного права, одночасно вказуючи на його позитивні та негативні тенденції, а також

завдання які постають перед ним. Проте, на нашу думку, не варто забувати про те, що на сьогодні міжнародне право як система норм міжнародного права є основним інструментом регулювання міжнародних відносин, а тому всі принципи та норми міжнародного права, які на сьогодні визнаються міжнародною спільнотою та абсолютною більшістю держав світу забезпечують регулювання міжнародних відносин та є важливим фактором їх подальшого розвитку. Тому питання підвищення ефективності та дієвості відповідних правових регулятивних засобів на міжнародному рівні є одним із ключових та наріжних питань, що постають в процесі їх розробки та прийняття. В цьому контексті слід зазначити, і те, що сучасна міжнародна правотворчість, набуваючи якісно нових змін в контексті її «розширювального (ускладненого)» характеру, не обмежується лише прийняттям, відміною чи зміною системи принципів та норм міжнародного права, а передбачає оцінку стану міжнародного співробітництва, вияв необхідності міжнародно-правового регулювання, розширення кола суб'єктів міжнародної правотворчості та говорячи про «ефективність» норм міжнародного права має завершуватися включаючи і імплементаційні заходи.

Враховуючи те, що розуміння категорії «механізму» в контексті правотворчості можливо визначити як організований, узгоджений та системний комплекс заходів щодо розробки, прийняття та реалізації принципів та норм міжнародного права, то очевидно, що сучасна міжнародна правотворчість відіграє важливу роль не лише в контексті основного засобу формування системи дієвих та ефективних принципів і норм міжнародного права на міжнародному рівні, а й як наслідок є важливим механізмом, що забезпечує врівноваження та баланс міжнародних відносин на сучасному етапі їх розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Современное международное право: Отечественные и зарубежные исследования: Сб. науч. тр. / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. правоведения; Отв. ред. Алферова Е.В. – М., 2016. – 198 с. URL : http://inion.ru/site/assets/files/2642/2016_snt_sovremennoe_mezhdunarodnoe_pravo.pdf (дата обращения: 08.10.2021 г.)
2. Чаплюк О.І. Міжнародна правотворчість як категорія. Часопис Київського університету права. 2009. №4. С. 96-101. URL : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2009_4/96.pdf (дата звернення: 10.10.2021 р.).
3. Мережко О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: Монографія. Київ, Таксон. 2002. 344 с.
4. Мамедова Ж. Проблемы и перспективы формирования норм международного права в рамках системы ООН. *Право і суспільство.* 2019. №1. С. 178-185. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/1_2019/part_1/34.pdf (дата обращения: 08.10.2021 г.).
5. Захаров Т.В. Международное правотворчество: как практика обуславливает формирование норм международного обычного права. С. 159-165. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnoe-pravotvorchestvo-kak-praktika-obuslovlivaet-formirovanie-norm-mezhdunarodnogo-obychnogo-prava (дата обращения: 05.10.2021 г.).

Володимир Петрина,
Національна академія внутрішніх справ,
м.Київ, Україна
Petrynavolodymyr34@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ: ПОНЯТІЙНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

International Commercial Arbitration: Problems with Notions in Ukrainian Law

Актуальність даної роботи обумовлена її направленістю на удосконалення норм українського права в такій важливій сфері, як міжнародний комерційний арбітраж, який є основним способом вирішення міжнародних комерційних (зовнішньоекономічних) спорів.

Метою даної роботи є висвітлення певних відмінностей в понятійному апараті у сфері міжнародного комерційного арбітражу, що існують між українським правом та міжнародним правом, та причин, що породили ці відмінності.

В міжнародному праві та праві економічно розвинутих країн поняття «арбітраж» (англ. arbitration; франц. arbitrage) визначається, як «*спосіб вирішення спорів із залученням однієї або більшої кількості нейтральних третіх осіб, які зазвичай визначаються за домовленістю сторонами спору та чиє рішення є обов'язковим до виконання*» [6, 100].

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» міжнародний комерційний арбітраж – це «*будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України (додатки N 1 і N 2 до цього Закону)*» [1].

В одному цьому визначені міжнародного комерційного арбітражу, що дається в статті 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», міститься низка положень, які суперечать як нормам міжнародного права, так і деяким нормам національного права України.

Так, по-перше, арбітраж з зазначеному вище законі визначається як певна організаційна структура, а саме третейський суд. В той час, як в міжнародному праві і в праві економічно розвинутих країн арбітраж (французькою - arbitrage, англійською - arbitration) не є якоюсь організацією («*постійно діючою, чи такою, що утворюється спеціально для розгляду окремої справи*») [1], а є ніщо інше, як «*спосіб вирішення спорів*» [6, 100], тобто є певним процесом. У цьому зв'язку арбітраж не може утворюватися, він здійснюється.

По-друге, згідно з міжнародним правом не існує будь-яких арбітражних установ (англ. arbitration institutions), що розглядають і вирішують міжнародні комерційні спори (ні постійно діючих, ні таких, що утворюються спеціально для розгляду окремої справи), як про це йдеться в статті 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». «*Комерційний арбітраж є приватною формою розгляду та прийняття обов'язкових рішень з вирішення спорів, що здійснюється неупередженим трибуналом, утвореним за згодою сторін спору… Арбітраж, зазвичай, здійснюється одним або трьома арбітрами, які в будь-якому випадку іменуються арбітражним «трибуналом»* [8, 2].

Арбітражні установи (англ. arbitration institutions), центральною і найбільш відомою з яких є Міжнародний комерційний арбітражний суд при Міжнародній торгівельній палаті (англ. International Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce), згідно з міжнародним правом та правом економічно розвинутих країн не розглядають і не вирішують міжнародні комерційні спори. Ці організації тільки надають платні послуги з адміністрування арбітражу, тобто послуги з організації та проведення міжнародного комерційного арбітражу. Розглядають і вирішують міжнародні комерційні спори, зокрема приймають арбітражні рішення, арбітражні трибунали (англ. arbitral tribunals), про які, на превеликий подив, в українському законодавстві, направленому на регулювання суспільних відносин з міжнародного комерційного арбітражу, взагалі не згадується. Так, наприклад, в статті 1 Арбітражного регламенту Міжнародної торговельної палати (англ. ICC Arbitration Rules) чітко зазначено, що Міжнародний комерційний арбітражний суд при Міжнародній торгівельній палаті «*не вирішує спори. Він адмініструє вирішення спорів, яке здійснюється арбітражними трибуналами*» [7]. Так само в статті 2 Додатку I до Регламенту Арбітражного інституту при Торговій палаті Стокгольму (надалі – «ТПС») зазначається, що «*ТПС сам не вирішує спори. Функцією ТПС є: (i) адмініструвати внутрішні та міжнародні спори згідно з Арбітражним регламентом ТПС чи з іншими процедурами чи правилами, на які погодились сторони спору; та (ii) надавати інформацію стосовно питань щодо арбітражу та медіації*» [5, 32].

В міжнародному праві арбітраж, в якому (за рішенням сторін міжнародного комерційного спору) певна арбітражна установа (англ. arbitral institution) надає платні послуги з адміністрування арбітражу, називається інституційним арбітражем (англ. institutional arbitration) [8, 13]. Арбітраж, в якому певна арбітражна установа (англ. arbitral institution) не надає послуги з адміністрування арбітражу, називається арбітражем ad hoc (англ. ad hoc arbitration) [8, 48].

Також треба зауважити, що «*спеціально для розгляду окремої справи*» ніяких арбітражних установ не утворюється, не дивлячись на те, що говориться в статті 2 Закону

України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Для вирішення міжнародного комерційного спору як шляхом інституційного арбітражу, так і шляхом арбітражу ad hoc, завжди тимчасово утворюється арбітражний трибунал. Як уже зазначалося, «*арбітраж, зазвичай, здійснюється одним або трьома арбітрами, які в будь-якому випадку іменуються арбітражним «трибуналом*» [8, 2].

У цьому зв'язку треба звернути увагу на те, що Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України також відноситься до арбітражних установ. Проте, не дивлячись на міжнародне право і міжнародну практику та керуючись вищезазначеним хибним визначенням поняття «арбітраж», що міститься в Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж», в Положенні про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України, що є Додатком № 1 до вищезазначеного закону, мова йде про те, що Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України вирішує міжнародні комерційні спори. Так, зокрема в частині другій пункту 2 зазначеного положення говориться, що «*Зовнішньоекономічні відносини, спори з яких можуть бути передані на вирішення Міжнародного комерційного арбітражного суду, стосуються, зокрема, відносин купівлі-продажу…»* [4]. Таким чином, можемо бачити різницю: Міжнародний комерційний арбітражний суд при Міжнародній торгівельній палаті та інші арбітражні установи розвинутих країн світу не вирішують міжнародні комерційні спори, а тільки надають послуги з адміністрування арбітражу, а Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України - вирішує.

По-третє, положення статті 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» («"*арбітраж" - будь-який арбітраж (третейський суд)*…» [1]), згідно з якими поняття «міжнародний комерційний арбітраж» і «третейський суд» розглядаються як синоніми, вступає в колізію з нормами Закону України «Про третейські суди», який є спеціальним законом для визначення порядку утворення та діяльності третейських судів в Україні.

Так, стаття 6 Закону України «Про третейські суди» зазначає, що «*Третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком: … 12) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України*» [2]. Враховуючи те, що міжнародний комерційний арбітраж за визначенням передбачає участь у спорі сторони, що є нерезидентом (бо інакше він би не був міжнародним), то є очевидним, що згідно із Законом України «Про третейські суди» третейські суди не можуть розглядати міжнародні комерційні спори шляхом міжнародного комерційного арбітражу, і, відповідно, є очевидним те, що міжнародний

комерційний арбітраж та третейський суд є не тотожними поняттями, не дивлячись на те, що це зазначено в статті 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Адже, для визначення порядку утворення та діяльності третейських судів в Україні спеціальним законом є саме Закон України «Про третейські суди» і, таким чином, за правилами вирішення колізій між нормами права норми саме цього закону мають застосовуватись при вирішені питання чи можуть третейські суди розглядати міжнародні комерційні спори шляхом міжнародного комерційного арбітражу і, відповідно, чи є поняття «третейський суд» та поняття «міжнародний комерційний арбітраж» тотожними.

Таким чином, значення поняття «арбітраж» (англ. arbitration) в українському праві суттєво відрізняється від значення цього поняття в міжнародному праві та праві економічно розвинутих країн.

Першопричиною такої відмінності є те, що в українському праві до цього часу послуговуються визначенням арбітражу, взятим із радянського права, не дивлячись на те, що радянське поняття арбітражу і поняття арбітражу в міжнародному праві гуртуються на принципово різних концепціях. Так, якщо в міжнародному праві міжнародним комерційним арбітражем називається виключно спосіб вирішення спорів між суб'єктами господарювання-особами приватного права, кваліфікуючою ознакою якого є не залучення до цього процесу державних органів, то в Радянському Союзі суб'єкти господарювання були особами публічного права і спори між ними вирішувала держава в особі системи спеціальних органів, які називалися державним арбітражем, або просто «арбітражем». Таким чином, в українській юридичній літературі, так само як і в радянській, ігноруючи відповідні положення міжнародного права, до цього часу «*терміном «арбітраж» позначають три взаємопов'язаних поняття, які відображують різні аспекти цього явища: по-перше, під міжнародним комерційним арбітражем розуміють орган, завданням якого є вирішення міжнародних комерційних спорів; по-друге, цей термін означає процедуру (механізм, порядок) вирішення спорів; по-третє, міжнародним комерційним арбітражем називають конкретний склад арбітражу, що вирішує певний спір*» [3]. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України був побудований, виходячи саме з такого пострадянського розуміння міжнародного комерційного арбітражу. І, таким чином, на подив міжнародній юридичній спільноті, він став особою публічного права, яка вирішує міжнародні комерційні (зовнішньоекономічні) спори, замість того, щоб бути арбітражною установою (англ. arbitral institution), тобто особою приватного права, яка не вирішує міжнародні комерційні спори, а лише надає послуги з адміністрування арбітражу, як, скажімо, Міжнародний комерційний арбітражний суд при Міжнародній торговій палаті та

усі інші арбітражні установи (незалежно від того, як вони називаються: суди, центри, асоціації тощо) економічно розвинутих країн.

В той же час, в міжнародному праві: 1) для позначення відповідного способу вирішення спорів вживається термін «арбітраж» (англ. arbitration); 2) не існує «*органу, завданням якого є вирішення міжнародних комерційних спорів*», а існують лише арбітражні установи (англ. arbitral institutions), які за згодою сторін спору можуть надавати їм послуги з адміністрування арбітражу. В міжнародному праві термін «арбітраж» (англ. arbitration) ніколи не використовується для позначення терміну «арбітражна установа» (англ. arbitral institution), так як цими термінами позначаються два цілком різних поняття; 3) конкретний склад арбітрів, що вирішує певний спір, називається арбітражним трибуналом (англ. arbitral tribunal). В міжнародному праві термін «арбітраж» (англ. arbitration) ніколи не використовується для позначення терміну «арбітражний трибунал» (англ. arbitral tribunal), так як цими термінами позначаються два цілком різних поняття.

Така невідповідна інтерпретація поняття «міжнародний комерційний арбітраж» в українському праві призводить до того, що українські юристи, що набували свої знання про міжнародний комерційний арбітраж виключно із положень українського права, зазвичай, не адекватно розуміють такий інститут міжнародного права, як міжнародний комерційний арбітраж, і, як правило, не готові до самостійного ведення комерційних арбітражних справ поза межами України. Приведення положень українського права про міжнародний комерційний арбітраж у відповідність до положень міжнародного права, на нашу думку, вирішило би цю проблему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4002-12;
2. Закон України «Про третейські суди». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text
3. Міжнародне приватне право. Особлива частина. URL: http://pidruchniki.com/1728092456831/pravo/mizhnarodniy_komertsiyniy_arbitrazh
4. Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text
5. Arbitration Rules of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce. URL: https://sccinstitute.com/media/1407444/arbitrationrules_eng_2020.pdf
6. Black's Law Dictionary. Seventh Edition. - St. Paul, MN: West Publishing Co., 1999. - 1738 p.
7. ICC Arbitration Rules. URL: https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration/#article_1
8. Latham & Watkins. Guide to International Arbitration. URL: https://www.lw.com/thoughtleadership/guide-to-international-arbitration-2017

Наталія Коваль,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
n.koval@kubg.edu.ua

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Decentralization in Ukraine and compliance with European standards

Розвиток місцевої демократії, зокрема, у сфері місцевого самоврядування є нагальним, обговорюваним явищем сьогодення в Україні, а впровадження міжнародних та європейських стандартів є саме тим підтвердженням належної реалізації реформи децентралізації влади в Україні. Основні стандарти, які відображені у міжнародно-правових актах, закріплені в Європейській хартії місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 р.) та Додатковому протоколі до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади, Всесвітній декларації місцевого самоврядування (Ріо-Де-Жанейро, 23 – 26 вересня 1985 р.), Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.) та ін.

Так, з метою забезпечення ефективного функціонування системи місцевого самоврядування в Україні відповідно до Європейських стандартів і кращих практик та надання якісних публічних послуг населенню Радою Європи впроваджується Програма «Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні». Програма реалізується в рамках Плану дій Ради Європи для України на 2018-2021 роки. Загальною метою Програми є реалізація децентралізаційної реформи в Україні та формування сталої системи місцевого самоврядування. Для досягнення цієї мети Програмою здійснюються чисельні заходи чотирьох тісно пов’язаних компонентів [1].

При цьому слушною є думка Куценко Т.Ф. та Пінтелея І.В, що європейський досвід, перехід до нової системи управління надання муніципальних послуг сприяє зростанню довіри членів громад до органів виконавчої влади, відбувається активна участь населення у впровадженні змін. Органи місцевого самоврядування краще розуміють та більш ефективно виконують вимоги членів громад. Це все позитивно впливає на формування інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату, що в свою чергу допомагає залучити інвесторів для фінансування різноманітних проектів та програм органів місцевого самоврядування для соціально-економічного розвитку [2].

У Європейській хартії місцевого самоврядування вбачається чітке закріплення принципів адміністративної автономії, законності (в рамках принципу верховенства права), субсидіарності, територіальності, пропорційності та принципи виборчого права, які по праву вважаються стандартами місцевого самоврядування.

Водночас, виходячи із аналізу міжнародно-правових документів, на сьогодні слід виділити такі основні європейські стандарти у впровадженні Децентралізації в Україні:

1. у сфері надання, дотриманні та захисту прав людей у муніципально-правових відносинах;
2. у сфері розвитку місцевої регіональної демократії, зокрема виборчий процес;
3. у сфері розвитку муніципального законодавства;
4. у сфері здійснення публічної служби;
5. у сфері управління ресурсами об'єктів муніципально-правових відносин;
6. у сфері фінансового забезпечення та розподілу коштів суб'єктами муніципально-правових відносин;
7. у сфері впровадження юридичної відповідальності суб'єктів муніципально-правових відносин та ефективного розгляду скарг.

Цей перелік не є вичерпним, водночас є підґрунтям для майбутніх досліджень, удосконалень та впроваджень позитивного досвіду у діяльність органів місцевого самоврядування. І як зазначено на урядовому веб-порталі «Децентралізація», зокрема, саме фінансовий аспект є одним із найсуттєвіших, від якого, у великій мірі, залежить успішність функціонування територіальних громад. Наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади.Результатом реформи стало підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів. Спроможні громади показують високі і динамічні темпи приросту власних доходів. У частині використання коштів увага акцентується на необхідності формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, створенні ефективного не надто чисельного управлінського апарату, здійсненні постійного аналізу витрачання бюджетних коштів і упередженні випадків їх нераціонального витрачання.[3]

Це також слушно зазначає у своїй доповіді Батанов О.В., що муніципальні права людини та дієздатне місцеве самоврядування вважають одним з тих атрибутів сучасного конституціоналізму та соціально-правової демократичної державності, що, у контексті європейського вектору розвитку української держави, вимагає свого усебічного

конституювання та інституціоналізації на принципах гуманізму, людського виміру публічної влади та верховенства права.[4]

Так, якщо звернутись до Програми Ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні», то в Україні сьогодні здійснюються чисельні заходи чотирьох тісно пов'язаних компонентів, зокрема, відбувається **удосконалення законодавчих рамок, підготовка та реалізація політик у відповідності до стандартів Ради Європи та з урахуванням кращих практик, що має на меті** забезпечення доступу центральної влади до міжнародної експертизи задля удосконалення законодавства у відповідності до європейських стандартів та кращих практик і наданні (місцевої) експертної підтримки центральній владі задля розбудови політик та удосконалення законодавства. Проводиться **удосконалення системи управління людськими ресурсами на місцевому рівні, насамперед здійснюється** підтримка Національного агентства України з питань державної служби в реформуванні системи професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування і постійно удосконалюється система управління людськими ресурсами у об'єднаних територіальних громадах. Запроваджується **сприяння процесам децентралізації в Донецькій і Луганській областях,** а саме співпраця з органами влади Донецької і Луганської областей з реалізації децентралізаційної реформи, також проводиться Тренінгова програма «Академія лідерства» для голів ОМС, відбувається обмін кращими практиками місцевого самоврядування та ін. Здійснюється п**осилення спроможності об'єднаних громад у наданні послуг** та ін. [1]

Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що Європейські стандарти у впровадженні Децентралізації в Україні відіграють вагому роль у становленні і відродженні місцевого самоврядування. Такі стандарти містять позитивний досвід Європейських країн, що мають на меті покращення роботи українських недержавних організацій, які працюють у сфері «державного будівництва» та регіонального розвитку.

Використання напрацювань та допомоги міжнародних експертів надає змогу українському суспільству швидше наблизитись до необхідного рівня муніципально-правового співіснування всього населення та ефективного управління справами територіальними громадами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Програма Ради Європи «ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ І РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ» [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://donors.decentralization.gov.ua/project/coe.
2. Куценко Т. Ф., Пінтелей І. В. Європейські стандарти муніципального управління в контексті реформи децентралізації. Економіка та держава. 2021. № 4. С. 122–127. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.122
3. Веб-сайт "Децентралізація" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://decentralization.gov.ua/finance.

4. Сучасні міжнародні стандарти у галузі місцевого самоврядування та права людини / О. В. Батанов // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. - 2016. - № 3-4. - С. 60-63. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2016_3-4_12

Corina Dodi,
KROK University,
Kyiv, Ukraine
korinadodi@gmail.com

HUMAN RIGHTS AND THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Права людини та штучний інтелект

The concept of artificial intelligence has been elevated from the realm of science fiction to discussions in the highest circles of academia, industry, and government. However, experts have only just begun to look at the impact of artificial intelligence on human rights, and so far, they do not even seem to agree on what the term means. It is evident that use of artificial intelligence and machine learning technology has the potential to effect revolutionary changes in the world.

There is no agreed-upon definition of artificial intelligence. Marvin Minsky, one of the founding AI scholars, defines it as "the science of making machines do things that would require intelligence if done by men"[1].

After WWII, a number of people independently started to work on intelligent machines. The English mathematician Alan Turing may have been the first. He gave a lecture on it in 1947. He also may have been the first to decide that AI was best researched by programming computers rather than by building machines. By the late 1950s, there were many researchers on AI, and most of them were basing their work on programming computers.

John McCarthy, defines it as "the science and engineering of making intelligent machines, especially intelligent computer programs. It is related to the similar task of using computers to understand human intelligence, but AI does not have to confine itself to methods that are biologically observable"[2].

A recent Stanford University report defines AI as "a science and a set of computational technologies that are inspired by—but typically operate quite differently from—the ways people use their nervous systems and bodies to sense, learn, reason, and take action."

Stuart Russell and Peter Norving, authors of a popular AI textbook, suggest that AI can be broken down into the following categories: 1) systems that think like humans; 2) systems that act like humans; 3) systems that think rationally; and 4) systems that act rationally.

In reality, AI is considered more of a field than an easily definable "thing," and it can be broken down into many subfields, such as machine learning, robotics, neural networks, vision, natural language

processing, and speech processing. There is significant crossover among these sub-fields. AI also draws from fields other than computer science, including psychology, neuroscience, cognitive science, philosophy, linguistics, probability, and logic[1].

Artificial Intelligence (AI) is one such technical field that is transforming human society into one of robots and machines. AI includes machine learning, natural language processing, big data analytics, algorithms, and much more. However, as human intelligence is marked by intrinsic bias in decision-making, such characteristics can also be found in AI products that work with human-created intelligence. These phenomena of bias and discrimination – rooted in a cluster of technologies and embedded in social systems – are a threat to universal human rights. Indeed, AI disproportionally affects the human rights of vulnerable individuals and groups by facilitating discrimination, thus creating a new form of oppression rooted in technology[3].

The use of these technologies can affect a range of sectors and areas of life, such as education, work, social care, health and law enforcement. There are several ways AI could offer significant opportunities for the advancement of human rights across many areas of life. For example, by facilitating more personalised education and assisting people in later life to live a dignified life at home. But there are also several issues that need to be considered and AI has the potential to undermine or violate human rights protections.

The use of big data and AI can also threaten the right to equality, the prohibition of discrimination and the right to privacy. These rights can act as gatekeepers for the enjoyment of other fundamental rights and personal and political freedom[4].

Urgent action is needed as it can take time to assess and address the serious risks this technology poses to human rights, warned the High Commissioner: “The higher the risk for human rights, the stricter the legal requirements for the use of AI technology should be”.

Ms. Bachelet also called for AI applications that cannot be used in compliance with international human rights law, to be banned. “Artificial intelligence can be a force for good, helping societies overcome some of the great challenges of our times. But AI technologies can have negative, even catastrophic, effects if they are used without sufficient regard to how they affect people’s human rights”.

Appeared challenges are deal with[5]:

- **Failure of due diligence** - exists numerous cases of people that are being treated unjustly due to AI misuse, such as being denied social security benefits because of faulty AI tools or arrested because of flawed facial recognition software.
- **Discriminatory data** - the data used to inform and guide AI systems can be faulty, discriminatory, out of date or irrelevant, it argues, adding that long-term storage of data also poses particular risks, as data could in the future be exploited in as yet unknown ways.

- **Biometric technologies** - These technologies, which include facial recognition, are increasingly used to identify people in real-time and from a distance, potentially allowing unlimited tracking of individuals.

AI algorithms and face-recognition systems have repeatedly failed to ensure a basic standard of equality, particularly by showing discriminatory tendencies towards Black people. In 2015, Google Photos, which is considered an advanced recognition software, categorized a photo of two Black people as a picture of gorillas. When keywords such as 'Black girls' were inputted into the Google search bar, the algorithm showed sexually explicit material in response. Researchers have also found that an algorithm that identifies which patients need additional medical care undervalued the medical needs of Black patients.

Facial-recognition technology is now being adopted in the criminal justice systems of different states – including Hong Kong, China, Denmark and India – to identify suspects for predictive policing. Sceptics have pointed out that instead of mitigating and controlling police work, such algorithms instead enhance pre-existing discriminatory law enforcement practices. The unevaluated bias of these tools has put Black people at bigger risk of being perceived as high-risk offenders, thus further entrenching racist tendencies in the justice and prison systems. Such racial discrimination inherited in AI disgraces its transformative implementation into society and violates equal treatment and the right to protection[3].

It is pointed out the following three categories of violationsin which deal with the human dighnity:

1. Humiliation: being put in a state of helplessness, insignificance; losing autonomy over your own representation.

2. Instrumentalization: treating an individual as exchangeable and merely a means to an end.

3. Rejection of one's gift: making an individual superfluous, unacknowledging one's contribution, aspiration, and potential.

The AI-related impact on dignity can be more clearly seen through these three dimensions. For example, discrimination and unjustified action lead to humiliation, putting individuals in a state of helplessness when faced with opaque and biased algorithmic decisions. Job market effects of automation may cast whole communities of workers as superfluous and exchangeable for the more profitable alternative of AI. Large-scale collection of data for online advertisements exploits individuals as exchangeable data points that are merely a means to driving profits. As argued by the European Data Protection Supervisor: "better respect for, and the safeguarding of, human dignity could be the counterweight to the pervasive surveillance and asymmetry of power which now confronts the individual. It should be at the heart of a new digital ethics"[6].

The right to work and protection against unemployment is guaranteed by some internal and international normative documents. Though the rapid increase of AI has transformed existing businesses

and personal lives by improving the efficiency of machinery and services, such change has also birthed an era of unemployment due to the displacement of human labour. The COVID-19 pandemic has already impacted millions of jobs, and a new wave of AI revolutions may further aggravate the situation. By increasingly introducing AI in different job sectors, it seems that the poor will become poorer and the rich will become richer. Indeed, AI represents a new form of capitalism that strives for profit without the creation of new jobs; instead, a human workforce is perceived as a barrier to growth. There is thus an urgent need to address the consequences of AI on social and economic rights, through the development of a techno-social governance system that may protect the employment rights of humans in an AI era[3].

AI can access enormous amounts of data about individuals and process it with incredible speed. AI can make predictions about a person's behaviour, state of mind, and identity by sensing information that is not necessarily considered personal or private, such as facial expressions, heart rate, physical location, and other seemingly mundane or publicly accessible data. This can have the effect of being invasive of a person's sense of privacy, and can also have so-called "panoptic effects" by causing a person to alter their behaviour upon suspicion it is being observed or analysed.

A functioning democracy requires open social and political discourse and the minimisation of undue influence or manipulation by any particular person or institution. AI places these values at risk where it is used to collect and process information about online and offline activity through logging and analysing website and social media usage or extracting information through biometric surveillance. AI used in this way contributes to the sense that one is being watched and listened to, potentially chilling speech and political action. AI use by social media platforms determines what posts and ads are displayed, constructing an experience that exploits individual interests and biases to maintain engagement with the platform while potentially reinforcing divisive, antidemocratic, or violent worldviews. AI is also employed to produce highly realistic but fake videos, fake accounts, and other manufactured content that may impede a person's ability to reach informed opinions based in fact.

AI can adversely affect the liberty and justice of individuals, particularly when implemented in high impact contexts such as criminal justice. The complexity and opacity of AI systems may interfere with the right to a fair trial including the right to equality of arms, in which a party subject to an algorithmic decision can adequately examine and contest their reasoning. While the use of AI in this context may reduce arbitrariness and discriminatory action, judicial decisions supported or informed by AI may negatively affect the rulemaking and decisional independence of the judiciary. As a result, judicial actors should have a sufficient level of understanding about the AI they use to ensure accountability for decisions made with its assistance[7].

On 11 September 2019, the Committee of Ministers adopted the terms of reference of the Ad hoc Committee on Artificial Intelligence (CAHAI), mandating the Committee to examine, on the basis

of broad multi-stakeholder consultations, the feasibility and potential elements of a legal framework for the development, design and application of artificial intelligence, based on the Council of Europe's standards on human rights, democracy and the rule of law. The present report is submitted by the CAHAI to the Committee of Ministers and details the progress achieved to date, taking into account the impact of COVID-19 pandemic measures. It also includes reflections on working methods, synergy and complementarity with other relevant stakeholders and proposals for further action by the CAHAI by means of a robust and clear roadmap.

AI is one of the many tools used by States to contain and combat the COVID-19 pandemic. Several applications of AI have been developed in areas such as supporting research for vaccine development, formulating diagnostics to support healthcare personnel and developing predictive models for the possible evolution of the pandemic. AI has been used to facilitate the analysis of the thousands of research papers published on the pandemic and to ensure better sharing of scientific knowledge, as well as for disease screening purposes. Furthermore, AI might be useful for combating coronavirus misinformation, as long as data protection rights and freedom of speech are adequately protected.

Other uses aimed at controlling epidemic risks: for example, facial recognition and biometric devices, geolocation devices and drones were used to ensure compliance with containment measures by at-risk or infected individuals or populations. Applications have also been developed to warn users that they have been in contact with people potentially carrying the virus. This type of use has a significant impact on certain rights and freedoms protected by international human rights instruments, including the European Convention on Human Rights, such as the right to respect for private and family life (right to privacy in particular) and freedom of movement, and should be considered by the CAHAI. The existing or envisaged use of AI applications in certain countries for epidemic monitoring and control as well as for the prevention of new disease outbreaks could lead to the trivialisation of the use of mass surveillance of populations in the absence of adequate safeguards[8].

Conclusion. With the continuing expansion of the AI reign, the tension between AI and human rights is increasingly manifesting itself as technology becomes central to our everyday lives and the functioning of society. As AI is perceived as an improvement of modern society, the lack of stringent Data Protection policies offers Tech companies a society ready to be digitally exploited. With little regulation or accountability, these companies freely intrude into the lives of citizens and increasingly infringe on human rights. From fostering discrimination to invasive surveillance practices, AI has proven to be a threat to equal protection, economic rights, and basic freedoms. To reverse these trends, proper legal standards ought to be implemented in our digitally transforming societies. Increased transparency in AI decision-making processes, better accountability for Tech giants, and the ability for civil society to challenge the implementation of new technologies in society are sorely needed. 'AI literacy' should also be encouraged through investment in public awareness and education initiatives,

which would help communities to learn not only about the functions of AI, but also its impact on our day to day lives. Unless suitable measures are enforced to safeguard the interests of human society, the future of human rights in this era of technology remains uncertain[3].

REFERENCES:
1. HUMAN RIGHTS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE. URL: https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2018/11/AI-and-Human-Rights.pdf
2. John McCarthy What is AI? / Basic Questions. URL: http://jmc.stanford.edu/artificial-intelligence/what-is-ai/index.html
3. Sahajveer Baweja Beginning of Artificial Intelligence, End of Human Rights. URL: https://blogs.lse.ac.uk/humanrights/2020/07/16/beginning-of-artificial-intelligence-end-of-human-rights/
4. Identifying and assessing the risks and opportunities for human rights posed by artificial intelligence. URL: https://www.hrbdt.ac.uk/what-we-do/how-ai-affects-human-rights/
5. Urgent action needed over artificial intelligence risks to human rightshttps://news.un.org/en/story/2021/09/1099972
6. Evgeni Aizenberg, Jeroen van den Hoven Designing for human rights in AI. URL: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053951720949566
7. ARTIFICIAL INTELLIGENCE, HUMAN RIGHTS, DEMOCRACY, AND THE RULE OF LAW. Prepared to support the Feasibility Study published by the Council of Europe's Ad Hoc Committee on Artificial Intelligence. URL: https://rm.coe.int/primer-en-new-cover-pages-coe-english-compressed-2754-7186-0228-v-1/1680a2fd4a
8. TOWARDS REGULATION OF AI SYSTEMS Global perspectives on the development of a legal framework on Artificial Intelligence (AI) systems based on the Council of Europe's standards on human rights, democracy and the rule of law. URL: https://rm.coe.int/prems-107320-gbr-2018-compli-cahai-couv-texte-a4-bat-web/1680a0c17a

Яна Павко,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна
yanapavko@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКА ЗЕЛЕНА УГОДА ЯК СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

The European green deal as a part of Ukraine's European integration course

Актуальність теми даного наукового дослідження обумовлена зростанням значної уваги до необхідності об'єднання зусиль держав для подолання глобальної проблеми людства – зміни клімату. Протидія кліматичним змінам стала однією із головних тем для обговорення на більшості міжнародних форумах, включаючи ЄС. У свою чергу, ЄС має намір стати глобальним лідером кліматичної політики, про що свідчить розробка Європейської зеленої угоди та його прагнення досягнути кліматичної нейтральності в Європі до 2050 року. Україна як держава, яка прагне стати членом ЄС, розглядає Європейську зелену угоду як важливу складову власного інтеграційного курсу.

Мета даної роботи полягає у з'ясуванні значення Європейської зеленої угоди для України в рамках її співробітництва з ЄС.

Варто зазначити, що у грудні 2019 року року Президентом Європейської комісії Урсулою фон дер Ляєн було представлено Європейську зелену угоду в якості системи заходів, спрямованих на перетворення Європи на кліматично нейтральний континент до 2050 року. Такий обраний ЄС курс охоплює вирішення широкого кола питань, які пов'язані зі зменшенням викидів парникових газів, з протидією кліматичним змінам і поступовим переходом на альтернативні джерела енергії та ін. Він, насамперед, відображає зелену концепцію модернізації економіки та економічного зростання для забезпечення життя людини у гармонії з планетою та її ресурсами [1]. Україна як держава, яка впевнено рухається євроінтеграційним шляхом, прагне брати активну участь у цій угоді шляхом трансформації різних галузей промисловості, що сприятиме екологізації економіки, збереженню довкілля та забезпеченню добробуту її громадян. Безумовно, Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 року відкриває для неї нові можливості щодо долучення до Європейського зеленого курсу. Гармонізація законодавства України із законодавством ЄС та синхронізація їх політики в рамках зеленого курсу – першочергове завдання для нашої держави.

Зауважимо, що основи даного курсу визначені в Комюніке від Європейської комісії для Європейського парламенту, Європейської Ради, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету з регіонів «Європейська зелена угода» від 11 грудня 2019 року. У ньому передбачено, що Європейський зелений курс має на меті: посилити кліматичні амбіції ЄС до 2030 та 2050 рр.; забезпечити постачання чистої, доступної та безпечної енергії; мобілізувати промисловість для чистої та циркулярної економіки; сприяти проведенню енерго- та ресурсоефективного будівництва та реконструкції; досягнути нульового рівня забруднення для чистого довкілля; створити справедливу, здорову та екологічну систему продовольства; забезпечити збереження та відновлення екосистем та біорізноманіття; прискорити перехід до сталої та розумної мобільності [7, p. 6]. У квітні 2021 року в ЄС погодили новий закон щодо захисту клімату, який передбачає зниження викидів парникових газів на 55% до 2030 року у порівнянні з 1990 роком [5].

Доцільно підкреслити, що Європейська зелена угода для України є невід'ємною частиною її реформ та зростання. У 2020 році Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Дмитро Кулеба зазначив, що ця угода є не просто екологічною ініціативою Європейської комісії, а фундаментальним підходом, який визначить головний напрям реформ ЄС на десятиліття. Перед Україною поставлено два завдання: стати учасником Європейської зеленої угоди та отримати підтримку ЄС щодо реалізації її планів в рамках цієї ініціативи [2]. За ці роки український уряд тільки підтвердив важливість для нашої держави

Європейської зеленої угоди та необхідність приділення особливої уваги політиці протидії зміні клімату. Так, 24 січня 2020 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України (далі–КМУ) №33 «Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської комісії "Європейська зелена угода"» (внесені зміни до назви даної постанови КМУ постановою КМУ від 2 вересня 2020 р. №786), яка визначила склад вищевказаної робочої групи та затвердила Положення про міжвідомчу робочу групу з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської комісії «Європейська зелена угода». Зокрема, згідно з Положенням міжвідомча робоча група з питань координації подолання наслідків зміни клімату є тимчасово консультативно-дорадчим органом КМУ, створеним з метою забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо визначення механізмів реалізації державної політики з питань імплементації цілей сталого розвитку України, створення умов для забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств під час реалізації ініціативи Європейської комісії «Європейська зелена угода», збереження біорізноманіття, захисту здоров'я, добробуту громадян від ризиків та наслідків зміни клімату (п. 3) [3]. Головою міжвідомчої робочої групи є Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль, який здійснює загальне керівництво та забезпечує організацію роботи робочої групи, скликає її засідання та головує на них. До основних завдань робочої групи належать такі: сприяння забезпеченню та координації дій органів виконавчої влади з питань подолання наслідків зміни клімату; сприяння підготовці національного інтегрованого плану з енергетики та зміни клімату на 2021-2030 роки; забезпечення взаємодії та координації діяльності міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян; сприяння забезпеченню виконання завдань щодо посилення інституційної взаємодії між Україною та Європейською комісією з метою впровадження зазначеної ініціативи; підготовка пропозицій і рекомендацій щодо механізмів, оптимальних шляхів розв'язання проблем та сприяння реалізації державної політики з різних напрямків (зменшення викидів парникових газів; запобігання та скорочення промислового забруднення; залучення «зелених» інвестицій та ін.) (п. 4) [3]. Крім того, в рамках наданих міжвідомчій робочій групі з питань координації подолання наслідків зміни клімату повноважень вона здійснює наступне: проводить аналіз стану справ та причин виникнення проблем у процесі реалізації державної політики у сфері зміни клімату; бере участь у розробленні пропозицій і рекомендацій до проєктів нормативно-правових актів з питань зміни клімату; вивчає результати діяльності центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань зміни клімату; подає КМУ розроблені за результатами своєї роботи

рекомендації та пропозиції; сприяє налагодженню співробітництва з міжнародними організаціями, програмами і фондами з метою подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської комісії «Європейська зелена угода» (п. 5) [3].

Нагадаємо, що позиційний документ щодо участі України у Європейській зеленій угоді було передано Першому віце-президенту Європейської комісії Ф. Тіммермансу 13 серпня 2020 р., у якому пропонувалося встановити регулярний діалог з ЄС для залучення нашої держави до розробки та реалізації політики в рамках угоди. У свою чергу, Франс Тіммерманс зазначив про наявність потреби у проведенні зустрічі для обговорення усіх питань стосовно зеленого переходу України. До речі, така зустріч відбулася 10 лютого 2021 р. в Брюсселі [1].

19 січня 2021 року відбулося засідання міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках в рамках ініціативи Європейської комісії «Європейська зелена угода», під час якого було приділено увагу формуванню українського зеленого курсу та представлено його пріоритетні напрямки. Зокрема, 24 березня 2021 року було прийнято постанову КМУ №265 «Про утворення робочої групи для узгодження підходу щодо застосування до України механізму коригування вуглецю на кордоні для проведення консультацій з Європейською комісією», яка має безпосереднє відношення до реалізації європейського зеленого курсу [4].

Зауважимо, що 12 жовтня відбувся 23-й Саміт Україна-ЄС в Києві, за підсумками якого було схвалену заяву. У ній ЄС привітав прагнення України наблизити свої політики та законодавство до Європейського зеленого курсу і підтвердив свою прихильність підтримці нашої держави у цих зусиллях за допомогою усіх доступних інструментів та шляхом співробітництва з міжнародними фінансовими інституціями. До того ж, ЄС позитивно оцінив затвердження Україною Другого національно визначеного внеску до Паризької угоди 2015 року та запропонував їй розробити довготривалу стратегію низьковуглецевого розвитку, в якій досягнення кліматичної нейтральності буде заплановано не пізніше 2050 року, а також провести реформи, які прискорять її зелений перехід [8, 6]. Доречно нагадати, що 4 серпня 2021 року наша держава подала оновлений Національно визначений внесок до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, який планує представит на 26-й Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, що пройде у листопаді цього року в Глазго (Шотландія) [6].

Таким чином, Європейська зелена угода для України є важливим кроком до її комплексного перетворення на процвітаючу кліматично нейтральну державу в Європі. Участь у ній відкриває перед країною нові перспективи на шляху до членства в ЄС. На сьогоднішній день Україна працює над розробкою стратегії низьковуглецевого розвитку, яка забезпечить поступовий перехід на зелену енергетику та захист довкілля від забруднення, а

також намагається гармонізувати національне природоохоронне законодавство із законодавством ЄС і провести необхідні реформи в рамках обраного курсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейський зелений курс. 15.04.2021. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda (дата звернення: 13.10.2021).
2. Європейська зелена угода є частиною реформ і зростання України, – Дмитро Кулеба. 29.01.2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejska-zelena-ugoda-ye-chastinoyu-reform-i-zrostannya-ukrayini-dmitro-kuleba (дата звернення: 14.10.2021).
3. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. №33. URL: http://pravova-derzhava.org.ua/ua/vimogi-do-oformlennya-ta-podannya-statey.html (дата звернення: 14.10.2021).
4. Про утворення робочої групи для узгодження підходу щодо застосування до України механізму коригування вуглецю на кордоні для проведення консультацій з Європейською комісією»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2021р. №265. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.10.2021).
5. У ЄС погодили загальноєвропейський закон із захисту клімату. 21.04.2021. URL: https://www.dw.com/uk/u-yes-pohodyly-zahalnoievropeiskyi-zakon-iz-zakhystu-klimatu/a-57275854 (дата звернення: 15.10.2021).
6. Україна подала оновлений Національно визначений внесок до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. 04.08.2021. URL: https://mepr.gov.ua/news/37861.html (дата звернення: 15.10.2021).
7. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «The European Green Deal» (11.12.2019). Brussels, 2019. 24 p. (date of access: 12.10.2021).
8. Joint statement following the 23rd EU-Ukraine Summit. 12 October 2021. Kyiv, 2021. 12p. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/20211012-joint-statement-final_0.pdf (date of access: 15.10.2021).

Natalia Kushevska,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine
n.kushevska@kubg.edu.ua

E-LEARNING AS A PROSPECTIVE MODEL FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES DURING DISTANCE LEARNING

Електронне навчання як перспективна модель викладання іноземних мов під час дистанційного навчання

One of the main aspects of improving the quality of education of international lawyers is the introduction of innovative teaching methods. Today, distance learning is a forced step. A few years ago, about 30% of all Ukrainian universities used distance learning in their educational process. Today, this is the only possible type of training during a pandemic. After the first unsuccessful steps, distance learning has become one of the most effective because it allows you to quickly update the material, reach many students, has significant cost-effectiveness, interactivity, and the lack of geographical boundaries for full-fledged learning.

We have analysed many studies in the field of distance learning, but there is much that should be done. O. Tarasova, Y. Dyachkova, P. Sagaida outlined a range of problems of distance learning in Ukraine. [9]. V. Volovnyk and V. Nadtochiy investigated the theoretical and practical aspects of the application of distance learning technologies [10]. V. Lukin, A. Kalensky, and V. Vyshnyakov investigated the relationship and interdependence of the terms "distance education" and "distance learning" [4]. V. Oliynyk analysed the state and prospects of distance education at the present stage in the world [5]. R. Pokatilska chose the role of distance learning in the students' independent work as the subject of her research [6]. Y. Bekesh, L. Matieshyn, Y. Serov analysed the problem of using distance learning by leading universities of Ukraine, identified the main elements, advantages, and disadvantages of distance education, as well as described the possibility of access and openness of virtual learning sites of Ukrainian universities [1].

The purpose of the paper is to overview the experience of using distance education. Our task, in this case, is to analyse the main issues and, as a result, more accurately prioritise distance education during a pandemic.

Contemporary society pays much attention to the study of foreign languages, especially for specialties where a foreign language is a significant component of the future profession. Students, who study International Law at Borys Hrinchenko University in Kyiv, can learn two foreign languages. It helps our students to use their knowledge in practice. They will be able to develop international relations, participate in scientific conferences, cultural exchange between representatives of different countries, and exchange information after graduating from the university. Distance education is one of the forms of education recognised in Ukraine. It is regulated by some regulations:

- Law of Ukraine "On Higher Education" of 01.07.2014, in which among the forms of education in higher education singled outdistance;

- The concept of development of distance education in Ukraine, approved by the Resolution of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 20.12.2000;

- Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On approval of the Regulations on distance learning" from 25.04.2013 No. 466 (as amended), which defines the meaning of "distance learning" and "distance learning."

By distance education, we mean a set of educational services provided remotely from the institution to students through specialised information and educational environment based on the means of exchanging educational information using modern telecommunications technologies. Distance learning is not a new form of work with students in educational institutions of Ukraine. To understand the problems of teaching foreign languages to students of Ukrainian universities, we need to study the experience of other countries.

Distance learning is characterised by the formation of virtual universities in the USA. They use advanced information, computer, and network technologies. There is no single system for controlling distance education. That's why distance learning courses are offered not only by the public but also by private higher education institutions [2].

The most famous open online university is Coursera. It is an online education project founded by professors at Stanford University. It offers its students hundreds of free online courses in various subjects from leading American universities. Upon successful completion, the student receives a certificate of completion of the course.

The European model of distance learning, on the contrary, is characterized by mutual accreditation of higher education institutions, high-quality educational standards, open nature of universities, which allows students to choose a higher education institution and a list of disciplines. Distance learning is funded mainly by European governments [7].

UNESCO defines e-learning as a way to obtain e-learning, as learning through the Internet and multimedia. M. Rosenberg believes that e-learning involves the use of Internet technologies to ensure the effectiveness of knowledge acquisition and is based on three top principles:

- work is carried out on a network;

- the delivery of educational content to the end-user is carried out using a computer using standard Internet technologies [8].

Even before the pandemic, the e-learning MOODLE system was introduced at the Borys Hrinchenko University of Kyiv. One of the basic concepts of the MOODLE environment is the course. The training course in the MOODLE system is understood as a means of organizing the learning process, control and accounting of students' learning activities. The e-course, in contrast to the training course in the traditional format, is implemented through certain activities:

- *Lecture* – The Lecture module allows the teacher to deliver content and practical activities in flexible ways. The teacher can use the lecture to create a set of one-level web pages or for learning activities that offer different ways or options for the student;

- *Sub-course* - The module implements a simple functionality. With this module, you can add sub-courses to the course, as usual activities. It allows you to divide your course into separate blocks or create a more complex structure of courses;

- *Tasks* - The Task Module allows teachers to publish assignments, collect works, evaluate them, and leave feedback on these works. Students can send any digital content (files), such as text documents, spreadsheets, pictures, audio, and video files. In addition, you can allow students to enter the answer directly in the editor on the site. Also, the task can serve as a reminder for students what they need to do in the 'out of the e-course' for example, some creative work that cannot be digitised;

- *Test* - This module allows the teacher the opportunity to develop tests that may contain questions of different types, including multiple-choice, matching, short answer, and numerical;

- *Forum* – The forum module allows participants to carry out asynchronous discussions, i.e. discussions that take place over a long period. [3]

The course is divided into thematic, weekly sections. Note that the fundamental difference between an e-learning course and an e-textbook is:

1) a clear structure of teaching materials;

2) the system of interactive interaction between teacher and student throughout the study of the discipline;

3) schedule of bulk tasks;

4) control system of all types of educational activities.

The introduction of distance learning technologies in the educational process allows expanding the range of educational material, information sources, types of independent work of students. Distance learning contributes to such students' qualities as creativity, independence, ingenuity, responsibility. Scientists point out some advantages of distance learning. That is a flexible learning schedule and completing tasks, the ability to review the material again, the geographical factor disappears, and the formation of independent learning skills. But there are also disadvantages of such learning. That is the restriction of social communication among students, lack of live communication with the teacher in the classroom, the insufficient technical security of some regions of Ukraine.

REFERENCES

1. Y. Bekesh, Oglyad sistem distanczijnogo navchannya populyarnikh VNZ Ukrayini (Ю. Бекеш, Огляд систем дистанційного навчання популярних ВНЗ України. Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі: матеріали 5-ї наук.- практ. конф., 19–21 листопада 2013 р., м. Львів. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. С. 44 – 48)
2. Chou C. C., Formative evaluation of synchronous CMC systems for a learnercentered online course. Journal of Interactive Learning. Vol. 12, Num 3/4. 2013. –pp. 173–192.
3. E-course, Borys Grinchenko Kyiv University / https://elearning.kubg.edu.ua/course/view.php?id=20128
4. V.Y. Lukin, Vzayemozvyazok ta vzayemozalezhnist ponyat «distanczijna osvita» ta «distanczijne navchannya» (Лукін В. Є. Взаємозв'язок та взаємозалежність понять «дистанційна освіта» та «дистанційне навчання». Нові технології навчання : наук.- метод. зб., Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України. К., 2010. Вип. 61. С. 35–38.)
5. V. Olijnik, Vidkrita osvita j osvitni zmini: distanczijna osvita u sviti na suchasnomu etapi (Олійник В., Відкрита освіта й освітні зміни: дистанційна освіта у світі на сучасному етапі. Управління освітою. 2012. Березень (№ 6). С. 6)
6. G.V. Pokatilska, Rol distanczijnogo navchannya u samostijnij roboti studentiv (Покатильська Г. В., Роль дистанційного навчання у самостійній роботі студентів. Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., 24–25 жовт. 2013 р. Мелітополь, 2013. С. 88–90.)
7. Ronald A. Phipps. Assuring Quality in Distance Learning. Access address: http://www.chea.org/events/qualityassurance/98may.html. Title from the screen.
8. Rosenberg M., Beyond E-Learning: New Approaches to Managing and Delivering Organizational Knowledge. ASTD International Conference, 2007, June 3. Atlanta.

9. A.F. Tarasov, Osobennosti vnedreniya sistem distanczionnogo obucheniya v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh Ukrainy. (Тарасов А. Ф. Особенности внедрения систем дистанционного обучения в высших учебных заведениях Украины. Научный Вестник ДГМА. 2015. № 3. С. 324–329.)
10. O.I. Volovnik, Zastosuvannya tekhnologij distanczijnogo navchannya dlya organizacziyi efektivnogo navchalnogo proczesu u vishhij shkoli. (Воловник О. І. Застосування технологій дистанційного навчання для організації ефективного навчального процесу у вищій школі. Нові технології навчання : наук. метод. зб., Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України. К., 2010. – Вип. 63, ч. 1. С. 55–61.)

Марія Єфіменко,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна
maria.yefimenko28@gmail.com

ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПРИНЦИПИ ТА ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗА ЧАСІВ ТОНІ БЛЕРА.

The politics of national identity: principles and foundations of formation under Tony Blair.

Із проголошенням суверенітету більшістю країн та орієнтацією на демократичний режим, політичні процеси окремих держав стали викликати особливий інтерес у наукової спільноти, засобів масової інформації та піддаватися пильному аналізу зі сторони експертів-політологів. Особливо така тенденція спостерігається у випадках, коли мова йде про країни Великої сімки (G7), до складу якої входить і Велика Британія. Стратегічні рішення, що приймаються правлячою верхівкою, стиль та методи правління, способи та підходи до врегулювання глобальних проблем стають предметом для детального обговорення, а наслідки таких рішень – історією.

Визначення британської ідентичності є питанням складним та суперечливим, яке зазнавало значних трансформацій та ставало викликом для післявоєнних національних та міжнародних тенденцій: розпад імперії, міграція чорношкірого населення та вихідців з Азії, вступ до ЄС, деволюція, глобалізація тощо. Протягом десятиліть країна зіштовхувалась з проблемою перевизначення та реконструкції “британськості” з метою створення сильної національної держави. На межі століть інтерпретація британської національної ідентичності, як сукупності історичного минулого та політичного майбутнього, здається надійним ґрунтом з певним схоластичним консенсусом. Сучасна наукова британська спільнота не може дійти одностайного висновку щодо змістовного наповнення концепту національної ідентичності. Тут тісно переплітаються поняття культури, національності, громадянства тощо. Тому питання британської національної ідентичності, її видозмін та принципів формування й наразі залишається актуальним.

Вагомий вплив на політику національної ідентичності мала Лейбористська партія за часів прем'єрства Тоні Блера, який перебував на своєму посту близько десяти років. Його підхід до трансформації національної ідентичності, принципи та засади формування політики й сьогодні може слугувати підґрунтям для гучних дискусій. Тому ця тема фігурує як предмет окремих наукових досліджень у роботах іноземних та вітчизняних вчених: Ейр Р., Зернецької О., Кондратьевої Т., Морлі Д., Робінс К., Федорової Д. та інших.

В свою чергу, метою роботи є розкрити питання політики ідентичності та її змін в новому глобальному контексті, крізь призму політики Лейбористської партії, та зокрема, внутрішньополітичної діяльності Блера.

Уряди Маргарет Тетчер та Джона Мейджера тримали курс на поширення ідейно-інституціонального «євроскептицизму». Маргарет Тетчер, перебуваючи на своєму посту 11 років, на практиці зуміла втілити у життя принцип розумного співіснування і переглянула початкові британські пріоритети у співпраці із ЄС. Процес інтеграції носив більш формальний характер, а комунікації відносно інтенсифікації цього процесу не підкріплювалась активними діями зі сторони Великої Британії. Фактично можна говорити, що держава втратила можливість посилити власні позиції та вплив у межах європейської спільноти.

Проблематика відсутності єдиного політичного підходу до визначення або заперечення курсу на євроінтеграцію негативно позначається на кар'єрі Джона Мейджера. Пік політичного тиску припав на період підписання Маастрихтської версії Договору про Європейський Союз. Як і очікувалося, підписання і ратифікація цього документа викликали вкрай неоднозначну реакцію в британському суспільстві. Цей факт, з одного боку, – доказ особливого значення європейської складової для консервативної Британії, а з іншого – підтвердження, що ослаблення «євроскептицизму» справа не близького майбутнього.

З приходом Тоні Блера на пост прем'єр-міністра Великої Британії, відбулася трансформація партійної ідеології через запровадження доктрини «нового лейборизму», яка супроводжувалася відмовою від соціалізму та визнанням доцільності деяких неоконсервативних реформ уряду Маргарет Тетчер. Після перемоги на парламентських виборах, уряд Блера аналізує основні засади британської політики задля їх адаптації до умов постбіполярного світу, використовуючи мультилатеральні підходи, що мало неоднозначні наслідки для Великої Британії.

Зіштовхнувшись з проблемою витіснення Великобританії з центру політичної арени, і водночас намагаючись прийняти культурну та етнічну багатогранність, уряд Нових Лейбористів, очолюваний Тоні Блером, розпочав кампанію з ребрендингу Британії, а точніше – створення "Нової Британії" з відмінними сильними рисами країни в творчих та

культурних аспектах. В період деволюції та європеїзації Блер волів ототожнювати "британськість" Нових лейбористів з терпимістю, відкритістю та інтернаціоналізмом, свого роду "освіченим патріотизмом", як він сам це і називав [9]. Сила "блеризму" полягає в його готовності протистояти та водночас адаптуватись до змін. Зі слів політика, Лейбористська партія повинна "модернізуватись або померти". Найбільш помітною складовою програми модернізації Лейбористської партії є конституційні реформи які формувались на основі ліберальної плюралістичної традиції, що була проігнорована попереднім урядом [10].

Нова британська національна ідентичність, яку розбудовував Блер, виокремлює три групи населення, а саме: "патріоти та популісти", "творча Британія" та "молода країна". Під "патріотами та популістами" Блер позиціонував Лейбористську партію як патріотичну партію з повагою до історії та традицій, а також яка була націлена на виховання почуття єдності через національну гордість. Під "творчою Британією" Блер розумів залучення творчого потенціалу британської нації для історичних винаходів, ініційованих у Британії. Блер планував, щоб Британія в епоху глобалізації асоціювалась з ланкою людей "молодої країни", яка окреслювала характеристики творчої та допитливої особистості, водночас динамічної та перспективної [8, с.145].

У своїй промові про Британію 28 березня 2000 р. Блер стверджував:"Справжня британськість полягає в наших цінностях, а не в незмінних інститутах; не парламентський суверенітет, а саме парламентська демократія є центральним елементом британської ідентичності". Також політик зазначив, що "ми сильніші разом... Нехай Шотландія і Уельс роблять те, що їм найкраще вдається на місцевому рівні, а Великобританія робить те, що ми повинні робити разом". Стосовно співпраці з Європою, Блер стверджував, що "відстоювати інтереси Британії означає не бути антиєвропейцями, а захищати головні британські цінності – чесну гру, творчість, терпимість і орієнтованість на зовнішній світ" [11].

Але, що не менш цікаво, саме лейбористів прийнято вважати головними прихильниками і провідниками політики мультикультуралізму, оскільки прийняття більшості законів про рівність і захист прав релігійних і етнічних меншин припадає на період їх перебування при владі. У своїй промові 2006 року Тоні Блер заявив, що лейбористи впевнені в тому, що успішна інтеграція іммігрантів у суспільство при збереженні ними їх власної, відмінної від британської культури цілком можлива [4]. Одним з найважливіших критеріїв успішності загальної інтеграційної політики в цілому і мультикультуралізму, зокрема, є прихильність мігрантів і їх нащадків загальної британської культури і ступінь їх залученості в політичне і соціально-економічне життя країни. Завдяки мультикультуралізму етнічні та релігійні групи мали можливість зберегти свої норми поведінки та традиції, навіть якщо ті не збігалися з нормами поведінки і традиціями держави-реципієнта.

Загалом, з точки зору державотворення, страху британців втратити власну національну ідентичність можна позаздрити. Трендовий курс на мультикультуралізм та космополітизм носить доволі спірні переваги: прихильники ідеології апелюють до антропоцентризму, людських інтересів і необмежених можливостей, в той час як стираються кордони самоідентифікації. При формуванні політичних відносин із ЄС, Ентоні Блер, на відміну від інших політиків, намагався знайти золоту середину раціональності, безумовно віддаючи перевагу інтересам свого народу в питанні національної ідентичності.

Зіткнувшись з викликом глобалізації та фрагментації, сучасна версія лейбористської "британськості" робить акцент на загальнолюдських цінностях. Це зумовлено нагальною необхідністю створити спільне підґрунтя, яке може об'єднати всю багатокультурну націю для майбутнього розвитку. Пошук національної ідентичності – це нескінченний процес. Чим більш інклюзивний, толерантний, культурно множинний, відкритий, історично обґрунтований, надихаючий та демократично спрямований він є, тим кращою є його здатність мобілізувати всіх громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кондратьева Т. С. Великобритания: провал политики мультикультурализма. Актуальные проблемы Европы. 2011. № 4. с. 35-78.
2. Липкин М. А. Двадцать первый век по Гринвичу: Британия в поисках постимперской идентичности. Национализм в мировой истории. под ред. В.А. Тишкова, В.А. Шнирельмана. М.: Наука, 2007. с. 122-143.
3. Федорова Д. Н. Проблема национальной идентичности в идеологии Британской национальной партии. Imagines mundi: альманах исследований всеобщей истории XVI-XX вв. № 6. Сер. Альбионика. Вып. 3. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2008. с. 161-171.
4. Blair T., Our Nation's Future: Multiculturalism and Integration, URL: http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=283 (Дата звернення: 18.08.2021).
5. Blair, T. Let us re-order the world around us: speech to the Labor Party Annual Conference [Електронний ресурс]. 2001. Режим доступу до ресурсу: http://www.australianpolitics.com/news/2001/01-10-02b.shtml. (Дата звернення: 05.10.2021).
6. Blair, T. Our nation's future—multiculturalism and integration—The duty to integrate: Shared British values [Електронний ресурс]. 2006. Режим доступу до ресурсу: http://www.number-10.gov.uk/output/Page10563.asp. (Дата звернення: 12.10.2021).
7. Blair, T. Prime Minister's press conference [Електронний ресурс]. 2005. Режим доступу до ресурсу: http://www.number10.gov.uk/output/Page8041.asp. (Дата звернення: 05.10.2021).
8. Driver S. Blair's Britain / S. Driver, L. Martell. // Cambridge: Polity Press.. 2002.
9. Morley D. Introduction: The national culture in its new global context. / D. Morley, K. Robins. // British cultural studies. 2001. – p. 1–15.
10. Shi T., British National Identity in the 21st Century. Intercultural Communication Studies XVII. p. 102-114.
11. Tony Blair's Britain speech [Електронний ресурс] // The Guardian Режим доступу до ресурсу: http://www.guardian.co.uk/britain/article/0,2763,184950,00.html. (Дата звернення: 25.09.2021).
12. Transcript of an interview with the British prime minister, Tony Blair, February 15, 2000. The Economist, February 17, 2000. URL: http://www.economist.com/node/283903?zid=310&ah=4326ea44f22236ea534e2010ccce1932 (Дата звернення: 07.08.2021).

Natalia Fokina,
Kyiv Taras Shevchenko University,
Institute of International Relations,
Kyiv, Ukraine
nataliefokina29@gmail.com

STATE AID CASE-LAW OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION AS THE SOURCE OF INSPIRATION FOR UKRAINIAN NATIONAL COMPETITION AUTHORITY AND COURTS IN LITIGATION WITH STATE AID GRANTORS

Практика Суду Європейського Союзу у справах про державну допомогу як джерело натхнення для національного конкуренційного відомства України та судів у судових справах щодо державної домопоги суб'єктам господарювання

One of the most advanced forms of competition clauses being used in a trade Treaty is the EU-Ukraine Association Agreement 2014 together with the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement 2016. In particular Ukraine must establish a similar form of State aid control to the model used internally in the EU, linking the concepts of competition and market access. [1]

Spending state resources has always been intrinsically connected with public policy based on economic priorities of the respective state. Public spending has been an issue of interest and concern of states in different fora. The reason therefor is that public investments can be a major component of comparative benefits of a company, industry or economy as a whole. Given the fact that state aid has been operational in Ukraine since 2017 and court cases are rather few and far between, it is pivotal to review trends persistent therein as to state aid recovery.

The objective of this research is to examine how European state aid law (as a part European competition law) impacts jurisprudence of Ukrainian courts via, in particular, Court of Justice of the European Union landmark cases.

In 2018, the Antimonopoly Committee of Ukraine (hereinafter – AMCU), the regulatory body of Ukraine in terms of competition and state aid adopted 2 decisions on state aid incompatible with competition, termination of such aid and its recovery. In particular, Decision No. 652-p of the AMCU dated 20 November 2018 [2] as to measures in passenger car transport, Decision No. 654-p of the AMCU dated 20 November 2018 [3] as to measures in waste management. The former became the basis for the first case to be brought by the grantor of state aid against the AMCU. The beneficiary of the aid was municipal enterprise – Vinnytsia Transport Company. This was state aid scheme, not individual state aid. The aid was claimed to be aimed at promoting certain types of economic activity. The expected result was claimed to be providing quality public passenger

transport services, including for privileged passengers who are entitled by the state to travel free of charge. The aid was granted in form of financial support – a grant to cover losses from the provision of public passenger transport services, including losses from free transportation of passengers by municipal vehicles. The amount of aid was UAH 407 772,2 thousand. The aid also covered replenishment of the authorized capital of the Vinnytsia Transport Company for the renewal of obsolete rolling stock, replacement of track and power facilities, expansion of the route network and preservation and development of urban electric transport infrastructure in the amount of UAH 480,557.6 thousand as well as tax exemptions for payment of land tax in the amount of UAH 1,602.4 thousand. After litigation in the first and second instances it was found that the AMCU was right in ruling this measure as state aid incompatible with competition and ordering its recovery.

The Supreme Court found the conclusions of the courts of previous instances to be correct. According to Article 43 of the Law of Ukraine "On state aid to undertakings", the determination of a road carrier on a public bus route is carried out exclusively on a competitive basis. The object of the competition can be: route (several routes), return flight (several return flights).

Furthermore, the Supreme Court ruled on the impossibility of qualifying the services provided by the Vinnytsia Transport Company as services of general economic interest also makes it impossible to apply the notification of the European Commission on the application of EU state aid rules to compensation for the provision of services of general economic interest (Official Journal of the EU C 8 / 4 of 11 January 2012) and the relevant criteria set out in this Communication and previously set out in the Judgment of the Court of Justice in Case C-280/00 Altmark Trans Gmbh, Regierungsprasidium Magdeburg v Nahverkehrsgesell - schaft Altmark Gmbh, what was wrongfully and unreasonably insisted on by the plaintiff in the complaint.

The Supreme Court notes that the applicant's allegation that the Committee erred in its use of European Union law sources in its decision № 652-r is unfounded, as the latter contradicts current legislation and the facts established by the courts.

Another AMCU decision that gave rise to litigation was AMCU Decision No. 645-p dated 26 September 2019 [4]. In this case connected to construction and reconstruction of educational, healthcare, sport and residential buildings, not all measures were rendered as incompatible state aid. The funds aimed at reconstruction itself by contractor were determined not to be state aid, and up to 2,5 per cent of that amount the municipal enterprise retained for “maintaining contractor” was ruled to be incompatible state aid. Therefore, the AMCU did not cancel the measure altogether, but obliged to change business process in which the measure was implemented. This is a balancing approach on the part of AMCU, however, the necessary changes as to management of procurement of construction services and the maintenance of the contractor will have to be done in a very

cautious manner by the municipality and the implications carefully assessed as there are some risks connected to the change of organization managing contractor.

In this case, the Supreme Court ruled that local governments are provided with an alternative in the choice of actions to perform the functions of the customer: perform them independently or delegate them on a competitive basis to the contractor. When deciding on the performance of customer functions by utilities, the Kyiv City State Administration acted on the basis and within the powers and in the manner prescribed by applicable law, and the performance of customer functions through utilities is a direct economic activity of local government through the utility. Therefore, in the context of the circumstances of this case, the tender is not required to perform the functions of the customer of construction, reconstruction, overhaul of social infrastructure facilities. Lower court decisions were subject to partial cancellation with the adoption of a new decision to refuse to satisfy the requirement to recognize the above support as non-state aid in accordance with the Law of Ukraine "On State Aid to Undertakings".

The first landmark case in rendering measure as constituting unlawful state aid and its recovery was decided in court in favor of the ACMU and the approach of application by the AMCU of EU law was supported both by first instance and appeal court, later on to be reiterated by the Supreme Court. The recovery procedure is governed by Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 4, 2017 No. 468 "On Approval of the Procedure for Recovery of Unlawful State Aid incompatible for Competition" pursuant to Article 14 of the Law of Ukraine on State Aid. Therefore, from the practical standpoint it would be immensely useful to further trace the implementation of recovery procedures as to state aid in Ukraine. There have been another few cases having to do with measures rendered as state aid and possible recovery of illegal state aid. In the following cases, the courts already had differing standpoints in terms of qualifying a measure as state aid. It can be viewed as a trend of more active examination of the facts and law having to do with state aid. However, the Supreme Court in its final judgments ruled in favour of the national competition authority in terms of rending a measure in construction as state aid.

REFERENCES

1. Kseniia Smyrnova, Erika Szyszczak. *Modern Approaches to State Aid: Ukraine. European State Aid Law Quarterly.* Volume 19 (2020), Issue 1. https://estal.lexxion.eu/article/ESTAL/2020/1/5
2. Рішення Антимонопольного комітету України № 652-р від 20 листопада 2018 р. “Про визнання нової державної допомоги недопустимою для конкуренції, припинення та повернення незаконної державної допомоги, визнаної недопустимою для конкуренції” [electronic source] // TheAMCU website. – access date 5 October 2021 – Access mode: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=145641&schema=main
3. Рішення Антимонопольного комітету України № 654-р від 20 листопада 2018 р. “Про визнання нової державної допомоги недопустимою для конкуренції, припинення та повернення незаконної державної допомоги, визнаної недопустимою для конкуренції” [electronic source] // TheAMCU website. – access date 10 December 2019 – Access mode: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=145644&schema=main

4. Рішення Антимонопольного комітету України № 645-р від 26 вересня 2019 р. “Про результати розгляду справи про державну допомогу” [electronic source] // TheAMCU website. – access date 10 October 2021 – Access mode: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=152167&schema=main

Maryia Zharylouskaya,
European Humanities University,
Vilnius, Lithuania
zharylouskaya.maryia@student.ehu.lt

РОЛЯ ЕЎРАПЕЙСКАГА САЮЗА Ў РЭГУЛЯВАННІ ПРЫВАТНЫХ ВАЕННЫХ І АХОЎНЫХ КАМПАНІЙ

The role of the European Union in the regulating private military and security companies

Класічнымі пытаннямі прававога рэгулявання дзейнасці прыватных ваенных і ахоўных кампаній (далей – ПВАК) з'яўляюцца: (1) супрацьпастаўленне паняццяў наймітаў і ПВАК як прадукта эвалюцыйнага развіцця першых; (2) адсутнасць міждзяржаўнага кансенсусу ва ўсталяванні адзінага юрыдычнага тэрміна, які вызначае ПВАК [4, ст. 942]; (3) вызначэнне неабходнасці стварэння міжнароднага абавязваючага прававога рэгулявання дзейнасці ПВАК, так як іх дзейнасць – адзін з сектараў эканомікі, які з’яўляецца найменш празрыстым і спалучаным з магчымымі парушэннямі правоў чалавека, а таксама міжнароднага права правоў чалавека і міжнароднага гуманітарнага права [10, п. 12], у тым ліку на падставе Праекта магчымай Канвенцыі аб прыватных ваенных і ахоўных кампаніях[5]. Паміж тым, неабходна адзначыць, што сусветная супольнасць не гатова да прыняцця такога дакумента, у тым ліку таму, што гэта ў значнай ступені з’яўляецца палітычным пытаннем – ПВАК выкарыстоўваюцца дзяржавамі як “вэлюм” пры ўдзеле ў вайсковых канфліктах і здзяйсненні міжнародных крымінальных злачынстваў.

Прававое рэгуляванне дзейнасці ПВАК характаразуецца дыхатаміяй іх статусу: з аднаго боку - як суб’ектаў нацыянальнага права, якія ажыццяўляюць сваю эканамічную дзейнасць згодна з ўсталяванымі канкрэтнай дзяржавай прававымі нормамі (цывільнаяе права, вайсковае права і г.д.), а пры аказанні паслуг трансмежнага характара – міжнародным камерцыйным правам, з другога боку – як суб’ектаў міжнароднага права правоў чалавека, міжнароднага гуманітарнага права, а ў выпадку іх парушэння – нацыянальнага і міжнароднага крымінальнага права.

[5] Draft of a Possible Convention on Private Military and Security Companies

Спецыяльнае прававое рэгуляванне дзейнасці ПВАК складаецца з: (1) антынайміцкага заканадаўства (Дадатковы пратакол I да Жэнеўскіх канвенцый ад 12 жніўня 1949 г., які тычыцца абароны ахвяр міжнародных узброеных канфліктаў; Міжнародная канвенцыя аб барацьбе з вярбоўкай, выкарыстаннем, фінансаваннем і навучаннем наймітаў ад 4 снежня 1989 г.). Паміж тым, выкарыстанне дадзеных прававых інструментаў дастаткова абмежавана, бо яны паміж іншага ўсталёўваюць вельмі вузкі тэрмін «наймітаў» і не прадугледжваюць стварэнне кантрольных органаў; (2) мяккага права (Дакумент Мантрё аб адпаведных міжнародна-прававых абавязацельствах і перадавых практычных метадах, якія датычацца функцыянавання прыватных ваенных і ахоўных кампаній; Міжнародны кодэкс паводзінаў для прыватных ахоўных кампаній[6]); (3) прыватных прафесійных стандартаў (ISO, ANSI/ASIS); (4) нацыянальнага заканадаўства, якое характарызуецца рознымі падыходамі да вызначэння статусу ПВАК і парадку іх дзейнасці, а таксама шматлікімі прабеламі ў прававым рэгуляванні [9, п. 49].

Карысным будзе разгледзець вопыт Еўрапейскага Саюза (далей – ЕС) як sui generis суб'екта міжнароднага права ў рэгуляванні дзейнасці ПВАК, бо ЕС выкарыстоўвае менавіта камерцыйную дзейнасць ПВАК і свае наддзяржаўныя кампетэнцыі як магчымасць пераадолець палітычны бар'ер эфекта "вэлюма" і забяспечыць магчымасць якаснага рэгулявання дзейнасці ПВАК. ЕС выкарыстоўвае канцэпцыю "дзейнасці" для рэгулявання менавіта првыватнай вайсковай і ахоўнай дзейнасці (яе асобных напрамкаў), а не статуса ПВАК як юрыдычнай асобы (акцэнт перанесены на тое, якую дзейнасць ажыццяўляе юрыдычная асоба, а не на тое, ці з'яўляецца гэтая асоба менавіта ПВАК).

Прававое рэгуляванне ПВАК у ЕС можна ўмоўна вызначыць праз некалькі тэндэнцый:

- *Нацыянальнае рэгуляванне дзяржаў - членаў ЕС, якое можна ўмоўна падзяліць на дзве катэгорыі*:

1) Кантроль прыватных ахоўных і вайсковых (паліцэйскіх) паслуг.

На нацыянальным узроўні кантроль аказання ахоўных і вайсковых (паліцэйскіх) паслуг выконвае асноўную ролю. У прыватнасьці, пад гэты кантроль падпадаюць паслугі, звязаныя з абаронай маёмасці або людзей, у тым ліку з выкарыстаннем зброі, транспартыроўка наяўных, збор разведдадзеных і г.д. Звычайна правілы не распаўсюджваюцца паслугі, звязаныя з ваеннай падрыхтоўкай, матэрыяльна-тэхнічным забеспячэннем або кансультаваннем, хоць гэта залежыць ад вызначэння тэрміна ПВАК, які выкарыстоўваецца дзяржавай, і ад узроўню прававога рэгулявання з улікам існуючага падыходу дзяржавы да абароны правоў чалавека.

2) Ліцэнзаванне ваеннага эксперта.

[6] International Code of Conduct for Private Security Service Providers

У той час як агульнаеўрапейская рэгуляванне аказання прыватных ахоўных і вайсковых (паліцэйскіх) паслуг пакуль не вырыстоўваецца для кантролю міжнароднай эканамічнай дзейнасці, экспартны кантроль такіх паслуг можа быць часткай нацыянальнага заканадаўства аб вайсковым экспарце. У прыватнасці, нацыянальные экспартнае заканадаўства ў галіне абароны можа ўключаць забарону або ліцэнзаванне, напрыклад, гандалю зброяй і брокерства, тэхнічнай дапамогі, звязанай з кантроляванымі вайсковымі таварамі, і, напрыкад, у выпадку Швецыі, - вайсковай падрыхтоўкі. Некаторыя напрамкі кантролю сталі вынікам наднацыянальнай кампетэнцыі ЕС, іншыя ужо некаторы час з'яўляюцца часткай нацыянальнага заканадаўства.

Агляд нацыянальнага заканадаўства аб прыватных службах бяспекі сярод краін-членаў ЕС, які быў падрыхтаваны Еўрапейскай канфедэрацыяй службаў бяспекі[7], паказвае значную розніцу ў абоіх напрамках. Некаторыя еўрапейскія краіны, такія як Данія, Фінляндыя, Францыя, Партугалія і Іспанія, маюць строгі і ўсебаковы кантроль. Іншыя, напрыклад, Італія, маюць толькі вузка акрэсленае рэгуляванне. Але галоўнай тэндэнцыяй з’ўляецца ўзмацненне кантролю над дзейнасцю ПВАК. Асноўнымі механізмамі рэгулявання аказання прыватных ахоўных і вайсковых (паліцэйскіх) паслуг у дзяржавах-членах ЕС з'яўляюцца нацыянальная рэгістрацыя і ліцэнзаванне ахоўнай дзейнасці (як кампаній, так і іх персаналу з патрабованне спецыяльнага навучання і сдачы экзаменов. Таксама патрабуецца атрыманне асобных дазволаў на абыходжанне са зброяй і выкананне працэдур абыходжання з ёй [8].

З гэтага вынікае, што любая ПВАК, якая зарэгістравана ў адной з дзяржаў-членаў ЕС, нават калі яна нанята для асабістай аховы або аховы аб'ектаў у такіх краінах, як Ірак, павінен будзе прайсці сур'ёзную праверку. Нягледзячы на тое, што гэтыя ўмовы выконваюцца толькі на тэрыторыі рэгулюючай дзяржавы, яны, верагодна, палепшаць узровень падрыхтоўкі і падсправаздачнасці сярод буйных міжнародных кампаній, якія базуюцца ў Еўропе [3, ст. 110]. Аднак, як пазначае Працоўная група па выкарыстанню наймітаў як сродку парушэння правоў чалавека і перашкодванню выкарыстання права людзей на самавызначэнне[8], агульнай тэндэнцыяй нацыянальнага рэгулявання ПВАК з'яўляецца наяўнасць нарматыўных прабелаў і розных падыходаў, якія ствараюць патэнцыйныя рызыкі для правоў чалавека, у тым ліку права на жыццё, права на бяспеку, забарону адвольнага пазбаўлення волі, забарону катаванняў і жорсткіх дзеянняў, бесчалавечнага або прыніжаючага годнасць абыходжання або пакарання, а таксама права ахвяр на эфектыўныя сродкі прававой абароны. Прабелы ў нарматыўных прававых актах у нацыянальным заканадаўстве могуць таксама ствараць стымулы для

[7] The European Confederation of Security Services
[8] The Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of people to self-determination

парушэнняў і парушэнняў правоў чалавека з боку перса налу ПВАК і могуць прывесці да сур'ёзнага падрыву вяршэнства закона і эфектыўнага функцыянавання дэмакратычных дзяржаўных інстытутаў, адказных за забеспячэнне грамадскай бяспекі [9, п. 49].

- *Наднацыянальнае рэгуляванне ЕС*

Наднацыянальнае рэгуляванне прыватных ваенных і ахоўных паслуг ЕС можна ўмоўна падзяліць на тры катэгорыі:

(1) гарманізацыя нацыянальных правілаў аказання прыватных вайсковых і ахоўных паслуг праз агульную камерцыйную палітыку [7, Recital 5) і адзіны ўнутраны рынак.

Еўрапейскі суд[9] усталяваў гэтую кампетэнцыю ў некалькіх рашэннях, паводле якіх прыватная бяспека лічыцца «эканамічным сектарам» і як такая падпадае пад рэгуляванне «ўнутранага рынку» [5, 6], аднак Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market не ужываецца ў адносінах да ПВАК, за выключэннем асобных паслуг, пазначаных у Handbook for the implementation of the Directive of Services, падрыхтаваным Еўрапейскай камісіяй.

(2) агульная знешняя палітыка і палітыка бяспекі (АЗБП)[10].

У той час як гарманізацыя заканадаўства аб прыватных вайсковых і ахоўных паслугах у ЕС з'яўляецца перспектывай на будучыню, АЗБП актыўна выкарыстоўваецца для кантролю за экспартам некаторых відаў прыватных вайсковых і ахоўных паслуг, такіх як перадача паслугі, звязаныя з эмбарга, незаконным абаротам і брокерствам зброяй, распаўсюджваннем стралковай зброі і лёгкіх узбраенняў, а таксама абслугоўваннем і выкарыстаннем ваеннай тэхнікі.

Гэтыя кантроль і рэгуляванне ажыццыўляюцца ў тым ліку праз наступныя прававыя дакументы:

- the EU Council Joint Action 2000/410 of 22 June 2002 has encouraged controls of technical assistance related to certain military end-uses encouraged controls of technical assistance. Савет ЕС прапануе нацыянальнае заканадаўства адносна экспарту прыватных ваенных паслуг, звязаных з хімічнай, біялагічнай або ядзернай зброяй, а таксама ў любую краіну, на якую распаўсюджваюцца міжнародныя санкцыі на ўзбраенне. Вельмі практычным прававым тэрмінам з'яўляецца ўсталяваны тэрмін "тэхнічная дамамога", які дазваляе гарманізаванае рэгуляванне шырокага колу паслуг[11];

[9] The European Court of Justice
[10] The Common Foreign and Security Policy (CFSP)
[11] "technical assistance" means any technical support related to repairs, development, manufacture, assembly, testing, maintenance, or any other technical service, and may take forms such as instruction, training, transmission of working knowledge or skills or consulting services (Art. 1 (a))

- Council Common Position 2003/468/CFSP of 23 June 2003 on the control of arms brokering. Дадзены дакумент тычыцца пасярэдніцтва ў гандлі зброяй. Мэтай дадзенай Сумеснай пазіцыі з'яўляецца кантроль за пасярэдніцтвам (брокерствам) у гандлі зброяй, каб пазбегнуць абыходу эмбарга ААН, ЕС ці АБСЕ на экспарт зброі;

- Council Common Position 2008/944/CFSP of 8 December 2008 defining common rules governing control of exports of military technology and equipment. Гэтая Сумесная пазіцыя замяніла сабой Кодэкс Еўрапейскага Саюзу па ажыццяўленню вайсковага экспарту[12]. У Сумеснай пазіцыі дзяржавы-члены ЕС прызнаюць асаблівую адказнасць дзяржаў-экспарцёраў ваеннай тэхнікі і абсталявання за падтрыманне і ўмацаванне міжнароднай бяспекі і міру. Гэтае прызнанне адлюстравана ў васьмі крытэрах, якія неабходна ўлічваць пры выдачы экспартных ліцэнзій. Крытэрыямі з'яўляюцца, напрыклад, захаванне правоў чалавека ў краіне канчатковага прызначэння, захаванне нацыянальнай і рэгіянальнай стабільнасці, а таксама сумяшчальнасць экспарту ўзбраенняў з развіццём краіны-атрымальніка. Нягледзячы на ўсё гэта, меркаваная гарманізацыя і вялікая празрыстасць індывідуальных ліцэнзій не абавязкова вядзе да больш абмежавальнай палітыкі экспарту зброі. У самой прэамбуле Сумеснай пазіцыі згадваецца, што яна таксама накіравана на ўмацаванне еўрапейскай зброевай прамысловасці (адзіны рынак як мэта ЕС). Для зручнага выкарстання Сумеснай пазіцыі працоўнай групай па экспарту звычайнай зброі[13] было распрацавана кіраўніцтва карыстача Сумеснай пазіцыі [11].

Сумесныя дзеянні і Сумесныя пазіцыі запытваюць усталяванне спецыяльных правілаў у нацыянальных заканадаўствах.

Што тычыцца больш непасрэднага рэгулявання, ЕС усталяваў у тым ліку:

- спецыяльныя правілы на ўзроўні ЕС (ad hoc Сумесныя пазіцыі і Рэгламенты), каб кантраляваць экспарт прыватных ваенных паслуг у пэўныя пункты прызначэння ў адказ на грамадзянскія войны і рэгіянальныя канфлікты (Common Position 96/746/CFSP of 17 December 1996 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on EU concerning the imposition of an embargo on arms, munitions and military equipment on Afghanistan; Common Position 95/515/CFSP of 20 November 1995 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on EU, on Nigeria; Council Regulation (EC) № 1030/2003 of 16 June 2003 concerning certain restrictive measures in respect of Liberia і г.д.);

- Council Regulation (EC) № 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items. Дадзены Рэгламент рэгулюе гандль рэчамі падвойнага прызначэння і патрабуе афармленне спецыяльных дазволаў, раскрыцця ПВАК асобнай інфармацыі пры іх атрыманні, асаблівасць мытных працэдур і г.д.;

[12] 1998 EU Code of Conduct on Arms Exports (EU Code)
[13] Working Party on Conventional Arms Exports (COARM)

- Regulation (EU) № 1214/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 November 2011 on the professional cross-border transport of euro cash by road between euro-area Member States. Дадзены Рэгламент рэгулюе дзейнасць па транспартыроўцы наяўных еўра паміж дзяржавамі-членамі ЕС, якая прадугледжвае ліцэнзаванне, асобныя патрабаванні да супрацоўнікаў, ужыванне зброі па пэўных працэдурах і г.д.;

- Council Decision (CFSP) 2021/649 of 16 April 2021 on Union support for activities of the ATT Secretariat in support of the implementation of the Arms Trade Treaty; Council Decision (CFSP) 2017/915 of 29 May 2017 on Union outreach activities in support of the implementation of the Arms Trade Treaty; Council Decision 2013/768/CFSP of 16 December 2013 on EU activities in support of the implementation of the Arms Trade Treaty, in the framework of the European Security Strategy. Дадзеныя дакументы усталёўваюць дзеянні па імплементацыі Міжнароднай дамовы аб гадлі зброяй ад 24 снежня 2014 г., які рэгулюе міжнародны гандль звычайнай зброяй і ўдзельнікамі якога з'яўляюцца ўсе дзяржавы – члены ЕС.

Такім чынам, заканадаўчы вопыт ЕС ўказвае на магчымы напрамак развіцця міжнароднага права па рэгуляванню дзейнасці ПВАК - не праз глабальную і ўсёабдымную рэгламентацыю, а праз рэгуляванне асобных, найбольш адчувальных відаў дзейнасці з пазіцыі іх камерцыйнай і арганізацыйнай асновы.

СПАСЫЛКІ

1. BORN, Hans; CAPARINI, Marina; COLE, Eden. Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Policy Paper – № 20.
2. BUTTON, Mark; STIERNSTEDT, Peter. Comparing private security regulation in the European Union. Policing and Society. *An International Journal of Research and Policy*. Volume 28, 2018. Issue 4: Special Issue: Towards a comparative science of public and private policing, p. 398 – 414.
3. KRAHMANN, Elke. Regulating Private Military Companies: What Role for the EU? *Contemporary Security Policy*, Vol. 26, № 1 (April 2005)
4. PERCY, Sarah. Regulating the Private Security Industry: A Story of Regulating the Last War. *International Review of the Red Cross*, 2012, № 94(887), p. 941-960.
5. Case C-514/03: Action brought on 8 December 2003 by the Commission of the European Communities against the Kingdom of Spain
6. Case C-189/03: Action brought on 5 May 2003 by the Commission of the European Communities against the Kingdom of the Netherlands
7. Council Regulation (EC) № 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items
8. Private Security services in Europe. CoESS Facts and Figures 2013
9. United Nation General Assembly. Human Rights Council. Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination (2017) UN Doc A/HRC/36/47
10. United Nation. Economic and Social Council. Commission on Human Rights. Note by the United Nations High Commissioner for Human Rights 'The right of peoples to self-determination and its application to peoples under colonial or alien domination or foreign occupation' (2005) UN Doc E/CN.4/2005/2
11. EU Common Position on Arms Exports. Bundeszentrale für politische Bildung/bpb http://warpp.info/en/m3/articles/eu-common-position-on-arms-exports

Секція IV

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Андрій Омельченко,
Запорізький національний університет,
м.Запоріжжя, Україна
aomo0077@gmail.com
Ірина Федькова,
Запорізький національний університет,
м.Запоріжжя, Україна
irinafedkova888@gmail.com

МІЖ РОСІЄЮ ТА ЗАХОДОМ: ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ ЯК ФАКТОР ВСТУПУ ДО НАТО

Between Russia and West: geographical location of Georgia and Ukraine as factor of accession to NATO

Події, які відбуваються сьогодні у міжнародному середовищі свідчать про те, що світ вступає в епоху геополітичної турбулентності, яка зачіпає і традиційно стабільні регіони. Так, російські вторгнення 2008 року в Грузію, а 2014 – в Україну чітко продемонстрували, що Європа більше не може вважатися острівцем стабільності в світі. Анексія Криму, війна на Донбасі, вкупі з наявною чи потенційною активізацією раніше заморожених конфліктів (як то карабахський чи придністровський) вкотре змусили європейські країни поставити питання безпеки основним у порядку денному їхньої зовнішньої політики. Це, у свою чергу, призвело до пожвавлення обговорення проблеми вступу нових членів до головного гаранту безпеки на європейському континенті – Організації північноатлантичного договору, яка після закінчення Холодної війни довгий час знаходилася у стані кризи ідентичності.

НАТО була створена 4 квітня 1949 року з метою досягнення комплексу стратегічних цілей. У їх переліку є протистояння використанню зброї масового знищення, боротьба з тероризмом та країнами з невизнаними режимами, де існує загроза застосування вищезгаданого виду зброї. Головними цінностями, або «спільною спадщиною» цієї міжурядової організації є принципи демократії, свободи особистості і верховенства права.

На даний момент членами НАТО є 30 країн. У витоків створення організації стоять дванадцять країн, а саме: Канада, Бельгія, Данія, Франція, Нідерланди,Сполучені Штати Америки, Ісландія, Велика Британія, Норвегія, Люксембург, Італія та Португалія. В подальшому до альянсу були приєднані: Греція та Туреччина – 1952 рік, Німеччина – 1955 рік, Іспанія – 1982 рік, Польща, Чеська Республіка та Угорщина – 1999 рік, Естонія, Литва, Латвія, Румунія, Словаччина, Болгарія та Словенія – 2004 рік, Хорватія та Албанія – 2009 рік, Чорногорія – 2017 рік і Північна Македонія – 2020 рік.

Згідно статті 10 Північноатлантичного договору будь-яка країна, яка в змозі виконувати та розвивати принципи діючого Договору НАТО і сприяти підтримці безпеки на Північноатлантичній території, може бути запрошена приєднатися до організації. Сьогодні НАТО визнає три країни, які знаходяться на шляху вступу до організації – це Боснія та Герцеговина, Грузія та Україна.

Відповідно до 10 статті Північноатлантичного договору країни, які бажають бути учасниками цієї міжурядової організації повинні бути розташовані в Європі та отримати запрошення на вступ від кожної з поточних країн-членів [2], що фактично означає необхідність одностайного консенсусу діючих учасників при вступі нових членів. Отримане таким чином право «вето» часто стає суттєвим важелем у відносинах країн-членів з країнами-претендентами. Так Греція довгий час блокувала вступ до альянсу сусідньої Македонії і врешті домоглася від останньої зміни назви, яка, на думку Афін, була проявом експансіоністських настроїв по відношенню до грецького історичного регіону Македонія [5]. Звісно, що згідно принципів НАТО, зазначених у Договорі 1949 року, запрошення не можуть отримати претенденти, що не розділяють базові принципи країн-учасниць.

На додаток до цього на Вашингтонському саміті 1999 року був затверджений План дій щодо членства [7] – програма певних порад, допомоги та практичної підтримки НАТО, яка була створена з урахуванням особливостей країн-претендентів. Згідно з програмою прописані такі вимоги: вирішення міжнародних спорів мирними засобами; вирішення етнічних, територіальних та політичних конфліктів відповідно до принципів ОБСЄ; демонстрація виконання прав людини та верховенства закону; організація необхідного демократичного та цивільного контролю над збройними силами; надання інформації щодо стану економіки та бюджету країни; необхідний організаційний, економічний та військовий внесок у роботу НАТО, в тому числі і участь в місіях організації; відмова від обов’язкової армії.

На шляху до повноцінного членства країни-претенденти проходять через участь у декількох програмах організації: Партнерство заради миру, Індивідуальний партнерський план, Пришвидшений діалог, План дій щодо членства. Учасниками перших трьох програм є усі три країни-претенденти, а останньої – тільки Боснія та Герцеговина.

Неотримання Україною та Грузією ПДЧ значною мірою пов'язане з політико-географічними проблемами. Будучи колись частинами Радянського Союзу, ці країни зазнають значного впливу російського ресентименту, який зародився на теренах РФ після закінчення Холодної війни. Взявши на озброєння принципи Realpolitik, Росія окреслила навколо своїх кордонів власну «сферу впливу», яку намагається втримати як останню ознаку колишньої геополітичної величі. Використовуючи тактику гібридної війни, Російська Федерація влаштувала на своїх окраїнах низку конфліктів, отримавши вагомий важель впливу на географічних сусідів. Регулюючи ступень активності цих конфліктів з одного боку та здійснюючи жорсткий тиск на країни заходу з іншого , Москва має змогу втримувати колишні частини імперії в орбіті свого впливу.

Грузія, однією з перших країн на пострадянському просторі почала висловлювати бажання змінити «географічну передвизначеність» своєї зовнішньополітичної долі, обравши атлантичний вектор замість російського. За словами професора міжнародної політики університету бундесверу в Мюнхені Карло Масали, хоча Грузія за останні роки укорінила ринкову економіку, забезпечила захист свободи друку, укріпила структури правової державності, але головним «каменем спотикання» є так званий географічний чинник [4].

За словами Масали країна стала жертвою власного геостратегічного положення. У 2007-2008 роках Росія чітко дала зрозуміти, що не дасть Грузії стати членом організації. Масала виділив два можливих сценарії наслідків вступу країни до НАТО, перший з них – розв'язання Москвою гібридної війни проти Тбілісі, другий – ще більш жорстка політика Росії направлена на альянс. Таким чином, представники організації, де-юре, однією з головних причин не вступу Грузії до НАТО називають «невирішення територіальних конфліктів», а, де-факто, жодна країна не хоче вступати в конфронтацію з Російською Федерацією.

Розглядаючи проблеми вступу України в НАТО, можна виділити цілий комплекс причин. Хоча й активна участь країни в програмах альянсу почалася практично одразу ж з моменту отримання нею незалежності, осмислене прагнення вступити до альянсу в Україні формувалося поступово. Протидіючи євроатлантичному розвороту Києва, Росія застосувала проти України вже випробуваний на Грузії набір інструментів – гібридний конфлікт та жорсткий тиск на західні країни. Забезпечуючи для своїх союзників на заході формальні причини для відтермінування розгляду української заявки, Москва одночасно знаходить і активно використовує слабкі місця євроатлантичної спільноти.

Одним з ситуативних союзників Росії у пританні протидії вступу України у НАТО є Угорщина. Зокрема під приводом невдоволення прийнятого Верховною Радою закону про освіту, який на їхню думку обмежує права угорської меншини на території Закарпаття,

Будапешт заблокував роботу комісії «Україна – НАТО» [6]. Наступним «каменем спотикання» стала угода між Угорщиною та Росією про постачання газу в обхід території України [1]. Причин таких дій з боку Угорщини є декілька. Турбота про закордонні етнічні громади є значним фактором внутрішньополітичного життя Угорщини. Угорська нація досі переживає фантомний біль Трианонського договору 1920 року, за наслідками якого значна частина угорців опинилася на територіях інших країн.

Тож показова турбота про закордонних угорців є навіть не стільки елементом впливу на внутрішню політику сусідів, скільки фактором, який дає значні переваги на виборах у керівні органи країни. Що ж стосується реверансів перед Москвою, то тут Будапешт скоріше грає роль enfant terrible Європейського союзу, демонструючи свою незалежність у відповідь на претензії Брюсселя щодо дотримання громадянських свобод в Угорщині. Так чи інакше, проти Києва знов зіграв географічний фактор, адже Кремлю, який тисне на Україну зі сходу (і потенційно з півночі, враховуючи ситуацію в Білорусі), вдалося знайти ситуативного союзника і на заході.

Таким чином, питання вступу Грузії та України значним чином лежить у площині їх географічного розташування вкупі з геополітичною ситуацією у регіоні. За декларувавши євроатлантичний вектор руху ці країни знаходяться занадто близько до іншого геополітичного важковаговика – Російської Федерації. Вихід з російської орбіти є тією складною задачею, яку Київ та Тбілісі мають вирішити у найближчому майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новий удар: Угорщина продовжить блокувати вступ України в НАТО. *Слово і діло. Аналітичний портал.* 30 вересня 2021. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/09/30/novyna/polityka/novyj-udar-uhorshhyna-prodovzhyt-blokuvaty-vstup-ukrayiny-nato
2. Північноатлантичний договір. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text
3. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
4. Почему Грузию не хотят брать в НАТО? *Deutsche Welle.* Автор Никита Жолквер.Дата 05.07.2018. URL: http://surl.li/akrap
5. Приколота М.Д., Крылов И.С. Вступление Македонии в Североатлантический альянс как многоуровневая игра. *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика.* 2020. №1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/vstuplenie-makedonii-v-severoatlanticheskiy-alyans-kak-mnogourovnevaya-igra.
6. Угорщина назвала умови розблокування роботи комісії "Україна - НАТО". *Deutsche Welle.* Автор: Олена Губар. Дата 23.09.2020. URL: https://www.dw.com/uk/uhorshchyna-nazvala-umovy-rozblokuvannia-roboty-komisii-ukraina-nato/a-55029588
7. Membership Action Plan (MAP) approved by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm?

Галина Шкіря,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
galina.shkirya@gmail.com
Вікторія Панченко,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

КІБЕРТЕРОРИЗМ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

Cyberterrorism in the international legal aspect

Актуальність даної теми полягає в тому, що в останній час користування інтернет-ресурсами стає все більш небезпечним. Глобалізаційні процеси, що стосуються мережі інтернет, набувають все більшого впливу на інформаційну безпеку держав по всьому світу і тому важливо розуміти, що собою являють кіберзлочини, а особливо – кібертероризм, як крайній прояв кіберзлочинності, в частині правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері протидії кібертероризму.

Метою тез є висвітлення проблемних питань щодо кібертероризму в сучасному світі, привернення уваги наукової спільноти до регламентації міжнародного співробітництва у сфері протидії кіберзлочинності.

Інтернет є рушійною силою глобалізації та сучасного прогресу, він дозволяє нам майже миттєво спілкуватися з людьми по всьому світі та є середовищем для культурного, інформаційного та ідеологічного обміну. Інформаційні масиви в інтернеті зберігають чимало інформації про кожного індивіда, підприємство чи навіть цілу державу, тому являють собою важливу сферу застосування економіки, розвиток якої виходить за межі однієї країни й характеризується наявністю усталених міжнародних зв'язків. Глобалізаційні процеси у всьому світі призвели до виникнення нових видів правопорушень, що отримали назву «кіберзлочини».

Оцінки щодо впливу кіберзлочинності на національну економіку держав у всьому світі значно різняться, але всі вони приходять до одного висновку: хижі злочини в інтернеті є значною загрозою для національної безпеки та світової економіки в цілому. Державний сектор, банки та фінансові установи, постачальники комунальних послуг, засоби масової інформації, великі корпорації, а також малі та середні підприємства, окремі користувачі інтернету - цілі злочинної кібердіяльності. Це викликає нагальну потребу в регламентації міжнародних відносин, що виникають «онлайн» [1, с. 61].

Найбільшим здобутком міжнародного співробітництва у сфері правового забезпечення кібербезпеки є підписання Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність у 2001 році ("Будапештська конвенція"). Дана угода є першою масштабною міжнародною угодою, спрямованою на боротьбу з інтернет та комп'ютерною злочинністю, що вимагає встановлення національного центру зв'язків, гармонізації національного законодавства, узгодження методів розслідування та посилення міжнародного співробітництва [2].

На сьогодні існує багато типів кіберзлочинів, серед яких найбільшу загрозу представляють: онлайн шахрайство, DoS-атаки, дефейс, розповсюдження шкідливих програм (вірусів), кардерство, фішинг, комп'ютерне шпигунство, екстремізм у мережі, який все частіше кваліфікується як кібертероризм. В цьому контексті постає питання міжнародного співробітництва, в аспекті акцентів правового впливу, розставлених в Конвенції, а саме держави учасниці вживають такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за вищеперелічені злочини [3, с. 61]. Проте механізм притягнення кібертерористів до відповідальності досі складно визначається, адже терор не має чітко визначених меж, тому виявити терориста і притягнути його до відповідальності в масштабному інформаційному просторі практично неможливо, чим і користуються правопорушники.

Якби терористи зіткнулися з істотним ризиком, що їх притягнуть до відповідальності, тобто буде чітко визначений правовий механізм їх виявлення, можна було б утримати від цього. Також невизначеним залишається процес оцінки завданої шкоди кібертероризмом. До того ж, створення нормативної бази для судового переслідування з міцною основою міжнародного права було б позитивним кроком у побудові глобального підходу до подолання кібертероризму.

Також, зважаючи на те, що Україна є одна з найбільш діджиталізованих країн, а саме має декілька інформаційних платформ, серед яких є «Дія» - електронний сервіс, де зберігаються електроні документи та дані про людину з реєстрів, то виникає небезпека вчинення кібертероризму, який посягатиме на державну та приватну інформацію [4].

Тому, за доцільне уніфікувати як національне законодавство, так і міжнародні акти, ефективним заходом може бути посилення кримінальної відповідальності за вчинення такого виду злочину, як кібертероризм, також за необхідне є нормативне закріплення процедури блокування інформаційних ресурсів, що становлять пряму небезпеку національним та суспільним інтересам держави. Не менш важливим є роз'яснення причин виникнення тероризму. А ось підвищення рівня обізнаності та ступеня довіри до влади є комплексною, міжнародною співпрацею, яка потребує величезних зусиль всіх держав.

Тобто, можна зробити висновок, що сьогодні перевага надається інформаційним видам агресії і це становить проблему для більшості країн світу. Інформаційний тероризм становить глобальну загрозу національній безпеці будь-якої країни світу та міжнародній безпеці в цілому. Фактор інформації стає невід'ємним елементом кібертерористичної діяльності, тому створення міждержавної системи кризового реагування є нагальною потребою для світового співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриник Р.О., Пилипенко В.М. Кібертероризм як нова форма міжнародного тероризму. Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки*:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький 23-25 листопада 2016 р. — С. 61-62. 207 с.
2. Конвенція про кіберзлочинність: конвенція Ради Європи від 28.01.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
3. Криворучко О.В., Десятко А.М. Архітектура програмного забезпечення – як фактор підвищення стійкості функціонування та відновлення інформаційних систем: матер. III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 30 листопада 2018 р. С. 61. 156 с.
4. Дія. Державні послуги онлайн: веб-сайт. URL: https://diia.gov.ua (дата звернення 07.10.2021).

Нікітенко Нікіта,
Запорізький національний університет,
м.Запоріжжя, Україна
nikitenkonikita31@gmail.com
Маклюк Ольга,
Запорізький національний університет,
м.Запоріжжя, Україна
onmacluk@gmail.com

ФОЛКЛЕНДСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПРЕТЕНЗІЇ VS ВНУТРІПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Falklands Conflict: Territorial Claims VS Domestic Problems

Сучасні міжнародні відносини характеризуються виникненням унікальних мілітаризованих міждержавних конфліктів, різних за формою та змістовним наповненням. Незважаючи на трансформації XX - початку XXI століття, щодо розуміння природи міжнародних конфліктів, у багатьох випадках, не змінною складовою їх, залишаються територіальні претензії держав, як конкретні причини відкритих збройних протистоянь. У зв'язку з цим, постає питання про роль військових конфліктів, як засобу задоволення територіальних претензій у контексті сучасних міжнародних відносин, та аналіз територіальних суперечок кризь призму внутрішніх проблем країн актуалізує проблематику та важливість цього дослідження. Яскравим прикладом такого конфлікту, що має історичне підґрунтя, може бути Фолклендський/Мальвінський конфлікт, 1982 року.

Проблеми вирішення англо-аргентинських територіальних претензій, у тому числі під час Фолклендського конфлікту, стали предметом інтенсивного вивчення істориків, політологів, військових аналітиків, фахівців з міжнародного права. Серед яких, варто виділити Лоуренса Фрідмана з роботою «Офіційна історія Фолклендської кампанії»[10], що приділяє особливу увагу передумовам та спробам мирного вирішення конфлікту. Дослідження основних мотивів територіальних претензій з Аргентинської сторони можна знайти у роботі історика Макса Гастінгс та журналіста Саймона Дженкінса «Битва за Фолклендські острови»[4]. Хронологію та мотиви обох сторін конфлікту досліджується в роботі Дункана Андерсона «Фолклендська війна 1982»[5]. Серед вітчизняних авторів можна виділити роботу Дмитра Татаркова «Конфликт в Южной Атлантике: Фолклендская война 1982 г»[3], дослідження присвячене окремим аспектам конфлікту, зокрема розглядаються передумови й причини виникнення Фолклендської кризи, переростання конфліктної ситуації у відкрите збройне зіткнення, бойові зіткнення й дипломатичні маневри суперників. Підкреслимо, що науковий доробок аналізу питань конфлікту складає сотні монографій та наукових статей, але кількість досліджень зворотно пропорційна остаточному вирішенню проблеми, зокрема подальшого аналізу потребує внутріполітична політична ситуація, що склалась в обох країнах у 80-х роках XX ст., мотиви сторін до застосування сили та альтернативні методи задоволення територіальних претензій, окремими проблемами є застосування норм міжнародного права та з'ясування питань «справедливої війни» для кожного актора міжнародних відносин.

Метою нашого наукового пошуку є спроба проаналізувати питання щодо зв'язку територіальних претензій держав щодо Фолклендських (Мальвінських) островів та стану внутрішніх проблем двох країн.

Для дослідження проблеми необхідно звернутись до історичного підґрунтя спору щодо території. Фолклендські (Falkland Islands), (Мальвінські (Islas Malvinas) острови - група з понад двохсот невеликих островів сумарною площею в 12 137 км², що знаходиться у південно-західній частині Атлантичного океану, була відкрита європейцями у XVI ст. У добу раннього нового часу острови зустрічаються на європейських мапах під величезною кількістю різних назв, що є свідченням того що їх відвідували представники багатьох європейських держав, але ексклюзивне право на володіння оспарювали іспанці та англійці. Англійська історіографія, першовідкривачем даної території вважає мореплавеця Джона Девіса (1592 р.), крім того острови описані у роботі «Нове плавання навколо світу» англійського буканьєра та дослідника, учасника кількох навколосвітніх подорожей Вільяма Дампира.[7]. Іспанці же посилаються на одну з перших міжнародних угод - Тордесільяський мирний договір (1494 р.), що фіксував поділ територій у нововідкритих землях,

підтверджував приналежність усіх відкритих та невідкритих земель на захід від «червоної лінії» до Іспанії. Як наслідок, територіальні претензії держав загострюються у XVIII ст. Спірною виглядає не тільки історія відкриття островів, а також заселення і освоєння території. Так, найповніше й найстаріше енциклопедичне видання «Британіка» (Encyclopædia Britannica*)* стверджує, що право заснування першого поселення на островах належить французам, які у 1764 р. заклали на території східного острова порт Сен-Луї. Через рік, подібне поселення було засноване британцями у західній частині архіпелагу [8]. У 60 роках XVIII ст. іспанці викупили у французів право на володіння землями, які їм належали. У 1820 році, з отриманням Аргентиною незалежності від Іспанії, острови були проголошені аргентинськими землями, у даному статусі вони знаходилась до 1841 р. коли їх територія була окупована британськими військами, що в рамках розширення своєї колоніальної імперії, поновила свої територіальні претензії щодо Фолклендських островів проголосивши її британською заморською територією[8].

Більш ніж сто років, територія Фолклендських островів залишалася у складі Великобританії. За даний період система міжнародного територіального права зазнала якісної трансформації, зокрема впродовж 1970 р. у рамках ООН була підписана «Декларація щодо принципів міжнародного права» у якій країнами-членами ООН був закріплений Принцип непорушності кордонів, як основоположний принцип міжнародного права, що зобов'язує країни-підписанти утримуватись від силового способу вирішення територіальних претензій [1].

Наявною альтернативою силовому втручанню, як способу задоволення територіальних претензій був розгляд проблеми приналежності островів у рамках ООН, що після звернення у 1964 р. аргентинської сторони до комітету з деколонізації ООН, визнав наявний між Британією та Аргентиною конфлікт у резолюції №2065(XX) від 16 грудня 1965 р.[12]. Результатом вирішення конфлікту при посередництві ООН стало покращення відносин між Великобританією та Аргентиною. У 1967 р. були офіційно відновлені переговори, відносно суверенітету отстровів та перспектив подальшої співпраці. У за період з 1971 по 1973 рр. економічне співробітництво досягло свого піку. Незважаючи на це, 2 квітня 1982 р. територія Фолклендських островів була окупована аргентинськими збройними силами.

Досліджуючи питання, чому територіальна суперечка XX століття не була вирішна за допомогою дипломатичних методів, звернемось до оцінки внутрішньополітичної та економічної ситуації що склалась у відповідних сторін конфлікту. Політики, науковці сьогодні вже чітко розуміють, що «політичні чинники дедалі частіше визначають результати асиметричних збройних конфліктів…» [2, с.198]. Аналізуючи нутрішньополітичну та

економічну ситуацію Аргентини у другій половині XX ст., можна виділити ряд тенденцій, першою з яких є різкий спад в економіці Аргентини. За даними Міжнародного Валютного Фонду, за період з 1980 по 1982 рр. ВВП Аргентини зменшився на 8%. Результатом рецессії стала заморозка заробітних плат. Причиною подібного спаду прийнято визначати невдалу економічну політику хунти[16]. Результатом різкого економічного спаду стала тенденція до зростання рівня безробіття в країні, що у 1982 р. збільшився на 2% порівняно з 1980 р.[16]. Наслідком вищезазначених тенденцій, стало зменшення популярності політичної влади, що з грудня 1981 р. була представлена воєнною хунтою на чолі з генералом Леопольдо Фортунато Гальтієрі Кастелі. Невдоволення політичними репресіями проявлялися у численних демонстраціях, зокрема багатотисячному протесті проти режиму хунти що пройшов 30 березня 1982 р. у Буенос-Айресі.

Щодо внутрішньополітичної та економічної ситуаціїї Великобританії, результатом непопулярних реформ уряду М. Тетчер стала тимчасова економічна рецесія що виявлялась зокрема у зменшенні ВВП на 2%, та зростанні інфляції, що станом на 1980 р. складала 16%, а державний борг за період з 1980 по 1982 рр. зріс на 22.2%[17]. Результатом економічної політики консерваторів, спрямованої на оздоровлення економіки Великобританії, став тимчасовий ріст безробіття що за відповідний період збільшився на 3.5% і станом на 1982 р. становив 10.7%[17].

За період 1965-70-х років популярність консервативної партії зменшилась на 10% і станом на жовтень 1974 р. складала близько 35.7% [13]. Незважаючи на збільшення популярності партії консерваторів до 43% на виборах 1979 р., уже станом на 1980 р. особиста популярність Маргарет Тетчер, як глави уряду складала близько 23%, що, з її власних слів, був «найнижчим рейтингом за всю історію» [15 р.18]. Подібно до внутрішньополітичної ситуації в Аргентині, результатом непопулярної економічної політики став ряд антиурядових демонстрацій по усій території Великобританії.

Отже, можемо зробити висновок про певну схожість аргентинської та британської внутрішньополітичної та економічної ситуації. Політичні режими, різні, але звернемо увагу на той факт, що, станом на початок 1982 р. обидві країни знаходились у стані економічної кризи що мала вкрай негативний вплив на популярність центральної влади в обох державах. У даній політичній ситуації повернення питання про приналежність Фолклендських островів у міжнародний дискурс сприяло би загостренню внутрішньополітичної кризи, як в Британії, так і в Аргентині. Попри це, вирішення даного конфлікту на свою користь пропонувало обом урядам можливість до повернення втраченої популярності. Зокрема, зусиллями М. Тетчер, була запропонована наступна «політична гра». Прем'єр-міністр, запропонувала відкинути пропозицію про повернення островів Аргентині на умовах довгострокової аренди, що була

достатньо популярною серед представників її кабінету, зокрема міністра закордонних справ П. Керрінгтона [15 p.19]. Незважаючи на відмову від ідеї повернення островів Аргентині, аналіз стенограм промов М. Тетчер у Палаті Общин, свідчить про, наявну впевненість у маловірогідності військової агресії з боку Аргентини та намірах до мирного розв'язання конфлікту на свою користь[11].

Результатом затягування урядом М. Тетчер вирішення питання приналежності Фолклендських островів [15 p. 18-19]., та непорушної позиції як Лондону, що наполягав на вирішенні даного питання виходячи із права нації на самовизначення, так і мешканців Фолклендських островів що наполягали на приналежності своєї території до заморських територій Великобританії, з однієї сторони, а також кризи легітимності аргентинської влади, з іншої, починаючи з 1981 р., політичним істеблішментом Аргентини, зокрема адміралом Анайя Хорхе було прийнято рішення про вирішення територіальних претензій щодо Фолклендських островів силовим шляхом. Дане рішення було втілено в життя 2 квітня 1982 р. Аналізуючи питання необхідності застосування військової сили, дослідники все більше слоняються до думки щодо недостатньої обґрунтованості критеріїв так званої «справедливої війни» з боку Великобританії [6].

Підводячи підсумки зазначимо, що проблема територіальної приналежності Фолклендських (Мальвінських) островів має історичне підґрунтя та бере свій початок з нового часу. Для учасників півторамісячного військового конфлікту 1982 року, з обох сторін вирішення територіального питання чітко корелюється та перебуває під більшим впливом внутріполітичних проблем. Територіальні суперечки навколо Фолклендських островів безумовно повинні розглядатись крізь «політичні ігри» політичної еліти, що намагались вирішити, в першу чергу питання збереження та посилення влади. Зазначимо, що сьогоднішня система міжнародного права визнає приналежність Фолклендських островів Великобританії виходячи одразу з двох основоположних принципів міжнародного права: принципу непорушності кордонів, що забороняє зміну територіального складу країни силовими методами, та принципу про право нації на самовизначення. Зокрема проведений у 2013 р. серед жителів островів референдум підтвердив бажання більшості жителів (90%) до належність островів у складі Британських заморських території [10]. Незважаючи на це, проблема територіальних претензій Аргентини щодо Фолклендських (Мальвінських) островів досі залишається відкритою[14].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций URL: http://surl.li/ajzxp.
2. Мойзес Наїм. Занепад влади. Київ: BookChef, 2017. 512 с.

3. Татарков Д. Б. Конфликт в Южной Атлантике: Фолклендская война 1982 г. Київ: Румб, 2007. 416 с.
4. *Хастингс* Макс, *Дженкинс* Саймон. Перевод с английского А. Колина. *Битва за Фолкленды*. *М*осква: Эксмо, 2014. 704 с.
5. Anderson Duncan The Falklands War, 1982 Oxford: Osprey Publishing, 2002. 96 p.
6. Bluth Christoph The British Resort to Force in the Falklands/ Malvinas Conflict 1982: International Law and Just War Theory URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/002234338702400102
7. Dampier William A New Voyage round the world. London: Printed for James Knapton, at the Crown in St Paul s Church-yard. M DC XCVII.
8. Falkland Islands *Encyclopedia* URL:http://surl.li/ajzxo
9. Falklands referendum: Voters choose to remain UK territory/ BBC News URL:https://www.bbc.com/news/uk-21750909
10. Freedman L. The official history of the Falkland's campaign Volume II: War and Diplomacy: London, New York: Routledge, 2005. 896 p.
11. Margaret Thatcher Speech in House of Commons (HC I: (1543Z) [Falkland Islands]) /Margaret Thatcher Foundation URL: http://surl.li/ajzyb
12. Question of the Falkland Islands (Malvinas) URL:https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_2065-Eng.pdf
13. Share of votes in general elections in the United Kingdom from 1918 to 2019, by political party/ Statista URL: http://surl.li/ajzxv
14. Special Committee on Decolonization Approves Resolution Reiterating Need for Negotiations to Resolve Falkland Islands (Malvinas) Question URL:https://www.un.org/press/en/2015/gacol3283.doc.htm
15. Thornton, Richard C. The Reagan Revolution II: Rebuilding the Western Alliance. Trafford Publishing, 2006. 440 p.
16. World Economic Outlook report: Argentina/ International Monetary Fund URL: http://surl.li/ajzxq
17. World Economic Outlook report: United Kingdom/ International Monetary Fund URL: http://surl.li/ajzxt.

Надія Матківська,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
nvmatkivska.fpmv19@kubg.edu.ua
Ліліана Тимченко,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
l.tymchenko@kubg.edu.ua

ПРОЦЕДУРА ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ РІШЕННЯ ТА ГОСТРІ КУТИ ПРОБЛЕМИ (ПРИКЛАД ПІВДЕННОГО СУДАНУ ТА ДЕРЖАВИ ПАЛЕСТИНА)

State Recognition Procedure: International Legal Solutions and Acute Angles (on the example of South Sudan and the State of Palestine)

У ході дискусії, яка триває в міжнародному праві більше століття, встановлено, що «визнання - це акт на міжнародному рівні, який впливає на взаємні права та зобов'язання держав, а також їх статус чи дієздатність в цілому…; визнання має велике значення як інструмент міжнародного права і як політичний акт держав, що надають визнання.

Юридичне значення визнання держав є суперечливим…» [3, с. 6]. Процедура визнання політико-правового утворення державою напряму залежить від того, який перелік критеріїв вкладається в сам термін «державність». У питаннях про визнання нових політико-правових утворень держави використовують критерії визнання, базовими з яких є норми ст. 3 Конвенції Монтевідео про права та обов'язки держав 1933 року. Держави-учасниці Європейського Союзу приймають рішення про визнання нових держав колективно і для цього виробили процедуру визнання, зазначену в Декларації «Керівних принципів визнання нових держав у Східній Європі і в Радянському Союзі» 1991 року. Яким же правовим інструментарієм повинні були б скористатися неамериканські і неєвропейські держави у вирішенні питання про визнання нових держав? Чи існують універсальні норми, що визначають процедуру визнання держав у сучасному міжнародному праві?

Метою даної роботи є окреслення сучасної процедури визнання держав на прикладі визнання Південного Судану та Палестини, а також виокремлення гострих кутів проблеми визнання у міжнародному праві.

Однією із останніх держав, яка стала повноправним суб'єктом міжнародного права, проголосивши про свою незалежність, став Південний Судан. Довготривалі громадянські війни спричинили повну розруху території Південного Судану. У 2005 році регіон отримав автономію на 6 років, а по завершенні цього терміну - право на проведення референдуму щодо свого подальшого статусу. У 2011 році відбувся референдум, на якому 98.83% відсотки населення проголосували за відокремлення Південного Судану. 9 липня 2011 року Південний Судан проголосив про свою незалежність. [6]

9 липня 2011 року була прийнята Декларація ЄС та його держав-членів про незалежність Республіки Південний Судан (Declaration by the EU and its Member States on the Republic of South Sudan's independence), положення якої базувалися на бажанні ЄС послідовно підтримувати впровадження Угоди про всеосяжний мир 2005 року, яка мала б принести мир і безпеку, стабільність та розвиток народу Судану [7]. Усвідомлюючи потребу міжнародної підтримки задля утвердження безпечної, мирної та процвітаючої країни, яка б була «здатна задовольнити потреби та очікування свого народу», ЄС та його держави-члени визначили в документі критерії, які за контекстом документа можна розглядати бажаними критеріями визнання нових держав: плюралізм; різноманітність, які допоможуть «закласти основу демократичного, справедливого та інклюзивного суспільства, заснованого на верховенстві права та повазі до прав людини та основних свобод» [1]. ЄС та його держави-члени притримуються послідовної логіки у прийнятті рішень про визнання нових держав, яка вперше була викладена в Декларації «Керівних принципів визнання нових держав у Східній Європі і в Радянському Союзі» 1991 року: «відповідно до звичаєвих норм

міжнародної практики і політичних реалій у кожному окремому випадку ці нові держави, які внаслідок історичних змін в регіоні будуються на демократичних засадах, взяли на себе відповідні міжнародні зобов'язання і по добрій волі включилися в мирний процес і в переговори» [2]. Виходячи з вищезазначеного, необхідно констатувати, що: 1) у більшості випадків їх рішення є колективними; 2) вони залишаються відданими принципам Гельсінського Заключного акту і Паризької хартії НБСЄ, особливо принципу самовизначення. Поява в документах ЄС про визнання держав таких понять, як: «плюралізм», «різноманітність», «інклюзивне суспільство» - це уточнення і специфікація підходу до тлумачення поняття «демократичне суспільство» в Південному Судані.

Можна стверджувати те, що ця подія стала знаковою для розвитку інституту визнання в міжнародному праві. По-перше, правила проведення референдуму та подальші дії після нього були встановлені парламентом Судану, що говорить про легітимність самого проведення референдуму. Тобто в цій ситуації питання про сецесію, як і має бути в міжнародному праві, знаходиться в межах конститутивної відповідальності існуючої держави. По-друге, важливим фактором є присутність міжнародних спостерігачів та організацій на референдумі, які підтвердили легітимність його проведення [11]. Декларація ЄС та держав-членів про незалежність Республіки Південний Судан визначає, що референдум пройшов мирно та достовірно, і його результат був справжнім відображенням демократично висловлених побажань народу Південного Судану [1]. По-третє, у Декларації про незалежність Південний Судан проголошує про свої наміри встановити систему управління, яка підтримує верховенство права, справедливість, демократію, права людини, а також зобов'язується сприяти міжнародному миру та безпеці, регіональній стабільності та вирішенню конфліктів мирними засобами відповідно до Статуту ООН [6]. Таким чином, на прикладі визнання Південного Судану ми можемо спостерігати, що міжнародна спільнота ставить перед новоствореною державою завдання офіційно взяти на себе зобов'язання з дотримання міжнародного права, зокрема Статуту ООН, і надає визнання лише тим державам, які утворені легітимним шляхом.

Пошуки легітимного шляху утворення та становлення власної держави можуть тривати роками, прикладом чого стала неоднозначна ситуація з визнанням Палестини. Станом на 2021 рік Палестина була визнана 138 державами-членами ООН, однак питання функціонування незалежної держави Палестина і досі залишається дискусійним. До 1948 року на території Палестини діяв Британський мандат, а згодом Генеральна Асамблея ООН Резолюцією № 181 проголосила про припинення його дії та проголошення на території Палестини двох окремих незалежних держав - єврейської та арабської. Крім того, Резолюцією була створена Комісія під керівництвом РБ ООН, яка мала виконувати

адміністративні функції на території майбутньої палестинської держави, а також Тимчасову раду з управління, діяльність якої була підпорядкована Комісії.[5] Однак пізніше, у Палестинській хартії буде зазначено, що розділ Палестини в 1947 році та створення держави Ізраїль є абсолютно незаконними, незалежно від плину часу, оскільки вони суперечили волі палестинського народу та його правам, а також не відповідають принципам втіленим в Статуті ООН.[8] Після довготривалого арабо-ізраїльського збройного конфлікту, у 1964 році було створено Організацію визволення Палестини, яка вказувала на те, що Палестина з межами, які вона мала під час Британського мандату, є неподільною територіальною одиницею. [8] Наслідком цих подій стала Шестиденна війна, результатом якої стала окупація значної частини Палестини, а ОВП була визнана терористичною організацією.

Ситуація змінилась після проголошення Резолюції ГА ООН 1974 року, у якій ОВП було визнано як представника палестинського народу. На додачу, Резолюція надала Організації визволення Палестини статус спостерігача в ООН [10]. Таким чином, Резолюція дійсно засвідчила право палестинського народу на створення власної держави, однак остаточного визнання Палестина як незалежна держава не отримала.

Наступною спробою становлення суверенної держави стало проголошення Декларації про незалежність Палестини. У 1988 році було опубліковано Декларацію про незалежність, в якій проголошено створення Держави Палестина зі столицею Єрусалимом. Держава Палестина проголошує себе миролюбною державою та декларує свою прихильність принципам і цілям ООН та положенням Загальної декларації прав людини [4]. Оскільки в Декларації проголошено утворення незалежної держави та її територіальну цілісність, подальшими діями Палестини стали перемовини щодо виходу Ізраїлю з окупованих територій, що на практиці не відбулося через небажання Ізраїлю змінювати існуючу на той час ситуацію. У цьому контексті важливо зазначити, що Палестина прийняла положення Резолюції ГА ООН № 181 і таким чином погодилася із фактом існування ізраїльської держави. Наслідком цього стала Резолюція ГА ООН №43/177, яка визначила необхідність виходу Ізраїлю з окупованої 1967 року території, включаючи Єрусалим. [9] Однак це не призвело до становлення незалежної палестинської держави та примирення сторін. Крім того, через окупацію достатньо великої частини території, у цей період Палестина не відповідала критеріям державності, адже не мала ефективного контролю над власною територією.

У сучасній ситуації правовий статус Держави Палестина так само залишається невизначеним, адже незважаючи на те, що Палестина не має статусу повноправного члена ООН, з 2012 року вона є членом-спостерігачем при ООН, а також має цілу низку дипломатичних представництв закордоном. Тобто за минулі часи Палестини, можна

визначити певні позитивні зміни та кроки для її становлення як повноправного суб'єкта міжнародного права. Гострим кутом ефективного визначення міжнародно-правового статусу Палестини залишається територіальна суперечка між Ізраїлем та Палестиною, що не дає останній можливості встановити ефективний контроль над власною територією та призводить до людських втрат обох сторін. Окремої уваги заслуговують дії Ізраїля щодо продовження режиму окупації палестинських земель.

Конфлікт, що поновився у 2021 році, знову не дає можливості Палестині отримати дієздатність у повному обсязі. Якщо брати до уваги суто юридичні підстави, то Держава Палестина безперечно має право на реалізацію ефективного функціонування, що підтверджено Резолюціями №181 та №43/177, однак для цього потрібно перш за все, припинити збройне протистояння, адже в умовах військового конфлікту ефективне функціонування влади та держави в цілому неможливе. Це можливо лише за умови відповідності міжнародно-правовим критеріям, зокрема дотримання Статуту ООН та надання пріоритету мирному шляху врегулювання конфліктів.

У сучасній практиці визнання окремі держави, всупереч міжнародному праву, надають перевагу радше власним політичним інтересам, аніж об'єктивним правовим критеріям. Іноді створення та подальше функціонування держави залишається питанням факту, а не права.

Однак необхідно наголосити на тому, що фактичне існування додержавного утворення не породжує визначення правового статусу цього утворення як повноправного суб'єкта міжнародного права. На прикладі визнання Південного Судану, можна спостерігати, що лише коли новостворена держава бере на себе зобов'язання з дотримання міжнародного права, а також за умови легітимного шляху створення цієї держави, міжнародна спільнота надає їй визнання та сприяє подальшому становленню її як суб'єкта міжнародного права.

Проте, варто зауважити, що кожен випадок утворення нової держави є унікальним, а тому у деяких з них навіть за умови міжнародно-правового визнання, питання фактичної державності залишається гострим кутом проблеми існування самої держави. Прикладом цьому є Держава Палестина, ефективність функціонування влади якої реалізується достатньо складно, зокрема через збройний конфлікт та відкриту територіальну суперечку між Ізраїлем та Палестиною. Наслідком цього є те, що остаточне вирішення проблеми визначення правового статусу Палестини наразі є призупиненим.

Отже, ситуація, що склалася на міжнародній арені у XXI ст. вимагає від сучасних науковців більшої уваги до інституту визнання, оскільки до сьогоднішнього дня норми щодо визнання держав залишаються некодифікованим. Одним з гострих кутів вирішення проблеми закріплення чіткої та єдиної процедури визнання залишається те, що критерії, які

сформульовані у Декларації «Керівних принципів визнання нових держав у Східній Європі і в Радянському Союзі» 1991 року мають регіональний характер, тобто не є універсальними і не мають договірного оформлення. Інститут визнання потребує поступового міжнародно-правового оформлення критеріїв визнання. У вирішенні питання про визнання нових держав неамериканські і неєвропейські держави можуть скористатися досвідом Європейського Союзу та напрацюваннями Генеральної Асамблеї ООН, беручи до уваги факт унікальності кожного досліджуваного випадку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Declaration by the EU and its Member States on the Republic of South Sudan's independence, 2011 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/123591.pdf. (дата звернення: 13.10.2021).
2. Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.dipublico.org/100636/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/. (дата звернення: 13.10.2021).
3. Khairallah, Daoud. *UN Membership for a Palestinian State: Legal and Political Ramifications*. Arab Center for Research & Policy Studies, 2011, http://www.jstor.org/stable/resrep27604. (дата звернення: 13.10.2021).
4. Palestinian Declaration of Independence, 1988 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.mideastweb.org/plc1988.htm (дата звернення: 13.10.2021).
5. Resolution adopted on the report of the ad hoc committee on the Palestinian question, A/RES/181(II) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://undocs.org/en/A/RES/181(II) (дата звернення: 13.10.2021).
6. South Sudan's Declaration of Independence, 2011 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://southsudanliberty.com/news/index.php/opinions/142-south-sudan-i ndependence-declaration. (дата звернення: 13.10.2021).
7. The Comprehensive Peace Agreement, 2005 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD_060000_The%20Comprehensive%20Peace%20Agreement.pdf. (дата звернення: 13.10.2021).
8. The Palestinian National Charter: Resolutions of the Palestine National Council July 1-17, 1968 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/plocov.asp (дата звернення: 13.10.2021).
9. The United Nations General Assembly Resolution 43/176. Question of Palestine, 1988 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://undocs.org/en/A/RES/43/177 (дата звернення: 13.10.2021).
10. UN General Assembly Resolution 3236 (XXIX), 1974 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://undocs.org/en/A/RES/3236(XXIX) (дата звернення: 13.10.2021).
11. UN welcomes South Sudan as 193rd Member State [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://news.un.org/en/story/2011/07/381552 (дата звернення: 13.10.2021).

Максим Бабяк,
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна
mobabiak.fpmv20@kubg.edu.ua
Лілія Орел,
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна
l.orel@kubg.edu.ua

ІНСТИТУТ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Institute of guardianship and care in Ukraine and european countries

Актуальним на сьогодні є дослідження правової природи та особливостей встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, обмежено дієздатними та недієздатними фізичними особами в Україні, а також аналізу законодавства країн Європи, що регулюють зазначені суспільні відносини.

Метою статті є аналіз правового регулювання інституту опіки та піклування в Україні та європейських країнах, зокрема, Франції, Німеччини та Великої Британії.

Опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки [9].

Опіка та піклування зазвичай визнається інститутом цивільного права. Слід зазначити, що конкретного визначення, як опіки, так і піклування в Цивільному кодексі України (далі – ЦКУ), Сімейному кодексі України немає. Однак у статті 1 Правилах опіки та піклування, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України, сказано, що опіка (піклування) є особливою формою державної турботи про неповнолітніх дітей, що залишились без піклування батьків, та повнолітніх осіб, які потребують допомоги щодо забезпечення їх прав та інтересів [8].

У порівнянні із законодавством України та європейськими країнами слід звернути увагу на найбільш важливі, суттєві та навіть особливі норми, які, безумовно, має кожна з наведених мною європейських країн.

Опіка встановлюється над малолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані недієздатними. Піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена [9].

Щодо призначення опікуна або піклувальника, то у ст. 63 ЦКУ визначено випадки, а саме: опікуна або піклувальника призначає орган опіки та піклування, крім випадків, коли суд встановлює опіку та піклування; опікуном або піклувальником може бути лише фізична особа

з повною цивільною дієздатністю; фізична особа може бути призначена опікуном або піклувальником лише за її письмовою заявою; опікун або піклувальник призначаються переважно з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника; при призначенні опікуна для малолітньої особи та при призначенні піклувальника для неповнолітньої особи враховується бажання підопічного; фізичній особі може бути призначено одного або кількох опікунів чи піклувальників.

Не менш важливо вказати, що є певні категорії фізичних осіб, які не можуть бути опікунами або піклувальниками. Це фізичні особи, які позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені; поведінка та інтереси яких суперечать інтересам фізичної особи, яка потребує опіки або піклування (ст. 64 ЦКУ).

Якщо фізична особа, яка відповідає вищезазначеним критеріям, наважилась стати опікуном, то вона має певні права та обов’язки: зобов'язання дбати про підопічного, про створення необхідних побутових умов, забезпечення доглядом та лікуванням; дбати про виховання, навчання та розвиток малолітньої особи; право вимагати повернення підопічного від осіб, які тримають його без законної підстави; вчиняє правочини від імені та в інтересах підопічного; вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного (ст. 67 ЦКУ).

Піклувальник не є виключенням щодо прав і обов’язків: зобов'язаний дбати про створення необхідних побутових умов, про виховання, навчання та розвиток неповнолітньої особи; дбати про лікування, створення необхідних побутових умов над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена; дає згоду на вчинення підопічним правочинів відповідно до статей 32 та 37 ЦКУ; вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного (ст. 69 ЦКУ).

Законодавець встановив обмеження на здійснення правочинів опікунами та піклувальниками. Що стосується опікунів, то забороняється укладати з підопічним договори, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички; не може здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватися від його імені порукою (ст. 68 ЦКУ). Щодо піклувальника, то забороняється давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування на підставі договору позички (ст. 70 ЦКУ).

В інститут опіки та піклування також входять відповідні (спеціальні) органи опіки та піклування. Наприклад, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я або заклади соціального

захисту населення тощо. Якщо над фізичною особою не встановлено опіку чи піклування або не призначено опікуна чи піклувальника, опіку або піклування над нею здійснює цей заклад.

Особлива увага приділяється питанню майна щодо особи, над якої встановлено опіку, а саме: зобов'язання опікуна дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах; у разі, коли малолітня особа може самостійно визначити свої потреби та інтереси, то опікун, здійснюючи управління її майном, повинен враховувати її бажання; а також зазначається, що опікун самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, допомоги на підопічну дитину та інших соціальних виплат, призначених на підопічну дитину відповідно до законів України, доходів від майна підопічного тощо (ст. 72 ЦКУ); якщо у особи, над якою встановлено опіку чи піклування, є майно, що знаходиться в іншій місцевості, опіка над цим майном встановлюється органом опіки та піклування за місцезнаходженням майна; опіка над майном встановлюється також в інших випадках, встановлених законом (ст. 74 ЦКУ).

У статті 76 ЦКУ вказано, що опіка припиняється в таких випадках, як: у разі передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам); у разі досягнення підопічним чотирнадцяти років, тобто особа, яка здійснювала обов'язки опікуна, стає піклувальником без спеціального рішення щодо цього; у разі поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною. Стаття 77 ЦКУ регламентує, що піклування припиняється з досягненням фізичною особою повноліття; реєстрації шлюбу неповнолітньої особи; наданням неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; поновленням цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена.

Питання опіки та піклування у Франції регулюється Цивільним кодексом, а саме Томом 1, Главою 2, Титулу X Французького цивільного кодексу [2]. Відповідно до статті 17 розпорядження № 2015-1288 від 15 жовтня 2015 року ця стаття набула чинності з 1 січня 2016 року, в якій указується, що юридичний адміністратор представляє неповнолітніх у всіх актах цивільного життя, за винятком випадків, коли закон чи звичай дозволяють неповнолітнім діяти самостійно.

У Французькому цивільному кодексі (далі – ФЦК) розрізняються акти-розпорядження та адміністративні дії над майном неповнолітнього. Акти адміністративних (управлінських) дій не становлять невиправданого ризику для спадщини і не змінюють її природу. Один або інший з батьків або обидва з батьків можуть виконувати адміністративні дії без необхідності отримати дозвіл органу опіки судді. Дозвіл опікунського суду необхідно отримати в разі розбіжностей між батьками; для цілого ряду актів вибуття, встановлених законом (ст. 388-1-1

ФЦК). Серед актів положення, що вимагає дозволу органу опіки судді: отримання кредиту від імені неповнолітнього, відмова від права або нерухомості тощо.

Опіка встановлюється тоді, коли батько і мати померли або позбавлені здійснення батьківських прав. Крім того, вона може встановлюватись відносно дитини, походження якої не встановлено. Разом з тим, в кодексі зазначається, що це не повинно впливати на конкретні закони, що регулюють службу соціальної допомоги для дітей (ст. 390 ФЦК). Якщо дитина приходить, щоб бути визнаною одним з його батьків після встановлення опіки, суддя опіки може на прохання батька, вирішити замінити законну адміністрацію опіки (ст. 392 ФЦК). Опіка закінчується емансипацією неповнолітнього або за віком. Вона також закінчується в разі смерті особи (ст. 393 ФЦК).

Певні вимоги передбачені до особи опікуна та його діяльності в статтях 395, 396 ФЦК. У ст. 397 зазначено, що саме сімейна рада приймає рішення про зняття й заміну опікунів, а суд опікується самою сімейною радою, питаннями, які їх цікавлять. Суддя може, якщо він вважає за необхідне, вжити забезпечувальних заходів в інтересах неповнолітнього.

Відповідно до ст. 398 ФЦК навіть якщо є заповідальний опікун, опіка встановлюється на сімейній раді. Сімейна рада складається з принаймні чотирьох членів, в тому числі опікуна і наглядового опікуна, але не судді (ч. 2 ст. 399 ФЦК). Членами сімейної ради можуть бути батьки та родичі батька та матері неповнолітньої й будь-яка людина, що проживає у Франції або закордоном і проявляє інтерес до дитини.

Особисте право вибрати опікуна, з родичів або сторонніх осіб, належить лише тому з батьків, хто помер останнім, якщо він до дня своєї смерті здійснював законне управління або опікунство. Це право може бути здійснено лише у формі заповіту або спеціальної заяви у присутності нотаріуса. Опікун, призначений батьком чи матір'ю не зобов'язаний приймати опіку (ст. 403 ФЦК).

Статтею 411 ФЦК написано, що якщо опіка залишається вакантною, опікунський суд повинен звернутися до відповідного державного органу для соціальної допомоги дітям. У цьому випадку, наглядова рада не має ні родини, ні опікуна-спостерігача.

Цивільне законодавство сучасної Німеччини продовжує відрізняти повноту і логічну послідовність правових приписів. Що ж до опіки та піклування, то обидва ці інститути передбачені окремою ч. 3 кн. 4 Уложення (далі – НЦУ) [4,7].

Згідно з § 1789 опікун призначається судом у справах опіки з покладанням на нього обов'язку чесно й сумлінно здійснювати опіку. Причому покладання цього обов'язку підтверджується у формі, що замінює присягу. Разом з тим НЦУ звертає увагу на випадки встановлення опіки судом у справах опіки за особистою ініціативою (§ 1774), наприклад, коли

заходи, вжиті судом по врегулюванню сімейно-правових конфліктів, виявилися безрезультатними.

При виборі опікуна суд у справах опіки повинен вибрати особу, яка за своїми особистими якостями та майновим станом здатна виконувати обов'язки по опіці (§ 1779 (2).З числа декількох відповідних кандидатур необхідно взяти до уваги передбачувану волю батьків, особисті прихильності підопічного, спорідненість з підопічним і віросповідання підопічного. Ще один обов'язок суду полягає в необхідності заслухати родичів або свояків підопічного, «якщо це можливо без значного затримання або невідповідних витрат» (§1779 (3). Що ж до конкретних правил, дотримання яких є обов'язковим, то кожен німець зобов'язаний прийняти на себе обов'язки з опіки, для здійснення яких він обраний судом у справах опіки (§ 1786), якщо немає причин, що виправдають його небажання. Докладний перелік таких причин містить § 1786, іменований «Право на відмову». При необґрунтованій відмові бути опікуном все одно на особу покладаються, але тимчасово, обов'язки бути опікуном.

НЦУ досить повно висвітлює питання, пов'язані з опікою над неповнолітніми. Що ж до піклування над ними, то розд. 3 кн. 4 у вигляді доповнення передбачає «спеціальне піклування» (§ 1909), де сказано: «Особі, на яку розповсюджується батьківська турбота або опіка, призначається піклувальник у справах, що викликають труднощі у батьків або опікуна». Зокрема, піклувальник призначається для управління майном, яке зазначена особа набуває в разі смерті когось або яке йому буде безоплатно надано третьою особою за угодами між живими, якщо спадкодавець у заповідальному розпорядженні, а третя особа при наданні встановили, що батьки або опікун не повинні здійснювати управління майном. Спеціальне піклування «належить встановити також у тому випадку, якщо є умови для призначення опіки, проте опікун ще не призначений» (§ 1903). Призначається піклування й над зачатою дитиною для дотримання його майбутніх прав тою мірою, якою ці права потребують охорони (§ 1912 (1). Проте батьківські обов'язки з охорони зберігаються «неначебто дитина вже народилася».

Отже, між поняттями «опіка» та «піклування» над неповнолітніми по НЦУ та СК України немає подібності.

Питання опіки регулюються у Великій Британії Законом про опіку над неповнолітніми 1971 р., Законом про опіку 1973 р., Законом про турботу про дітей 1980 р. [1; 5; 6]. Опіка визначається в Законі про опіку 1973 р., як встановлена система заходів, що мають на меті охорону особистих майнових і немайнових прав неповнолітніх [6].

Опіка встановлюється за рішенням суду у випадках, коли неповнолітній втратив батьків або вони позбавлені батьківської влади. З досягненням повноліття (повноліття наступає по досягненню дитиною 18-річного віку) опіка припиняється, за винятком випадків, коли повнолітня особа визнана недієздатною внаслідок душевної хвороби [5].

У Великій Британії справи піклування перебувають у віданні магістратів, але їх рішення підлягають оскарженню в сімейному відділенні Високого суду [3].

Англійське право дотримується рекомендації Європейського Суду з прав людини, який неодноразово звертав увагу на те, що здійснення турботи про дитину державними органами має розглядатися як тимчасовий захід, поки не буде відновлена сім'я. Велика Британія є прикладом такої держави, яка дбає про сім'ю, розумно поєднуючи принцип невтручання у справи сім'ї, а в разі порушення прав її членів, застосує ефективні засоби захисту прав як дитини, так і її батьків.

Таким чином, законодавче регулювання інституту опіки та піклування в зарубіжних країнах має чимало оригінальних, самобутніх рішень, правових норм, що дають підстави зробити висновок про імплементацію деяких позитивних напрацювань окремо взятих країн у цивільно-правову сферу для української науки, вдосконаленню законодавства та застосування в українському правовому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Child Care Act 1980. URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/5/contents. (дата звернення: 13.10.2021 р.).
2. Code civil françaish. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721. (дата звернення: 13.10.2021 р.).
3. HM Courts & Tribunals Service. URL: https://www.gov.uk/government/organisations/hm-courts-and-tribunals-service/about. (дата звернення: 13.10.2021 р.).
4. German Civil Code. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p6072. (дата звернення: 13.10.2021 р.).
5. Guardianship Act 1973. URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/29/pdfs/ukpga_19730029_en.pdf. (дата звернення: 13.10.2021 р.).
6. Guardianship of Minors Act 1971. URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/3/pdfs/ukpga_19710003_en.pdf. (дата звернення: 13.10.2021 р.).
7. Александра Матвеевна Нечаева. Защита личных прав несовершеннолетнего гражданина в семейно-правовой сфере по Гражданскому Уложению Германии: Государство и право. 2011. № 3. С. 86-94.
8. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді про Правила опіки та піклування від 26.05.1999 р. № 34/166/88. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99. (дата звернення: 13.10.2021 р.).
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n364 (дата звернення: 13.10.2021 р.).

Олександр Орєхов,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м Київ, Україна
oioriekhov.fpmv20@kubg.edu.ua
Лілія Орел,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м Київ, Україна
l.orel@kubg.edu.ua

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Foreign experience in regulating land relations and the possibility of adapting it in Ukraine

Відносно недавній перехід України до ринкових відносин зумовив різку появу та подальший розвиток земельних цивільно-правових інститутів. Укорінена радянська система ведення народного господарства наклала неабиякий вплив на розвиток земельних інституцій в Україні виразившись у введенні земельного мораторію, монополізацією землі в руках держави, відсутністю земельного банку та як наслідок відсутністю дійсно повноцінного регулювання збоку держави, зумовило деградацію сільськогосподарських земель та масовий занепад малих та середніх фермерських господарств. Земельна реформа 2021 року мала би вирішити це питання остаточно, але наразі багатонадійна реформа в своїй більшості лише задекларувала повноцінну реалізацію функцій земельних інституцій в Україні.

Аналіз зарубіжного досвіду регулювання земельних відносин, та подальші перспективи застосування норм міжнародного законодавства та подальші можливості адаптації та правової інтеграції цих норм на теренах України.

За даними FAO – Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, та U.S. Geological Survey – Геологічної служби США, загальна площа суші – 13,2 млрд. га., з них 4,9 млрд. га землі сільськогосподарського призначення, з яких 1,87 млрд. га – орні землі. На регіональному рівні на ринку земельних ресурсів спостерігаються значні відмінності і ряд істотних дисбалансів між попитом і пропозицією. Попит на земельні ресурси за межами сільськогосподарського сектора і зростаюче розуміння необхідності дотримуватися екологічних вимог ще більше посилюють конкуренцію у цій сфері [6, с.21]. У глобального рейтингу у співвідношенні орних земель до загальної площі – Україна посідає перше місце, із співвідношенням 71,87% [4].

Землі для ведення сільського господарства європейських країн є найбільш освоєними й розораними у світі, загальна площа яких становить близько 140 млн. га., орних із них понад 126 млн. га. Форми власності та використання сільськогосподарських земель, а також

способи управління ними, різняться. Варто зазначити, що правове регулювання земельних відносин у країнах, що є членами ЄС відбувається на національному законодавчому рівні. Серед країн, що є членами ЄС у загальносвітовому рейтингу орних земель Іспанія посідає 16 місце, а за співвідношенням орних земель до загальної площі країни – 2 місце із показником 62,83%, тобто більш ніж половина території є найціннішим земельним ресурсом.

Масова індустріалізація з боку середніх та великих ферм, сприяли и розширенню фермерських господарств, концентрації земель та в витісненню малих ферм з сільськогосподарського ринку та зменшенню кількості малих ферм. Зокрема, з 1999 по 2009 рр. кількість фермерських господарств скоротилося на 23,2%, в основному – це малі ферми, яких за вказаний період зменшилося на 300 000 [13]. Є тенденція збільшення кількості середніх ферм: від 3,99% ферм, які у 1999 р. контролювали 38,5% сільськогосподарських земель, до 7,3% у 2009 р., що становить 46% сільськогосподарських земель. У цей період на 18% збільшився середній розмір ферм, що складає приблизно 22 га [13].

Ринок земель сільськогосподарського призначення в Іспанії регулюється загальнонаціональним законодавством і земельним законодавством автономних регіонів. Згідно ст. 148 Конституції Іспанії, питання землеробства і розвитку земельних ділянок віднесено до компетенції автономних співтовариств [14, ст.148] (за формою територіально-державного устрою Іспанія є державою автономій, що складається з 17 автономій). У зв'язку з цим, як справедливо зазначає М. М. Авер'янова, «основою формування конституційних моделей земельно-правового устрою зарубіжних країн виступає та суспільно-економічна формація, яка склалася в державі, оскільки земельні відносини, насамперед право власності на землю і гарантії його реалізації, безпосередньо пов'язані із політичним та економічним устроєм, який встановлений у тій чи іншій державі на тому чи іншому етапі її історичного розвитку» [1, с.29].

Основою земельного законодавства Іспанії щодо врегулювання питань права власності на землю є Королівський законодавчий декрет № 7/2015 від 30 жовтня (його ще називають Земельним законом №7/2015) [15], який регулює права і обов'язки, що випливають із землекористування, і є загальнообов'язковим для виконання на всій території Іспанії.

Державна політика щодо регулювання ринку землі в Іспанії спрямована, перш за все, на запобігання надмірної концентрації землі і не допущення надмірного подрібнення ділянок землі. Відповідно до Земельного закону Іспанії, забороняється отримувати в оренду понад 50 га зрошуваних земель або 1 тис. га екстенсивних пасовищ. В оренді перебуває майже 20% земельних ділянок, мінімальний термін оренди становить 6 років, максимальний – 15 років. Розмір орендної плати орієнтований на стандарти, встановлені владою. Особлива увага при купівлі/продажу приділяється питанням збереження цільового призначення земель

сільськогосподарського призначення, також висуваються професійні вимоги до власників земель. В Іспанії право на земельні ділянки реєструється у Поземельному реєстрі, але перехід цього права, як і у Франції, здійснюється за допомогою договору, а не реєстрації права.

Регіональні автономні співтовариства здійснюють подальшу розробку положень Земельного закону 2015 р. з урахуванням історичних особливостей та місцевих традицій землекористування. Прикладом розробки правової бази регулювання земельних відносин на місцевому рівні є закон Андалусії «Про планування» від 17 грудня 2002 р. Також заслуговує на інтерес досвід Галісії, яка розробила довгостроковий план оптимізації використання земельних ресурсів. Основний елемент цього плану – заснування Державного земельного банку (BanTeGal – Бантегал) з онлайнсистемою торгів (Закон 2007 р. «Про Земельний банк»), основним завданням якого була мобілізація занедбаних земель. Успішна реалізація цього пілотного проекту на окремих територіях Галісії зумовила інтеграцію Бантегала в Агенцію Галісії з розвитку сільських територій – Агадеру (Закон Галісії «Про мобільність земель» 2011 р.). Ключовим елементом Агадера є електронна платформа з проведення онлайн-торгів, яка була створена для автоматизації адміністрування земельних транзакцій. Існуюча в Галісії система земельних відносин має як плюси, так і мінуси: до позитивних її сторін відносять «можливість держави проводити довгострокові структурні зміни земельних відносинах, створення ринку земель в регіоні, вирішення питань неефективного використання земель та скорочення площ запустіння, поліпшення управління землями, контроль за використанням земельних ділянок та оновлення кадастру. До недоліків цієї системи відносять повільний процес наповнення бази даних про земельні ділянки, низьку кооперацію між кваліфікованими органами» [8].

Франція серед країн-членів ЄС у загальносвітовому рейтингу площі орних земель посідає 15 місце, а за співвідношенням орних земель до загальної площі країни – 3 місце із показником 57,90%. Основою земельного законодавства Франції є Кодекс Наполеона, Кодекс навколишнього середовища, Податковий кодекс, закон «Про орієнтацію сільського господарства» 1960 р., «Хартія французького сільського господарства» 1962 р., відповідно до якого власність на земельні ресурси може бути приватною, державною і муніципальною. Також у Франції діє складна система регіональних нормативно-правових актів з багатьох питань володіння, користування і розпорядження землею приватної власності.

У законодавстві Франції земля як об’єкт права власності відноситься до нерухомого майна. Право власності на землю поширюється на те, що знаходиться над землею та під нею. Власник земельної ділянки має право висаджувати на власний розсуд аграрні культури, зводити будівлі та споруди на поверхні землі, а також під землею, здійснювати виїмку

ґрунту, за умови дотримання встановлених правил про надра та обмежень у цій сфері. У зміст права власності на землю у Франції входить також так зване право придбання, суть якого полягає у тому, що право власності на землю поширюється також на усе, що вона виробляє, на усі речі штучного і природного походження [10, ст.516-526].

Традиційною формою землеволодіння у Франції є сімейні фермерські господарства. З 2000 по 2016 рр. «кількість фермерських господарств у цій країні зменшилася на 40% і нині складає близько 350 тис., а середній розмір земельної ділянки збільшився з 19 до 39 га. Серед землевласників значна кількість кооперативів, серед яких майже 13300 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зі спільного використання техніки, 3500 обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, які займаються переробкою та збутом продукції» [5]. За даними Міністерства сільського господарства Франції, компанії експлуатують майже дві третини земель сільськогосподарського призначення. Також спостерігається процес старіння власників фермерських господарств, більш того, у період з 2020–2030 рр. приблизно третина селян повинна піти на пенсію, оскільки їм зараз 60 і більше років.

Одним з найбільш поширених методів вимірювання концентрації землі є коефіцієнт Джині. Цей коефіцієнт зазвичай використовує FAO і є міжнародно визнаним показником. Він вказує на рівність чи нерівність у структурі власності на землю: чим ближче значення до 1, тим більше концентрація земель в руках незначної кількості власників; чим ближче це значення до 0, тим більша кількість власників беруть участь у земельних правовідносинах, отже, існує більш справедливий розподіл [12, с.9]. З чого можна зробити висновок, що концентрація земель набула масового характеру і притаманна наразі не лише країнам, що розвиваються, але й країнам з високими показниками економічного та соціального розвитку.

Аналітики з Франції та Іспанії, спираючись на власний досвід, застережуть від зосередження великих наділів землі в руках обмеженого кола осіб після відкриття ринку землі.

У порівнянні з Францією та Іспанію Україна обрала шлях до встановлення великих граничних розмірів земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Вітчизняні аналітики, як і зарубіжні, також застережуть від надмірної концентрації земель, принаймні у перші кілька років після відкриття ринку землі, і висловлюють думку про можливість обмеження у цей період «концентрації ріллі у розмірі 50-100 га, максимум – 300-500 га., що створило б переваги для розвитку фермерства» [3].

З метою врегулювання ринку землі у Франції створена Агенція з управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій (SAFER), «на яку покладено три основні завдання: підвищення ефективності сільського господарства і підтримку молодих

фермерів; захист навколишнього природного середовища, ландшафтів і природних ресурсів; підтримка і розвиток сільської економіки. У регулюванні ринкового обороту земель сільськогосподарського призначення застосовується механізм економічного стимулювання, який полягає у тому, що у разі купівлі земельної ділянки через SAFER покупець звільняється від сплати податку. В іншому випадку трансакції з придбання земель оподатковуються на загальних підставах» [7].

Система реєстрації прав на земельні ділянки у Франції, на відміну від Іспанії, не передбачає Поземельної книги. Потенційний покупець земельної ділянки подає заяву та відповідну інформацію про себе як покупця у так звані іпотечні офіси – Conxervnfion des hypotheques, де відбуваються усі дії щодо внесення записів про права на нерухомість у публічні реєстри.

При обговоренні відкриття ринку землі виникало безліч різноманітних питань, щодо нереалізованого права громадян на землю, щодо концентрації землі у руках великих землевласників, але найзапекліші дискусії викликало питання надання іноземцям права на купівлю землі. Варто зауважити, що досвід зарубіжних країн розділився: він передбачає як і зрівнювання іноземців в правах із громадянами щодо реалізації права на купівлю землі, так і повне виключення такого права.

Проведений аналіз земельних норм зарубіжних країн, а саме Іспанії та Франції свідчить, що вони мають різні моделі земельно-правового регулювання, що насамперед зумовлюється звичаєвою та традиційною специфікою цих країн. Не зважаючи на різницю між земельними моделями цих країн, вони все одно мають спільні риси, та спрямування законодавства на захист національного товаровиробництва. Широкі повноваження державних органів, уповноважених на здійснення державної політики у сфері сільськогосподарських відносин зумовлюють більш жорсткий характер регулювання ринку землі та врегулювання внутрішньо земельних спорів.

Міжнародний досвід може використовуватися з метою посилення державного контролю стосовно ведення земельних відносин, але при цьому варто пам’ятати, що різні моделі земельно-правового регулювання, насамперед зумовлюються звичаєвою та традиційною специфікою цих країн, що не завжди може поєднуватися із звичаєвою специфікою нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Н. Н. Конституционное регулирование земельных отношений в зарубежных странах. Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2016. № 6. С. 29–34.
2. Дмитрасевич Н., Литвяк А. Національна академія аграрних наук України – один з найбільших латифундистів держави. URL: https://pravo.ua/nacionalna-akademija-agrarnih-nauk-ukraini-odin-z-najbilshih-latifundistiv-derzhavi/.
3. Обух В. Україна готується до чергового «герцю за землю». URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2853814-ukraina-gotuetsado-cergovogo-gercu-za-zemlu.html.

4. Пахотные земли стран мира и место Украины на карте земельных ресурсов планеты. URL: https://komyza.com/zemlya-klyuchevojjresurs-agrarnom-budushh/.
5. Ринок та охорона сільськогосподарських земель у європейському законодавстві. Досвід Франції. URL: https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.kse.org.ua/download.php?fileid%3D725.
6. Состояние и тенденции в сфере земельных и водных ресурсов / Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН. URL: http://www.fao.org/3/i1688r/i1688r03.pdf.
7. Супрун О. Світовий досвід запровадження ринку землі та його адаптація до українських реалій. Голос України. 2019. 4 жовт. URL: http://www.golos.com.ua/article/322369.
8. Шманенко Р. От испанской Галисии до Украины: ищем пример земельной реформы. URL: https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2015/12/17/7042364/.
9. Estructura de la propiedad de la tierra en España. Concentración y acaparamiento. 2016 / Fundación Mundubat y Revista Soberanía Alimentaria, Biodiversidad y Culturas. URL: https://regiondemurcia.podemos.info/wp-content/uploads/2016/12/Estudio-Estructura-de-la-propiedad-de-tierras-en-Espana.-Concentracion-y-acaparamiento.pdf.
10. French Civil Code English version. URL: https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf.
11. Informe Anual de la publicación Análisis y Prospectiva serie_Indicadores correspondiente al año 2018 / Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. 2019. Madrid, 220 p. URL: https://www.mapa.gob.es/es/ministerio/servicios/analisis-y-prospectiva/informe_anual_indicadores2018__tcm30-513683.pdf.
12. Soler C., Fernández F. Estructura de la propiedad de la tierra en el Estado Español. Concentración y acaparamiento. URL: http://elikadura21.eus/wp-content/uploads/2017/04/17-Soler-y-Fernandez.pdf.
13. Soler C. La concentración de tierras en España. Revista Soberanía Alimentaria, Biodiversidad y Culturas. 2014 (octubre). URL: https://www.soberaniaalimentaria.info/publicados/numero-18/139-la-concentracion-de-tierras-en-espana.
14. The Spanish Constitution of 1978. URL: https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf.
15. Ley de Suelo y Rehabilitación Real Decreto Legislativo 7/2015, de 30 de octubre de 201. URL: https://www.boe.es/boe/dias/2015/10/31/pdfs/BOE-A-2015-11723.pdf.

Леонід Волошин,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
lvvoloshyn.fpmv20@kubg.edu.ua
Лілія Орел,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
l.orel@kubg.edu.ua

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МАЙНОВИХ ТА ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ УКРАЇНИ, ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ

Comparative analysis of property and personal non-property rights of Ukraine, the Federal Republic of Germany and the Republic of Poland

У сучасних умовах стрімкого розвитку усіх сфер суспільних відносин не тільки в Україні, а в усьому світі. З кожним днем з’являється все більша кількість осіб, які чинять

неабиякий вплив на економічні процеси нашої держави України та багатьох інших держав, де є свої суб'єкти права. Виходячи із вищезазначеного, актуальність ця тема не втрачає, а навпаки набирає нових обертів – різниця майнових та особистих немайнових прав фізичних і юридичних осіб України, Федеративної Республіки Німеччини та Республіки Польщі.

Законодавче закріплення таких термінів як «майнові права», «особисті немайнові права», «фізична особа», «речі» повинно було значно спростити право розуміння, але досі не всі можуть особисто для себе зрозуміти значення цих понять та різницю між ними. Тож задля подолання цих проблем це питання потребує чіткого аналізу та дослідження на прикладі порівняння вітчизняного законодавства із законодавством Федеративної Республіки Німеччини та Республіки Польщі.

Метою роботи є ґрунтовний аналіз понять та дослідження різниці майнових та особистих немайнових прав фізичних і юридичних осіб України, Федеративної Республіки Німеччини та Республіки Польщі на основі порівняльного аналізу національного та закордонного законодавства.

Для розгляду цього питання треба розкрити ЦК України та Німецьке цивільне уложення та Цивільний кодекс Республіки Польща й з'ясувати основні поняття, а саме за ЦК України дає таке визначення фізичної особи - людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою. Законодавство Німеччини та Республіки Польща не дають чіткого визначення, а одразу переходять до понять дієздатності та повноліття. Щодо визначення терміну речі, то стаття 179 ЦК України наголошує, що річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки [6]. Німецьке цивільне уложення визначає річ, відповідно до статті 90. Речами, відповідно до закону є лише предмети матеріального світу [2]. 45 стаття цивільного кодексу Республіки Польща зазначає, що тільки матеріальні об'єкти – це речі, відповідно до цього кодексу [5].

Розпочнемо з особистих немайнових прав фізичних осіб. Як приклад можна взяти статтю 294 ЦК України, право на ім'я, право на використання імені, стаття 308 ЦК України - охорона інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах [6]. Німецьке цивільне уложення та ЦК Польщі не дають чіткого визначення поняття фізичної особи, а одразу зазначає про набуття правоздатності та про повноліття. Нормативно-правова база, яка стосується питання загального особистого немайнового права в Німеччині визначається, насамперед, на конституційно-правовому рівні. Так, статті 1 та 2 Основного Закону Німеччини проголошують недоторканість гідності людини та гарантують кожній людині право на вільний розвиток своєї особистості, якщо це не порушує права інших або не порушує конституційний порядок або моральний засади суспільства.

Особисте немайнове право знаходить у подальшому свій цивільно-правовий захист у Німецькому цивільному уложенні, хоча й не будучи прямо закріпленим у ньому. Так,, відповідно до ч. 1 статті 823, де вказано, що особа, яка навмисно або з необережності протиправно завдасть шкоди життю, здоров'ю, свободі, власності або іншому праву, зобов'язана компенсувати завдану шкоду. Окрім того, німецькому цивільному праву відомі окремі прояви загального особистого немайнового права, що знаходять своє законодавче закріплення: право на ім'я – стаття 12 Німецького цивільного уложення; право на власне зображення – статті 22, 23 Закону про авторське право; право на захист персональних даних – Федеральний закон про захист даних [4].

Щодо Польщі, то її Цивільний кодекс у статті 23 зазначає, що особисті права фізичної особи, такі як, зокрема, здоров'я, свобода, честь, свобода совісті, імені чи псевдоніма, зображення, таємниця листування, недоторканість дому, наукова, художня, винахідницька та раціоналізаторська творчість, знаходяться під захистом цивільного законодавства, незалежно від захисту, передбаченого іншими нормативно-правовими актами [5]. Але більшого розкриття це питання набуло в розділі другому Конституції Республіки Польщі, де є чіткий перелік статей.

Отже, можемо бачити чітку різницю: в Україні для особистих немайнових прав фізичних осіб є Книга друга Особисті немайнові права фізичних осіб. У Німеччині особисті немайнові права закріплені в Конституції. Німецьке цивільне уложення має деякі вищезазначені права, але це питання регулюється Конституцією. Такий поділ, на мою думку, у більшій мірі для спрощення законодавства, задля уникнення великої кількості законодавчих актів, що зменшує можливість утворення та процвітання колізій.

Особисті немайнові права юридичних осіб закріплені в статті 94 ЦК України та так змістовно не розписані як у фізичних осіб. Серед них можна виокремити: місцезнаходження, найменування, ділову репутацію, таємниця кореспонденції, тощо. Німецьке цивільне уложення не має конкретного переліку статей, але виходячи зі змісту розділу 2 «Юридичні особи», можна виокремити лише одну статтю, у якій зазначено особисте немайнове право, а саме стаття 24, місцезнаходження об'єднання. У Німеччині, як і в Україні ці права чітко не зазначені, а опосередковано витікають зі змісту розділу про юридичну особу. Щодо Республіки Польща, то спираючись на статтю 41 Цивільного кодексу Республіки Польща, можна зазначити, що юридичні особи мають право на місцезнаходження. Більше того, якщо законом або статутом, що ґрунтується на ньому, не передбачено інше, місцезнаходженням юридичної особи є місце, де знаходиться її керівний орган [5].

В Україні немайнові права юридичних осіб мають більш розвинену структуру в порівнянні з Німеччиною та Польщею. Зокрема, виділяються такі права юридичних осіб: право

на вільну діяльність, на об’єднання, на взаємодію, на конкуренцію, на ділову репутацію, на найменування, на місцезнаходження, на недоторканність володіння, на місцезнаходження, на індивідуальність, на інформацію, на таємницю комунікації, особистих паперів та професійні види таємниць – комерційну, банківську, нотаріальну, адвокатську, службову [3, с.41].

Порівнюючи особисті немайнові права у вітчизняному та зарубіжному законодавстві, а також вивчаючи вітчизняну судову практику, ми дійшли висновку, що право на ділову репутацію в Україні менш затребуване, ніж у Федеративній Республіці Німеччина та Республіці Польща, де юридичні особи дуже турботливо відносяться до своєї репутації. Реалізація права на ділову репутацію у нашій практиці ще в процесі розвитку.

Порівняння майнових прав фізичних осіб ми проаналізуємо на прикладі права власності, яке регулюється Книгою третьою «Право власності та інші речові права» ЦК України. Відповідно до частини 1, статті 316 ЦК України, правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Спираючись на статтю 317 ЦК України, власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. На зміст права власності не впливають місце проживання та місцезнаходження майна [6].

Здійснення права власності ґрунтується на засадах статті 319 ЦК України. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Держава не втручається у здійснення власником права власності. Діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і порядку, встановлених законом [6].

У Німеччині право власності регулюється розділом третім «Власність» Німецького цивільного уложення. Стаття 903 Німецького цивільного уложення наголошує, що власник речі може, якщо це не суперечить закону або правам третіх обличь, розпоряджатися власністю на свій розсуд, виключаючи будь-яке втручання. Власник тварини, при здійсненні своїх повноважень повинен враховувати особливі положення про охорону тварин. Стаття 905 Німецького цивільного уложення зазначає, що право власника земельної ділянки поширюється як на простір, який знаходиться над поверхнею, так і на надра землі [2].

Цивільний кодекс Республіки Польща дає майже аналогічні визначення, як в Україні та Німеччині, наприклад: стаття 140 ЦК Республіки Польща говорить, що у межах, визначених

законами та правилами соціального співіснування, власник може, за винятком інших осіб, користуватися речами відповідно до соціально-економічних цілей свого права, зокрема, він може стягувати з них речі та інші доходи. У цих же межах він може розпоряджатися річчю; стаття 143 ЦК Республіки Польща. У межах, визначених соціально-економічним призначенням землі, право власності на землю поширюється на простір над та під її поверхнею. Це положення не завдає шкоди положенням, що регулюють права на воду [5].

Отже, у цьому випадку можна зазначити, що законодавство трьох країн схоже визначає майнові права власності, існують лише певні відмінності. Варто зазначити, що в Федеративній Республіці Німеччині та Республіці Польщі не зазначаються на початку в перших статтях розділу «Власність» на пряму терміни «володіння» та «користування», є лише розпорядження, на відміну від ЦК України.

Завершальним етапом буде з'ясування майнових прав юридичних осіб. Майнові права юридичної особи можна визначити за змістом частини 1, статті 91 ЦК України, яка наголошує на тому що Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [6]. Юридична особа набуває майнових цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Підставами виникнення майнових цивільних прав та обов'язків у юридичних та фізичних осіб є: договори та інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти.

Юридичні особи, як і фізичні здійснюють свої майнові цивільні права: вільно, на власний розсуд; можуть відмовитися від свого майнового права; можуть за договором передати своє майнове право іншій особі, крім випадків, встановлених законом; мають право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу; мають право на відшкодування збитків, яких їм завдано у результаті порушення їх цивільного права [1]. Щодо Федеративної Республіки Німеччини та Республіки Польщі, то майнові права витікають на підставі тієї ж правоздатності, як і в Україні. Чіткого визначення майнових прав юридичних осіб Німецьке цивільне уложення та ЦК Республіки Польща не містять, але скрізь зустрічається термін правоздатності, тож можна зробити висновок, що майнові права реалізуються так само як і у фізичних осіб, крім прав, які не можуть належати юридичній особі за природою та у спосіб не заборонений законом.

Отже, майнові права юридичних осіб у трьох державах здійснюються завдяки правоздатності та у спосіб не заборонений законом, на підставах, які зазначені вище.

Проаналізувавши усе вищезазначене, можна зробити певні наступні висновки. Законодавство України дає чіткі визначення вищезазначених понять у своєму ЦК України. Майнові та особисті немайнові права закріплені як в Конституції (основоположні), так і в ЦК України. У цьому випадку вітчизняне законодавство показало себе із кращої сторони тим, що все чітко прописано та зазначено, є відповідні розділи та статті. Так, є деякі прогалини, але загалом усе зрозуміло та по факту. Щодо Німецького цивільного уложення, то більшість прав закріплені в Конституції Федеративної Республіки Німеччини, якщо ми говоримо про особисті немайнові права фізичних та юридичних осіб. Майнові права закріплені безпосередньо в Німецькому цивільному уложенні. Із ЦК Республіки Польща та ситуація трохи інакша. У кодексі так само немає відповідних розділів, але права закріпленні в окремих статтях, їх не багато, але достатньо, щоб провести певний аналіз та отримати відповідну картину.

Відмінність між майновими та особистими немайновими правами фізичних і юридичних осіб насамперед полягає в тому, що фізичні особи користуються усіма правами зазначеними в Конституції України, а саме розділом другим, юридичні особи, якщо мова йде про особисті немайнові права, лише статтею 94 ЦК України та всіма майновими правами, крім тих, які належать фізичній особі за її природою. У Федеративній Республіці Німеччині особисті немайнові права закріплені в Конституції, а майнові права в Німецькому цивільному уложенні. Деякі права закріпилися в уложенні як окремі статті, яких мало. Щодо Республіки Польщі, то особисті немайнові права закріплені в одній статті, а їх повний перелік відображений в Конституції Республіки Польщі. Загалом цивільне законодавство України значно ширше регулює визначені питання, тож інші країни можуть запозичувати наш досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар до 94 статті Цивільного кодексу України редакція від 14.10.2021 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mego.info/матеріал/стаття-94-особисті-немайнові-права-юридичної-особи
2. Німецьке цивільне уложення редакція від 14.10.2021 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html
3. Орел Л. Моральні права юридичних осіб. Монографія: Німеччина, Дюсельдорф. - Lambert Academic Publishing, 2020. – 52 p.
4. Посикалюк О. О. Загальне особисте немайнове право за німецьким цивільним правом / Посикалюк О. О. // Право України – 2010. - №3 – с. 253-259 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:2u1xRQg40qgJ:scholar.google.com/++Загальне+особисте+немайнове+право+(«allgemeine+Persönlichkeitsrecht»)+за+німецьким+цивільним+правом&hl=uk&as_sdt=0,5
5. Цивільний кодекс Республіки Польща редакція від 14.10.2021 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.przepisy.gofin.pl/przepisy,2,9,9,204,,,ustawa-z-dnia-23041964-r-kodeks-cywilny.html
6. Цивільний кодекс України редакція від 06.10.2021, підстава – 1630-IX // [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n1043

Анастасія Капішон
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
avkapishon.fpmv20@kubg.edu.ua
Оксана Чаплюк,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
o.chapliuk@kubg.edu.ua

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

The effectiveness of environmental law at the present stage of development of international relations: urgent problems and challenges

Починаючи з середини XX століття питання екологічного права почало набувати все більшого значення і станом на сьогоднішній день практично у всіх державах світу існує розвинена система законодавства, яка забезпечує регулювання сфери охорони навколишнього середовища та вірогідні наслідки за нехтування подібними нормами. На сьогодні весь світ потерпає від значних глобальних екологічних проблем, основними з яких є глобальне потепління, внаслідок чого, ми є свідками різноманітних екологічних катастроф, що зачасту призводять до незворотніх наслідків як природі, так і життю і здоров'ю населення. Тому ефективне регулювання сфери навколишнього природного середовища в Україні, а й у інших державах світу має максимально сприяти тому, аби здійснювалось охорона та гарантування основоположних прав громадян, а саме безпечне для життя та здоров'я довкілля, належне регулювання використання природних ресурсів тощо.

Відтак, відзначаючи актуальність обраного нами напряму дослідження вважаємо за доцільне виокремити проблеми ефективності екологічного права, спровокованих антропогенними чинниками та їхнє вірогідне розв'язання завдяки діючій ефективній системі законодавства у відповідній галузі.

Поняття «екологічне право» як галузь права являє собою систему правових норм, які регулюють екологічні відносини з приводу приналежності, використання, забезпечення екологічної безпеки, відтворення природних ресурсів у їх нерозривному зв'язку з природним середовищем, охорони навколишнього природного середовища з метою реалізації інтересів відповідних суб'єктів та підтримання сталого екологічного розвитку, екологічної рівноваги в країні та окремих її регіонах [1, с. 11].

Традиційно, міжнародне екологічне право розглядається в межах міжнародного публічного права, але, останнім часом, з'являються норми (особливо в сфері регулювання

здійснення екологічно небезпечної діяльності), які встановлюють вимоги до діяльності, що здійснюється суб'єктами національного права. Дані норми прямо не впливають на відносини, які виникають між суб'єктами національного права, але після ратифікації державою цієї міжнародної угоди зазначені норми стають частиною національного законодавства, і відповідно регулюють відносини між суб'єктами національного права, в тому числі і щодо забезпечення екологічних прав людини [7, с. 187].

Якщо ж говорити за поняття саме ефективності права, то вона проявляється, перш за все, у формуванні мотиву правомірної поведінки, а потім вже у самій правомірній поведінці. Право «націлене», в першу чергу, на свідомість, на формування мотиву правомірної поведінки, а потім - на поведінку. Психіка, свідомість опосередковують право на шляху його реалізації, втілення в дійсність [6, с. 51].

Зазнаючи про ефективність екологічного права, ми вважаємо, що доцільним тут буде зазначити про те, що його ефективність, на нашу думку, визначається здатністю гарантувати всі передбачені цією галуззю прав і свобод громадянина, забезпеченням моніторингу дотримання нормативних актів екологічного права та наявності діючої системи покарань за нехтування встановлених норм.

Нині існує низка міжнародно-правових актів, що так чи інакше регулюють здійснення екологічної політики країнами світу. Дані документи регулюють суспільні відносини в сфері охорони навколишнього середовища, використання людиною певних природних ресурсів та гарантування екологічних прав громадянам. Водночас, наука екологічного права нині вдосконалюється та модернізується і саме тому дана галузь потребує постійного вдосконалення в системі законодавства.

Узагалі, вперше питання про охорону навколишнього середовища було винесене на міжнародне обговорення на Генеральній Асамблеї ООН у 1962 році. У цьому ж році було підписано Резолюцію про невід'ємний суверенітет над природними ресурсами та Резолюцію про економічний розвиток і охорону природи, що визначила програму охорони навколишнього середовища на наступні десять років.

У цьому контексті варто зазначити про те, що саме право на сприятливе навколишнє середовище у подальшому знайшло відображення в низці міжнародно-правових актів, таких як Стокгольмська декларація (щодо питань навколишнього середовища) від 16 червня 1972 року, Всесвітня хартія природи від 1 січня 1982 року, Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 3 червня 1992 року тощо.

Всі ці міжнародно-правові документи дають змогу зробити висновок про те, що міжнародне екологічне право все ж регулюється відповідною нормативно-правовою базою і

ця база є потужною. Однак, це не гарантує повну відсутність проблем, з якими нині стикається галузь екологічного права в контексті дієвості, регулювання і забезпечення.

На сьогоднішній день очевидно, що екологічні проблеми стрімко збільшуються, а наявних механізмів боротьби з ними недостатньо, тому об'єктивною необхідністю є посилення співпраці всіх зацікавлених акторів. При цьому своєчасність ухвалення певної правової норми відіграє чолову роль. Міжнародно-правова норма повинна відповідати інтересам і потребам міжнародної спільноти в конкретний історичний період – лише тоді вона буде справді ефективною. Ефективність будь-якої правової норми залежить також від своєчасності, оперативності та обґрунтованості внесення тих змін, яких вона потребує [5, с. 42].

І на сучасному етапі, ми вважаємо, основною проблемою екологічного права є не в повній мірі сприйняття його населенням. Адже незалежно від того, що існує кримінальна та адміністративна відповідальність особи за незаконну порубку лісів або чагарників у лісах, самовільне використання природних ресурсів, спалювання сухостою чи сміття – суспільство продовжує ігнорувати встановлені норми, що в подальшому може спричинити і спричиняє значні проблеми, основними з яких, як вже зазначалось на початку, є глобальне потепління та забруднення навколишнього середовища.

Тобто по факту населення не бажає змінювати власне мислення і «жертвувати власним комфортом» на користь збереження екології, навіть якщо дані поняття є прописаними у законодавстві відповідної країни і/чи в міжнародних угодах щодо охорони навколишнього середовища.

Ще однією нагальною проблемою міжнародного екологічного права є те, що не всі екологічні права людини є закріпленими в міжнародно-правових актах, прийнятих в галузі захисту навколишнього середовища і прав людини. До цього переліку можна віднести право на сприятливе навколишнє середовище, сприятливі умови роботи і проживання, право на соціально-економічний добробут і розвиток усіх держав і народів, право на чисту і безпечну воду, право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища тощо [3, с. 359].

В даному контексті також доцільно буде зазначити про те, що найважливішими перешкодами для реалізації ефективного механізму державного управління в екологічній сфері є недостатнє інформаційне та фінансове забезпечення, труднощі та невідповідності у сучасному законодавстві, низький рівень фінансування природозахисних програм, впровадження інноваційних технологій і, особливо, неврахування світового передового досвіду. [4, с. 153].

Для розв'язання даних проблем, ми вважаємо, має бути все ж доопрацьована система законодавства, що регулює галузь захисту навколишнього природного середовища і прав людини. Адже одними з основних завдань екологічного права є гарантування захисту екологічних прав громадян та охорона природних ресурсів та навколишнього середовища.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин у рамках міжнародної концепції екологічної безпеки перед світовою спільнотою та Україною, зокрема виникає необхідність пошуку нових підходів до управління економікою та екологією, їх взаємоузгодження. сьогодні можна спостерігати нові напрями формування економіко-правового механізму: економічне стимулювання охорони довкілля, екологічні фонди різного рівня як спеціалізована фінансово-економічна база, спеціалізовані галузі господарства, так звана екологічна індустрія – ринок екологічних технологій і послуг. Популярності останнім часом набули такі стратегії, як «екологізація економіки», «екологічно чисте виробництво», «еко-ефективність виробництва», перехід до «зеленої економіки» тощо. Однак зазначені новації економіко-правового регулювання в цій сфері ще потребують свого наукового осмислення та законодавчої підтримки. [2, с. 359].

Підсумовуючи усе, сказане вище, можна зазначити про те, що екологічне право на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин зіштовхнулось з низкою проблем, таких відсутність правового закріплення низки екологічних прав людини, не в повній мірі допрацьоване законодавство відповідної галузі, правовий нігілізм тощо. Водночас можна сказати, що за останні шістдесят років у світі було підписано дуже багато резолюцій, що регулювали б питання охорони водного, повітряного чи ґрунтового середовища, використання природних ресурсів. Екологічне право знаходиться на стадії розвитку та вдосконалення, а отже не можна все ще сказати про те, що воно є вже ефективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологічне право України. Підручник. За ред. А.Гетьмана і М.Шульги. Х.: Право, 2005. 382 с.
2. Екологічне право: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] Б45 / за ред. А. П. Гетьмана. - Х.: Право, 2013. - 432 с.
3. І.С.Воєводін. Закріплення екологічних прав людини в міжнародних універсальних актах у галузі захисту навколишнього середовища. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. №9. – С. 356-359. URL : http://www.lsej.org.ua/9_2020/91.pdf
4. Кернична А.Є. Досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення механізмів державного управління в екологічній сфері в контексті євроінтеграції. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 24. С. 152-156. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2013/36.pdf
5. Фаткуллин Ф. Н. Социальная ценность и эффективность правовой нормы / Ф. Н. Фаткуллин, Л. Д. Чулюкин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1977. – 120 с.
6. Хорошильцев А.И. Эффективность права: понятие и особенности // Общество и право. 2011. № 2 (34). С. 47-51.
7. Шомпол О.А. Міжнародно-правові засади забезпечення екологічних прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2009. №83(Частина ІІ). С. 183-187. URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/424/391 (дата звернення: 12.10.2021 р.)

Андрій Кирилюк,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
akyryliuk.fpmv20@kubg.edu.ua
Тетяна Ілюк,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
t.iliuk@kubg.edu.ua

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЧИННИКА У ВРЕГУЛЮВАННІ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ ГІБРИДНОГО ТИПУ

The role of information factor in the settlement of hybrid political conflicts

Початок XXI століття характеризується глибинною кризою системи міжнародної безпеки, стрімким розвитком інформаційних технологій, їх впливом на усі сфери суспільного життя, глобалізацією світового інформаційного простору та активізацією воєнно-політичних конфліктів нового типу, які отримали назву «гібридних», а також процесами політичної модернізації країн та трансформації системи міжнародних відносин. В умовах інформаційного суспільства змінюються механізми впливу держави на процес прийняття управлінських рішень, формування зовнішньої політики, питання захисту та представлення власних національних інтересів. Адекватної відповіді потребують загрози на кшталт інформаційного тероризму, глобалізації фейків, «гібридних воєн» тощо, – які постали перед світовою спільнотою і наочно продемонстрували нездатність системи світової та регіональної безпеки відповідати новим викликам та загрозам.

Метою даної статті є розкрити роль інформаційного чинника в процесі врегулювання політичних конфліктів гібридного типу та значення інформаційної складової в сучасних військово-політичних конфліктах.

Повертаючись до історії, зазначимо що після Другої Світової війни поняття «війна» як термін міжнародного права поступово змінюється на «воєнний конфлікт». Найкращим прикладом трансформації способу ведення воєн може послужити глобальна, політична, економічна та соціальна конфронтація між СРСР та США, що тривала всю другу половину XX століття та отримала назву "Холодна війна". Вже в той час, з точки зору міжнародного права, стан війни між двома державами передбачав формальне оголошення війни, що, в свою чергу, суперечило нормам міжнародного права, зокрема Женевській конвенції 1949 року про обмеження насильства і захист цивільного населення. Формально оголошувати війну та починати повномасштабний збройний конфлікт не було бажання та ресурсів ані у США, ані у Радянського Союзу. А позаяк суперечності та полярні відмінності ідеологій нікуди не

ділися, виходом вбачався конфлікт на рівні культур та соціумів, який з часом все більше розростався.

Якщо проаналізувати останні публікації військових експертів та конфліктологів, то вони сходяться на тому, що традиційне розуміння війни як військового зіткнення двох держав чи блоків із визначеними політичними цілями потребує переосмислення. У зв'язку із демократизацією суспільства, плюралізмом, інформатизацією та посиленням впливу медіа на формування суспільної думки, сьогодні фактор публічності виходить на перший план у багатьох сферах міждержавної взаємодії. Відповідно, розширюється ряд важелів впливу у міжнародній політиці, актуалізується значення медіапростору, національної інформаційної політики, розбудови державної пропаганди та системи протидії інформаційним маніпуляціям, системи захисту власного інформаційного та кібер-просторів, а також роль іміджевої політики держави та її публічної дипломатії.

На початку XXI століття у зарубіжних публікаціях з'явилися поняття «4th generation warfare», «political warfare», «neue kriege» ("нова війна"), «asymetrische kriegsführung» ("асиметричні війни"), «unkonventioneller krieg» ("неконвенційна війна"), «nicht linearer krieg» ("нелінійна війна"), «postmoderner krieg» ("постмодерна війна"), які мали на меті концептуалізувати зміни у класичних підходах до війни [1].

«Гібридними» війнами прийнято йменувати військово-політичні конфлікти, які здійснюються у супроводі ланцюгів гарячих конфліктів, однак військова сила у яких не являється єдиною домінуючою. Економічні, політичні, інформаційні важелі впливу активно застосовуються в процесі гібридних воєн, а контроль за уявленнями стає одним з ключових чинників боротьби. Роль інформації набуває першочергового значення, а інформаційний інструментарій стає ключовим елементом ведення гібридних війн, які вибудовуються навколо низки інформаційних завдань і носять прихований характер [3, с. 89 – 93].

Нарівні з гібридною війною, для характеристики сучасних методів міждержавних протистоянь використовують означення "політичні конфлікти гібридного типу", який можна охарактеризувати як конфлікт, що полягає у широкому застосуванні інформаційних, політичних, економічних, гуманітарних засобів, що поєднуються з військовими заходами таємного характеру, задля реалізації суб'єктом політики своїх інтересів, що пов'язані з боротьбою за здобуття або утримання влади, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів і цінностей [2].

Особливістю політичних конфліктів гібридного типу є використання супротивниками спектру невійськових засобів впливу – політичних, економічних, соціальних, інформаційних, екологічних тощо. У випадку військового протистояння до характеристик засобів ведення такого типу конфлікту додаються ще й різні види озброєння.

Політичні конфлікти гібридного типу зав'язуються з ряду причин, але однією з головних є глобалізація, характерна для сучасного світового суспільства. Процеси у сфері міжнародної політики та безпеки, які відбуваються, зокрема, на Європейському континенті та в оточуючих регіонах, є наслідком глибинних трансформацій соціально-економічного устрою і світового ладу відповідно до сучасного етапу цивілізаційного розвитку людства, який, відповідно, пов’язують з феноменом глобалізації [3, с. 76].

Ці самі процеси глобалізації стимулюють зростання ліній напруженості у регіонах європейського оточення, які можна позначити як простір глобалізаційної невизначеності, простір, де поглиблюються суперечності між усталеними і застарілими формами соціально-економічного і політичного життя та більш досконалими сучасними моделями їх організації, побудованими на демократичних і ліберальних цінностях. Продовжує поглиблюватися розкол світу на два простори, один з яких більш-менш успішно модернізується і рухається великими кроками вперед, а в іншому, де сучасний прогрес не має значних досягнень, панують бідність та відсталість. Дивергенція між ними значною мірою пояснює поляризацію світової системи на зону відносного миру, стабільності й процвітання та зону хаосу, нестабільності й економічної стагнації. Власне, існування останнього простору і живить моделі політичного мислення, притаманні минулому століттю [4, с. 77].

В залежності від інструментарію ведення таких конфліктів, можна виділити два типи інформаційних моделей: інформаційно-технічна та інформаційно-гуманітарна війни. У першому випадку йдеться про кібербезпеку та запобігання хакерських атак, а в другому про "війну контентів", спотворення наративів та вплив на маси шляхом контролю засобів масової інформації.

Домінування інформаційних чинників при веденні інформаційних та гібридних війн визначається сутністю інформаційного суспільства, яке, на думку його ідеологів, визначається якісним переходом людської цивілізації від аграрної та індустріальної до інформаційної стадії розвитку, коли інформаційно-комунікаційні ресурси стають набагато важливішими, ніж матеріально-технічні ресурси суспільства [5].

У питанні управління інформаційно-комунікаційними потоками у конфліктах можна виокремлюються два підходи - маніпулятивний та продуктивний. Відповідно до першого, управління інформацією полягає, наприклад, у недопуску в інформаційний простір небажаної інформації та осіб, зменшенні значущості події шляхом підкреслення її негативних характеристик, передуванні викладу матеріалу автономних оцінок, які впливають на формування ставлення громадськості до новини тощо. У даному випадку комунікатор, вступаючи в комунікацію з аудиторією, за допомогою замовчування, применшення

значущості, іронічного або негативного висвітлення події тощо має на меті таємно вплинути на вибір або дії аудиторії, щоб досягти певної мети.

Що стосується другого підходу, то, як зазначалось раніше, під управлінням інформаційно-комунікаційними потоками розуміється свідомий, цілеспрямований та ефективний вплив на зміст, інтенсивність, напрями політичної комунікації з метою досягнення стабільного розвитку політичної системи, у результаті якого кожен з її елементів отримує власну користь [6].

Таким чином, аналіз політичних конфліктів гібридного типу дозволяє констатувати зростання ролі інформаційної складової, віртуалізацію інформаційного простору, що дозволяє реалізовувати спеціальні інформаційні операції з використанням маніпулятивних технологій. Стрімкість процесів інформатизацій, якою знаменується початок XXI століття, глобалізація та розвиток міжнародних інформаційних систем, кібер-загрози та інформаційний тероризм розвиваються стрімкими темпами і постійно породжують нові виклики для системи глобальної та національної безпеки. Демократизація та публічність політичного процесу вимагають чітко виробленої публічної політики та її стратегічного впровадження. В супротивному ж разі, ці процеси, що супроводжується різним рівнем розвитку суспільств та суспільних комунікацій, також створюють вікно можливостей для маніпулювання суспільною думкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tamminga, O. (2015). Hybride Kriegsführung. Zur Einordnung einer aktuellen Erscheinungsform des SWP Aktuell / Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für internationale Politik und Sicherheit / Retrieved from: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2015A27_tga.pdf
2. Політичний конфлікт гібридного типу: глобальний та регіональний виміри / О. Березовська-Чміль, Ю. Кобець // Грані. 2020. Т. 23, № 8. С. 93-101. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2020_23_8_11
3. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. ВД: «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.
4. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: НІСД, 2017. 496 с. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0013707.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
5. Бебик В. М. Інформаційний простір як театр військових дій: війська, зброя, розвідка, контррозвідка. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/3391/3068
6. Гранчак Т. Управління інформаційно-комунікаційними потоками в контексті виникнення і врегулювання політичних конфліктів у перехідних суспільствах. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=354:upravlinnya-informatsijno-komunikatsijnimi-potokami-2&catid=64&Itemid=376

Соломія-Марія Іванів,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
solomiamariaivaniv@gmail.com
Олег Баклан,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
o.baklan@kubg.edu.ua

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

European standards of administrative procedure and the case law of the European Court of Human Rights are important for administrative proceedings

Процес інтеграції України в європейський правовий простір та адаптація вітчизняного законодавства до Європейського Союзу, що розпочалась, та триває до сьогоднішнього дня, передбачає собою повномасштабне реформування правової системи на основі принципів та стандартів, що сформувались на загальноєвропейському рівні. Без нормативного врегулювання відносин органів публічного адміністрування із приватними (фізичними та юридичними) особами важко уявити цей процес.

Зокрема, розпочаті в Україні адміністративна та судова реформи, створення в Україні системи адміністративних судів, розробка нормативної бази регулювання адміністративного судочинства, аналіз та удосконалення нормативно-правових актів щодо здійснення суб'єктами владних повноважень своїх функцій відбуваються із врахуванням в цих процесах міжнародних стандартів, окремих теоретичних положень доктрини та позитивного практичного досвіду зарубіжних держав.

В тому числі, демократичний спосіб розвитку низки держав сприяв виробленню численних правил, що застосовуються для регламентації діяльності публічної адміністрації.

Зокрема, запровадження в Україні адміністративного судочинства й утворення адміністративних судів своєю метою має гарантування права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що, в свою чергу, повинно забезпечити реалізацію конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною.

Досвід багатьох європейських країн доводить, що адміністративні суди є доступним і ефективним інструментом захисту прав, свобод і інтересів людини від порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Європейські стандарти оскарження в

адміністративно-правовій сфері відіграють чи не ключову роль в переході та інтеграції вітчизняного законодавства до Європейського рівня захисту прав, свобод людини та громадянина у адміністративно-правовій сфері, в тому числі, мова йде не лише про судове оскарження, а й позасудове оскарження.

Врахування здобутків європейських держав в сфері адміністративного процесу, правових стандартів, вироблених на загальноєвропейському рівні, дослідження практики Європейського суду з прав людини є необхідним для розробки і вдосконалення теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування адміністративних судів та суб'єктів публічної адміністрації.

Розглядаючи питання стандартів адміністративного процесу, необхідно також розкрити таке питання як «стандарт» та «адміністративний процес».

На сьогоднішній день в науці адміністративного права не склалося єдиного та чіткого розуміння поняття адміністративного процесу. Вченими-адміністративістами пропонуються різні підходи до розуміння поняття адміністративного процесу, а отже звіди і випливають визначення адміністративного процесу. Проте, всі вони належать, переважно, до однієї із двох наукових концепцій – «юрисдикційної» або «управлінської».

У вузькому розумінні адміністративного процесу, а саме відповідно до юрисдикційної концепції, адміністративний процес розглядається як:

1) як провадження у справах про адміністративні правопорушення та застосування до правопорушників адміністративних стягнень, а також як розгляд справ щодо застосування заходів адміністративного примусу; [1]

2) як врегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок застосування заходів адміністративного примусу, передусім, адміністративних стягнень за вчинення адміністративних правопорушень; [2]

3) як діяльність повноважених органів щодо реалізації санкцій адміністративно-правових норм; [3]

4) як регламентовану законом діяльність щодо вирішення спорів, які виникають між сторонами адміністративного правовідношення, які не знаходяться між собою у відносинах службового підкорення, а також щодо застосування заходів адміністративного примусу. [4]

У вузькому розумінні адміністративний процес – це врегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок застосування заходів адміністративного примусу, насамперед, адміністративних стягнень. Тобто, можемо розуміти адміністративний процес як провадження в справах про адміністративні правопорушення. У цьому розумінні адміністративний процес має виключно юрисдикційний (правоохоронний) зміст.

Відповідно до другого підходу (так званий «управлінський»), його ще називають «широким розумінням адміністративного процесу», адміністративний процес пропонується розглядати як урегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок розгляду індивідуально-конкретних справ у сфері виконавчої діяльності органів державного управління, а у передбачених законодавством випадках і іншими уповноваженими на це органами. Іншими словами, в широкому розумінні адміністративний процес – це вся сукупність адміністративних проваджень.

Такий підхід передбачає поширення поняття адміністративного процесу не тільки на юрисдикційну, а й на регулятивну, тобто всю нормотворчу та правозастосовну діяльність адміністративних органів. Щодо органів виконавчої влади та інших державно-управлінських структур, органів місцевого самоврядування, може застосовуватися термін «публічна адміністрація». Отже, адміністративний процес у широкому розумінні охоплює діяльність публічної адміністрації. [5]

Щодо етимології слова «стандарт», відповідно до одного з визначень, що наведені в тлумачних словниках англійської мови, стандарт (standard) – це ознаки певного явища, що встановлені компетентним органом, звичаєм або за загальною згодою як модель чи приклад. Зазначається, що слово стандарт (standard) утворює синонімічний ряд із словом критерій (criterion), яке застосовується щодо будь-яких ознак (характеристик), що можуть використовуватись для перевірки якості певного об’єкта, незалежно від того, чи сформульовані такі характеристики як правило або принцип чи ні. Таким чином, стандарт – це певний зразок (еталон, модель), що приймається за вихідний для порівняння з ним інших подібних об’єктів чи явищ.

Здебільшого, правові стандарти, а тому числі стандарти в сфері адміністративного процесу, урегульовуються та закріплюються в таких правових галузях, які потребують уніфікації та узагальнення практики поведінки суб’єктів права, в тому числі Європейської практики та досвіду інших демократичних держав світу, основна мета яких усунення юридичних колізій в правових нормах, підвищення рівня ефективності діяльності органів публічної влади з метою нівелювання порушення прав людини та громадянина з метою забезпечення надання адміністративних послуг та здійснення державного управління відповідно до Європейських стандартів, та забезпечення права на оскарження, у разі порушення прав, що є важливою складовою забезпечення відповідальності органів державної влади і місцевого самоврядування перед громадянином, що визнається одним із основних та ґрунтовних принципів адміністративного права в Європі і знайшло свій вияв у багатьох документах Ради Європи та практиці Європейського суду з прав людини. В

правовому просторі традиційним стало застосування поняття «міжнародні стандарти прав людини».

Так, аналізуючи основні міжнародні акти, можемо констатувати, що завдяки міжнародному визнанню всіма демократичними державами світу норм Загальної декларації прав людини 1948 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, принципи, стандарти та допустимі обмеження прав і свобод, яких закріплені в цих актах, перетворились на загальновизнані та обов'язкові до застосування усіма державами, що ратифікували їх, та перетворились на норми міжнародного права, а отже на закріплені міжнародні стандарти прав людини, яких повинні дотримуватись всі демократичні країни світу.

Також, не можемо не згадати за Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року, що закріплює стандарти прав людини, особливістю якої є встановлення механізму міжнародного контролю найважливішим елементом якого є діяльність Європейського суду з прав людини, що розглядає заяви будь-яких осіб, неурядових організацій або груп осіб про порушення положень Конвенції або Протоколів до неї.

На мою думку, стандарти адміністративного права та процесу можуть розглядатись як невід'ємна частина міжнародних стандартів прав людини, в тому числі і щодо захисту прав людини, оскільки встановлені та основною метою яких є забезпечення належного рівня здійснення органами публічної влади своїх функцій та ефективного судового захисту прав і свобод людини у відносинах в тому числі і з органами державної влади та місцевого самоврядування. Не можливо не зазначити, що врахування сучасної європейської практики реалізації повноважень адміністративними органами, стало надзвичайно популярними в період обмежень щодо пересування громадян, комендантської години та інших обмежувальних заходів, викликаних поширенням корона вірусної хвороби в усьому світі.

Адміністративна юстиція є важливою гарантією законності реалізації державними і місцевими органами, їх службовими особами встановлених повноважень; надає можливість визначити якість виконання встановлених для посадових осіб обов'язків; дозволяє реалізувати норми, що встановлюють відповідальність державних органів та посадових осіб за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків; сприяє поновленню порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Отже, стандарти адміністративного процесу можна визначити як систему правових норм, принципів та правових звичаїв, що встановлюють обов'язковий (мінімальний) рівень гарантованості прав особи в адміністративному процесі та способи реалізації таких прав.

Аналізуючи Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року, можемо окреслити систему стандартів адміністративного процесу наступним чином:

1. право на доступ до суду;

2. право на справедливий судовий процес, розгляд справи судом, створе- ним на підставі закону; незалежність та неупередженість суду; публічний розгляд справи та проголошення рішення суду; справедли-вий судовий розгляд; розгляд справи впродовж розумного строку;

3. ефективність судового контролю за актами та діями (чи бездіяльністю) органів публічної влади та дієвість судового рішення.

Отже, беручи до уваги, що стандарти Конвенції є мінімальним рівнем забезпечення прав людини та громадянина в судовому процесі, а також наявність особливостей їх застосування при розгляді адміністративних справ, для України важливим є врахування здобутків європейських держав в галузі судового захисту прав особи у відносинах з органами публічної влади та більш високих стандартів, втілених в законодавстві окремих європейських держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України: Підручник / За ред. Ю.П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 203; Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.:У 2т.: Т.1: Загальна частина/ Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К. :Вид.«Юридична думка», 2004. С.477-478; Стеценко С.Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник. К.:Атіка, 2007. С.256.
2. Гладун З.Адміністративне право України: Навч. посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2004. С.153.
3. Козлов Ю. М. Административное право: Учебник. М.: Юристъ, 2007. С.436.
4. Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность в Украине: Учебное пособие. Х.: Одиссей, 2006. С. 113-114.
5. В.О. Тімашов. Поняття адміністративного процесу, його ознаки, принципи, структура, класифікація.

Владислава Борисенко,
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
viborysenko.fpmv20@kubg.edu.ua
Андрій Чернега,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м.Київ, Україна
a.cherneha@kubg.edu.ua

МІСЦЕ БУЛІНГУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

The place of bullying in ukrainian legislation

Проблема цькування (булінгу) в освітніх закладах стосується не тільки України, адже це явище не має кордонів чи національних відмінностей. Люди все частіше дізнаються про випадки

цькування з новин, хоча ця проблема з’явилася точно не вчора. Зі стрімким поширенням використання Інтернету, смартфонів і соціальних мереж, булінг лише набуває нових форм і методів. Завдяки цьому про них частіше стає відомо батькам і, як наслідок, керівництву школи, технікуму, ліцею …, правоохоронним органам і ЗМІ. Наприклад, не так давно з'явилася «кібертравля» або інтернет-мобінг, котрий набирає обертів і може стати основним видом цькувань для сучасних дітей. Так як протидіяти саме такому булінгу значно складніше.

Відповідно до статистики, в Україні з булінгом серед однолітків стикалися близько 67 % дітей. Майже 40 % з них, ніколи не повідомляють про це своїм батькам. А також, 44 % із тих, хто став свідком знущань над однолітками, не відреагували на такі явища через страх отримати аналогічні знущання у свою адресу. Частіше за все причинами цькування з боку однолітків є зовнішній вигляд, відмінність думок і переконань, потенційно віктимна поведінка [1].

Шкільний булінг тягне за собою негативні наслідки у майбутньому. Діти, що піддавалися знущанням однолітків, часто не можуть побудувати нормальні стосунки і правильно виховувати власних дітей. Тож, наразі в нашій країні існує потреба у протидії цьому явищі, завдяки відповідальності за булінг на законодавчому рівні.

В Україні права неповнолітніх захищаються окремими статтями Адміністративного, Сімейного, Цивільного, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України. Вони регулюються також Законами України «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю», «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини до 2016 року»». Зміни щодо протидії булінгу внесено також до спеціальних законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про вищу освіту».

19 січня 2019 року в Україні набув чинності закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу». Цей закон вносить зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) і в закон України "Про освіту".

Тепер в законі "Про освіту" є визначення поняття «булінг». Згідно з ним, під булінгом треба розуміти «дії учасників освітнього процесу, які полягають в психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, в тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що здійснюються щодо малолітньої або неповнолітньої особи, або такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, в результаті чого могла бути чи була завдана шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [5].

До учасників освітнього процесу закон «Про освіту» відносить всіх, хто отримує освіту, незалежно від виду і форми освіти. Це говорить про те, що закон не відноситься суто до проблем, які виникають в загальноосвітніх школах, а носить загальний характер [4].

За дітей до 16 років, несуть відповідальність батьки. Кодекс передбачає штраф у розмірі від 850 грн до 1700 грн або виправні роботи від 20 до 40 годин. За повторне протягом року порушення, або при груповому цькуванні – штраф для батьків складе від 1700 до 3400 грн або виправні роботи на строк від 40 до 60 годин [2]. Аналогічна відповідальність передбачена для учнів після досягнення ними 16-річного віку.

На суму від 850 грн до 1700 грн буде оштрафований і керівник освітнього закладу, за неповідомлення в поліцію про факти булінгу [2]. Або до нього будуть застосовані санкції у вигляді виправних робіт на строк до одного місяця. Крім того, в закон України "Про освіту" були внесені зміни, що передбачають обов'язок керівника навчального закладу забезпечити безпечне освітнє середовище. Для учнів же передбачено право на захист під час навчання від приниження честі і гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу, а також на отримання соціальних і психолого-педагогічних послуг для жертв булінгу, свідків і порушників. Якою буде якість наданої психологічної допомоги в освітніх установах, складно припустити, адже бувають випадки, коли такий фахівець не може надати допомогу великій кількості учнів.

І, незважаючи на те, що ці зміни, на перший погляд, виглядають логічними і слідують духу сучасності – вони можуть виявитися нереалізованими на практиці. Автори не врахували всі висунуті зауваження до тексту законопроекту, серед яких порушувалося питання безпосередньо про необхідність доповнення кодексу про адміністративні правопорушення новою статтею.

Цькування – не поодинокий випадок, це тривалий процес, який не завжди вдається помітити і зафіксувати. Тому досить складно спрогнозувати, як органи поліції будуть встановлювати сам факт булінгу. Що стосується інтернет-цькування, тут ще складніше. Інтернет дає можливість булеру бути до певної міри анонімними, є можливість цькування незалежно від географічних рамок, буквально 24/7. Для цього створюються підроблені облікові записи в соціальних мережах, різні поштові ящики, що дозволяє булеру залишатися безкарними.

Як у випадку інтернет-цькування поліцейським вдасться встановити винних, потерпілих і свідків - питання, яке поки залишається відкритим. І створений в 2015 році Департамент кіберполіції України, швидше за все, не допоможе в питанні фіксації інтернет-булінгу, тому що в їх компетенції тільки кримінальні правопорушення, а не адміністративні.

Отже, найголовніше - не допускати замовчування, ігнорування, заперечення фактів цькування. Тривале замовчування проблем робить їх потім катастрофічними, адже страждають всі учасники процесу цькування: жертви, свідки, винуватці. Так, законодавство про булінг не ідеальне і його дійсно варто доопрацьовувати, але навіть на цьому етапі вже можна домогтися покарання для кривдників. Або хоча б спробувати це зробити.

Українські сучасні заклади освіти, відповідно до нового законодавства та основ реформування освітянської сфери, спрямовують свою діяльність на створення безпечних умов

для набуття дітьми відповідних компетентностей та ціннісних орієнтацій. Тому в кожному закладі має діяти організована структура, що провадить свою діяльність відповідно до чинного законодавства з протидії булінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нечипорук Л. Віктимність шкільного середовища як чинник соціальної дезадаптації особистості [Електронний ресурс] // Український науковий журнал «Освіта регіону». 2013. №3. Режим доступу: https://social-science.uu.edu.ua/article/1125
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
3. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.uaЛaws/show/254к/96-вр
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 груд. 2018 р. № 2657-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text
5. Про освіту: Закон України від 2 жовт. 2021 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

Відомості про авторів*

Айяд Ясер Маджет Мохаммад, аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету.

Бабяк Максим Олегович, здобувач 2 курсу бакалаврату Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Право».

Баклан Олег Володимирович, професор кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, професор.

Басиста Ірина Володимирівна, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді, доктор юридичних наук, професор.

Бессонова Марина Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Бистра Вікторія Олександрівна, здобувачка 1 курсу магістратури Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Регіональні студії»

Борисенко Владислава Ігорівна, здобувачка 2 курсу магістратури Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Право»

Борисов Вячеслав Іванович, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор.

Братко Ірина Василівна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Буличев Андрій Олегович, начальник відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат наук.

Буличева Наталія Анатоліївна, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

* Інформація про авторів вказана станом на момент подання матеріалів до оргкомітету Міжнародного круглого столу.

Вашкевич Олександр Євгенович, професор Департаменту соціальних наук Європейського гуманітарного університету, суддя Конституційного Суду Білорусі у відставці, кандидат юридичних наук.

Власова Ганна Петрівна, професор кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор.

Волошин Леонід Вячеславович, здобувач 2 курсу бакалаврату Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Право».

Ворошилова Інна Валеріївна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник.

Гаценко Анастасія Артурівна, здобувачка 1 курсу магістратури Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Суспільні комунікації»

Грицяк Ігор Андрійович, декан Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор наук з державного управління, професор.

Давлєтов Олександр Рашидович, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету, кандидат історичних наук, доцент.

Доді Коріна Валеріївна, доцент кафедри державно-правових дисциплін Університету «КРОК», кандидат юридичних наук, доцент.

Дульскі Іон, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Академії публічного управління Республіки Молдова, доктор права, доцент.

Дульскі Сільвія, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Академії публічного управління Республіки Молдова, доктор права, доцент.

Євтєєва Дарина Петрівна, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук, дослідник, старший дослідник.

Єфіменко Марія Сергіївна, аспірантка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету.

Жаріловська Марія, LLM, здобувачка 2 курсу магістратури Європейського гуманітарного університету, освітня програма «Міжнародне право та право ЄС».

Завидняк Ірина Олександрівна, доцент кафедри фінансових розслідувань Факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації податкової міліції Університету державної фіскальної служби, кандидат юридичних наук.

Задорожний Юрій Анатолійович, доцент кафедри конституційного та адміністративного права Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук, доцент.

Іванів Соломія-Марія Андріївна, здобувачка 2 курсу магістратури Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Право»

Ілюк Тетяна Василівна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук.

Капішон Анастасія Віталіївна, здобувачка 2 курсу бакалаврату Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Право».

Кирилюк Андрій, здобувач 2 курсу бакалаврату Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Суспільні комунікації»

Кисельова Марина Сергіївна, молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук.

Коваль Наталія Вікторівна, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук.

Кушевська Наталя Миколаївна, старший викладач кафедри іноземних мов Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Лапкін Андрій Васильович, доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, доцент.

Лісовська Мирослава Миколаївна, старший викладач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат політичних наук.

Маклюк Ольга Миколаївна, завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету, кандидат історичних наук, доцент.

Матківська Надія, здобувачка 3 курсу бакалаврату Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Міжнародне право».

Москаленко Олександр Михайлович, доцент Департаменту соціальних наук Європейського гуманітарного університету, кандидат юридичних наук, PhD.

Нашинець-Наумова Анфіса Юріївна, заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, професор.

Нікітенко Нікіта Олександрович, здобувач 4 курсу бакалаврату Запорізького національного університету, освітня програма «Країнознавство»

Одайнік Маріана, доцент кафедри юридичних наук Академії публічного управління Республіки Молдова, доктор права, доцент.

Омельченко Андрій Вікторович, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету, кандидат історичних наук, доцент.

Орел Лілія Василівна, завідувач кафедри публічного та приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, доцент.

Орєхов Олександр Ігорович, здобувач 2 курсу бакалаврату Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Право».

Павко Яна Анатоліївна, старший науковий співробітник відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук.

Панченко Вікторія Валеріївна, доцент кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент.

Партенадзе Омар, керівник Департаменту права і публічної служби Факультету юридичних і соціальних наук Батумський Державний університет ім. Шота Руставелі, доктор права, професор.

Петрина Володимир Несторович, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук.

Пістракевич Олена Володимирівна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат наук з державного управління.

Савенко Олександра Олександрівна, здобувачка 2 курсу магістратури Київського університету імені Бориса Грінченка, освітня програма «Суспільні комунікації».

Сергієнко Наталія Артурівна, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук.

Смокіне Андрій, професор кафедри юридичних наук Академії публічного управління Республіки Молдова, доктор юридичних наук.

Тимченко Ліліана Олексіївна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, запрошений доцент Департаменту соціальних наук Європейського гуманітарного університету, кандидат юридичних наук, доцент.

Федькова Ірина Олексіївна, здобувачка 4 курсу бакалаврату Запорізького національного університету, освітня програма «Країнознавство».

Фокіна Наталя Володимирівна, аспірантка кафедри порівняльного та європейського права ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка.

Хатнюк Наталія Сергіївна, професор кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, професор.

Чаплюк Оксана Іванівна, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Чеботарь Светлана, професор кафедри політології та міжнародних відносин Академії публічного управління Республіки Молдова, доктор політологічних наук.

Чернега Андрій Петрович, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Шамраєва Валентина Михайлівна, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор політичних наук.

Шкіря Галина Андріївна, студентка Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Шумська Тетяна Андріївна, здобувачка 1 курсу магістратури кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету, освітня програма «Країнознавство».

Яблонський Василь Миколайович, завідувач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, доцент.

Київський університет імені Бориса Грінченка
Факультет права та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та міжнародного права

СУЧАСНЕ ПРАВО:
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Матеріали
міжнародного круглого столу
2 листопада 2021 року
м. Київ

Редакційна колегія:
І.А. Грицяк
Л.О. Тимченко
І.В. Братко
В.М. Яблонський

2022 р.